

T. C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

KUTADGU BİLİG'DE METAFOR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Selcen KOCA SARI

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Çetin PEKACAR

Ankara-2012

T. C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

KUTADGU BİLİG'DE METAFOR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Selcen KOCA SARI

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Çetin PEKACAR

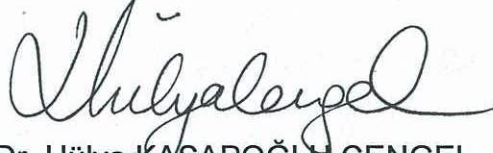
Ankara-2012

ONAY

Selcen KOCA SARI tarafından hazırlanan "Kutadgu Bilig'de Metafor" başlıklı bu çalışma, 13/07/2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Leyla KARAHAN (Başkan)

Prof. Dr. Hülya KASAPOĞLU ÇENGEL

Prof. Dr. Çetin PEKACAR (Danışman)

ÖN SÖZ

Dilin yapısı, özellikleri ve oluşumu incelendiğinde, onun çok yönlü ve bünyesinde farklı özellikleri barındıran bir yapı olduğu görülmektedir. İnsana özgü bir yetenek olan dil, insanın zihnî aktivitelerinden doğduğu için en az onun düşünce yapısı kadar karmaşık ve anlaşılması güç bir olgudur. Dilin çok yönlü ve karmaşık bir yapıda olması, çok eski dönemlerden beri insanlığın ilgisini çekmiştir. Bu sebeple tarihin çok eski dönemlerinden beri insanı ve onun en önemli fonksiyonu olan dili anlamak başta dil bilimi olmak üzere çeşitli bilim dallarının üzerinde uğraştığı en önemli sorunlarından biri olmuştur.

Çok eskilere uzanan dil bilimi çalışmalarında, dil kavramı çeşitli açılardan ele alınmış ve incelenmiştir, fakat dil bilimi içerisinde anlam bilimi alanının oluşması ve doğrudan anlam bilimiyle ilgili yapılan çalışmalar oldukça yenidir. XIX. yüzyılın ilk yarısında başlamış olan anlam bilimi çalışmalarının derinlik kazanması, anlam biliminin alt alanlarının oluşması ve alanla ilgili çeşitli yöntemlerin belirlenmesi ancak son yarım yüzyılda meydana gelen gelişmelerdendir.

Dil biliminin oldukça yeni bir alanı olan anlam bilimi üzerine Batıda çok derin ve disiplinler arası çalışmalar yapılmasına karşın, Türkoloji alanında bu konu hemen hemen hiç ele alınmamıştır. Hâlbuki Türkçenin anlam bilimi açısından incelenmesi ve değerlendirilmesi, tarihî devirlerdeki anlam yapısıyla bugünkü anlam özelliklerinin belirlenmesi, Türkçenin anlatım yollarının ve gücünün ortaya konulması açısından son derece gereklidir. Türkçenin anlam bilimi açısından ele alınması Türkçenin diğer lehçeleriyle olan ayrımının belirlenmesi açısından da büyük önem arz etmektedir.

Bugüne kadar Türk dilinin tarihî lehçelerinde yazılmış metinler üzerine yapılan anlam bilimi çalışmalarının sayısı yok denecek kadar azdır ve şüphesiz, bu metinler üzerine yapılacak art zamanlı inceleme çalışmaları,

Türkçenin söz üretme ve ifade zenginliği noktasındaki özelliklerini ortaya koyacaktır. Biz de bu hususu göz önünde bulundurarak, tezimizin konusunu, Türk dilinin temel kaynaklarından birisi ve en kapsamlı ilk edebî telif eseri olan Kutadgu Bilig'deki metaforların belirlenmesi, yapı ve anlam bakımından incelenmesi olarak belirledik. Geleneksel görüşe göre bir söz sanatı sayılan metafor, günümüzde anlam biliminin önemli kavramlarından biri olmuştur. Metafor, sözcüğün dile getirdiği kavramla bir başka kavram arasında çeşitli yollarla ilişki kurarak, bir kavramı başka bir kavrama aktarma olayıdır. Metaforlar, dilin anlam zenginliklerini ortaya koyan önemli deliller ve insanın dünyayı nasıl kavradığını gösteren işaretlerdir. Bu sebeple metaforla kültür arasında sıkı bir ilişki vardır. Türk dili ve edebiyatının yapı taşlarından sayılan Kutadgu Bilig, İslamî dönem Türk edebiyatının bilinen ilk yazılı ürünüdür. Kutadgu Bilig güçlü bir anlatıma sahip olduğu gibi çok yönlü bir eser olması dolayısıyla da Türk kültürünü en iyi şekilde yansıtmaktadır. İşte bu özellikler dolayısıyla metafor kavramını Kutadgu Bilig'de incelemeyi uygun bulduk.

Bu çalışma, Kutadgu Bilig'de yer alan metaforlar anlam bilimi, özellikle idrak anlam bilimi açısından ele alarak Türkçenin anlam bilimi çalışmalarına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Kutadgu Bilig üzerine yaptığımız bu çalışma sadece eserin anlatım gücünü ortaya koymayacak, genel olarak Türkçenin anlam zenginliğini de işaret edecektir.

Tezimizde metafor kavramı idrak anlam bilimi açısından ele alınmış ve bu görüşün ilkeleri doğrultusunda bir incelemede bulunulmuştur. İdrak dil bilimi teorisi 1980'li yıllarda ortaya konulmuş ve o zamandan bu yana Batıda bu alanla ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Günümüzde Batıdaki anlam bilimi çalışmalarında idrak dil bilimi önemli bir yere sahiptir. Lakoff, Johnson, Turner, Langacker ve Talmy gibi dil bilimcilerin öncülüğünde geliştirilen idrak dil bilimi teorisi dilin zihinsel süreçleri üzerinde durmaktadır. İdrak anlam bilimi büyük ölçüde insanın dili kullanmadaki zihinsel süreçlerini esas almakla beraber, kültür ve psikolojiyi de göz ardı etmemektedir.

Tezimizin çalışma yöntemi dünyadaki modern metafor çalışmalarında izlenen yöntemlere dayanmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde metaforla ilgili teorik bilgiler, ikinci bölümünde ise tezimizin ana kaynağı olan Kutadgu Bilig ve yazıldığı dönemle ilgili bilgiler verilecektir. Çalışmanın üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümleri uygulamaya dayanmaktadır. Üçüncü bölümde Kutadgu Bilig’de yer alan metaforlar, Lakoff-Johnson’un (1980) *Metaphor We Live By* adlı eserlerinde ortaya koydukları modern metafor görüşü -Lakoffyanca yaklaşım (*Lakovian approach*)- temelinde değerlendirilecektir. Dördüncü bölümde, metaforlar kullanım alanları bakımından ele alınacak, beşinci bölümde ise Kutadgu Bilig’de yer alan benzetmeler belirlenip bunların metaforla ilişkisi incelenecektir. Kutadgu Bilig hem fiziksel olarak hem de anlam bakımından oldukça hacimli bir eserdir. Eserde tespit edilen metaforların fazlalığına rağmen zamanımızın kısıtlı olması nedeniyle tüm metaforlar tek tek ele alınmamış, metaforlar türlerine göre örneklendirilmiştir.

Bu tezin hazırlanmasında gösterdiği anlayış ve yardımlarından dolayı öncelikle danışman hocam Prof. Dr. Çetin PEKACAR’a teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Maddî ve manevî yönden yardım ve desteklerini esirgemeyen, en büyük yardımcım eşim İsa SARI’ya, hayatımın her aşamasında yanımda olan babam Salim KOCA’ya ve anneme teşekkür ederim.

Selcen KOCA SARI

Ankara 2012

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iv
İŞARETLER VE KISALTMALAR.....	vii
YAZI ÇEVİRİ SİSTEMİ.....	ix
BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞ.....	1
1.1. METAFORUN KURAMSAL SİSTEMİ.....	1
1.1.1. Metaforun Tanımı.....	1
1.1.2. Metaforun Yapısı.....	3
1.1.3. Metaforun Belirlenmesi.....	5
1.1.4. Metaforun Esas Rolü.....	7
1.1.5. Metaforun Meydana Gelişi.....	8
1.2. ANLAM İLİŞKİLERİ VE METAFOR.....	9
1.2.1. Anlam.....	9
1.2.2. Temel Anlam ve Yan Anlam.....	10
1.2.3. Çok Anlamlılık ve Metafor.....	12
1.2.4. Eş Anlamlılık ve Metafor.....	13
1.3. METONİMİ, SİNEKDOKA, BENZETME VE METAFOR İLİŞKİSİ.....	14
1.3.1. Metonimi ve Metafor.....	14
1.3.2. Sinekdoka ve Metafor.....	16
1.3.3. Benzetme ve Metafor.....	17
1.4. METAFORLA İLGİLİ GÖRÜŞLER VE TEORİLER.....	19
1.4.1. Metaforla İlgili Görüşler.....	19
1.4.2. Metaforla İlgili Teoriler.....	20
1.5. İDRAK ANLAM BİLİMİ VE METAFOR.....	22

1.5.1. İdrak Anlam Bilimi.....	22
1.5.2. İdrak Anlam Biliminde Metafora Dair Bazı Terimler Hakkında..	24
1.6. METAFORLARIN SINIFLANDIRILMASI MESELESİ.....	29
1.6.1. İç Yapıları Bakımından Metaforlar.....	31
1.6.1.1. Asıl Metaforlar.....	31
1.6.1.2. Kompleks Metaforlar.....	31
1.6.2. Kavram Türleri Bakımından Metaforlar.....	32
1.6.2.1. Ontolojik Metaforlar.....	33
1.6.2.1.1. Varlık ve Madde Metaforları.....	34
1.6.2.1.2. Kişileştirme.....	35
1.6.2.1.3. Kapsayıcı Metaforlar.....	36
1.6.2.1.3.1. Yer-Alan Metaforları.....	37
1.6.2.1.3.2. Görünebilir Alan Metaforları.....	38
1.6.2.1.3.3. Olaylar, Hareketler, Faaliyetler ve Durumlarla İlgili Metaforlar.....	38
1.6.2.2. Yönelim Metaforları.....	39
1.6.2.3. Yapısal Metaforlar.....	40
1.7. METAFOR VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ.....	41
1.8. METAFOR ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	43
1.8.1. Dünyada Metafor Çalışmaları.....	43
1.8.2. Türkiye’de Metafor Çalışmaları.....	46
İKİNCİ BÖLÜM KARAHANLILAR DÖNEMİ VE KUTADGU BİLİĞ.....	49
2.1. KARAHANLILAR DÖNEMİ.....	49
2.1.1. Karahanlılar Tarihi.....	49
2.1.2. Karahanlı Türkçesi ve Edebiyatı.....	51
2.1.2.1. Karahanlı Türkçesi.....	51

2.1.2.2. Karahanlı Edebiyatı.....	52
2.2. YUSUF HAS HACİB VE KUTADGU BİLİĞ.....	54
2.2.1. Yusuf Has Hacib.....	54
2.2.2. Kutadgu Bilig.....	54
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KUTADGU BİLİĞ’DE KAVRAMSAL METAFORLAR... 59	
3.1. ONTOLOJİK METAFORLAR.....	59
3.1.1. Varlık- Madde Metaforları.....	59
3.1.1.1. Kaynağını Cansız Varlık ve Maddelerden Alan Metaforlar.....	59
3.1.1.1.1. Miktar Gösteren Metaforlar.....	153
3.1.1.2. Kaynağını Hayvandan Alan Metaforlar.....	162
3.1.1.2.1. Hayvandan İnsana.....	162
3.1.1.2.2. Hayvandan Hayvana.....	173
3.1.1.2.3. Hayvandan Nesneye.....	174
3.1.1.3. Kaynağını Bitkiden Alan Metaforlar.....	177
3.1.1.4. Kaynağını Soyut Kavramdan Alan Metaforlar.....	179
3.1.2. Kişileştirme.....	180
3.1.2.1. İnsandan İnsana Aktarma.....	180
3.1.2.2. İnsandan Cansız Nesnelere Aktarma.....	181
3.1.2.3. İnsandan Hayvana.....	187
3.1.2.4. İnsandan Bitkiye.....	188
3.1.3. Kapsayıcı Metaforlar.....	189
3.1.3.1. Yer-Alan Metaforları.....	189
3.1.3.2. Görünebilir Alan Metaforları.....	199
3.1.3.3. Olaylar, Hareketler, Faaliyetler ve Durumlarla İlgili Metaforlar.....	200

3.2. YAPISAL METAFORLAR.....	201
3.3. YÖNELİM METAFORLARI.....	207
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM KULLANIM ALANLARI BAKIMINDAN KUTADGU BİLİG’DE METAFORLAR.....	212
4.1. ATASÖZLERİNDE METAFORLAR.....	212
4.2. DEYİMLERDE METAFORLAR	219
4.3. ŞAHIS ADLARINDA METAFORLAR.....	230
4.4. RENK İSİMLERİNDE METAFORLAR.....	234
4.5. SAYILARDA METAFORLAR.....	238
4.6. ZAMAN METAFORLARI.....	242
BEŞİNCİ BÖLÜM KUTADGU BİLİG’DE BENZETME VE METAFORLA İLİŞKİSİ.....	248
SONUÇ.....	274
KAYNAKÇA.....	277
KUTADGU BİLİG’DE YER ALAN METAFORLAR DİZİNİ.....	283
ÖZET.....	293
ABSTRACT.....	295

İŞARETLER VE KISALTMALAR

bkz. Bakınız

Çev. Çeviren

DLT Divanü Lugati't-Türk

Haz. Hazırlayan

İA İslam Ansiklopedisi

m. Metaphor

M.Ö. Milattan önce

ms. Metaphors

s. Sayfa

TDK Türk Dil Kurumu

TKAE Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü

TTK Türk Tarih Kurumu

vb. ve benzeri

vs. ve saire

yay. Yayın/yayınları

YKY Yapı Kredi Yayınları

yy. Yüzyıl

< Bu metafordan gelir

→ Kompleks metaforun kapsadığı metaforlar

YAZI ÇEVİRİ SİSTEMİ

ā	Türk alfabesinde yazıda işaret edilmeyen a sesi
ē	Türk alfabesinde yazıda işaret edilmeyen e sesi
ī	Türk alfabesinde yazıda işaret edilmeyen ı sesi
î	Türk alfabesinde yazıda işaret edilmeyen i sesi
ō	Türk alfabesinde yazıda işaret edilmeyen o sesi
ö	Türk alfabesinde yazıda işaret edilmeyen ö sesi
ū	Türk alfabesinde yazıda işaret edilmeyen u sesi
ü	Türk alfabesinde yazıda işaret edilmeyen ü sesi
ḍ	Türkçe sözlerde ḍ işareti
ğ	Türk alfabelerinde kalın sırada g işareti
ḥ	Arap alfabesinde ح işareti
ḫ	Arap alfabesinde خ işareti
ḳ	Türk alfabesinde kalın sırada k işareti
ṅ	Türk alfabesinde sağır kaf
ṣ	Arap alfabesinde ص işareti
ṣ	Arap alfabesinde ث işareti
ṭ	Arap alfabesinde ط işareti
ṽ	Arap alfabesinde ف işareti
ẓ	Arap alfabesinde ظ işareti
ẓ	Arap alfabesinde ض işareti
ẓ	Yabancı sözlerde ذ işareti
ḥ	Arap alfabesinde ع işareti
ḥ	Arap alfabesinde ه işareti

BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞ

1.1. METAFORUN KURAMSAL SİSTEMİ

1.1.1. Metaforun Tanımı

Kökeni Grekçe *meta* 'öte' ve *phrein* 'taşımak' kelimelerinin birleşimiyle oluşmuş *metaphora* 'bir yerden başka bir yere götürmek, taşımak' kelimesine dayanan *metaforun* terim anlamı, bir kavramın başka bir kavramla çeşitli yönlerden ilişkilendirilmesi sonucu mecazî anlamların ortaya çıkmasıdır. Metafor, bir kavramı daha farklı, belirgin ve canlı bir şekilde ifade etmek için başka bir kavramın kaynak olarak belirlenmesi ile iki kavram arasında benzerlik, karşılaştırma, çağırışım veya yakınlaştırma ilgisi kurulması sonucu meydana gelen anlam ilişkisidir. Klasik görüşte bir söz sanatı olarak ele alınan metafor, modern görüşte düşünce ile dil arasındaki ilişkiyi somutlaştıran dilin kavramsal sisteminin önemli bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

Diller insanlığın düşünce yapısında oluşur ve gelişirler. Metaforlar insanın içinde yaşadığı dünyayı nasıl algıladığını, çevresinde var olan nesneleri, olay ve durumları nasıl değerlendirdiğini gösteren ifadelerdir. Metaforun özü bir tür şeyi başka bir tür şeye göre anlamak ve tecrübe etmektir (Lakoff-Johnson 2010: 27). Metafor, nesnelerin imaj şemalarının insan zihnine akseden biçimlerinin, zihindeki algılayış süzgecinden geçirildikten sonra dinleyiciye aktarmada kullanılan bir anlatım yoludur (Kemal 2003: 2). Bu açıdan bakıldığında metafor hadisesi, insan zihniyetinin yeni anlamlar üretmek bakımından yaratıcılığını ortaya koymaktadır. Çünkü metaforik anlatımın amacı bir şeyi olduğu gibi basitçe söylemek değil, insan zihninde belirli bir yer edecek, iz bırakacak ve belirli bir etkiye yol açacak şekilde ifade etmektir (Porzig 1995: 88). Metaforun tek işlevi bir kavramı etkili bir şekilde ifade etmek değildir. Metafor, bir kavramı açıklamak, belirgin kılmak ve somut olarak şekillendirmek amacına da hizmet etmektedir.

Metafor, konuşmanın kendisi kadar gerekli, konuşma da düşünce kadar gereklidir (Murry 1972: 27). Metafor sadece dilde değil, düşünce ve eylemde de yaygın olarak bulunmaktadır. Gündelik kavram sistemimiz -kendileriyle düşündüğümüz ve eylemde bulunduğumuz terimler- temelde doğası gereği metaforiktir (Lakoff-Johnson 2010: 25). Metafor, sadece dili etkileyen ve dilden etkilenen bir araç değildir. İfade edilen kelimelerin, kavramların yanı sıra düşünce süreci de metaforik bir yapıdadır. Bir kavramın nasıl metaforik bir yapı oluşturduğunu daha iyi anlayabilmek için bir örnek verelim:

Sigaraya karşı savaş açmalıyız.

Sigaraya yenilmeyin.

Sigaraya teslim oldu.

Sigara ciğerlerini tahrip etti.

Sigaraya galip geldim.

Sigara sağlığın en büyük düşmanıdır.

Sigara sağlığınıza saldırıyor.

Sigaranın esiri olmayın.

Lakoff-Johnson'un yaklaşımı ile yukarıda verilen örnek cümleler değerlendirildiğinde, hedef alan olarak belirlenen *sigara* kavramının 'savaşmak, yenilmek, teslim olmak, tahrip etmek, galip gelmek, düşman, saldırmak, esir olmak' gibi *düşman* kavramının anlam alanına dâhil kavramlarla açıklandığı ve belirtildiği görülmektedir. Savaşılan, mağlup olunan veya galip gelinen, esir olunan bir varlık olarak şekillendirilen *sigaranın*, sahip olduğu özellikler nedeniyle *düşman* kavramına aktarılması sonucu SİGARA DÜŞMANDIR metaforu meydana gelmiştir. Ele alınan metaforun oluşumunda kaynak alan olarak seçilen düşman kavramı ve bu kavramın anlam alanı içerisinde bulunan kavramların ifade ettiği temel anlam ile gerçekte savaşla ilgili olmayan sigara kavramı arasında bir anlam ilişkisi

kurulmuştur. Sigara, sebep olduğu olumsuz etkiler ve sonuçlar nedeniyle düşünce yapısında olumsuz özellikleri bulunan düşman kavramı ile yapılandırılmıştır. Sigara ve düşman arasındaki olumsuz olma ortaklığı iki kavram arasındaki aktarmayı sağlarken, sigara kavramına ait durum ve eylemler de düşman kavramı ile ilgili durum ve eylemlerle belirtilmektedir. Zihnî algılayışta sigara kavramı ifade edilirken, daha önce zihinde kodlanmış kavramlar içerisinden sigara kavramının belirtilmek istenen yönünü en belirgin şekilde karşılayan bir kavram seçilmektedir. Seçilen kavram ile sigara arasında, karşılaştırma, yakınlaştırma ve benzetme ilişkisi kurulduktan sonra sigara ile kaynak kavram arasında bir eşitlik oluşturulmaktadır. SİGARA DÜŞMANDIR şeklinde ifade edilen eşitlik, insan zihninde şekli çizilen sigara kavramının kelimeler vasıtasıyla somutlaştırılmasıdır. Görüldüğü gibi sadece sigara kavramının düşman kavramı ile ifade edilmesi metafor değildir, sigara kavramının düşman kavramı ile şekillendirilmesini sağlayan zihnî süreç ve düşünce yapısı da metaforiktir.

Metaforlar, ara sıra başvurulan geçici bir çare ve durum değildir ve geçici, belirli bir sisteme bağlı olmayan ifadeler olarak görülmemelidir (Porzig 1995: 29). Metaforik ifadeler somut ve canlı ifadelerin mevcut olmadığı veya kullanışsız hale geldiği durumlarda somut ve canlı ifadeler yaratmak için kullanılan normal, düzenli ve yaygın bir yöntemdir. Metafor, insan ile gerçekliğin birbirine gösterdiği etkileşimin en derin ve en genel süreçlerine yerleşmiştir, o idrak mekanizmada kavramsal bir dünyanın kendi kanunlarıyla kuruluşuna yardım etmektedir (Dirven ve Paprotté 1985: viii). Tecrübe edilen gerçeklik, somut bir örnek olarak farklı varlık ve durumların kavramsallaştırılmasında etkili olmaktadır.

1.1.2. Metaforun Yapısı

Metaforun yapısı şu şekilde özetlenebilir:

1) Metafor izole edilmiş kelimeler değil, cümlelerdir. Metaforik ifadenin anlamı, içinde bulunduğu bağlamda değer kazanmaktadır. Örneğin; ‘Sıcak bir insan olarak tanınır.’ cümlesindeki *sıcak* kavramı metaforik bir ifade

taşımaktadır. Fakat 'Çorbayı sıcak içerim.' cümlesindeki *sıcak* metaforik bir ifade taşımamaktadır. *Sıcak* kelimesinin tek başına metaforik bir anlam taşıdığı iddia edilemez. Bir kelimenin metaforik olması, kelimenin taşıdığı anlama ve daha da önemlisi içinde bulunduğu bağlama göre belirlenmektedir.

2) Metafor iki parçadan oluşmaktadır. Metaforu oluşturan birinci parça (kaynak alan), gerçek anlamı ifade ederken ikinci parça (hedef alan) metaforik bir ifadeye işaret etmektedir.

3) Metaforu oluşturan iki parça arasında bir etkileşim vardır. Bu etkileşim metaforun temel parçası olan hedef alandaki kavram ile ikinci planda yer alan kaynak alandaki kavram arasında bulunmaktadır. Hedefin varlığı, kaynak alanın özelliklerinden bazılarını seçmesi için insan zihnini teşvik eder. Böylece insan zihni hedefe uyabilecek paralel imalar yapılandırmaya çalışır. Hedefin uygun imalarla bir değişim yaşaması kaynağı da etkilemektedir. Bu zihinsel süreçte, karşılıklı olarak kaynakta ve hedefte paralel değişimler oluşturulmaktadır (Black 1979: 29). Bu durum ise hedef ile kaynak arasındaki sistematikliğe dayanmaktadır.

4) Metaforu oluşturan parçaların sistemler olarak anlaşılması gerekmektedir. Hedef ve kaynak olarak adlandırdığımız iki parçadan oluşan metafora, kaynak tek başına var olan bir yapı değil, sistem oluşturmaktadır. Örneğin; 'Hayat yolculuktur.' cümlesindeki *hayat* kelimesi hedef, *yolculuk* kelimesi ise kaynaktır. Bu metaforik ifadede yer alan kaynak, yani *yolculuk* kavramı sadece karşıladığı anlam çerçevesinde düşünülmemelidir. *Yolculuk* kavramının ilişkili bulunduğu kavramlar, bu kavramlara ait özellikler, *hayat* kavramının özellikleri ve yolculuk ile hayat arasındaki ilişki de zihinde canlandırılmalıdır. Buna göre hayatı yolculuk olarak şekillendiren metaforik ifadede, yolculuk başlanan, devam edilen, bir hedefe ulaşılan, inişleri ve çıkışları olan vs. bir sistem oluşturmaktadır.

5) Metaforun anlamı metaforu oluşturan parçaların birbiriyle etkileşiminden doğmaktadır. Metaforu oluşturan parçalar tek başlarına karşıladıkları

kavramların göstergeleridir. Bu parçaların bir araya getirilmesi ile oluşturulan anlam ilişkisi metaforu meydana getirmektedir.

6) Metaforun anlamı sadeleştirilemez ve zihinseldir (Kittay 1987: 22-23). Metafor, zihnî süreçte yapılandırıldığı için değişmez özelliklere sahiptir. Bu sebeple daha önce yapılandırılan bir metaforu değiştirmek, yeni bir metafor meydana getirmektir.

1.1.3. Metaforun Belirlenmesi

Konuşma ve yazı dilinde sıkça kullanılan bir anlatım yolu olan metaforun anlaşılması, belirlenmesi ile mümkündür. Loewenberg, metaforun prensiplerini ortaya koyan tatmin edici bir formüle ulaşmanın metaforun belirlenmesinden geçtiğini, çünkü metaforların belirlenmeden anlaşılamayacağını ve üretilemeyeceğini belirtmiştir (Loewenberg 1973: 31). Winner “Metaforun anlaşılmasında ve belirlenmesinde kusursuz bir ölçü yoktur.” görüşünü savunmuştur (Winner 1988: 47). Fakat metaforun belirlenmesi ve tanınması konusunda pek çok dil bilimci ve felsefecinin yaptığı çalışmalar ile bu konuda ortaya koydukları teoriler bu görüşü çürütmüştür.

Kittay’a göre belirli bir dilde yer alan herhangi bir ifadenin metaforik olarak yorumlanması gerekip gerekmediğine karar vereceksek, bazıları semantik bazıları ise pragmatik olan şu şartları göz önünde bulundurmanız gerekmektedir (1987: 91):

1) Tahminî konuşur ile ilgili şartlar: Konuşurun dil yeteneğine sahip olması, ifadede bir hata yapmaması ve bağlantı ilkesine (*co-operative principle*) bağlı olması, konuşurun dile ait herhangi bir kuralı çiğnemesi halinde dinleyicinin konuşmaya ait imaları ortaya çıkarmış olduğu neticesiyle temin edilmesi.

2) Bağlam (*context*) ile ilgili şartlar: Bağlamda ifadenin ortaya koyduğu dünyanın aslında algılanan dünyadan farklı olduğu veya ifadenin alışılmış beklentileri karşılamadığı zaman alıcıyı ikna edecek hiçbir şeyin olmaması;

konuşma geleneklerinin belirli yollarla değiştirildiğine dair bağlamda alıcıyı inandıran hiçbir şeyin bulunmaması.

3) İfade ile ilgili şartlar: Bağlamıyla birlikte alınmış ifade, konuşmaya ait bir tuhaflık gösterir veya şu şekillerle metaforik olacağını bildirir:

i) Eğer ifadede bir tuhaflık yani alışılmışın dışında bir durum varsa, bu tuhaflık daha karmaşık bir ifade ile birleşen terimin uyumsuzluğundan doğmaktadır.

ii) İfadenin temel yorumu, uyuşmazlık prensibi (*incongruity principle*) ve/veya uygulanabilme şartlarının serbestliği prensibinde (*independence of applicability conditions principle*) ihlaller oluşturmaktadır.

iii) Uyuşmazlık prensibinin etkili olduğu durumlarda uyumsuz elementler en azından iki farklı semantik alana sahiptir; uygulanabilme şartlarının serbestliği prensibinin ele alındığı durumlarda ise şartların uygulanabilme serbestliği farklı semantik alanların uyumu farklı şeylerin konuşulması ile ilişkilidir.

4) Güçlü tezlerle ilgili şartlar: İhlal edilmiş kısa devreli kurallar (*sc-rules*), uyuşmazlık prensibinin etkili olduğu yerlerde temellendirme veya seçme sınırlandırmalarıdır.

Konuşma dilinde kullanılan metaforlarla edebî eserde kullanılan metaforlar arasında farklar bulunabilmektedir. Edebî eserlerde kullanılan alışılmamış (*özgün*) metaforlar edebî eserin anlam boyutunu zenginleştiren bir öge olarak, okuyucunun eserden zevk almasını sağlamaktadır. Edebî bir eserdeki metaforları belirlemek, anlamak ve anlamlandırmak sadece okuyucunun sahip olduğu bilgi ve metnin yapısından etkilenen bir süreç değildir. Edebî eserlerdeki metaforların belirlenmesinde ve anlamlandırılmasında bağlam da (*context*) önemli bir etkidir. Edebî eser metafor oluşturmada bağlamsal (*contextual*) pek çok yola başvurabilir. Okuyucu ise edebî bir metin okurken - farkında olarak veya olmayarak- özel bir okuma stratejisi ve bilgisi geliştirir. Steen, edebî eserdeki metaforların belirlenmesi ve anlaşılmasında

okuyucunun zihinsel sürecini etkileyecek dört özellikten bahsetmektedir: öznellik (*subjectivity*), hayalî olma (*fictionality*), çok anlamlı olma (*polyvalence*) ve uydurma (*form orientation*) (Steen 1994: 47-48).

1.1.4. Metaforun Esas Rolü

Metaforlar, insanın dünyayı anlama çabası dâhilinde bir kavramı başka bir kavramla açıklamayı ve anlatmayı hedefler. Metafor, beynin gerçeği ve daha önceden tanınan tecrübeleri keşfetmesi için yapmış olduğu içgüdüsel ve bir o kadar da gerekli bir aktivitedir (Murry 1972: 28). Dilin dünya görüşümüzü yapılandıran bir rolü olduğu görüşünü savunan Whorf, metaforik sistemimizin herhangi bir mekana sahip olan (*spatial*) deneyimlerimizin arkasından mekansız (*nonspatial*) deneyimlerimize isim koyarak seslere, kokulara, tatlara, duygulara ve düşüncelere renk, ışık, şekil, açı, yapı ve hareket gibi nitelikler yüklediğini belirtmektedir (Jäkel 1999: 11). Metafor gerçek tecrübeye dayalı yeni tecrübeler ortaya koymaktır.

Metaforun zihinsel gücü dünya hakkında yeni bilgiler edinmeden ziyade elde var olan bilgilerin yeniden kavramsallaştırılmasından gelmektedir. Çünkü belirlenmemiş ve kavramsallaştırılmamış bilgi çok az zihnî öneme sahiptir. Metafor, sahip olduğumuz bilgi ve deneyimi gerçek dünyanın kavramsal organizasyonu ile uzlaştırma ve benzetmede aslî bir görev üstlenmektedir. Bu sayede yeni bilgi ve deneyimlerimizi, daha önce var olanlarla uzlaştırarak, karşılaştırarak ve benzer yönlerini ortaya koyarak açıklayabiliriz. Bu açıdan metaforlar bizim öğrenme kapasitemizin kaynağını ve yaratıcı düşüncemizin merkezini oluşturmaktadır (Kittay 1987: 39). Yaratıcı düşüncenin ortaya koyduğu tecrübe, kaynağını algılanan gerçek dünyadan alırken, bu tecrübenin var olan tecrübelerle ilişkilendirilmesi sırasında gerçek dünyanın tecrübeler arasında ilişkiyi sağlayan sistemi taklit edilmektedir.

Metaforlar bizim dünyayı algılamamızda belirleyici olan bakış açımızın oluşmasında ve şekillenmesinde aslî bir görev üstlenmektedir. Çevremizde var olan şeyler hakkındaki düşüncelerimizi, gerçekliği algılayışımızı, problemler oluşturmamızı ve akabinde bunları çözüme ulaştırmamızı

sağlayan bakış açımız metaforlardan doğmuştur. Buna göre metaforlar hem bir ürün çeşidine hem de bu ürünün var olduğu bir süreç çeşidine işaret etmektedir. Buna göre metaforlar üretici bir konumda yer almaktadırlar (Schön 1979: 254). Her metafor, meydana getirildiği zihnî süreçle birlikte yeni bir yapılandırmaya ve şekillendirmeye işaret etmektedir.

Alman dil bilimci Weinrich metaforun basit bir kelime değil, küçük bir yazı parçası olduğunu belirtmiştir (Jäkel 1999: 21). Metaforun esası sadece bir kavramın ifade ettiği anlamı değil, kavramın başka bir kavramla şekillendirilmesi sonucu ortaya çıkan anlam ilişkisini ve bu ilişkinin oluşumunu sağlayan zihnî süreci de belirtmektir.

1.1.5. Metaforun Meydana Gelişi

Metaforun meydana gelmesi için iki kavram arasında bir ilişki ve sistem oluşturmak gereklidir. Kavramlar arasındaki bu bağ benzetme, karşılaştırma, yakınlaştırma ve çağırışım gibi algılama süreçlerinde kurulan ilgilere dayanmaktadır. Biraz yukarıda zikredildiği gibi, metaforlar insan zihniyetinin dünyayı algılayışında gösterdiği yaratıcılığın bir ifadesidir. Bu nedenle, metafor dünyayı algılamanın önemli yolları sayılan karşılaştırma ve benzetme ile yakından ilgilidir (Kemal 2003: 5). Zihnî yaratıcılığın karşılaştırma ve benzetme yoluyla yarattığı yeni imaj ise, konuşmacının kendi fikirlerini, düşüncelerini ve algılama şeklini somutlaştırması ve nesnelleştirmesi ile yeni fikirlerin şekillenmesini sağlamaktadır.

Metafor, bir dildeki nesne isimlerinin anlam yönünden genişleyerek, esas anlamına yakın ya da bazı özellikleri bakımından bir benzerlik mevcut olan diğer bir nesneyi ifade etmek için kullanılan durumlarda ortaya çıkar. Daha açık bir ifade ile söylemek gerekirse; bir kavramın kendi anlamı dışında kullanılması ve gerçek anlam ile kastedilen yeni anlam arasında bir ilişkinin veya çağırışımın bulunması metaforu meydana getirir. Kelimelerin gerçek anlamı ile kontekste söz konusu olan yeni anlam arasındaki ilişki dildeki anlam değişimleriyle ilgili bir konudur (Kemal 2003: 5). Dildeki semantik değişimlerin ve oluşumların çoğu metafor kaynaklıdır (Sadock 1979: 49).

Anlam değişmeleri ve gelişmeleri içerisinde çok anlamlılık ve eşanlamlılık metaforla yakın ilişkileri olan anlam olaylarıdır.

1.2. ANLAM İLİŞKİLERİ VE METAFOR

1.2.1. Anlam

Dil biliminde anlamın tanımı, ne olduğu ve bu terimin kullanılması gerekip gerekmediği konusunda kesin ve ortak bir görüş yoktur. Bazı dil bilimciler, anlamın kullanımda vücut bulduğunu, bağlam içinde var olduğunu ve şekillendiğini savunurken, bazı dil bilimciler kelimelerin tek başlarına anlamlarının olduğunu ileri sürmektedirler. Anlamın varlığını kabul eden çeşitli görüşlerin dışındaki bir başka görüş ise kelimelerin anlamlarının olmadığını, sadece dil içinde çeşitli kullanım şekillerinin olduğunu iddia eden görüştür. Günümüzde sözcük anlambilimi (*lexical semantics*) çalışmalarının geldiği nokta göz önüne alındığında sözcüklerin dilsel anlamlarının var olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Anlam, dilde birer gösterge niteliğiyle yer alan, insanın dünya bilgisine dayalı birtakım belirleyicileri bulunan sözcüklerin belli bir bağlam ve belli bir konu içinde ilettikleri kavramdır (Aksan 2009: 48). Dahası, işaret edenle işaret edilen arasındaki ilişkinin bir parçasıdır. Bir kelimenin düşünülmesi aynı zamanda bir kavramında düşünülmesi anlamına da gelmektedir ve bunun tersi de geçerlidir. Anlam, bizim onlardan birini diğeriyle ilişkilendirebilme yeteneğimizden ibarettir (Palmer 2001: 39).

Anlam kavramını daha iyi açıklayabilmek için dil bilimciler anlamın sınıflandırmasını yapmışlardır. Leech anlamın yedi türü olduğunu belirtmiştir: kavramsal ya da mantıksal anlam, duygusal anlam, anlatımsal anlam, etkileyici anlam, yansıtıcı anlam, eş dizimsel anlam, konusal anlam (Leech 1974: 10). J. Lyons ise anlamın iletişim yönüne değinerek anlamı betimleyici, toplumsal ve anlatıcı olmak üzere üçe ayırmıştır (Lyons 1977: 50-51). Bu sınıflandırmanın dışında, çağrışımsal anlam, temel anlam, yan anlam, mecazî anlam, aktarmalı anlam vb. pek çok anlam çeşidi vardır.

Dildeki çok anlamlılık, eş anlamlılık ve eş adlılık gibi anlam özellikleri ele alındığında, bir kelimenin birden çok anlam taşıdığı görülmektedir. Dilin kendi sistemi içinde, bazı sebeplerden ve ihtiyaçlardan dolayı mevcut kelimelere çeşitli yollarla yeni anlamlar yükleyerek kelimelerin anlam alanının genişlemesi ve değişmesi mümkündür. L. Bloomfield kelimelerdeki anlam değişikliği yollarını şu şekilde sınıflandırmıştır: daralma, genişleme, mecaz, mecaz-ı mürsel, kapsamlayış, abartma, ayırıksayış, yozlaşma, yüceltme (Palmer 2001: 23). Anlam değişmelerinin nedenlerini Guiraud şu şekilde sınıflandırmıştır:

- 1) Tarihsel nedenler ya da bilimlerde, tekniklerde, kurumlarda, törelerde görülen değişimler: Bunlar ad değişikliğine yol açmadan nesneleri değiştirir, onun için de dil dizgesini dolaylı olarak etkiler.
- 2) Dilsel nedenler ya da seslere, biçimlere, söz dizimine ilişkin nedenlerden doğan değişimler: Bulaşma, yanlış kökenleme, eşadlı çatışmaları ve eksilti bu değişimin nedenleri arasındadır.
- 3) Toplumsal nedenler: Toplumsal aktarmalar ve sözcüğün toplumsal alanındaki kaymalar, sözcüğün anlam alanını değiştiren özelleşme ya da genelleşme (daralma ya da genişleme) bu değişime neden olmaktadır.
- 4) Ruhsal nedenler: Bu anlamsal değişimin nedenlerini anlatımlılık arama, tabular, örtmeceler, coşkusal güç oluşturmaktadır (Guiraud 1999: 82).

1.2.2. Temel Anlam ve Yan Anlam

Çok anlamlılık dilin doğal yapısıyla alakalı bir durum olarak sözcüğün birden fazla anlam taşıması, birden çok kavramı karşılamasıdır. Bir sözcüğün birden fazla kavramı karşılayarak çok anlamlı bir özelliğe sahip olması, sözcüğün anlam alanının oluşumunu sağlayan bir temel anlamın varlığına işaret etmektedir. Temel anlam (*denotation*) bir sözcüğün başlangıçta yansıttığı ve karşıladığı ilk ve asıl kavramdır. Buna göre temel anlam, sözcüğün ilk kullanışında kurulan bir simge-gönderge ilişkisiyle dış dünyadaki nesneleri,

konu ve kavramları dile yansıtan ve deneyimlerimize, mantığa uygun birtakım nitelikler bulan, dile özgü bir birim olarak belirlenmektedir (Aksan 2007: 182).

Temel anlam, bir kelimenin anlam alanının çekirdeğini oluştururken, bu çekirdek çevresinde şekillenen farklı anlamlar ise kelimenin yan anlamlarını (*connotation*) oluşturmaktadır. Her kelimenin başlangıçta sahip olduğu temel anlamın genişlemesi ile oluşan yan anlamlar kavram alanları arasındaki etkileşimle şekillenmektedir. Bu etkileşimlerde ise şahsa ve içinde bulunulan topluma, kültüre veya dil birliğine özgü tasavvurlar ve duygu değerleri önem kazanmaktadır (Erdem 2003: 12). Bu açıdan, duygu ve kültürü temsil eden, değerlendirici nitelikteki yan anlamlar temel anlama göre daha öznel olmakla birlikte, yan anlamı oluşturan zihnî düşünce yapısının temel anlamı oluşturan zihnî süreçten daha karmaşık olduğu söylenebilir.

Her kelime asıl olarak kullanıldığı bir alana aittir. O alanın dışında kelime eğretilenmiş olarak durur, fakat bu arada adeta asıl çevresinin havasını da beraberinde getirir (Porzig 2003: 29). Ancak yan anlam bazı durumlarda temel anlamına pek uygun olmayan başka bir anlama da sahip olabilmektedir. Böyle durumlarda yan anlamın temel anlamın fonksiyonunu yüklediği görülmektedir. Yan anlamın oluşumunda etkili olan metafor ise fonksiyon açısından temel anlama bağlı kalmaktadır (Kittay 1987: 44). Metaforun meydana getirdiği yan anlam ile temel anlam arasındaki bu sıkı bağ, sözcüğün anlam alanı ile başka bir sözcüğün anlam alanı arasındaki etkileşimin gücünün ve sistematikliğinin bir sonucudur.

Kelimelere konuşan ve yazanlar tarafından oldukça yaygın olarak yan anlamlar kazandırılmaktadır. Özellikle argo ve laubali konuşmalarda yan anlam oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Bayrav 1969: 63). Bir kelimenin yan anlam kazanması, kullanım sıklığının fazlalığına delil kabul edilmektedir.

1.2.3. Çok Anlamlılık ve Metafor

Çok anlamlılık yani bir kelimenin birden çok kavram alanını kapsaması olayı tüm dillerde mevcuttur. Nesnelerin tanımlanmasını, onlara yeni isimler verilmesini ve kavramlar arasında ilişkiler kurarak yeni benzerlikler oluşturulmasını mümkün kılan çok anlamlılık, dilin kendi sınırları içinde gelişmesine imkân sağlamaktadır.

Bir sözcüğün çok anlamlı olması (*polysemous*), o kelimenin dilde çok kullanılan, çeşitli bağlamlar içinde yer alan ve 'sağlıklı durumda' bulunan bir öge sayılabileceği daha dil biliminin erken dönemlerinde dil bilimciler tarafından kabul edilmiş bir gerçektir. Dil biliminde temel sözvarlığı içinde bulunan öğeler bu özelliği göstermektedir. Temel söz varlığı içinde çok anlamlılık özelliği taşıyan öğelerin yanında kimi sözcükler de vardır ki, bunlar ancak dilin çeşitli alan ve kesimlerinde uzun süre kullanılmaları, sanat ve bilim yapıtlarında yer almaları sonucunda çok anlamlı duruma gelmişlerdir (Aksan 2007: 75)

Çok anlamlı sözcük özelliğini taşıyan kelimeler başlangıçta genellikle somut bir nesneye ad olma ya da somut bir kavramı karşılama özelliği taşımaktadırlar. Ancak bu kelimeler zaman içinde, çeşitli benzetmelere dayanan aktarmalar, benzetmeli kullanımlar ile yeni soyut ve somut kavramları karşılamaktadırlar. Gibbs'e göre çok anlamlı kelimelerin anlamları, aile benzerlikleri bakımından birbirleriyle ilişkilidir. Buna göre çok anlamlı kelimelerin anlamı, bir kaynaktan diğerine aktarmada bulunan metaforik bilgi ile yapılandırılmıştır (Gibbs 1992: 574).

Lakoff çok anlamlılığı metaforlu kullanımla eşit görmekte, anlam değişmesini ve genişlemesini imaj şemalardaki dönüşüm, metafor ve metonimi ile açıklamaktadır (Kemal 2003: 8). Lakoff'un görüşüne göre bir kelimenin sahip olduğu anlam kadar metafordan bahsetmek mümkündür. İmaj şemaları çoğaltan çok anlamlılık, bir merkez anlamdan anlam kategorilerinin kurulmasını ve böylece metaforların meydana gelmesini sağlamaktadır.

1.2.4. Eş Anlamlılık ve Metafor

Hiçbir dilde, birbirinin tümüyle aynı anlama gelebilecek birden fazla sözcük bulunamayacağı gerçeği dil bilimciler tarafından benimsenip kanıtlanmıştır. Yabancı kökenli bir sözcükle yerli ögenin ‘tam eşanlamlı’ olarak bir dilde yaşaması (*öğrenci/talebe, imkân/olanak* vb.) ya da farklı anlamlara gelirken, yani farklı kavramları simgelerken zamanla birbirine yaklaşan sözcüklerin bulunuşu bu kuralı bozmamakta, her dilde ancak yakın anlamlı ögelere eşanlamlı (*synonymous*) denmektedir (Aksan 2007: 65). Bir kavramın sadece bir göstergeye sahip olabileceği ilkesi gereğince eş anlamlı kelimeler ayrı kavramları dile yansıtan ayrı göstergeler olarak değerlendirilmektedir. Palmer eş anlamlı kelimelerin birbirinden farklı olduğunu ispat etme yollarını şu şekilde belirtmiştir:

- 1) Bazı eş anlamlı kelime grupları, dilin farklı lehçelerine aittir. Aynı dil içinde yer alan lehçelerin bir kavramı yansıtan, göstergeleri farklı seçmesi durumunda, bu dilde aynı kavramı karşılayan farklı göstergelerin meydana getirdiği bir eş anlamlı kelime grubu oluşmaktadır.
- 2) Farklı stil, deyiş ve kayıtlar için bir kavramı karşılayan farklı göstergeler seçilmektedir.
- 3) Bazı kelimeler temel (*bilişsel*) anlam bakımından benzerlik göstermelerine rağmen duygusal ve değerlendirci anlamları yönünden farklılık göstermektedir. Bu durum aynı kavramı karşılayan farklı göstergelerin, farklı bakış açısını ve izlenimleri uyandırması ile ilgilidir.
- 4) Bazı kelimeler birlikte kullanılmaları bakımından sınırlıdır, yani kimi kelimelerin kullanımı sadece başka kelimelerle birlikte vuku bulabilmektedir.
- 5) Pek çok kelimenin anlam bakımından birbirine yakın olduğu veya birbiriyle örtüştüğü görülmektedir. Burada kelimenin anlam alanının genişletilmesi ve başka bir kelimenin anlam alanı ile ortaklıkların oluşturulması söz konusudur (Palmer 2001: 76-79).

Tarihî süreç içerisinde Türkçe pek çok dille (Sanskritçe, Çince, Arapça, Farsça, Latince, Fransızca, Almanca, İngilizce, Rusça vb.) etkileşim içinde olmuştur. Türkçe, etkileşim içerisinde bulunduğu dillerden kelime kabul etmesinden dolayı eş anlamlılar bakımından oldukça zengin bir dil hâline gelmiştir. Ancak, bu eş anlamlı kelimelerin çoğalmasındaki tek sebep değildir (Kemal 2003: 9). Yabancı dilin etkisi dışında bir dil içerisinde iki farklı kelimenin aynı anlama gelmesinde, kelimenin tarihî süreç içinde anlam değişikliği yaşaması veya anlam genişlemesi gibi değişimler etkili olabilmektedir.

Eş anlamlı kelimeler, anlamları ve kullanılış durumları bakımından tam olarak aynı anlamda olmadıklarından, aynı gruptaki eş anlamlı kavramların her biri kullanıldığı bağlama göre çeşitli metaforları meydana getirirler. Bu sebeple eş anlamlı kelimeler, bir dildeki metaforlu ifadelerin meydana gelme ve kullanılma özelliği açısından etkili semantik alanlardan biri olarak kabul edilmektedir (Kemal 2003: 11).

1.3. METONİMİ, SİNEKDOKA, BENZETME VE METAFOR İLİŞKİSİ

1.3.1. Metonimi ve Metafor

Yunanca kökenli bir kelime olan *metonimi*, temel anlam olarak ‘ad değiştirme’ anlamını taşımakta, anlam bilimi terimi olarak ise, bir kavramın benzerlik, çağrışım ve karşılaştırma ilgisi olmaksızın ilgili olduğu diğer bir kavramı gösteren kelime ile karşılanması durumunu belirtmektedir. Metonimi, bir kelimenin kullanımını, gerçek kullanımı ve ifadesi dışında bir kavramla ifade etmektir. Metoniminin tanımı, şekil ve işaretin içindeki anlam arasındaki ilişki, dile ait işaretler ve işaretlerle ima edilen şey arasındaki ilişki, kısa ad ve onun uzun şekli arasındaki ilişki, prototip ve onun ifade ettiği kategori arasındaki ilişki gibi pek çok farklı şekilde ve oldukça kapsamlı bir şekilde de yapılabilir (Croft- Cruse 2004: 216).

Metafor ilkece bir şeyi diğerine göre tasavvur etme tarzıdır ve başlıca fonksiyonu anlamadır. Öte yandan metonimi esas olarak bir referans

fonksiyonuna sahiptir (Lakoff-Johnson 2010: 61). Daha açık bir ifade ile belirtmemiz gerekirse, metonimi bir kavramın diğerinin yerine geçecek şekilde kullanılmasına imkân veren bir araçtır. Metonimi sadece bir referans aracı değil, aynı zamanda anlamı sağlama fonksiyonu da görmektedir. Lakoff (1980), metaforlarla ilgili görüşlerini metonimi için de geçerli olduğunu belirterek metoniminin tıpkı metafor gibi sadece poetik ve retorikle sınırlandırılmayacak kapsamda olduğunu ve bu nedenle sadece bir dil sorunu değil, aynı zamanda düşünce ve eylemlerin bir parçası olarak da kabul etmektedir. Buna göre metafor gibi metonimi de gelişigüzel ve keyfî oluşumlar olarak değil, insanın zihnî sürecinde mevcut tecrübelerden oluşmuş sistematik bir yapı olarak değerlendirilmelidir.

Metonimi, tıpkı metafor gibi, insanın kavramsal sisteminde kavrayışla meydana gelen bir anlatım yoludur. Metonimik kavramlar, iki kavram arasında kurulan ilişki vasıtasıyla ele alınan kavramın kavramlaştırılmasına imkân vermektedir. Bu sebeple, pek çok araştırmacı metoniminin de kavramsal bir yapı arz ettiğini iddia etmektedir.

Metafor ile metonimi arasındaki fark, bu ifadelerin ortaya çıkmasında etkili olan alanların ve bu alanlar arasındaki ilişkinin farkından kaynaklanmaktadır. Metafor iki farklı kavram ve anlam alanı arasındaki etkileşimden doğarken, metoniminin meydana gelmesinde tek bir kavram ve bu kavramın anlam alanı içinde bir transfer söz konusudur (Kemal 2003: 14). Metaforun oluşumunda etkili olan kavramların anlam alanları arasında örneklendirme, benzerlik, eşitlik ve sembolik referanslara dayanan bir anlam ilişkisi kurulurken, metoniminin yapılandırılmasında etkili olan anlam alanları arasındaki etkileşim ilişkiden daha çok bir anlam bağı özelliğinde olup birleşme, ayrışma, tamamlama gibi ilgilerle şekillendirilmektedir. Metafor ve metonimi arasındaki kullanım farkını şu şekilde örneklendirmek mümkündür:

- a) Toplantıda yeni yüzler gördüm.
- b) Güneş bugün de yüzünü göstermedi.

Yukarıda yer alan örnek cümle a'da *yüz* kavramı, *insan* kavramını karşılayan bir metonimidir. Yüz-insan arasındaki parça-bütün ilişkisi metonimiye meydana getirmiştir. Ele alınan metoniminin oluşumunda tek bir kavram (insan) ve bu kavrama ait anlam alanı (yüz) etkili olmuştur. Örnek b'de ise *yüz* kavramı metaforik olarak kullanılmıştır. İnsan vücuduna ait bir bölüm olan *yüz* kavramı, örnek cümlede güneşin dünyadan görülen tarafı olarak anlamlandırılmıştır. Bu kullanımda iki farklı kavram ve anlam alanı söz konusudur (güneş ve insan) ve bu iki farklı kavram arasında kurulan anlam ilişkisinde belirleyici ortak özellikler ve benzerlikler etkili olmuştur.

Metafor ve metonimi arasındaki en önemli fark ise kullanım yönünden kaynaklanmaktadır. Metafor sadece isim ya da isim türünden kelimelerde değil, sıfat, partisip, fiil, isim-fiil gibi farklı kelime türlerinde kullanıma müsait bir yapıya sahiptir (Kemal 2003: 15).

Bir kavram hem metaforik hem metonimik özellikler taşıyabilmektedir. Gossens (1990) hem metaforik hem metonimik özellikleri taşıyan ve yorumlanmasında bu iki anlatım tarzından yararlanılan yapılara *metaphonymy* ismini vermiştir.

1.3.2. Sinekdoka ve Metafor

Metonimi, sinekdokayı içine almaktadır. Daha açık bir ifade ile belirtmemiz gerekirse; sinekdoka, metoniminin özel bir görünüşüdür. Metoniminin bir alt türü olan sinekdoka, parça-bütün ve bütün-parça ilişkisine dayanmaktadır. Metonimiden daha sınırlı anlam ilişkileri kuran sinekdoka, metoniminin sahip olduğu tüm özelliklere sahiptir ve metonimi ile metafor arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları bünyesinde taşımaktadır. Sinekdoka, metoniminin daha özel bir görünümü olarak metonimi ve metafor arasındaki farkların ortaya konulmasında önemli bir etken olabilmektedir (Turner 1991: 148). Metoniminin oluşumunda etkili olan çeşitli anlam ilişkileri, metonimi ile metaforun birbirine karıştırılmasına neden olurken, aynı kavramın parçası ve bütünü arasında düzenli ve sistematik bir anlam ilişkisine dayanan sinekdoka ile metafor arasındaki çizgi kesin ve net bir şekilde çizilebilmektedir.

1.3.3. Benzetme ve Metafor

Benzetme, bir nesnenin niteliğini, bir eylemin özelliğini daha iyi anlatabilmek, canlandırabilmek için bir başka nesneden, bir başka eylemden yararlanarak, onu anımsatma yoluyla gerçekleştirilir (Aksan 2009: 61). Metafor ve benzetmenin ortak yönlerinin bulunması ve birbirlerinden yararlanmaları münasebetiyle aralarındaki ilişki pek çok dil bilimci, edebiyatçı ve filozof tarafından tartışılmıştır. Bu konudaki görüşleri üç başlık altında toplayabiliriz:

1) “Metafor kısaltılmış benzetmedir.”¹ Metafor, daha az bilinenin daha çok bilinene, daha az alışılmış olanın daha çok alışılmış olana benzetilmesidir (Murry 1972: 28). Metafor ve benzetmenin yaratıcı algılayışının aynı olduğunu belirten Murry, temel özellikleri bakımından metafor ve benzetmeyi ayrı kavramlar olarak görmenin oldukça zor olduğunu vurgular ve metaforu benzetmenin kısaltılmış şekli olarak değerlendirir (Murry 1972: 29). Metaforları kısaltılmış benzetmeler olarak kabul eden görüşe katılan Beardsley, benzetmenin algılanışının özel bir bilgi gerektirmediğini, metaforun algılanışında gerekli olan çoğu bilginin ise konuşanın ve dinleyenin semantik yeterlilikleri aracılığıyla sağlandığını belirtmiştir (Beardsley 1967: 285).

Bir kategorinin üyeleri arasında anlamlı olan benzerlik, kategorileşmenin bir ürünüdür. Benzerlik kategorileşmeden önce meydana gelen bir yapı değildir, aksine kategorileşme benzerliği üretmiştir. Sözsöl olmayan karşılaştırmanın bir çeşidi olan metafor, bir kategorinin diğer bir kategoriye benzetilmesinden ortaya çıkan kısaltılmış benzetmelerdir (Glucksberg-Keysar 1990: 11).

Geleneksel görüşe göre, metaforun anlaşılabilmesi için metaforik ifade benzetmeye dönüştürülmelidir. Çünkü benzetme ifadenin semantik yapısının resmini doğrudan vermektedir. Metafor ise ifadenin semantik yapısının resmini kısaltılmış şekilde, özet olarak vermektedir.

¹ Glucksberg (2001), ‘Metafor kısaltılmış benzetmedir.’ görüşünü klasik görüş olarak adlandırmıştır. İlmî terminolojide bu görüşe ‘klasik görüş’ veya ‘geleneksel görüş’ şeklinde atıfta bulunmaktadır.

b) “Benzetme kısaltılmış metafordur.” Bu görüşe göre metafor, bir sınıfın içindeki ifadedir. “Ahmet aslandır.” ifadesinin anlamı “Ahmet, aslan sınıfının bir üyesidir.” demektir. Kelimeler sistematik olarak anlaşılmaz ve belirsiz yapılardır. Bunun için onlar bir kategoriye ya da prototip örnek olan gerçek bir üst kategoriye işaret ederler. Çünkü aslan, geleneksel olarak gücün ve cesur olmanın bir simgesi ve göstergesidir. Buna göre “Ahmet aslandır.” demek, “Ahmet güçlü ve cesurdur.” anlamına gelmektedir. Tüm metaforlar bizim özel kavramların en güzel örneklerinin ne olduğunu, daha soyut kategorileri ve onların tanımlayıcı özelliklerini bilmemize dayanır. Her zaman zihin sözlüğümüzden bir kelime çıkartıp kullanırız. Bu işlem esnasında daha dar anlamlı olanla daha geniş anlamlı olana ulaşmamız arasında bir fark yoktur (Croft-Cruse 2004: 212).

c) “Benzetme ve metafor birbirinden farklı şeylerdir.” Donald Davidson kendi görüşünü “Metaforlar, kısaltılmış benzetmelerdir.” şeklindeki eski görüşten ayırmıştır. Ona göre metafor ve benzetme bizi karşılaştırma yapmaya çağırarak, dünyanın özelliklerini görmemizde uyarıcı olarak görev yapan iki sonsuz araçtır (Davidson 1981: 211).

Ortony (1979), benzetmeye kıyasla metaforun kısaltılmış benzetme olduğu görüşüne karşı çıkar. Çünkü tüm metaforik ifadelerin benzetme yönü yoktur. Metaforun sıklıkla karşılaştırma ve benzetmeden yararlanması, metaforların karşılaştırma ve benzetme olacağı anlamına gelmemektedir. Metafor dilin kullanımının bir çeşididir, buna karşılık benzetme ve karşılaştırma psikolojik sürecin bir çeşididir. Tüm metaforları, benzetmelere dönüştüren haritalanmanın yapılması her zaman mümkün değildir (Ortony 1979: 188). Benzetme ve metaforlar aynı süreçleri paylaşımlarına rağmen, aralarında önemli farklılıklar vardır. Bu farklılıklar, benzetme ve metaforun iletişimde farklı şekillerde kullanılmalarından ve farklı özelliklere sahip olmalarından kaynaklanmaktadır (Ortony 1979: 200).

1.4. METAFORLA İLGİLİ GÖRÜŞLER VE TEORİLER

1.4.1. Metaforla İlgili Görüşler

Geleneksel yaklaşıma göre pek çok dil bilimci ve felsefeci metaforu günlük konuşma dilinin dışında yapma ve hayalî bir dil olarak kabul etmişlerdir. Geleneksel görüşe göre metaforlar dilin olağan yapısının dışında olağanüstü ve önemsiz yapılar olarak görülmektedir. Buna göre metaforlar dilin normal kullanımı üzerindeki parazitlerdir. Metaforlar, belirsiz, muğlâk ve gereksiz fazlalıklardır. Bu görüşü benimseyenler metaforik bir yapının izah edilmesinin dilin kurallarının ihlal edilmesi koşuluyla gerçekleşebileceğini öne sürmüşlerdir. Metaforlar belagati karakterize etmektedirler. Bu sebeple metaforlar politikacılar, şairler ve yazarlar için uygun bir anlatım yolu oluşturmaktadır. Bilimsel anlatımı ifade etme özelliği olmayan metaforlar, fiziksel gerçekliği objektif bir şekilde tanımlama çabasında olan bilim adamları için uygun değildir (Ortony 1979: 2). Bu görüşlerin ışığı altında metafor dil bilimi çalışmalarında derinlemesine incelenmemiş, bu iş edebî tenkitçilere bırakılmıştır (Steen 1994: 3).

1970'li ve 80'li yıllar metaforla ilgili çalışmalarda bir dönüm noktası olmuştur. Ortony (1979), Honeck ve Hoffman (1980) ve Lakoff ve Johnson (1980) gibi araştırmacılar çalışmalarıyla metaforla ilgili geleneksel görüşleri yıkararak metaforolojideki 'idrak dönüşümü'nü (*cognitive turn*) tamamlamışlardır (Steen 1994: 3). Geleneksel görüşü yıkan yeni görüşe göre metafor, dilin yaratıcı özelliğinin temelidir. Buna göre metafor hem dilde hem de düşüncede önemli bir rol oynamaktadır. Yeni görüş metaforik anlamla gerçek (*temel*) anlam arasındaki farklılıkları yıkma eğilimindedir. Çünkü bu görüşü benimseyenler için anlam, ifadenin derin bir şekilde okunması olarak değil, insan zihninde yapılandırılmış bir kavram olarak ele alınmıştır. Dilin gerçek anlamını ifade etmeyen diğer anlamları (*metaforik, mecazî vb.*) anlam açısından herhangi bir problem oluşturmamaktadır. Metaforla ilgili yeni görüşe göre, dilin kullanımı ve anlaşılması yaratıcı bir aktiviteyi gerektirmektedir. Metaforların ve dilin diğer sembolü anlatımlarının kullanılması, gerçek anlamlı kelimelerin

kullanımına nazaran bazen daha çok yaratıcılık gerektirmektedir. Metaforik anlatım ve gerçek anlatım arasındaki bu yaratıcılık farkı nitel bir farklılık değil, nicel bir farklılıktır (Ortony 1979: 2)²

1.4.2. Metaforla İlgili Teoriler

Metaforun yapısı ve nasıl anlamlandırılması gerektiği konusunda başta dil bilimciler olmak üzere felsefeciler, psikologlar ve edebiyat teorisyenleri çeşitli teoriler ortaya koymuşlardır. Bu teoriler Scheffler'in (1979) şu tasnifi içerisinde toplanabilmektedir: 1. Sezgici yaklaşım (*intuitionist approach*), 2. Hissî yaklaşım (*emotive approach*), 3. Formülaiik yaklaşım (*formulaic approach*), 4. Güçlölükle ilgili yaklaşım (*intensional approach*), 5. Etkilemeyle ilgili yaklaşım (*interactional approach*), 6. Bağlamla ilgili yaklaşım (*contextual approach*) (Kittay 1987: 178-195).

1) Sezgici yaklaşım (*intuitionist approach*): Sezgicilere göre metaforlar, gerçek ifadelerin aksine, kendi parçalarının anlamından yola çıkarak anlaşılımlazlar. Bu sebeple, metaforların yorumlanması bir sezgi faaliyeti gerektirirken, analizlere karşı çıkmaktadır.

2) Hissî yaklaşım (*emotive approach*): Hissî yaklaşımıcılara göre, metaforik anlam kelimenin zihnî anlamlarından değil, hissî güçlerinden doğmuştur. Buna göre, metaforik bir ifadenin yorumlanması için, metaforik ifadede kullanılan kelimelerin zihinsel anlamları, hissî anlamı öne çıkaracak şekilde bastırılmalıdır.

3) Formülaiik yaklaşım (*formulaic approach*): Formülaiik yaklaşım sezgici yaklaşımla bir tezat oluşturmaktadır. Formülaiik yaklaşımıcılar, metaforları yorumlamada karşılaştırma ilişkisini tamamen açıklayan bir formül oluşturmaya çalışmışlardır. Çünkü onlar, metaforik bir ifadenin analiz edilmesinin metaforları ima edilmiş karşılaştırmalar olarak ele almaktan

² Geleneksel görüş ve yeni görüş olarak ele aldığımız görüşler metaforlar ile ilgili genel yaklaşımları göstermektedir. Ortony (1979) bu iki zıt gruptan yeni görüş için 'yapısalcı (*constructivism*) görüş', geleneksel görüş için ise 'yapısalcı olmayan (*nonconstructivism*) görüş' terimlerini kullanmıştır.

geçtiğini savunmaktadırlar. Formulaik yaklaşım, metaforları izah etmek için uygun formüller bulmanın mümkün olduğunu öne sürmesi ve metaforu oluşturan parçaların arasındaki ilişkinin bir karşılaştırma olduğunu iddia etmesiyle karakterize edilebilir.

4) Güçlülükle ilgili yaklaşım (*intensionalist approach*): Güçlülükle ilgili yaklaşım hissî yaklaşımla benzer bir görüş ortaya koymaktadır. Buna göre, metaforik olarak kullanılan kelimeler, temel anlamda kullanılan kelimelerin anlamlarından ayrı bir anlam içermektedirler. Metaforik ifadenin temel anlamdan uzaklaşarak edindiği bu yeni anlam yan anlamı oluşturmaktadır. Gizli olan yan anlam, temel anlamın bloke edildiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Güçlülükle ilgili yaklaşımda bu anlamın hala zihnî bir özellik taşıdığı düşünülmektedir. Bu yaklaşım, metaforik yorumun yan anlamı destekleyen bir araçla temel anlamı bastıran bir uyumsuzluğu içerdiğini ve yan anlamların metafora atfedilen hazır ve kullanılabilir ifadeler ürettiğini savunmaktadır.

5) Etkileme yaklaşımı (*interactional approach*): Güçlülükle ilgili yaklaşım ile etkileme yaklaşımını şu şekilde birbirinden ayırır: Etkileme yaklaşımına göre bir metaforu izah ederken, yanlış olduğu bilinen fakat metaforik ifadede doğru olduğu kabul edilen özellikler düşünülür. Etkilemeci yaklaşımda metafora kullanılan terimin imaları veya ortaklıkları üzerinde durulurken, güçlülükle ilgili yaklaşımda terim aracının güçlülüğü üzerinde vurgu yapılmaktadır. Etkileme yaklaşımında, benzetilmiş veya ima edilmiş ifadeler hem normal hem normal olmayan anlamlarda esas konuya mümkün olduğunca uygun yapılandırılırlar (Black 1962: 41).

6) Bağlama ilişkin yaklaşım (*contextual approach*): Bağlama ilişkin yaklaşımda, metaforik ifadenin izahıyla ilgili ipuçların bağlamda bulunduğu savunulmaktadır. Fakat metaforik bir ifadenin anlaşılmasında bağlam tek başına yeterli değildir, bunun için aynı zamanda metaforik yapıda bulunan terimin gerçek bilgisinin de elde edilmesi gereklidir.

Bu teorilerin dışında metafor ile ilgili olarak, karşılaştırma ve benzetmenin ortak noktalarından yola çıkan karşılaştırma teorisi (*comparison theory*) de bulunmaktadır. Karşılaştırma teorisi, metaforik ifadelerin iki veya daha fazla kavram arasında karşılaştırma ve benzetme içerdiklerini ve bu şekilde meydana geldiklerini savunmaktadır (Levin 1979: 124).

1.5. İDRAK ANLAM BİLİMİ VE METAFOR

1.5.1. İdrak Anlam Bilimi

İdrak dil bilimi teorisi 1970'lerde ortaya atılmıştır ve 1980'lerden beri aktif bir şekilde bu teori ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır. İdrak dil bilimi çalışmalarının büyük bir çoğunluğunu semantik, sentaks ve morfoloji oluşturmaktadır. Bu alanların yanında idrak dil bilimi, dil biliminin dil edinimi, fonoloji ve tarihî dil bilimi gibi alanlarına da eğilmiştir (Croft- Cruse 2004: 1).

İdrak dil biliminin dil ve anlam konusunda ortaya koyduğu görüşleri şu şekilde özetlenebilir:

1) İdrak dil biliminde dil zihinsel süreçten ayrı ve bağımsız bir süreç olarak görülmez. Dil ve anlam zihinsel sürecin ürünleridir. Sesler ve seslerin meydana getirdiği ifadeler önce insan zihninde kavranır ve daha sonra üretilirler. Konuşma ve anlama süreçlerinin her ikisi de zihnî aktiviteyi içermektedir (Croft- Cruse 2004: 2). İdrak dil bilimi savunucularına göre ses ve anlam, konuşma ve anlamayı yöneten zihinsel sürecin girdi ve çıktılarıdır. İdrak anlam biliminde, anlamlar kavramsallaştırma (*conceptualization*) olarak görülmektedir.

2) Gerçek dünya ile zihinsel sürecin etkilediği kavramsallaştırılan dünyamız arasında doğrudan bir ilişki söz konusu değildir. Anlam, dünyada gerçek olmayan şartların zihnî modelde kavramlaştırılmasıdır. Anlam, insan zihninde oluşur ve 'gerçek'ten önce gelir. Zihnî modeller ise, idrakte ilgili olarak belirlenir (Gärdenfors 1999: 22).

3) Dil ile ilgili olan bilgilerin sunumu esas olarak diğer kavramsal yapıların sunumuyla aynıdır. Buna göre, dilin kullanımını yöneten zihinsel süreçler diğer idrak becerileriyle aynı ilkelere sahiptirler. Dilin yapılandırılması ve düzenlenmesi zihindeki diğer bilgilerin yapılandırılması ve düzenlenmesinden farklı değildir. Bizim konuşmamızı ve anlamamızı sağlayan zihinsel beceriler ile dile ait olmayan aktiviteleri yöneten zihinsel beceriler birbirinden farklı değildir. Dil, insanın zihinsel becerilerinin bir parçasıdır (Croft- Cruse 1994: 2).

4) İdrak anlam biliminde gramer bağımsız bir alan değildir. Anlam ve şekil bilgisi genel olarak kavramsal bir yapıdadır. İdrak dil bilimi sentaktik, morfolojik ve fonolojik yapıların da temelde kavramsal olduğunu savunmuştur. Bu kavramsal yapı ise basit bir gerçeklikle uyumlu değildir.

5) İdrak anlam biliminde zihnî modeller imaj-şematiktir. Şemalaştırma soyut bir kavramı karşılamaktadır. Bu soyut sistem metaforik ve metonimik anlamlarla yorumlanmaya ve anlamlandırılmaya çalışılır.

6) Semantik elementler, bir kurallar sistemine göre düzenlenebilen semboller olmayıp, boşlukta veya topolojik nesneler üzerinde kuruludur (Gärdenfors 1999: 23).

7) İdrak anlam biliminde anlam, söz dizimini belirleyen en önemli etken olarak görülmüştür. Söz diziminin anlam biliminden bağımsız olmadığı savunulmuştur.

8) Zihnî psikolojide geliştirilen prototip teorisi, idrak anlam biliminde de kabul görmüştür. Zihnin oluşturduğu modeller, zihinsel bir ürün olan dili de etkilemektedir. Psikolojinin, özellikle gestalt psikolojinin³, prototip teorisiyle zihinsel modellere yaklaşımı ve onları algılayışı idrak anlam biliminde de

³ Gestalt psikolojisi, zihnin çalışma ilkelerinin bütünsellik, paralellik ve kendi kendisini düzenleme olduğunu öne süren psikoloji teorisidir. Gestalt psikolojinin, maddelerin duyularla tespit edilen özelliklerine göre gruplanarak, parçaların bütünleştirilerek algılanması, parça-bütün arasındaki ilişkinin algıyı şekillendirmesi ile ilgili teorileri idrak anlam bilimin kelime, kavram ve anlam ilişkisi hakkında ortaya koyduğu görüşlere temel teşkil etmektedir. Ayrıca dilin ve metaforun zihnî süreçlerinin açıklanmasında da idrak anlam bilimi gestalt psikolojiden yararlanmaktadır.

kullanılmış, pek çok kavramlaştırma sürecini açıklayıcı bir rol üstlenmiştir. Bu zihnî modeller idrak anlam biliminde anlam ve gramere ait kategori analizinde en önemli etkiye sahiptirler. Çünkü bir kavram sık sık imaj şeması şeklinde yeniden sunulmaktadır (Gärdenfors 1999: 25).

İdrak dil biliminin yukarıda bahsettiğimiz görüşleri, üretici gramer ve gerçekçi (*mantıksal*) anlam biliminin sentaks ve anlam bilimi konularındaki görüşlerine tepki olarak doğmuştur. İdrak dil bilimciler iki önemli bilimsel görevi yüklenmişlerdir. Onların birinci görevi, dili yöneten genel ilkelerin tüm özelliklerini araştırmaktır. İkincisi ise, dilin beyanlarını genel olarak insan zihni hakkında bilinenlerle uygun bir şekilde açıklamaktadır. Bunun sonucu olarak, idrak dil bilimindeki metafor çalışmaları dilin çok anlamlı olması ve gramer özellikleri gibi diğer konularıyla beraber idrakin kategorileşme gibi genel özelliklerini belirten çalışmalarla da ilgilidir (Gibbs-Steen 1999: 2).

1.5.2. İdrak Anlam Biliminde Metafora Dair Bazı Terimler Hakkında

Daha önce de belirtildiği gibi idrak anlam bilimi psikoloji, felsefe, sosyoloji gibi pek çok farklı bilim dalından yararlanmaktadır. İdrak anlam biliminin pek çok farklı bilim dalından yararlanarak anlam bilimi çalışmalarını farklı disiplinlerin yöntemleri aracılığıyla şekillendirmesi, anlam bilimine ve anlatım yollarına yeni terimlerin girmesine ve yerleşmesine sebep olmuştur. İdrak anlam bilimindeki yeni terim ve yöntemler metafor incelemelerini de etkilemiş ve ona yeni bir görünüş kazandırmıştır. İdrak anlam biliminin metafor incelemelerinde kullandığı terim ve yöntemler şöyledir:

İmaj Şeması

İmaj şemaları (*image schemas*) deneyimlerin kavramsallaştırılmış şeklidir ve insanın çevresinde var olan kavramların zihnindeki imajlarının şematik versiyonları olarak tanımlanabilir. İmajlar özel ve var olan deneyimlerin ifadeleridir (Fillmore 1977: 73). İmaj şemaları ise kapsama, yönelme, bağlama, güç ve denge gibi var olan çeşitli anlam alanlarından ve somut

deneyimlerin yapısından tekrar tekrar oluşan imaj alanlarından doğan şematik planlanmanın ifadesidir (Johnson 1987: 29).

İmaj şemaları, yapı kavramları üzerine haritalanmış olduklarından, imaj şeması kavramıyla yapı terimi birbirine eşit kavramlar olarak düşünülebilir. İmaj şemaları somut deneyimleri yapılandırırken, aynı zamanda metaforlar vasıtasıyla soyut deneyimleri de yapılandırmaktadırlar (Lakoff 1987: 453). İmaj şemaları, var olan deneyimleri yapılandığı için somut bir kavram olarak görülebilirler, fakat aynı zamanda metaforlar vasıtasıyla soyut deneyimleri de yapılandığı için şematiktirler, yani soyut bir kavramı ifade ederler ve somut kavramdan soyut kavrama metafor yoluyla genişleyebilirler.

İmaj şemaları, kendilerini doğrudan doğruya ifade edebilen kavramlardır. Diğer kavramların metaforik bir ifade kazanmasında ise yapılandırıcı bir görev üstlenmektedirler (Lakoff 1987: 283). Gibbs, çok anlamlı kelimelerdeki anlam çeşitliliğini anlamada ve metaforik ifadelerdeki şematik benzerlikleri ortaya koyabilmede imaj şemalarının açıklayıcı olduklarını belirtmiştir (1994: 415).

Clausner ve Croft, kendilerinden önce yapılmış çalışmaları da değerlendirerek, imaj şemalarını modellerine göre şu şekilde vermiştir:

Yer: Yukarı-aşağı, ön-arka, sağ-sol, uzak-yakın, merkez-çevre, bağlantı.

Ölçü: Yol.

Kapsayan: Kapsama, içeri-dışarı, yüzey, dolu-boş, içerik.

Güç: eşitlik, karşıt kuvvet, zorlama, sınırlama, yeterlilik, blokaj, sapma, çekme.

Teklik/ Çokluk: Birleşme, toplama, bölme, yineleme, parça-bütün, kitle-parça, bağlantı.

Karakteristik varlık: Eşleştirme, ilave etme, yerini değiştirme, sınırlandırılmış alan, dönüşüm, amaç, süreç (Clausner-Croft 1999: 15).

İmaj şemaları, anlam alanlarının karakteristiklerini göstermektedirler. Yukarıda verdiğimiz imaj şeması modelleri de bu anlayış çerçevesinde oluşturulmuştur. Bunlar, aynı zamanda deneyimlerin yorumlanmasıdır.

Benzer deneyimlerin yorumlanması ve aralarındaki ilişki imaj şemalarının sistematüğini oluşturmaktadır.

Kavram Alanı ve Anlam Alanı

Kavramlar insanın çevresindeki nesnelere, olay ve durumlara ait, kişisel gözlem ve deneyimlere dayanan tasarımların zihinde yer eden ve bir soyutlamayla dile dönüşen yönü, göstergelerin gösterilen yanısıdır (Aksan 2009: 41). Bir nesnenin veya eylemin zihindeki tasarımı olan kavramın; dil, düşünce ve konuşma ile ilgisi netlik kazanmış değildir. Bazı düşünürler, kavramın dilden bağımsız ve o olmadan da var olabileceğini savunurlarken bazı araştırmacılar dilin kavramları yapılandırıldığını, sözcükler olmadan kavramların var olamayacağını düşünmüşlerdir. Kavram zihinde oluşmakta, dilde ifade edilmektedir. Kavram, dünyadaki nesnelerin ortak niteliklerine dayanan, dile özgü bir genellemedir (Aksan 2007: 151). Kavramlar, insanın yetiştüğü çevreye, birikimine ve psikolojisine göre bireyden bireye farklılıklar göstermesine rağmen, aynı dili konuşan insanlar arasında iletişimi ve anlaşılmayı sağlayacak değişmez, temel niteliklere sahiptir. Mesela *masa* kelimesini ve kavramını ele alalım. *Masa* kelimesinin ifade ettiğı anlam, her insanın zihninde farklı imajlar ve tasarımlar oluşturabilir. Bazıları dikdörtgen bir masa, bazıları ahşap bir masa, bazıları dört ayakları olan bir masa hayal edebilirler. Bu tasarım kişiden kişiye göre değişmektedir, fakat *masa* kelimesinin kavramı değişmemekte, belli bir amaca yönelik kullanılan ve belli özellikleri olan eşya konumundaki *masa* insanların iletişiminde ortak bir kavram yapısıyla var olmaktadır.

Kavram alanı, birbirine yakın ve birbiriyle ilişkili kavramların oluşturduğu bir alan olarak kabul edilmektedir. *Alçak, aşağı; üst, yukarı; aydınlık, ılık; esir, köle* vb. (Aksan 2007: 35). Trier'e göre kavramlarımız yapboz oyunundaki parçalar gibi hiçbir boşluk bırakmadan ve üst üste binmeden tüm gerçek alanını kaplamaktadır (Guriaud 1999: 89). Trier'in dil alanı adıyla tanımladığı yöntem, dildeki öğelerin tek tek incelenmesine karşı çıkmakta, bunların ancak yakın ve ilişkili bulundukları öteki öğelerle bir arada düşünüldüğünde,

değerlerinin kesinleşeceğini ileri sürmekteydi. Dildeki öğeler mozaik bir yüzeyde olduğu gibi birbirini sınırlandıran parçacıklardan oluşmuştur. Bu alan içinde her kavramın değeri, ancak kapladığı yerle belli olmaktadır. Örneğin Türkçedeki *alın-*, *küs-*, *incin-*, *darıl-*, *gücen-*, *kırıl-* gibi eşanlamlı kavramların oluşturduğu alanı düşünecek olursak, bu öğelerin değerlerinin, birbirleriyle olan ilişkiler ya da birbirlerinden ayrımlarıyla açıklık kazandığını görürüz (Aksan 1997: 161-162).

Bir kavramın sınırlarında beliren bir değişiklik, komşu kavramların ve bunun sonucunda da bu kavramları belirten sözcüklerin değişikliğe uğramasına neden olur (Guiraud 1999: 89). Metafor, metonimi, benzetme gibi yapılar kavram alanların sınırlarının değişmesine neden olmaktadır. Daha doğrusu bu yapılar, bir kelimenin kavram alanını genişletmekte ve diğer kavram alanlarıyla farklılıklarını ortaya koymaktadır.

Kaynak Alan ve Hedef Alan

Metaforik ifadenin oluşumunda iki kavram ve bu iki kavram arasındaki etkileşim belirleyici olmaktadır. Buna göre bu iki kavramdan kaynak olarak seçilen temel kavram ve bu kavramın anlam alanı kaynak alanı (*sourcedomain*) meydana getirirken, kaynak alanın anlam alanı içerisine dâhil edilen ve onun özellikleri ile şekillendirilen hedef kavram ve bu kavrama ait anlam alanı hedef alan (*target domain*) olarak belirtilmektedir.

Gerçek anlamı destekleyen ve hedef alandaki kavramı tanımlamak için seçilen kavram olan kaynak alan, hedef alana göre daha somut, daha kolay tarif edilir ve daha çok fiziksel tecrübelerle dayanan bir kavramdır (Kövecses 2002: 15). Kaynak alanın aksine hedef alan daha soyut, zor tarif edilir ve daha zor anlaşılır bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hedef alan, kaynak alan vasıtasıyla kavranılan ve anlaşılan alandır. Kaynak alan ve hedef alan arasındaki haritalama, iki kavram arasındaki ilişkiyi sağlayan ve hedef alanın hangi yönlerle kaynak alanla etkileşim içine girdiğini belirten bir araçtır. Hedef alanın dolayısıyla metaforun yapısının ve anlamının

çözümlemesi, hedef alan ile kaynak alan arasındaki haritalamanın kuruluşunu bilmekten geçmektedir.

Haritalama

İdrak dil bilimciler, günlük alışılmış dil ifadelerini, insan zihninde metaforik ifadelerin varlığını ve kavramsal alanlar arasında haritalamanın olduğunu göstermek için bir delil olarak kullanmaktadırlar. Kavramsal metafor teorisinin geliştirilmesinin temel amacı, alanlar arasındaki metaforik haritalamanın çözülmesi ve onların, insanın düşünce ve davranışına nasıl yön verdiğini ortaya koymaktır. Bu haritalama çözümü aynı zamanda metaforun edebiyat, psikoloji, matematik, politika gibi farklı disiplinlerle ilişkisini de ortaya koyma amacına hizmet etmektedir.

Metafor sadece dilin bir parçası değil, aynı zamanda düşünce ve kavrayışın da bir parçasıdır. Metaforik ifadede dil ikinci derecede yer almakta, buna karşın haritalama ise temel bir rol üstlenmektedir. Haritalama, kaynak alan dilinin kullanılmasına müsaade etmekte ve hedef alan kavramları için şekillerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Haritalama gelenekseldir, çünkü bireyin içinde bulunduğu kültürle yapılandırılmış kavramsal sisteminde şekillendirilmiştir. Haritalar metaforik ifadelerdeki kavramsallaştırmada geleneksel yollar olarak karşımıza çıkmaktadır (Lakoff 1993: 208).

Geleneksel metaforik ifadeler sadece dile ait fenomenlerle değildir, aynı zamanda iki semantik alan arasındaki kavramsal haritalamanın da gösterilmesidir. Böylece haritalamanın genel ve üretici olduğunu ve bunun da insan zekâsının bir karakteri olduğu söylenebilir. Metaforik haritalama asimetriktir, yani bir durumun ifadesinde kullanılan kavramlardan biri bir alandayken (hedef alan) diğeri farklı bir alandadır (kaynak alan). Metaforik haritalama hedef alandaki kavramların metaforik olarak algılanışı için kullanılabilirler.

Kaynak alan ve hedef alan arasındaki haritalama *epistemik* ve *ontolojik* olmak üzere iki türlü uyumluluğu içermektedir. Ontolojik uyumluluklar bir

alanın ögeleri ile diğer bir alandaki ögelerin arasında bulunur. Epistemik uyumluluklar ise bir alandaki ögelerin arasında var olan ilişkilerle bir başka alan arasında var olan ögeler arasındaki ilişkinin uyumudur.

1.6. METAFORLARIN SINIFLANDIRILMASI MESELESİ

Ölü Metaforlar (Dead Metaphors): Black, ölü metaforları, metafor olma özelliğinden çıkmış ve artık metaforik bir anlam ifade etmeyen ifadeler olarak görmektedir (Black 1979: 26). Çok sık kullanılan metaforlar zamanla ölü metaforlar haline gelmektedirler. Bu metaforların çok sık kullanılması, onların anlam bakımından olgunluğa ulaştıklarının bir göstergesidir (Searle 1979: 98). Konuşucular metaforların asıl yerini düşünmemeye başladıklarında, artık metaforların solduğundan bahsedilir, çünkü metafor canlılık özelliğini kaybetmiştir. Metaforun sahip olduğu özelliklerin tekrar kazanılması sağlanınca ortaya yeni bir metafor çıkmaktadır. Metaforlarda devamlı bir yenilenme ve sürekli bir değişme görülür (Porzig 2003: 29).

Güçlü Metaforlar (Strong Metaphors): Black, *More About Metaphor* isimli makalesinde metaforları güçlü ve zayıf metaforlar olarak sınıflandırmış ve bu sınıflandırmayla ilgili bilgiler sunmuştur. Buna göre, metaforik ifadeler yapıları gereği vurgulu (*emphatic*) ifadelerdir. Metaforların vurgulu olma özellikleri onların baskın bir karakterde bulunduklarını ifade etmektedir. Bu yüzden metafor üreticisi metafor üzerinde herhangi bir değişikliği kabul etmez ve metaforik yapıda kullanılan kelimelerin yerlerine başka bir kelime kullanılamaz. Vurgulu metaforik yapılar, gün yüzünde olmayan imaları sebebiyle alıcı tarafından devamlı kurcalanma eğilimindedir. Metafor üreticileri, kullanılan kelimenin arkasında gerçekte ne yattığını alıcının anlamasını beklemektedirler. Bazı metaforlar -özellikle yaygın olanlar- çok nadir olarak kendilerini imalarla donatılmış olarak gösterirler. Daha az yaygın olan ve göreceli olarak daha az ilgi çeken metaforlar ise zengin imalarla bezenmiştir. Titreşimli (*resonant*) metaforlar, imaların daha zengin olduğu, yüksek dereceyi destekleyen metaforik ifadelerdir. Burada bahsettiğimiz vurgu ve titreşim metaforik ifadelerdeki dereceleri göstermektedir. Vurgulu ve

titreşimli metaforlar birbirinden bağımsız metaforlar değildir. Şöyle ki; yüksek derecede vurgulu metaforlar aynı zamanda yüksek derecede titreşimli olma eğilimindedirler. Belirgin bir titreşim metaforunun vurgusuz oluşumu ise bir uyumsuzluk doğurmaktadır.

Black (1979), belirgin bir şekilde vurguya ve titreşime sahip olan metaforları güçlü metaforlar olarak adlandırır. Zayıf metaforlar ise; komik olmayan bir fıkra veya ince tarafları olmayan filozofik bir nükteyle karşılaştırılabilir. İnsanlar başarısız bir ifadede neyin komik olduğunu veya olabileceğini anlarlar, çünkü tüm fıkralar komik olma eğilimindedir ve bu durum insanlar için bir ön görüştür (Black 1979: 27).

Alışılmış Metaforlar (Conventional Metaphors): Lakoff alışılmış kavramsal sisteme ait olan herhangi bir kavramın kendiliğinden, bilinçsizce ve hiçbir çaba sarf etmeden ortaya çıktığını ve kullanıldığını savunmuştur. Ona göre bu durum metaforik kavramlar ve metaforik olmayan kavramlar için de geçerlidir (Lakoff 1986: 223). İnsanlar alışılmış metaforları hiçbir engelle karşılaşmadan, direk olarak anlayabilmektedirler, çünkü dilin içinde bulunduğu kendi süreci dahilinde metaforik haritalamayla ilgili herhangi bir soru yoktur (Steen 1994: 17).

Alışılmamış (Özgün) Metaforlar (Unconventional Metaphors): Alışılmamış (özgün) metaforlar, günlük konuşma dilinde sıklıkla kullanılmayan, kuruluşunda ve yapılandırılmasında belirli bir çaba gerektiren metaforlardır. Daha çok edebî mahsullerde kullanılan ve zengin imajlarla şekillendirilmiş alışılmamış metaforlar, uzlaşılmış ve alışılmış metaforların aksine kalıplaşmış değildir. Kullanım alanı bakımından yaygın olmayan alışılmamış metaforlar, özel bir amaca hizmet eden metaforlardır. Toplumun ortak tecrübelerinden ziyade, bireyin hayat tecrübesinen ortaya çıkan, kavramlar arasında yeni benzerlikler keşfeden ve ortaya çıkaran alışılmamış metaforlar bu özelliklerinden dolayı yeni metaforlar (*new ms.*) olarak, daha çok edebî anlatımda kullanıldığı için de edebî metaforlar (*novel ms.*) olarak da isimlendirilmektedir.

1.6.1. İç Yapıları Bakımından Metaforlar

Lakoff-Johnson *Philosophy in the Flesh* (1999) adlı çalışmasında metaforları yapıları bakımından asıl metaforlar (*primary ms.*) ve kompleks metaforlar (*complex ms.*) olmak üzere ikiye ayırarak incelemektedirler. Metaforların yapılandırılma ve genişleme özelliğine dayanan bu sınıflandırmada metaforik ifadelerin oluşumunu sağlayan öncü bir metaforun varlığına ulaşmak ve temel metafordan doğan yeni metaforik ifadelerin özelliklerini ortaya koymak asıl amaçtır.

1.6.1.1. Asıl Metaforlar

Asıl metaforlar metaforik ifadenin en küçük parçası olarak bir hedef alan ve bir kaynak alandan teşekkül etmiş yapılardır. Buna göre, metaforun çekirdeği olarak kabul edilen asıl metaforlar, kendileri üzerine pek çok farklı metaforun eklenmesine uygun bir zemin oluşturarak adeta bir temel vazifesi yüklenmektedirler. Lakoff-Johnson (1999) asıl metaforları moleküllerden oluşmuş atomlara benzeterek yapılarını ortaya koymaktadırlar.

Lakoff-Johnson'a göre asıl metaforlar üç şekilde ortaya çıkmaktadır:

- 1) Asıl metaforlar, dünyada kazanılan temel fizikî tecrübelerden ortaya çıkmaktadır. Buna göre, fizikî tecrübeler kaynak alan olarak seçilirken öznel (*subjective*) tecrübelerin yani hedef alandaki kavramın şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.
- 2) Asıl metaforlar, kaynak alan mantığının alıcı motor (*sensorimotor*) sistemi ile sonuç çıkarabilme ve anlaşılma yapısından doğmaktadır.
- 3) Asıl metaforlar, sinirsel bağlarla ortaklık kuran sineptik yapı içinden anî sinirsel etkileşimlerden meydana gelmektedirler (Lakoff-Johnson 1999: 73).

1.6.1.2. Kompleks Metaforlar

Kompleks metaforlar, iki veya daha fazla asıl metaforun birleşimiyle oluşmuş metaforlardır. Daha çok soyut kavramların yapılandırılmasını sağlayan kompleks metaforların şekillendirilmesinde kendisine doğrudan

ulaşamadığımız ve kontrol edilmeyen zihnî süreç etkili olmaktadır. Çok yönlü kompleks metaforlar tarafından yapılandırılmış soyut kavramlar zihnî bilinçsizlik, aklın şekillenmesi ve metaforik düşünce olmak üzere zihnin üç görünüşünü belirtmektedir.

En önemli soyut kavramların çok yönlü kompleks metaforlar vasıtası ile kavramsallaştırılması, bu tür metaforların soyut kavramların önemli bir kısmını oluşturduğuna ve onlar olmaksızın kavramların iskelet halinde, dolaylı yapılardan mahrum edilmiş bir şekilde bulunacağına önemli bir kanıttır (Erdem 2003: 25).

Asıl metafor ile kompleks metafor arasındaki ilişki Lakoff-Johnson tarafından (1999) AŞK YOLCULUKTUR metaforu ile örneklendirilerek incelenmiştir. Buna göre 'aşk' gibi soyut bir kavramın yapılandırılmasında 'yolculuk' gibi daha somut bir kavramın seçilmesi ve bu iki kavram arasındaki anlam ilişkisinden şu alt metaforlar meydana gelmektedir:

AŞK YOLCULUKTUR

SEVGİLİLER YOLCULARDIR

SEVGİLİLERİN İLİŞKİDEKİ AMAÇLARI DURAKLARDIR

İLİŞKİLER TAŞITTIR

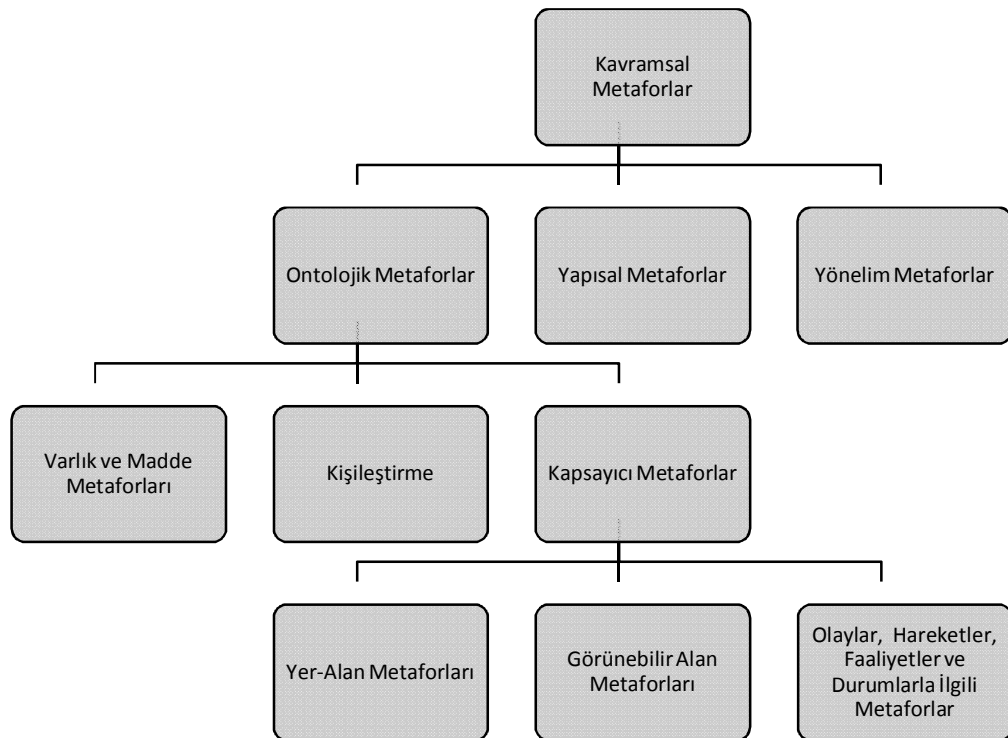
İLİŞKİDEKİ ZORLUKLAR ENGELLERDİR

Örnekten de anlaşıldığı üzere kompleks yapılı metaforlar, içinde birden çok alt metafor ve buna bağlı olarak birkaç kaynak alan ve hedef alan içeren, karmaşık yapılı metaforlardır. Buna karşın asıl metaforlar ise tek bir kaynak ve hedef alan arasındaki aktarmadan oluşan metaforlardır.

1.6.2. Kavram Türleri Bakımından Metaforlar

Lakoff-Johnson *Metaphors We Live By* (1980) adlı çalışmasında kavram türlerine göre metaforların sınıflandırmasını ortaya koymuşlardır. İdrak anlam bilimi anlayışına göre yapılan bu tasnifte, metaforun zihnî fonksiyonu ön

planda tutulurken, kaynak alan olarak belirlenen kavramın üst kategorisine göre de bir ayırım yapılmıştır. Metafor çalışmalarında yaygın bir şekilde kullanılan bu sınıflandırma şöyledir:

1.6.2.1. Ontolojik Metaforlar

Kavramsal metaforların bir çeşidi olan ontolojik metaforlar (ontological ms.), soyut varlıkları somut varlık ve nesnelerle somutlaştıran ya da somut varlığın belirli bir özelliğini başka bir somut varlık ve nesneyle yapılandıran metaforlardır. Fiziksel nesnelerle -özellikle kendi bedenlerimizle- tecrübelerimiz; olaylara, aktivitelere, hislere, düşüncelere ve en önemlisi

başka bir kavrama bakış açımıza temel sağlar. Fiziksel tecrübelerle şekillendirilen ontolojik metaforlar farklı amaçlara hizmet ederler ve hizmet ettikleri amaç türlerini yansıtan farklı metafor türleri vardır (Lakoff-Johnson 2010: 50). Lakoff-Johnson sınıflandırmasına göre ontolojik metaforlar kendi içinde üçe ayrılmaktadır:

1) Varlık ve madde metaforları

2) Kişileştirme

3) Kapsayıcı metaforlar

Ontolojik metaforlar herhangi bir kavram üzerine yoğunlaşarak onun farklı özelliklerini görmemizi sağlayan araçlardır. Ontolojik metaforlar; insan düşüncesinde oldukça doğal ve yaygın bir yapıda bulundukları için genellikle zihnin fenomenlerinin apaçık ve dolaysız tasvirleri olarak görülmektedirler (Lakoff- Johnson 2010: 53).

1.6.2.1.1. Varlık ve Madde Metaforları

Varlık-madde metaforları (*entity and substance ms.*), soyut kavramları veya ifade edilmesi güç kavramları, durumları ve olayları somut bir madde ve bu maddeye ait özelliklerle canlandırılması sonucu oluşmaktadır. Varlık-madde metaforlarının meydana gelişinde fiziksel tecrübeler önemli bir rol oynamaktadır. İnsanın kendi varlığını ve dünyayı tanıması ile edindiği bilgi varlık-madde metaforları vasıtasıyla farklı kavramların ifadesi için kaynak vazifesi üstlenmektedir. Bu sebeple her dilde madde metaforları diğer metaforlara göre daha çok ve kapsamlıdır (Kemal 2003: 50). Fizikî tecrübelerle şekillenen varlık-madde metaforları olaylara, hareketlere, duygulara ve fikirlere, varlıklar ve maddeler vasıtasıyla bakış açısına tercüman olmaktadır (Erdem 2003: 177).

Varlık-madde metaforlarının yapılandırılmasında kaynak alan olarak belirlenen varlık bütün olarak hedef alan üzerine şemalanabildiği gibi, şekil, fonksiyon, renk, boyut gibi çeşitli nitelikleri ile de başka bir kavramı

belirtebilmektedir. Örneğin *'Akıl karanlıkları yok eden bir meşaledir.'* ve *'Bilgisi ile bu konuda bizi aydınlattı.'* gibi kullanımlarda yer alan AKIL MEŞALEDİR, BİLGİ IŞIKTIR metaforlarının oluşumunda maddenin fonksiyonel özelliği iki kavram arasındaki anlam ilişkisinin kurulmasında etkili olmuştur. *'Ağacın kolları iki yana uzanıyordu.'* cümlesinde *kol* kavramı ile *dal* kavramı arasındaki şekil benzerlikleri, *'Kara haber çabuk yayıldı.'* cümlesinde ise *kara* renge yüklenen olumsuz bakış açısı metaforik anlamın oluşmasında belirleyici olmuştur.

Doğrudan doğruya iki madde arasında yapılan aktarmaların yanındaduyu organları vasıtasıyla elde edilen tecrübelerin ontolojik nesne ve varlıklar üzerinde uygulanması ile meydana gelen metaforik ifadeler de varlık-madde metaforlarına dahil edilmektedir (Kemal 2003: 50). Görme, işitme, tatma, hissetme ve koklama gibi duyuların veya duyumların özelliklerinin başka bir kavrama aktarılmasında maddenin duyumlarla algılanma özelliği belirleyici olmaktadır. Örneğin Türkçedeki *tatlı söz, acı hayat, ekşi surat, yumuşak davranış, yufka yürek, soğuk bakış, sıcak tutum, şeker dudak, katı kalp, keskin bakış, tatlı uyku, eğri söz* gibi kullanımlarda yer alan *tatlı, acı, yumuşak, soğuk, eğri* gibi maddenin duyu organları vasıtasıyla algılanabilen özellikleri başka bir kavramın anlam alanı içerisinde değerlendirilerek kavramsallaştırılmaktadır. Sözü edilen kavramsallaştırmada maddenin duyu organlarıyla algılanan özelliklerine ait deneyim ve tecrübeler, bu tür algıya dayalı özellikleri olmayan başka bir kavramın şekillendirilmesine olanak sağlamaktadır.

1.6.2.1.2. Kişileştirme

Kişileştirme (*personification*), insan olmayan ve canlı olma özelliği taşımayan çeşitli kavramların insana özgü motivasyonlarla, niteliklerle ve aktivitelerle anlaşılmasını ve kavranmasını sağlayan ontolojik metafor türüdür. En açık ontolojik metafor türü olan kişileştirme, her biri bir kişinin veya canlının farklı niteliklerini, farklı bakış açılarını yansıtan geniş bir metaforlar alanını kapsayan genel bir kategoridir (Lakoff-Johnson 2010: 59). Bu sebeple

kişileştirme ontolojik metaforların genişleme özelliklerini desteklerken aynı zamanda dünyadaki fenomenlerin insana özgü terim ve kavramlarla anlamlandırılmasına ve algılanmasına imkân sağlamaktadır.

Kişileştirmede kaynak alan insan veya canlı bir varlık ve bu varlıklara ait özellikler, nitelikler olarak belirlenirken hedef alanda yer alan kavram başka bir insan, cansız bir nesne, hayvan veya bitki olabilmektedir:

- a) Hayat bizi kandırdı.
- b) Kuşlar neşeyle şarkı söylüyordu.
- c) Çiçekler yüzlerini güneşe çevirmiş.

Yukarıdaki birinci örnekte cansız bir varlığı karşılayan *hayat*, ikinci örnekte bir hayvan türünü karşılayan *kuş*, üçüncüde ise bitki grubunda yer alan *çiçek* kavramları canlı varlıklara özgü kavram, özellik ve bilinçli yapılan eylemlerle - kandırmak, şarkı söylemek, yüz- ifade edilerek canlı olma özelliğine sahip varlıklar olarak kişileştirilmiştir.

Nepesov, sadece insana ait organ adlarının veya özellikle insanların hareket ve durumunu, kısaca insana ait özellikleri anlatan kavramların cansız nesnelere veya onlara ait kavramlar üzerine uygulanması ile oluşan kişileştirmeyi *antropomorfik metaforlar* olarak diğer kişileştirmelerden ayırmaktadır (Erdem 2003: 234).

1.6.2.1.3. Kapsayıcı Metaforlar

Kapsayıcı metaforlar (*container ms.*), kapsama özelliği olmayan bir varlığın kapsayıcı bir varlık ve bu varlığa ait özelliklerle yapılandırılması sonucu oluşmaktadır. Lakoff-Johnson'un görüşüne göre kelime türleri arasındaki geçişler de metaforik bir ifade olarak kabul edilmektedir. Bazı durumlarda varlıklar tek başlarına kapsayıcı olma özelliğini ifade edebilmektedir. Böyle durumlarda bu varlıkların bağlam içerisinde kapsama özelliğinin belirtilmesi de bu kavramın kapsayıcı metafor olarak kullanıldığına bir delil kabul edilmektedir (Lakoff-Johnson 2010: 54). Lakoff-Johnson uzayda ve boşlukta

varlıkların kapladığı yerlere göre kapsayıcı metaforları üç alt başlık altında değerlendirmektedir:

- 1) Yer-alan metaforları
- 2) Görünebilir alan metaforları
- 3) Olaylar, hareketler, faaliyetler ve durumlarla ilgili metaforlar

1.6.2.1.3.1. Yer-Alan Metaforları

Varlıklar evrende sahip oldukları hacimleriyle bir yer teşkil etmektedirler. Sınırlayan yüzey ve içeri-dışarı yönelimiyle birlikte doğada bulunan tüm varlıklar kapsayıcı bir özellik taşımaktadırlar (Lakoff- Johnson 2010: 54). İnsanlar fiziksel hareketleriyle, bu dünyada yukarı-aşağı, sağ-sol, iç-dış gibi boşluklarda hareket ederek bir yerden başka bir yere taşınırlar. Bu sebeple, kavramsal sistemimizde yer alan ve günlük hayatımızda kullanmakta olduğumuz bazı metaforlar doğal olarak hareket ettiğimiz alan içinde karşılaştığımız nesneler ile ilgili olur. Biz bu alanlar içinde edindiğimiz tecrübelerimizi diğer kavramları ifade etmede kullanabiliriz. Bu tür metaforlara yer-alan metaforları (*lands areas ms.*) denilmektedir (Lakoff-Johnson 1980: 29). Bu gruba giren metaforlar, belirli sınırları olan alanları, sınırlandırılmış coğrafi bölgeleri ifade eden metaforlardır. Özellikle coğrafyaya ait kavramları veya toponimleri anlatan metaforlar bu gruba girmektedir (Erdem 2003: 246).

Örneğin *yola girmek*, *yoldan çıkmak* gibi deyimlerde coğrafi bir mekânı karşılayan *yol* kavramı, mecazî olarak belirli bir sistemi, tarzı karşılamaktadır. Buna göre belirli bir sistemi takip etmek ya da etmemek kapsayıcı bir yerin (yol) dâhilinde olup olmamak ile (girmek, çıkmak) değerlendirilmektedir. Lakoff-Johnson fizikî mekânı karşılayan kavramların kapsayıcı olma özelliklerinden dolayı mecazî bir anlam kazanmaları yanında bir varlığın coğrafi bir yere göre konumunu da yer-alan metaforları içerisinde değerlendirmektedir. Mesela *denize girmek* ifadesinde *deniz* kavramı belirli sınırları olan ve bu sınırlar dâhilinde yer alan varlıklar için kapsayıcı özelliği

olan bir kavram olarak belirlendiği için bu tür kullanımlar Lakoff-Johnson tarafından yer-alan metaforları olarak incelenmiştir.

1.6.2.1.3.2. Görünebilir Alan Metaforları

Görünebilir alan metaforları (*the visual field ms.*), görüş alanının kapsama özelliği olan bir varlık olarak kavramsallaştırılması ve görülen varlıkların ise görüş alanı içinde yer alan bir varlık olarak belirtilmesi sonucu oluşan metaforlardır. Bu tür metaforlar, herhangi bir araziye bakıldığında görüş alanının arazinin sınırını yani görülebilen kısmını belirlemesinden doğan doğal metaforlardır (Lakoff-Johnson 2010: 55). Yer-alan metaforlarının aksine, görünebilir alan metaforları coğrafi olarak belirli bir sınırı olmayan, sınırları gözün algılayışı ile tespit edilen metaforlardır.

Türkçede *göze girmek*, *gözden düşmek*, *göz hapsine almak*, *göze almak*, *gözden uzak olmak* gibi deyimler görünebilir alan metaforlarına örnektir. Örnek deyimlerde fizikî bir alanı karşılamayan gözün algılayışı, belirli sınırı olan ve bu sınırlar çerçevesinde içinde varlık barındırabilen kapsayıcı bir kavram olarak belirlenmiştir.

1.6.2.1.3.3. Olaylar, Hareketler, Faaliyetler ve Durumlarla İlgili Metaforlar

Ontolojik metaforlar olayları, eylemleri, aktiviteleri ve durumları kavrama ve algılama maksadına hizmet eden metaforlardır. Olayların, hareketlerin, faaliyetlerin ve durumların, genel anlamda varlık ve madde olarak özel olarak ise kapsama özelliği olan kavramlar ile karşılanması sonucu oluşan metaforlar olaylar, hareketler, faaliyetler ve durumlar ile ilgili metaforlardır (*event, actions, activities and states ms.*).

- a) İki kişi daha yarışmaya girdi.
- b) Yıllar sonra tekrar hizmete girdi.
- c) Akşamları düşüncelere daldı.
- d) Hasta komadan çıktı.

e) Ordu savaşa girdi.

Yukarıda yer alan örnek cümlelerde *yarışma*, *hizmet*, *düşünce*, *koma*, *savaş* gibi olay, hareket, faaliyet ve durum bildiren kavramlar belirli bir alanı olan ve bu alan içerisinde kapsama özelliği bulunan kavramlar olarak değerlendirilmektedir. Buna göre belli bir mekân, zamanda gerçekleşen ve kendine özgü özellikleri bulunan durum veya olayın sınırları belirlenmektedir. Olayların, durumların, hareketlerin ve faaliyetlerin özellikleriyle belirlenen sınırları bu türden varlıkların sistematik bir şekilde kavramsallaştırılmasında etkili olmaktadır. Daha açık bir şekilde ifade etmemiz gerekirse, yarışma belli bir zamanda ve yerde gerçekleşen, kendine has özellikleri bulunan bir olaydır. Bu olayı (yarışma) gerçekleştirmek için yarışmanın yapıldığı yerde, zamanda bulunmak ve yarışmanın özelliklerine uygun olmak gerekmektedir. İfade edilen şartların gerçekleşmesi ise *yarışma* olayının sınırları içinde olmak olarak kavramsallaştırılarak somutlaştırılmaktadır. Bu kavramsallaştırmada ise yarışma kavramının kapsayıcı bir varlık olarak şekillendirilmesi belirleyici olmaktadır.

1.6.2.2. Yönelim Metaforlar

Yönelim metaforları (*orientational m.*), diğer metafor çeşitlerinde olduğu gibi bir kavramı başka bir kavrama aktarmaz, bunun yerine bütün bir kavramlar sistemini diğer bir kavramlar sistemine göre organize ederler. Yönelim metaforlarının çoğu yukarı-aşağı, içeri-dışarı, ön-arka, beri-öte, derin-satır, merkez-çevre vb. uzay ve mekân istikameti ile ilişkilidir (Lakoff-Johnson 2010: 36). Örneğin, İngilizcedeki 'I'm feeling up today.' ifadesini ele alalım. Bu ifadenin Türkçe karşılığı 'Kendimi bugün yukarıda (iyi) hissediyorum.'dur. Buna göre, bu ifadeden MUTLU OLAN YUKARIDADIR metaforunu çıkarabiliriz. 'I felt into a depression.' (Depresyona düştüm/girdim.) ifadesinde ise bir önceki örneğin zıddı olarak KEDERLİ OLAN AŞAĞIDADIR metaforu bulunmaktadır. Bu örneklerde görüldüğü gibi, *mutluk* kavramı *yukarı* (*up*) yönelimine, *kederli* kavramı ise *aşağı* (*down*) yönelimine aktarılmaktadır. Metaforik yönelimler keyfî değildir, yönelim metaforlarının fiziksel ve kültürel

tecrübemizde bir temeli vardır. Bu tür metaforlar kültürden kültüre değişkenlik göstermektedir (Lakoff-Johnson 2010: 36).

Her uzay-mekan yönelimli metafor için bir iç sistematiklik söz konusudur. MUTLU OLAN YUKARIDADIR izole edilmiş ve ender durumlardan ziyade tutarlı bir sistemi tanımlar (Lakoff-Johnson 2010: 40). Daha açık bir ifade ile söylememiz gerekirse, MUTLU kavramını tam zıddı bir yönelimle -aşağı- ifade etmemiz tutarsız bir sistem örneği oluşturmaktadır. Yönelim metaforları arasında iç sistematikliğin yanında, bu tür metaforların aralarındaki tutarlılığı belirleyen kuşatıcı bir dış sistematiklik de vardır (Lakoff-Johnson 2010: 40). Örneğin SAĞLIK YUKARIDADIR (Sağlığının zirvesinde.), ÇOK OLAN YUKARIDADIR (Gelirim her geçen yıl yükseliyor.), KONTROL YAHUT GÜÇ SAHİBİ YUKARIDADIR (Üzerinde kontrolüm var.) gibi metaforların hepsi aynı doğrultuda yönlendirilmişlerdir. *Mutlu olma, sağlıklı olma, çok olma, kontroletme, güç sahibi olma* kavramlarının hepsi olumlu bir özelliğe işaret etmektedir. Yukarıda verilen metaforların hepsi İYİ OLAN YUKARIDADIR şeklinde ortak ve kapsayıcı bir metafora bağlanabilir. Bu durum da yönelim metaforlarında dış sistematikliğin olduğunun bir kanıtıdır.

1.6.2.3. Yapısal Metaforlar

Yapısal metaforlar (*structural ms.*), bir kavramın metaforik olarak diğer bir kavrama göre yapıya kavuştuğu metaforlardır. Yapısal metaforların oluşumunda hedef alanda yer alan kavram, kaynak alandaki kavramla şekillendirilmekte ve böylece metaforik olarak yeni bir yapıya kavuşturulmaktadır. Bu tür metaforik ifadede, kaynak alan hedef alana nisbeten daha gelişmiş bir anlam yapısına sahiptir. Kaynak kavramın sahip olduğu bu gelişmiş ve zengin anlam alanı hedef kavramın farklı bir şekilde ifadesini sağlar (Kövecses 2002: 33). Yapısal metaforlar, bir kavramı ayrıntılı şekilde işleme imkânına uygun ortam hazırladığı gibi, aynı zamanda bu kavramın bazı boyutlarına dikkat çekilmesi, bazı boyutlarının ise gizlenilmesi için uygun araçların bulunmasına fırsat verir.

Yapısal metaforlarda, metaforik oluşum zorunlu olarak kısmîdir ve her yapısal metafor alt parçalar olarak uyumlu bir ontolojik metaforlar takımına sahiptir. İç yapı bakımından uyumluluk gösteren yapısal metaforlar, yapıya kavuşturduğu kavrama uyumlu bir sistem empoze eder (Lakoff-Johnson 2010:250-251).

- a) Bilgi bitmeyen servettir.
- b) Bilgini böyle boş işlere harcama.
- c) Bilgisi beş para etmez.
- d) Bilgini boş yere tüketiyorsun.
- e) Bu konuda yeterince bilgi kazandı.

Yukarıdaki örnek cümlelerde *bilgi* kavramı, *para* kavramı ve bu kavrama ait özellikler ile yapılandırılmış ve böylece BİLGİ PARADIR yapısal metaforu meydana gelmiştir. Para ve bilgi kavramları arasında kurulan anlam ilişkisinde değerli olma, belirli bir emek karşılığında elde edilme, biriktirilme ve tüketilme gibi ortak özellikler belirleyici olarak zengin imajların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bilgi kavramının aktarılmasında ve belirtilmesinde, para kavramının daha önceden edinilmiş tecrübeler sayesinde zihinde kodlanan özellikleri ile bilgi kavramı ile ilgili tecrübelerin örtüşmesi etkili olmaktadır. Burada para kavramının birden fazla özelliğinin bilgi kavramının birden fazla özelliği ile eşleştirilmesi iki kavram arasındaki sistematik yapısalılığı meydana getirmektedir.

1.7. METAFOR VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ

Her dil, insan kültürünün bütün diğer biçimleri gibi bireyselliğin damgasını taşır. Dil ulusal zihniyetin bir yansıması ve en yüksek ifadesidir ve özgül bir zihniyetle özdeş olmakla dünyayı kendine özgü biçimde yansıtır. Her ulus düşündüğü şekilde konuşur ve konuştuğu şekilde düşünür. Bir ulusun kavramlara, kendisi ile baktığı görüş açısı ne kadar çeşitli ise ulusun

kavramları belirtmesi de bu şekildedir. Bir ulus için dil kendi tarihinin yapıp ettiklerinin sevinç ve üzüntülerinin bir yansımasıdır. Halkın dehası, kendisini en iyi biçimde, konuşmasının fizyonomisinde açığa vurur (Altuğ 2008: 62).

Bir kültürdeki en temel değerler o kültürdeki en temel kavramların metaforik yapısıyla tutarlılık içindedir (Lakoff- Johnson 2010: 45). Sahip olduğumuz kültürel değerler beraber yaşadığımız metaforik kavramlardan bağımsız değildir, aksine bunlar beraber yaşadığımız metaforlarla tutarlı bir sistem oluşturmaktadırlar. Lakoff-Johnson, bütün kültürel değerlerin fiilen mevcut bir metaforik sistemle tutarlılık sergilemediğini, yalnızca fiilen mevcut ve köklü değerlerin metaforik sistemle tutarlı olduğunu iddia etmektedirler. Buna göre temel kavramsal metaforlar, bir kültürün üyeleri arasında paylaşılan genel kavramsal bütünün parçalarıdır (Lakoff-Turner 1989: 51).

Metaforlar dünyayı algılamamızda adeta bir rehber görevi üstlenmektedirler. Blumenberg'e göre metaforun dünyayı gözlemlememizde üstlendiği bu görev idrak teorisinde kültürel modeller olarak bilinen art alan (*background*) metaforlarının sosyo-kültürel açıdan ele alınmasını sağlamaktadır. Metaforların içerikleri uyum sağlama yoluyla davranışları belirlemektedir. Metaforlar tarihî açıdan anlamlandırma çalışmasında bulunan bir gözlemci için, bir çağın yaklaşımlarını, beklentilerini, aktivitelerini ve durgunluklarını, arzularını ve hayal kırıklıklarını, ilgi alanlarını ve ilgi alanları dışındaki şeyleri düzene koyan temel gerçeklikleri, tahminleri ve yargıları gösteren ifadelerdir (Jäkel 1999: 16).

Kültürel model ve metafor son yıllarda insanın kavramsal sistemini tanımlama ve karakterize etme çalışmalarında oldukça etkili iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Psikologlar, antropologlar ve dil bilimciler kültürel model kavramını farklı isimler altında ele alarak bu kavramın kullanım alanını genişletmişlerdir. Kültürel model kavramı, her türlü insan deneyiminin organizasyonunda bir tutarlılık vardır ana fikri üzerine temellendirilmiştir. Kültürel modeller hem çok yaygındırlar hem de her türlü zihinsel sürecin işleyişinde kullanılmaktadırlar. Metaforlar dilde yaygındır ve düşünce

yapımızın şekillenmesini sağlarlar. Kültürel modeller hem somut hem de soyut kavramlar için var olmuşlardır. Kültürel modeller ve metafor arasındaki ilişki, kültürel modellerin soyut kavramları karşıladığı durumlarda söz konusu olmaktadır. Somut olan ve gerçek anlamda kullanılan *taş*, *köpek*, *top* gibi kelimeler metaforik anlam sürecini gerektirmez. Bazı araştırmacılar, soyut kavramlar için kullanılan kültürel modellerin metaforik anlama öncüsü olmadan var olduklarını iddia etmektedir (Quinn 1991). Bazı araştırmacılar ise, soyut kavramlar için kullanılan kültürel modellerin yapısı gereği metaforik olduğunu ve bu modellerin metaforlar ile yapılandırıldığını savunmaktadırlar (Lakoff-Johnson 1980, Lakoff-Kövecses 1987, Kövecses 1999: 167).

Metafor ve kültürel modellerin ilişkisini inceleyen araştırmacılar metaforlar kültürel modelleri meydana mı getiriyor yoksa sadece onları yansıtıyor mu sorusu üzerinde durmuşlardır. Bu konudaki teoriler şöyledir:

- 1) Soyut kavramlar kendiliğinden, hiçbir metaforun yapılandırmasına ihtiyaç duymadan meydana gelmişlerdir.
- 2) Soyut kavramlar, hiçbir metaforun yapılandırmasına ihtiyaç duymadan insanın temel fiziksel ve kültürel deneyimlerinden kendiliğinden meydana gelmişlerdir.
- 3) Soyut kavramlar, metaforların yapılandırmasıyla somut kavramların yardımıyla meydana gelmişlerdir.
- 4) Metaforlar tarafından yapılandırılan somut kavramlar fiziksel ve kültürel temele sahip metaforlar sayesinde meydana gelmişlerdir (Kövecses 1999: 167-168).

1.8. METAFOR ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

1.8.1. Dünyada Metafor Çalışmaları

Metafor çalışmalarının tarihi M.Ö. IV. yüzyıla dayanmaktadır. Aristo'nun *Poetica*'sında özellikleriyle belirttiği ve örneklerle açıkladığı metafor, daha sonraki yüzyıllarda Aristo'nun görüşleri dahilinde incelenmiştir. Son iki yüz

yıldır pek çok filozofun, belagatçının, edebiyatçının, psikologun ve dil bilimcinin dikkatini çeken metafor üzerinde Hume, Locke, Vico, Herder, Buhler, Whorf gibi isimlerin yaptıkları çalışmalar ve bu alandaki görüşleri kaynak niteliğindedir. Metafor çalışmalarının ilk dönemi olarak kabul edilen bu dönem metaforun geleneksel yaklaşım ile ele alındığı klasik dönem ve arkasından metaforun psikoloji, felsefe ve dil bilimi gibi farklı bilim dallarıyla incelenmeye ve açıklanmaya başladığı arayışlar dönemi olarak ikiye ayrılabilir.

Metafor çalışmaları 1950'lerden sonra hız kazanmaya başlamıştır. 1950'lerden 1980'lere kadar süren arayışlar dönemi Lakoff-Johnson'un çalışmalarıyla olgunluğa ulaşmış ve metafor kapsamlı bir şekilde incelenebilecek ayrı bir bilim dalı-metaforoloji (metaphorology)- olarak kabul görmüştür (Steen 1994: 3). 1950'lerden 1980'lere kadar Meier (1963), Hayawaka (1968), Black (1962), Turbayne (1963), Hesse (1966), Ricoeur (1975), Ortony (1979), Honeck-Hoffman (1980), Blumenberg (1960, 1971), Weinrich (1958, 1976) gibi pek çok araştırmacı metafor ile ilgili önemli çalışmalar ortaya koymuşlardır.

Lakoff-Johnson'un 1980'de yayınlanan metaforun idrak anlam bilimi temelinde değerlendirildiği *Metaphor: We Live By* adlı çalışmaları metafor çalışmaları için bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. Lakoff-Johnson adı geçen çalışmalarında metaforu idrak anlam bilimi temelinde değerlendirirken, metaforla ilgili geleneksel görüşü tamamen reddedip metaforu farklı bir mecraya taşımışlar ve modern metafor görüşünün temelini atmışlardır. Lakoff-Johnson'un modern metafor görüşleri ışığı altında edebiyat, politika, hukuk, psikoloji, felsefe ve matematik gibi pek çok farklı alanda uygulama alanı geliştirilmiş, böylece metafor farklı disiplinlerle değerlendirilmiştir.

Lakoff-Turner *More Than Cool Reason* (1989) isimli çalışmalarında, edebî ürünlerdeki metaforları modern yaklaşımla ele alarak, edebî metaforların gündelik düşünce ve dilde kullanılan sabit, alışılmış metaforların genişlemiş ve özel durumları olduğunu ortaya koymuşlardır. *Death is the Mother of*

Beauty'de (1987) Lakoff-Turner gündelik dilde sıklıkla kullanılan kavram metaforlarının taslak yapısına uygulandığında alegorinin temelini meydana getirebileceğini ve deyim, atasözü gibi kalıp ifadelerdeki alışılmış metaforların yapısını ortaya koymuşlardır. *The Literary Mind*'da (1996) Turner, fabllerde yer alan metaforlardan yola çıkarak edebî muhayyilenin diğer ortak ürünlerinin yapısı arkasında metaforun ve metaforik ifadenin nasıl harmanlandığını ortaya koymuştur. Edebiyatın metaforik ifade temeline dayanan ahlakî ve manevî boyutu Johnson tarafından *Moral Imagination* (1993) adlı çalışmada incelenirken, politikatının ahlakî ve manevî boyutu ise *Moral Politics*'te (1996) Johnson tarafından değerlendirilmiştir (Lakoff-Johnson 2010: 299).

Modern metafor teorisinin en önemli uygulamaları hukuk, politika, eğitim ve sosyal sorunlar sahasında yapılmıştır. Hukuk teorisini Winter'in metaforun hukukî akıl yürütmedeki merkezî rolünün değerlendirdiği *A Clearing in the Forest* (2001) adlı çalışmasıyla metaforun sosyal hayatta etkileri olan güçlü bir yasal aygıt olduğu ortaya konulmuştur. Lakoff'un Körfez savaşı arifesinde kaleme aldığı *Metaphor and War* (1990) adlı denemesi, kavram metaforlarının dış politika planlamasındaki rolünün en önemli analizlerinden biridir. Lakoff-Johnson *Philosophy in the Flesh*'in (1999) rasyonalite hakkındaki bölümünde ekonomi ve politikada yaygın bir şekilde kullanılan rasyonel fail modelinin ve bu modelin gizlediği şeyin metaforik yapısını ortaya koymuşlardır (Lakoff-Johnson 2010: 300).

Metafor analizi hem idrak psikolojisinde hem de klinik psikolojide önemini kanıtlamıştır. İdrak psikolojisinde kavramların tümüyle lafzî ve soyut olduğu yolundaki eski görüş egemendir. Gibbs (1994) metafor teorisi hakkındaki literatürle bu yaklaşıma karşı kuvvetli deliller sağlarken, Lakoff-Johnson (1999) benlik kavramını, Fernandez-Duque ve Johnson (1999) zihin, hafıza ve dikkat konusunu, Lakoff (1987) ve Kövecses (1990) ise duyguların metaforik kavramlaştırılmasını ele almışlardır. Lakoff-Johnson *Philosophy in the Flesh*'de (1999) zihin, dil ve metafor arasındaki ilişkiyi felsefî temellere dayandırarak değerlendirmişlerdir. *Where Mathematics Come From* (2000)

isimli çalışmada ise Lakoff ve Nùñez matematiğin baştan aşağı metaforik olduğunu kanıtlamışlardır (Lakoff-Johnson 2010: 301-303).

Metaforla ilgili yapılan çalışmalarla metafor, idrak dil biliminin, genel beyin ve zihin incelemesinde kavram sistemi ve dil için açıklayıcı temeller sağlamaya çalışan merkezî bir alt disiplini olarak belirlenmiştir. Bu nedenle idrak dil bilimi alanında yapılan çalışmalar da metafor ile ilgili çalışmalar arasında zikredilmelidir. Talmy (2000), Lakoff (1987), Fauconnier (1985), Fauconnier-Sweetser (1996), Fillmore (1982, 1985), Sweetser (1990), Fauconnier-Turner (1998, 2002), Langacker (1986, 1990, 1991), Goldberg (1995) gibi pek çok bilim adamı idrak dil bilimi ve idrak anlam bilimi alanında önemli çalışmalar ve yeni görüşler ortaya koymuşlardır.

İdrak yaklaşımı ile metaforları ele alarak inceleyen araştırmacılar arasında Miall (1981), Haley (1980), Podlewski (1982), Cruse (1986), Kittay (1987), Goatly (1997), Ricoeur (1986), White (1996), MacCormac (1985), Levin (1988), Soskice (1988), Winner (1988), Haskel (1987), Van Noppen (1990), Fernandez (1991), D. Davidson (1981), Shen (1992), Turner (1987, 1990), Johnson (1987), Kövecses (1988), Steven (1989), Langacker (1987, 1991), Quinn (1991), Rohrer (1995)... gibi pek çok araştırmacı metafor çalışmalarına katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca 1986'dan günümüze kadar aralıksız yayın hayatına devam eden *Metaphor and Symbolic Activity* dergisi metafor çalışmalarının önemli bir kaynağı durumundadır (Kemal 2003: 20).

1.8.2. Türkiye'de Metafor Çalışmaları

Genel olarak dünyada yapılan metafor çalışmalarına kıyasla, Türkiye'de metafor çalışmalarının henüz başlangıç aşamasında olduğu söylenebilir. Bugüne kadar Türk dilinin metaforik yapısı ile ilgili, modern görüşe dayanan detaylı ve kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Türkiye'de 2000'li yıllara kadar doğrudan metaforla ilgili bir çalışma yapılmamış, çok az sayıdaki anlam bilimi ve belagat çalışmasında ise metafor dolaylı olarak ele alınmıştır. İdrak anlam bilimi anlayışı temeline dayanan metafor çalışmaları 2000'li yıllarda

başlamıştır ki, metaforların farklı bilim dallarıyla ilişkisi konusunda veya Türkçe'deki metaforlarla ilgili teorik bilgi sunan, bu konuda yeni görüşler ortaya atan bir çalışmadan veya böyle bir çalışmaya kaynak olabilecek bir araştırmadan bahsetmek imkânsızdır.

Türkiye'de 1940'lı yıllarda başlayan belagat çalışmalarında istiare başlığı altında ele alınan metaforlar, edebî ürünlerde yer alan bir sanat olarak geleneksel görüşle incelenmiştir. Ali Nihat Tarlan (1947) *Edebî Sanatlar* isimli çalışmasında metaforun (istiare) tarifini yaparak şiirlerdeki örneklerden yola çıkarak metafor çeşitlerinden bahsetmiştir. *İzahlı Edebî Sanatlar Antolojisi* (1960) adlı çalışmada Mehmet Karaca şiirlerdeki mecaz sanatından bahsetmiştir (Kemal 2003: 21-22). Ayrıca Kaya Bilgegil (1989), edebî sanatlarla ilgili çalışmasının analoji ile kurulan mecazlar bölümünde metaforu istiare başlığı altında ele alarak incelemiştir.

Türkiye'de yayınlanan ilk dil bilimi kaynağı olarak kabul edilen *Genel Dil Bilimi* (1947) adlı çalışmanın anlam bilimi başlığı altında *deyim aktarımı* olarak metaforu ele alan Necip Üçok, metafor, benzetme ve çok anlamlılıkla ilgili özellikleri belirtmektedir. Mehmet Ali Ağakay tarafından hazırlanan *Türkçede Mecazlar Sözlüğü*'nde (1949) benzetme, metafor, argo gibi madde başlıklarında mecazî yapıların özellikleri ortaya konulmuştur. Şemsettin Şimşek'in *Mecaz ve Argolar* (1958), Tahir Nejat Gencan'ın *Dilbilgisi* (1966), Süheyla Bayrav'ın *Yapısal Dil Bilimi* (1969), Ferit Devellioğlu'nun *Türk Argosu* (1941) gibi çalışmalar Türkiye'de dolaylı olarak metaforla ilgili yapılan araştırmalar olarak sayılabilir (Kemal 2003: 21-22). Türkiye'de metaforu dil bilimi açısından ele alan ve bu konudaki çalışmaların temelini atan Doğan Aksan (1978, 1987, 2003) anlam bilimi ile ilgili çalışmaları içerisinde metafora da yer vermiştir. Aksan, metaforu deyim aktarması olarak ele alarak, Türkçe'de kullanılan metafor çeşitlerine sınırlı sayıda örnek vermekle yetinmiştir.

İdrak anlam bilimi çerçevesinde ortaya konan modern metafor görüşüne dayanan metafor çalışmaları Türkiye'de 2000'li yıllarda başlamıştır. Melek

Erdem'in "Kültürel Dil bilimi ve Türkmen Türkçesinde Deyim Aktarmaları (Metaphor) Üzerine" (2000) ve *Türkmen Türkçesinde Metaforlar* (2003) adlı çalışmaları, Mağfiret Kemal'in (2003) *Buddhist Türk Çevresi Eserlerinde Metafor* isimli doktora tezi metaforla ilgili çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Bu çalışmalar dışında sayabileceğimiz birkaç makale ve yüksek lisans tezi dışında -Kemal (2003, 2006, 2008, 2009), Yaylagül (2006), Nalbant (2006), Kök (2010), Özcan (2010), Yıldızlı (2011)- kapsamlı bir metafor veya metonimi çalışması henüz yapılmamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KARAHANLILAR DÖNEMİ VE KUTADGU BİLİĞ

2.1. KARAHANLILAR DÖNEMİ

2.1.1. Karahanlılar Tarihi

Ötüken'deki Uygur devletinin 840 yılında Kırgızlar tarafından yıkılması üzerine bu devlete tâbî olan Yağmalar kitleler halinde batıya, Kaşgar ve çevresine göç ettiler. Başlarında Uygur hanedanından beylerin olduğu anlaşılan Yağmalar, bir müddet sonra Kaşgar ve çevresini Karluk'ların elinden alarak merkez Kaşgar olmak üzere Karahanlı devletini kurdular (Genç 1987: 285).

Karahanlıların bilinen ilk hükümdarı Bilge Kül Kadir Han'dır, ancak şahsı ve faaliyetleri hakkında hiçbir malumat yoktur. Bilge Kül Kadir Han'ın iki oğlundan biri olan Oğulcak Kadir Han, Bilge Kül Kadir Han'dan sonra yönetimi devralmıştır. Amcası Oğulcak Kadir Han ile taht mücadelesine giren Satuk Buğra Han, bu mücadelede galip gelerek muhtemelen 945'te Karahanlı devletinin başına geçmiştir. Müslümanlığı kabul eden Satuk Buğra Han, hakim olduğu bölgelerde İslamiyeti resmî din olarak ilan etmiş ve böylece Karahanlı devletine İlk Müslüman Türk devleti olma ünvanını kazandırmıştır. Satuk Buğra han'dan sonra yerine geçen oğlu Baytaş Arslan Han gayrimüslim muhaliflere karşı mücadele etmiş ve neredyse bütün Karahanlı devletini İslam dairesi içine sokmayı başarmıştır (Genç 1981: 41). Baytaş Arslan Han'dan sonra yönetimi devralan Ebu'l-Hasan Ali zamanında Karahanlıların batı komşusu olan Samanîlerden Fergana bölgesi alınmıştır (Pritsak 1997: 254). Ebu'l-Hasan Ali zamanında, devletin batı kısmını idare eden kardeşi Kılıç Buğra Han Harun İsficab ve Semerkant'ı alarak, Samanîlerin başkenti Buhara'ya girmiş, fakat sağlık sorunları nedeniyle burada kalıcı faaliyetler yürütememiştir. Kılıç Buğra Han Harun'un Buhara dönüşü ölümü üzerine Ali Arslan Han'ın oğullarından olan Nasr b. Ali devletin

batı kısmına yönetici tayin edilmiştir. Nasır b. Ali'nin Samanîlere karşı yürüttüğü başarılı çalışmalar sonunda Samanîler tamamen ortadan kaldırılmıştır. Samanîlerin ortadan kalkması ile Gaznelilerle komşu olan Karahanlılar, Horasan'da hâkimiyet kurma hedeflerine ulaşabilmek için Gaznelilerle mücadeleye girişmişlerdir (Hunkan 2007: 154). Nasır b. Ali'nin Gazneliler karşısında defalarca yenilgiye uğraması ve buna karşılık ağabeyi olan büyük hakan Togan Han'ın kendisine yardım etmemesi üzerine Karahanlı ailesi içinde bir takım huzursuzluklar vuku bulmuştur. Gazneli hükümdarı Sultan Mahmud'un aracı olması ile anlaşmazlığın düzeltilmesinde kısa bir süre ise Maverâünnehir'de büyük başarılar kazanan Nasır b. Ali ölmüştür (1012/13).

Nasır b. Ali'nin yerine geçen kardeşi Mansur kısa zamanda hanedan içinde büyük bir şöhrete sahip olmuştur. Mansur'un güçlenmesi ve kardeşi Muhammed b. Ali'nin de onun hâkimiyetini kabul etmesi üzerine Kaşgar hükümdarı Togan Han, Hotan hâkimi Yusuf Kadir Han ve Ali Tegin ile birlikte bu iki kardeş üzerine harekete geçti. Bu mücadelenin ne şekilde sonuçlandığına dair kaynaklarda kesin bir bilgi bulunmamasına rağmen Mansur'un Ali Tegin'i tutsak ettiği bilgisine dayanarak Mansur'un başarılı olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür (Merçil 1976: 795). Togan Han'ın Yarkend ve Kaşgar'ı Yusuf Kadir Han'a bırakarak ölmesi (1017/18) üzerine hanedanın en güçlü üyesi olan Mansur'un büyük kağan olması, hükümdarlık emeleri olan Yusuf Kadir Han'ın Mansur ile taht mücadelesine girmesine ve bu konuda da Gaznelilerden yardım talep etmesine neden olmuştur. Gazneli hükümdarı Sultan Mahmut'tan umduğu yardıma karşılık bulamayan Yusuf Kadir Han bu sefer Gazneli topraklarını elde etmek için Mansur ile anlaşmış, bu ittifak ise Gazneli kuvveti karşısında ağır bir yenilgiye uğramıştır (1019/20). Bir süre sonra Mansur kendi isteği ile büyük kağanlıktan vazgeçerek yerini Yusuf Kadir Han'a bırakır (1024/25). Büyük kağan olan Yusuf Kadir Han'a karşı kardeşleri Ahmed ile Ali Tegin'in cephe alması, Yusuf Kadir Han'ın Gazneli ittifakını yenilemesine sebep olmuştur. Ali Tegin'i bertaraf eden Gazneli Mahmut, denge politikası gereği Ali Tegin'i tamamen

yok etme yoluna gitmemiştir. Filhakika, Gazneli Mahmud'un bölgeden ayrılması ile birlikte Ali Tegin daha önce hakim olduğu Buhara ve Semerkand'a dönerek mevkiini muhafaza etmiştir. 1032'de Yusuf Kadir Han'ın ölmesi üzerine Karahanlı toprakları oğulları Süleyman Arslan Han ile Muhammed Buğra Han'ın eline geçmiştir (Genç 1981: 49). Yusuf Kadir Han'ın oğulları ve diğer hanedan üyeleri arasındaki çekişmelerin bir sonuca bağlanmaması ve tamamen ayrı bir yönetime gidilmesi sonucu 1042'de Karahanlılar, Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrıldılar.

2.1.2. Karahanlı Türkçesi ve Edebiyatı

2.1.2.1. Karahanlı Türkçesi

Doğu ve Batı Türkistan'da Eski Türkçe yazı dilinin devamı olarak gelişen Karahanlı Türkçe'si bugüne ulaşan metinleri 11. ve 12. yüzyıllara ait olan ilk İslamî edebiyat dilidir. Karahanlı Türkçesi bazı Türkologlar tarafından Orta Türkçenin ilk dönemi olarak değerlendirilirken, bazı Türkologlar tarafından ise Eski Türkçenin devamı olarak ele alınmıştır. Karahanlı Türkçesinin Orta Türkçeye dahil edilmesi, aynı dönemde yer alan Eski Oğuz (Anadolu) Türkçesinin Karahanlı Türkçesi ile büyük farklılıklar göstermesi sebebiyle çok sağlıklı bir tasnif niteliğinde değildir. Karahanlı Türkçesini Eski Türkçe dönemi içinde değerlendiren Türkologlar, bu farkı göz önünde bulundurarak Karahanlı Türkçesi döneminden sonra teşekkül eden Türk dilini doğu ve batı olarak iki kısma ayırmışlardır (Ercilasun 2008: 342, Ercilasun 2007: 165). Dönem, coğrafya ve medeniyet farklılıklarından doğan birkaç farklılık dışında Göktürkçe ve Uyгурca ile büyük benzerlikler gösteren Karahanlı Türkçesi'ni Eski Türkçenin devamı olarak kabul etmek daha uygun bir yaklaşımdır. Göktürkçe ve Uyгурca ile Karahanlı Türkçesi arasındaki en önemli fark söz varlığına dayanmaktadır ki, bu da farklı coğrafya ve zamanda, farklı medeniyet daireleri ve kültürler içinde şekillenen diller için kaçınılmaz bir durumdur.

2.1.2.2. Karahanlı Edebiyatı

Karahanlılardan bugüne ulaşan Türkçe dil ve edebiyat metinleri şunlardır:

- 1) Kutadgu Bilig (1069-1070)
- 2) Dîvanü Lügati't-Türk (1074)
- 3) Atabetü'l-Hakayık
- 4) Ahmet Yesevî ile izleyicilerinin şiirleri
- 5) İlk Kuran tercümeleri
- 6) Hukuk belgeleri

Kutadgu Bilig hakkında ayrı bir konu başlığı altında tafsilatlı bilgi verileceği için burada tekrar değinilmemiştir. Bilinen ilk Türkçe sözlük olan Dîvanü Lügati't-Türk, Kaşgarlı Mahmut tarafından 1072-1074 tarihleri arasında yazılmıştır. Kaşgarlı Mahmut hakkında eserinin çeşitli yerlerinde kendisinin verdiği bilgiler dışında başvuracağımız başka bir kaynak yoktur. Eserinde yer alan bazı kayıtlardan soylu bir aileye mensup olduğu, eserini yazmadan önce Türk illerini dolaşıp malzeme topladığını ve Araplara Türkçe öğretmek için yazdığı eserini Bağdat'taki Abbasî halifesi Ebu'l Kasım Abdullah'a sunduğu bilinmektedir (Ülkütaşır 1946: 13-14). Ansiklopedik bir sözlük niteliğindeki DLT'de yaklaşık 7500 kelime yer almaktadır. Arap sözlükçülük geleneğine göre sınıflandırılmış kelimelerin bazıları şiir, atasözü, destan ve efsane parçaları gibi Türk kültür ve edebiyatını yansıtan ürünlerle örneklendirilmiştir. Kaşgarlı Mahmut ayrıca eserinin bazı yerlerinde gramer açıklamalarında bulunmuş, Türk boyları ve dilleri hakkında kayıtlar düşmüştür. Bu açıdan DLT XI. yy. etnik yapısı ve diyalektleri için önemli bir kaynak eser durumundadır. Meşhur Türk-İslam ülkelerinin adları DLT'de belirtilmekte, ayrıca eserin sonuna eklenen bir harita ile bu yerler gösterilmektedir. DLT'ye Türkçe olmayan kelimeleri almamakta titizlik gösteren Kaşgarlı Mahmut, yaşayan ve kullanımda olan kelimelere eserinde yer verirken, kullanım sıklığı olmayan kelimeleri sözlüğüne almamıştır. DLT, sahip olduğu zengin söz varlığı ile

birlikte Türk kültürüne, diline, edebiyatına, etnik yapısına ve folkloruna ışık tutan çok yönlü bir eserdir. Kaşgarlı Mahmut, DLT'de Araplara Türk dilini öğretmek amacıyla Kitabı Cevahiri'n-Nahv fî Lügati't-Türk adında bir gramer kitabı yazdığını belirtmektedir, ancak bu eser henüz bulunamamıştır (Atalay 1940: 25).

Atabetü'l Hakayık, Yükneklî şair ve edip bir zat olan Edip Ahmed tarafından, muhtemelen 12. yy'da yazılmış dinî nitelikte bir öğüt ve ahlak kitabıdır. Edip Ahmed hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamakla beraber, menkıbevî hayatı Türk boyları arasında 15. yy sonlarına kadar yaygın bir şekilde bilinmektedir. Atabetü'l Hakayık 40 beyit ve 101 dörtlükten müteşekkil bir eserdir. Dörtlüklerle yazılan eserin ana bölümü, mani tarzında kafiyeleşmiştir. Eserde ilmin faydası, bilgisizliğin zararları, cimrilik, cömertlik, dünyanın dönekliği gibi konular didaktik bir üslupla işlenmiştir (Ercilasun 2008: 329). Konu ve tip bakımından Kutadgu Bilig tesirinde kalan Atabetü'l-Hakayık, Kutadgu Bilig'in sahip olduğu anlam derinliliğine ve çeşitliliğine sahip değildir. Ayrıca, Farsça ve Arapça kelimelerin bolca kullanılması yönüyle de eser Kutadgu Bilig'den ayrılmaktadır (Caferoğlu 1974: 78).

Divan-ı Hikmet, Hoca Ahmed Yesevî'nin hikmet olarak bilinen dinî, tasavvufî ve ahlakî şiirlerinin toplandığı yazmalardır. 12. yy mutasavvıf şairlerinden olan Ahmed Yesevî Batı Karahanlıların hüküm sürdüğü Türkistan'da yaşamıştır ve Yesevîlik tarikatının kurucusudur. Halkı irşat etmek ve Müslümanlığı göçebe Türklere anlatmak için yazdığı sade şiirlerde yabancı unsurlara yer vermeyen Ahmed Yesevî şiirlerinde akıcı ve aynı zamanda etkileyici bir üslup kullanmıştır. Ahmed Yesevî etkisinde kalan müritleri ve halefleri kendisinden sonra aynı tarzda hikmetler yazmışlardır ki, bunların da çoğu Ahmed Yesevî'ye mal edilmiştir. Divan-ı Hikmet yazmaları 16. yy'dan sonra istinsah edildiği için dil bakımından Karahanlı Türkçesini değil, Çağatay Türkçesinin özelliklerini yansıtmaktadır (Ercilasun 2007: 207-209).

2.2. YUSUF HAS HACİB VE KUTADGU BİLİĞ

2.2.1. Yusuf Has Hacib

Kutadgu Bilig yazarı Yusuf Has Hacib hakkında esere sonradan ilave edilen mukaddime bölümünde yer alan bilgilerden başka bir herhangi bir bilgi veya kayıt yoktur. Mukaddime de yer alan bilgilere göre Yusuf Has Hacib aslen Balasagunludur, eserin yazıldığı çağlarda Balasagun Kuz Ordu adını taşımaktadır ve bugünkü Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'in doğusundaki Tokmak şehri civarında yer almaktadır (Ercilasun 2008: 293). Yusuf Has Hacib eserini Kaşgar'da tamamlayarak Tabgaç Bugra Kara Han'a sunmuştur, buna karşılık da önemli bir unvan ve mevki olan 'Has Hacib'lik ile ödüllendirilmiştir.

Kutadgu Bilig'in konu bakımından zengin olması ve sık sık başka bilim dallarına atıflarda bulunması Yusuf Has Hacib'in iyi bir eğitim gördüğüne ve kendisini farklı alanlarda yetiştirdiğine dair önemli bir delildir. Kutadgu Bilig'de astronomi, kimya, matematik, coğrafya, geometri ve sosyal bilimlerle ilgili bilgilerin bulunması Yusuf Has Hacib'in bu alanlarla ilgilendiğini gösteren önemli kanıtlardır. Eserinde Fars ve Arap edebiyatına dair unsurlara yer vermesi, daha da önemlisi eserini aruz vezni ile ve mesnevi tarzında yazması Yusuf Has Hacib'in aynı zamanda Fars ve Arap edebiyatına da vakıf olduğunu göstermektedir.

2.2.2. Kutadgu Bilig

İslamî Türk edebiyatının bilinen ilk eseri olan Kutadgu Bilig, 6645 beyitten oluşan mesnevi tarzında yazılmış manzum bir siyasetnamedir. Eserde verilen bilgilere göre Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig'i Kaşgar dışında başka bir yerde -muhtemelen Balasagun- yazmaya başlamış, Kaşgar'da ise tamamlamıştır. 1069-1070'de tamamlanan Kutadgu Bilig on sekiz ayda yazılmış ve Tabgaç Bugra Kara Han'a sunulmuştur. Eserin mukaddimesinde kitaba Çinlilerin Edebü'l-Mülûk 'hükümdarların terbiyesi', Maçin bilginlerinin Âyinü'l-Memleke 'memleketin aynası', Maşrıklıların Zînetü'l-Ümera 'emirlerin zineti', İranlıların

Şahname-i Türkî 'Türklerin Şehnamesi', bazılarının ise Pendname-i Mülûk 'hükümdarların nasihat kitabı' olarak isim verildiği belirtilmiştir. Türkler arasında Kutadgu Bilig 'kutlu olma, saadet bilgisi' ismiyle tanınan eserin yazılış amacı, esere verilen isimle belirtilmiştir. Kutadgu Bilig özel olarak hükümdarlar için yazılmış bir siyasetname olmasının yanı sıra, herkesin faydalanabileceği ve faydalananları iki dünyada saadete ulaştırmaya yarayan bilgiler içermektedir.

Kutadgu Bilig 85+3 baptan oluşmaktadır. Yusuf Has Hacib tarafından eserin sonuna eklenen gazel tarzında yazılmış olan 3 bap gençlik dönemine acıma ve yaşlılık, zamanenin bozukluğu ve dostların cefası hakkındadır. Mesnevi tarzında kafiyeleşmiş eserin ana kısmı feûlün feûlün feûlün feûl kalıbı ile, sondaki ek bölümlerden ikisi ise dört feûlün kalıbı ile yazılmıştır. Ayrıca eserin içine serpiştirilmiş ve mani tarzında kafiyeleşmiş 173 dörtlük bulunmaktadır (Ercilasun 2008: 296). Eserin yazılışından bir yüz yıl sonra esere eklendiği tahmin edilen (Banarlı 1983: 240) 77 beyitlik manzum mukaddime ile bu mukaddimenin özeti halindeki mensur mukaddime başka şahıslar tarafından kaleme alınmıştır. Kutadgu Bilig'in ilk 11 babı mesnevi tarzına uygun bir giriş niteliğindedir. Eserin girişinde yer alan Tanrı (münacat, tevhid), peygamber (naat) ve dört halife övgüsünden sonra geçiş niteliğinde olan baharın gelişinin tasvir edildiği lirik bir kısım ile eserin sunulduğu Buğra Han'a övgü (methiye) bölümü yer almaktadır. Yusuf Has Hacib 5. Bölümde evren, gezegen ve burçlar hakkında bilgi verirken, 6-10. baplar arasında bilgi, dil ve iyilik konularını kendi bakış açısı ile ele almaktadır. 12. Bapta kitabın adı, anlamı ve amacıyla ilgili açıklamalar yapan Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig'in temeli olan dört kavramı ve eserde bu kavramları temsil eden karakterleri belirtmiştir. Buna göre hükümdar Kün-Togdı 'doğan güneş' köni törü 'doğru yasa, adalet', vezir Ay-Toldı 'dolonay' kut 'saadet', Ay-Toldı'nın oğlu ve ikinci vezir Ögdülmüş 'övülmüş' ukuş 'akıl, anlayış' ve Ögdülmüş'in arkadaşı olan zahid Odgurmış 'uyanmış' akıbet 'dünya işlerinin sonunu' temsil etmektedir. Kutadgu Bilig belirttiğimiz kavramları temsil eden karakterler arasında soru-cevaba dayanan konuşmalarla şekillendirilmiştir.

Kutadgu Bilig'in konusu ve muhtevası bölümlere göre şu şekilde özetlenebilir: 12-23. bap arasında hükümdar Kün-Togdı ve veziri Ay-Toldı arasındaki münasebetler anlatılmaktadır. Hükümdar Kün-Togdı üstün nitelikleri olan ve şöhret sahibi bir hükümdardır, ancak işlerinin ağırlığını hafifletecek, kendisine yardım edecek bilgili, akıllı ve dürüst bir yardımcıya ihtiyaç duymaktadır. Öte yanda ise bilgi ve erdem sahibi Ay-Toldı sahip olduğu becerileri hükümdara sunma fırsatı bulmak için hükümdar şehrine gelmeye karar verir. Hükümdar şehrinde bir süre yabancılık çeken Ay-Toldı Küsemiş adında bir arkadaşı vasıtasıyla hacible tanışır. Hacib de olumlu özelliklere sahip Ay-Toldı'yı hükümdara takdim eder. Ay-Toldı'yı tanıyıp değerlendiren hükümdar, onu kendisine vezir yapar. Bir süre sonra Ay-Toldı ve oğlu Ögdülmiş'i hükümdara emanet ederek ölür. Birinci bölüm olarak nitelendirebileceğimiz bu bölümde, hükümdar ve adalet kavramı, dilin erdemi, kut kavramı ile ilgili bilgiler sunulmaktadır. Ölüm döşeğindeki Ay-Toldı'nın dünyanın geçiciliği ve ölüm gerçeği ile ilgili görüşleri ve hükümdar ile oğluna nasihatleri bu bölümde ele alınan konuların özeti gibidir.

24-38 baplar arasında hükümdar Kün-Togdı ile Ögdülmiş arasında geçen konuşmalara dayanmaktadır. Ay-Toldı öldükten sonra, hükümdar Kün-Togdı Ögdülmiş'i himayesi altına alır. Babası gibi bilgili, akıllı ve erdem sahibi olan Ögdülmiş, zaman içinde hükümdarın takdir ve güvenini kazanarak vezirlik görevine getirilir. Devlet yönetimi ile hükümdar ve diğer devlet görevlilerinin görev ve sorumlulukları hakkında bilgi verilen bu bölümde doğruluk, haya sahibi olma ve iyilik faydalı kavramlar olarak inat, yalan ve cimrilik ise zararlı kavramlar olarak değerlendirilmiş, akıl ve bilgi kavramları geniş bir şekilde ele alınmıştır. Burada devlet idarecileri ve görevliler ile ilgili bilgilere geçmeden önce bir nevî ideal insan tipi çizilmektedir. Bey, vezir, ordu komutanı, ulu hacib (mabeyinci), kapı amiri (teşrifatçı), elçi, saray katibi, hazineedar, aşçıbaşı, içkicibaşı gibi devlet görevlilerinin özellikleri, görev ve sorumlulukları Ögdülmiş ağzından aktarıldıktan sonra, görevlilerin beyler üzerindeki hakları ifade edilmiştir. Bölümün sonunda hükümdar Ögdülmiş'e yardımcı olabilecek yetenekli bir görevli arayışı içine girmektedir. Ögdülmiş

bu konuda tanıdığı olan Odgurmuş'ı hükümdara tavsiye eder. Odgurmuş insanlardan uzakta yaşayan, kendini ibadete adanmış bir zahittir. Kün-Togdı Odgurmuş'ı kendisine getirmesi için Ögdülmiş'i görevlendirir.

39-67. baplar arasında zahid tipini yansıtan Odgurmuş ile akli temsil eden Ögdülmiş arasındaki çatışma ile şekillendirilir. Hükümdar Odgurmuş'ı huzuruna davet edip, hizmetine almak için mektup yazarak Ögdülmiş vasıtasıyla Odgurmuş'a gönderir, fakat Odgurmuş hükümdarın teklifini reddeder. Bunun üzerine hükümdar Odgurmuş'a ikinci bir davet mektubu daha yazarak Ögdülmiş vasıtasıyla gönderir. Odgurmuş devlet görevlileri ve sosyal zümrelere karşı izlenecek tutum, sergilenecek davranışlar konusunda Ögdülmiş'ten bilgi almak ister. Bunun üzerine Ögdülmiş vasıtasıyla devlet görevi ile ilgili bilgiler, hizmette bulunanların görev ve sorumlulukları, hizmette başarılı olmak için yapılması gerekenler ve yapılmaması gerekenler aktarılır. Bu bölümde Ögdülmiş'in Odgurmuş'a izah ettiği konular arasında saray mensupları, avam, bilgin, şair, tüccar vs. ile münasebetler, aile hayatı ile ilgili bilgiler ve yemek adabı ile ilgili kaideler de yer almaktadır. Buna karşılık Odgurmuş Ögdülmiş'e Tanrı'ya kulluk etmenin esasları ve dünya nimetlerine yüz çevirmenin gerekliliğini anlatarak, hükümdarın teklifini ikinci defa reddeder.

68-85. baplar arasında Odgurmuş'ın düşünceleri daha etkili ve geniş bir şekilde ele alınır ve Odgurmuş ile Ögdülmiş ve Kün-Togdı arasındaki çatışma sona erdirilerek bir sonuca bağlanır. Hükümdar Odgurmuş'ı hizmetine alma maksadından vazgeçer, ancak onunla görüşmek ve fikirlerini öğrenmek ister. Bu sebeple Ögdülmiş üçüncü defa Odgurmuş'a gider ve hükümdarın talebini bildirir. Odgurmuş bu sefer hükümdarın davetine olumlu yanıt verir ve hükümdarın huzuruna gelerek fikirlerini ona aktarır. Odgurmuş tasavvuf kaynaklı fikirlerini, nasihatler halinde aktarırken, dünyanın geçiciliği, devlet yönetiminde hükümdarın izlemesi gereken tutumları sahip olduğu zahid tipine uygun bir şekilde ifade ederek tekrar inzivaya çekilir. Bir süre sonra hastalanan Odgurmuş, Ögdülmiş'i yanına çağırır ve ona nasihat eder. Bir süre sonra Ögdülmiş tekrar Odgurmuş'ı görmeye gider, fakat Odgurmuş artık

ölmüştür. Ögdülmiş ve hükümdar Kün-Togdı eserde verilen nasihatler dahilinde devleti yönetirler ve böylece huzuru sağlarlar. Kutadgu Bilig'in olay örgüsü bu şekilde son bulurken, Yusuf Has Hacib zamaneden şikayet eder ve eserini okuyanlardan dua isteyerek tamamlar.

Kutadgu Bilig'in dili hakkında pek çok farklı görüş ortaya atılmıştır. Samoyloviç eserin dilini basmakalıp Karahanlı dili olarak değerlendirirken, Baskakov ve Şçerbak eseri dilce Karluk-Uygur şivesine bağlamıştır. Bazı araştırmacıların Uygur dili yadigârları arasında ele aldığı Kutadgu Bilig'in dilini daha ileri bir tez ile Eski Özbekçenin müjdecisi olarak tarif edenler de bulunmaktadır (Caferoğlu 1974: 72). Eserin mensur mukaddimesinde Kutadgu Bilig'in dili için bugra han tili 'Buğra Han dili' tabiri kullanılırken, manzum önsözde han tili 'han dili' tabiri kullanılmaktadır ki bu da Hakaniye (Karahanlı) Türkçesinin ölçünlü (standart) formunu yansıtmaktadır (Ercilasun 2008: 311). Arap ve İran kültürünün yaygın olduğu bir devirde, Yusuf Has Hacib'in eserini Türkçe yazması Şuûbiye⁴ akımına bağlanmaktadır. Kutadgu Bilig'in Türkçe yazılması Şuûbiye anlayışının yanı sıra Göktürk ve Uygur, yani Türkçe yazma geleneğinin bir devamı olarak da değerlendirilebilir (Eker 2006: 194).

⁴ Emevîlerin Arap olmayan Müslümanlara karşı uyguladığı ırkçı ve baskıcı politika Aramî, Acem ve Endülüslüler gibi Arap olmayan Müslümanların Arap dil ve kültürüne karşı cephe almasına neden olmuştur. Arap olmayan milletlerin Müslümanlaşması ile bu milletlerin dil ve edebiyatları büyük ölçüde Kuran dili olan Arapçanın tesiri altında kalarak millî değerlerini yitirmeye başlamıştır. Bunun üzerine Arap olmayan Müslümanlar arasında millî dil ve edebiyat bilinci gelişmiş ve bu anlayışla eserler yazılarak bu eserler Arapçadan üstün tutulmuştur. Şuûbiye dinî-İslamî bakımdan İslam birliğini zayıflatsa da İslam çevresinde özgür bir ortamın oluşmasına ve bu ortamda da Arap dili ve kültürü dışındaki dil ve kültürlere yönelişi başlatmıştır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Köprülü 1980, s. 99-112).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUTADGU BİLİG'DE KAVRAMSAL METAFORLAR

3.1. ONTOLOJİK METAFORLAR

3.1.1. Varlık- Madde Metaforları

3.1.1.1. Kaynağını Cansız Varlık ve Maddelerden Alan Metaforlar

Kaynağını maddenin şekil özelliğinden alan metaforlar

*'**abir** bürkirer teg tünardi kalık*

***sıta** kıptı yirdin yağıldı **butık** (4892)*

Abîr serpilmiş gibi, gök alacalandı; ufuktan etrâfa dallanarak, mızraklar yükseldi.

Kaynak alan: Amber

Hedef alan: Gökyüzü

Kaynak alan: Mızrak

Hedef alan: Güneş ışıkları

Kaynak alan: Budak

Hedef alan: Güneş ışıkları

Beyitte aydınlanmak üzere olan gökyüzü betimlenmektedir. *Abir* 'amber', güzel kokulu, külreğinde bir maddedir. Yer yer karanlık yer yer aydınlanmakta olan gökyüzü, amber yayılmış bir yüzeyi andırmaktadır. Tasvirî anlatımda canlandırma ilişkisi benzetme ile kurulmuş olsa da bu benzetmenin temelini metaforik ifade oluşturmaktadır. GECE GÖKYÜZÜ AMBER SERPİLMİŞ YÜZEYDİR metaforu, GÖKYÜZÜ MADDEDİR üst metaforunu meydana getirmektedir. Gökyüzünün, amber kaynak alanı üzerine şemalanmasında maddenin rengi belirleyici olmuştur. Amber aynı zamanda sıvı bir maddedir. Sıvı maddelerin bulundukları alanda yayılma ve bulundukları alanın şeklini alma özellikleri vardır. Bu açıdan sözü edilen

metaforu ele aldığımızda, rengin ve onun kapsadığı havanın sıvı bir madde olduğunu ve gökyüzünün de bu sıvı maddeyi kapsayan bir yer olduğunu söyleyebiliriz. Buna göre HAVA SIVI MADDEDİR ve GÖKYÜZÜ KAPSAYICI ALANDIR metaforları oluşmaktadır. Beytin ikinci mısrasında karanlıklar içerisinde yükselmekte olan güneşin ışığını yeryüzüne yaymaya başladığı belirtilmektedir. Burada güneş ışıkları şekli sebebiyle mızrağa benzetilmiştir. Burada GÜNEŞ IŞIKLARI MIZRAKTIR metaforu bulunmaktadır. Maddenin şekle ait özelliğine dayanan bu aktarmada ontolojik ve epistemik uygunluklar şu şekildedir: mızrak atıldığı zaman bir noktadan hedefe doğru belli bir düzlem içerisinde ve bu düzlem doğrultusunda hareket etmektedir. Güneş ışıkları da belli bir düzlem içerisinde yeryüzüne ulaşmaktadır. Mızrak ulaştığı hedefte bir etki yaratmaktadır. Güneş ışıkları da ulaştıkları yüzeyleri etkilemektedir. Beyitte güneş ışınları aynı zamanda budağa benzetilmiştir. Çünkü güneş ışınları sadece yeryüzüne doğrudan ulaşmamakta aynı zamanda yeryüzünde dağılmaktadır. GÜNEŞ IŞINLARI BUDAKTIR metaforunda budağın dağılma ve yayılma özelliği güneş ışınlarına aktarılmıştır. Buna göre YAYILMAK/DAĞILMAK BUDAKLANMAKTIR metaforu oluşturulabilir.

*kara çumguk ötti **sita tumşukın***

üni oğlağı kız üni teg yakın (77)

Kara çumguk mızrak gibi gagası ile ötüyor; sesi, nazlı bir kızın sesi gibi cana yakındır.

Kaynak alan: Mızrak

Hedef alan: Gaga

Beyitte kara çumguk kuşunun gagası şekil açısından mızrağa benzetilerek GAGA MIZRAKTIR şeklinde bir metaforla yapılandırılmıştır. *Gaga* ve *mızrak* kavramları kesici olma, uzun ve düz bir şekilde olma açılarından sitematiktir. Şekil yönünden benzerlikleri bulunan iki nesnenin anlamları arasında meydana gelen bu zihinsel yaklaştırmada ontolojik özellikler etkili olmuştur.

ķopa keldi  rlep s ta ķalk anı

ajun menġzi boldı  r ng erdini (3840)

Mızrak ve kalkanı kalkarak, y kselmeġe başladı; dünya yüzü beyaz cevher gibi oldu.

Kaynak alan: Mızrak

Hedef alan: Güneş  ıkları

Kaynak alan: Kalkan

Hedef alan: Güneş

Beyitte doġmakta olan güneş betimlenmektedir. Mızrak ve kalkanın yükselmeye başlaması güneşin doġuřunu ifade etmektedir. Daha önce de ele aldığımız gibi güneş  ıkları kavram alanı, mızrak kavram alanı üzerine şemalanarak GüNEş  IşKLARI MIZRAKTIR metaforu meydana gelmiştir. *güneş  ıkları* ve *mızrak* kavramları düzlemsel olma, bir hedefe yönelme ve etki etme özellikleri açısından sistemetiktir. Güneş  ıkları, mızrak kavramı ile yapılandırılırken güneş de kalkan kavramı ile şekillendirilmektedir. Güneş ve kalkan şekil özellikleri bakımından birbirine yaklaştırılarak GüNEş KALKANDIR varlık-madde metaforu meydana gelmiştir. Burada, güneş  ıklarının mızrak olarak d ř n ld ġ  zihinsel süreçte güneşin kalkan olarak düşünülmesi belli bir  aġrıřımın etkisini göstermektedir. şöyle ki; mızrak ve kalkan maddeleri savaş araç gereçleridir ve aynı kavram alanının üyeleridirler. Güneş ve güneşe ait  ġelerin de bu nedenle aynı anlam alanına ait kavramlar üzerine şemalandırılması muhtemeldir.

otuz iki tişim  r ng yin  ler

 z ldi yipi k r saçıldı birer (5640)

Otuz iki dişimin, bu beyaz incilerimin, ipi koptu ve onlar da birer birer döküldü.

Kaynak alan: İnci

Hedef alan: Diş

Beyitte, yaşlılık durumu ifade edilmekte ve bunun için de yaşlılık alametlerinden birisi belirtilmektedir. Burada diş kavramı şekle ve renge ait özellikleri sebebiyle inci kavramı ile ifade edilmiştir. Ontolojik uygunlukların

görüldüğü bu ifade DİŞ İNCİDİR metaforunu oluşturmaktadır. *Diş* ve *incik* kavramları düzgünlük, beyazlık ve pürüzsüzlük açılarından sistematiktir. DİŞ İNCİDİR metafor aynı zamanda yapısal bir özellik göstermektedir. Beyitte, yaşlılıkta dişlerin dökülmesinden bahsedilmektedir. Bu durum ifade edilirken de, DİŞ İNCİDİR metaforu etkili olmuştur. Bir ipliğe dizilmiş inciler, genel olarak ağız içinde dizilmiş konumda olan dişleri temsil etmektedir. Dişlerin dökülmesi durumu ise, dişleri metaforik ifade ile incileri bir arada tutan ipin koparak incilerin dağılması olarak ifade edilmiştir. Buna göre DİŞLERİN DÖKÜLMESİ İNCİLERİN DAĞILMASIDIR şeklinde metaforik bir yapılandırma ortaya çıkmaktadır. Ontolojik ve epistemik uygunluklar bakımından ip nesneleri bir arada tutan bir nesnedir. İpe dizilmiş incilerin birbirine göre konumları düzgündür, birbiri arkasından sıralanan incilerin arasında boşluk yoktur. Dişler ağız içinde belli bir düzen içinde, birbiri arkasına ve aralıksız olarak sıralanmaktadır. İp koparsa inciler dağılır, onlar artık ipin düzeni içinde değildirler. Dişler dökülürse ağız kapsayıcı alanı dışına çıkarak yok olurlar.

‘atık erdi aşnu kamuğda oza

bayatka bütügli köngül til tüze (51)

Başta, herkesten önce, Tanrıya inanmış, gönülü ve dili dürüst (sıddîk) olan Ebû Bekir gelir.

Kaynak alan: Düz madde

Hedef alan: Gönül ve dil

Tüz ‘düz’ olma, somut maddelerin şekle ait özelliklerinden biridir. Örnekte *köngül*, *til* ‘gönül, dil’ gibi soyut kavramlar, düz olma özelliği taşıyan madde üzerine şemalanarak GÖNÜL VE DİL DÜZ OLAN MADDEDİR (< GÖNÜL VE DİL MADDEDİR) ontolojik metaforu meydana gelmiştir. Gönül ve dil kavramlarının maddeleştirilmesinde, bu kavramların sahip olduğu özellik etkili olmuştur. Gönül ve dil yani anlayış ve konuşma, dürüst ve gerçek olma özelliğinden dolayı maddenin düz olma özelliğine aktarılmıştır. Metafor, bir varlığı başka bir varlıkla anlama ve açıklama yoludur. Özellikle soyut

kavramların insan zihninde şekillendirilip canlandırılmasında metaforlar bir araç görevi yüklenmektedir. Burada, dürüstlük gibi soyut bir kavram somut maddelerin sahip olabileceği bir özellik ile ifade edilerek DÜRÜST OLMA DÜZ OLMADIR (<DÜRÜSTLÜK MADDEDİR) metaforu meydana gelmiştir. Ontolojik ve epistemik uygunluklar bakımından düz madde, bir ucundan diğer ucuna kadar yönü değişmeyen, eğri ve çarpık olmayan maddedir. Dürüstlük ve gerçeklik, değişmez ve sabit olmaktır. Dürüst olmak, düz olan bir varlık gibi değişmeden, başka doğrultulara sapmadan hareket etmektir. Dürüstlük ve doğruluk kavramı maddenin düz olma özelliği ile ele alınırken, yalan ve yanlışlık ise maddenin eğri olma özelliği ile yapılandırılmaktadır:

köngül til törütti köni söz üçün

sözi eğri bolsa küyer ol küçün (1024)

Tanrı gönülü ve dili doğru söz için yarattı; sözü eğri olanları zorla ateşe atarlar.

Kaynak alan: Eğri madde

Hedef alan: Yalan/yanlış söz

Örnekte yer alan söz kavramı, konuşma kavramını gösteren bir metonimidir. Konuşma kavramı, eğri olma özelliğine sahip madde üzerine şemalanarak SÖZ EĞRİ MADDEDİR (<SÖZ MADDEDİR) metaforu meydana gelmiştir. Maddenin eğri olma özelliğinin söz kavramına aktarılması, eğri kelimesinin temel anlamından uzaklaştığının bir göstergesi olmaktadır. Burada eğri kavramı, yalan ve yanlışlığı karşılamaktadır. YALAN/YANLIŞLIK EĞRİ OLMADIR (<YALAN/YANLIŞLIK MADDEDİR) metaforu, doğru olmama durumunun maddeye ait bir özellik yoluyla kavramsallaştırılmasına dayanmaktadır. Eğrilik, şekil olarak düz ve doğru olmayan, bir noktasında şekil değiştiren çarpık maddenin özelliğidir. Bu sebeple sabit olmama ve değişken olmayı ifade eden yalan ve yanlışlık için maddenin şekil olarak eğriliği bir ölçüt kabul edilmiştir.

yana kūr küvez erdi **kılķı kōni**

kūninge kötürdi bu kılķı anı (409)

Aynı zamanda mehabetli, yüreği pek ve dürüst tabiatli idi; bu tavrı ve hareketi onu günden güne yükseltti.

Hedef alan: Doğru/düz madde

Kaynak alan: Karakter

Beyitte *kılķ* 'karakter, tabiat' kavramının niteliğe bağlı özelliğini belirten *kōni* 'doğru, düz' kavramı somut maddeye ait bir özelliktir. Somut maddeye ait bir özellik olan doğruluk, bağlam içerisinde metaforik olarak dürüstlük kavramının göstergesi durumundadır. Dürüstlük gibi soyut bir kavramın zihinde canlandırılmasında, bu kavramın somut maddenin doğru olma özelliği üzerine şemalanarak oluşan DÜRÜSTLÜK DOĞRU OLMADIR (<DÜRÜSTLÜK MADDEDİR) metaforu etkili olmuştur. Ayrıca ifadede, doğru ve düz olma özelliğine sahip olan karakter de maddeleştirilerek KARAKTER DOĞRU MADDEDİR (<KARAKTER MADDEDİR) metaforu meydana gelmiştir. Soyut bir varlık ve durumun maddeleştirilmesine dayanan örnekte ontolojik ve epistemik uygunlukları belirlemek mümkündür. Doğru ve düz olma, maddenin şekle ait özelliğidir. Doğruluk, bir ucundan diğer ucuna düz bir doğrultuya sahip, doğrultusu değişmeyen ve sapmaları bulunmayan maddenin özelliğidir. Dürüstlük, gerçek ve hakikate uygun şekilde hareket etmektir. Maddenin doğru olma özelliği, karakterin dürüst olma özelliği için bir ölçüttür. Çünkü dürüstlük, karşılaşılan olay ve durumlar karşısında değişmeden, sabit olabilmenin ve hakikate uygun olmanın göstergesidir. Kutadgu Bilig'de doğru, düz ve eğri gibi maddenin şekle ait özellikleri doğrudan doğruya insan kavramı üzerine de şemalanmış böylece insanın olumlu ve olumsuz karakter özelliklerinin göstergesi olmuştur:

isizke katılma yorııl kōni

kōni egri birle kūni tar kūni (5510)

Kötüye katılma ve doğruluktan ayrılma; kötüler arasında doğru insanın güneşi kararır.

Kaynak alan: Düz madde

Hedef alan: İyi insan

Kaynak alan: Eğri madde

Hedef alan: Kötü insan

Köni 'doğru' ve *egri* 'eğri' kavramları, temel anlamda maddenin şekle ait özelliklerini karşılarken yukarıdaki örnekte metaforik olarak iyi ve kötü karakter özelliklerine sahip insanın ifadesi olmuştur. İYİ İNSAN DOĞRU MADDEDİR, KÖTÜ İNSAN EĞRİ MADDEDİR (<İNSAN MADDEDİR) metaforları, insana ait bazı soyut karakter özelliklerinin ifadesinde kaynak alan olarak somut maddeye ait bir özelliğin seçilmesi yoluyla oluşmuştur. Hedef alanda yer alan kavram, kaynak alanda yer alan kavram sayesinde somutlaştırılıp maddeleştirilirken bu iki kavram arasında kurulacak ilişkide ontolojik uygunluklar ile seçilen kavramlara karşı belirlenmiş ve kabul edilmiş bakış açısı belirleyici olmaktadır. Burada ele aldığımız metaforik ifadenin oluşumunda doğru maddenin düzgün, sapsımsız ve kıvrımları olmayan bir yapıda olması ile iyi insanın dürüst, kararlı ve sabit olması gibi özellikleri ontolojik uygunlukları oluşturmaktadır. Bununla birlikte doğru maddeye ve iyi insana karşı belirlenmiş ve kabul edilmiş ortak olumlu bakış açısı da bu metaforun yapılandırılmasında etkili olmuştur. İYİ İNSAN DOĞRU MADDEDİR metaforunun oluşumunda etkili ve belirleyici bakış açısı İYİ OLAN DOĞRUDUR üst metaforunu da meydana getirmektedir. Aynı algılayı ve yapılandırma eğri kavramı için de geçerlidir. Eğri maddenin doğru ve düz olmama, kıvrımlı ve çarpık olma gibi özellikleri ile kötü insanın yalancı ve sebatsız olma, sözünde durmama gibi özellikleri arasında ontolojik uygunluklar görülmektedir. KÖTÜ OLAN EĞRİDİR metaforu ise eğri maddeye karşı olumsuz bakış açısının, olumsuz bakış açısını yansıtan başka bir kavramın ifadesinde kullanımını göstermektedir.

et öz tüz tilese hāva boynı sı

hāva ölse könlür et öz egrisi (5474)

Vücudun doğru olmasını istersen, heva ve hevesin boynunu ez; heva ölürse, vücudun eğriliği düzelir.

Kaynak alan: Maddenin düzlüğü

Hedef alan: Doğruluk

Kaynak alan: Maddenin eğriliği

Hedef alan: Yanlışlık

Örnek beyitte, insan karakteriyle ilgili özellikleri karşılayan doğruluk ve yanlışlık kavramları *tüz* 'düz' ve *egri* 'eğri' gibi maddenin şekil özelliğini gösteren kavramlarla ifade edilmiştir. Buna göre doğru ve dürüst olma kavramı maddenin şekil bakımından düz olma özelliği ile karşılanırken, doğruluğun zıddı olan yanlışlık kavramı da şekil bakımından düz maddenin zıddı olan eğri kavramı ile belirtilmektedir. DOĞRULUK DÜZLÜKTÜR (<DOĞRULUK MADDEDİR), YANLIŞLIK EĞRİLİKTİR (<YANLIŞLIK MADDEDİR) metaforları, maddenin şekil özelliklerinin olumlu veya olumsuz kavramların ifadesinde kaynak alan olarak belirlenmesi sonucu oluşmuştur.

Kaynağını insan vücudundan alan metaforlar

bu begler baş ol kaçça barsa başı

uğula barır barça uğmış kişi (5202)

Bu beyler baştır; baş nereye giderse, onu takip eden bütün insanlar da ona uyarlar.

Kaynak alan: Baş

Hedef alan: İnsan

Hükümdarın özelliklerinin ifade edildiği beyitte, hükümdar hedef alanı baş kaynak alanı üzerine şemalanmıştır. HÜKÜMDAR BAŞTIR (<İNSAN BAŞTIR) metaforu insanı madde olarak algılama ve anlandırma olarak karşımıza çıkar. Baş vücudun en üstte bulunan kısmıdır. Hükümdarın baş gibi en üst yerde bulunan kişi olması sistemattır. Türkçede yukarı doğru yönelim gösteren, yön kavramları hükmetmeyi ifade ederken, aşağı doru yönelim gösteren yön kavramları yönetilmeyi ifade etmektedir. Bunun yanında baş, beyin organını içinde barındırmaktadır bu nedenle vücudun en

önemli bölümüdür. Beyin, merkezî sinir sisteminin yönetim merkezidir. Bu sebeple, hükümdar kavramı zihnî algılayış sürecinde baş kavramı ile ele alınmıştır. Beyin vücuda neyin komutunu verirse, vücut onu yerine getirmektedir. Aynı şekilde hükümdar yönetici olarak halka bir yol çizmekte halk da buna uygun şekilde hareket etmektedir. Hükümdarı baş olarak algılayan zihinsel kavrayış için hükümdarın dışında bulunan insanlar vücudun diğer kısımlarını oluşturmaktadır.

saranğa tapınma ay tapnur kişi

*tiriglik ya'va bolğa **isiz başı** (949)*

Hasise hizmet etme, ey hizmet eden insan; yoksa, hayatın boş geçmiş olur ve kendin de kötü olursun.

Kaynak alan: Baş

Hedef alan: İnsan

Baş kavramı, metaforik olarak yöneten ve hükmeden insanı ifade ettiği gibi belli bir özellik bakımından diğer insanlardan üstün olan, en önde olan insanın ifadesinde de kullanılmaktadır. Yukarıdaki beyitte, cimri bir işverene hizmet etmenin zararlarından bahsedilmekte ve böyle bir durumda olan kimselerin kötülerin başı olacağı aktarılmaktadır. Baş, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, vücudun en üst kısmında bulunan bölümüdür. Yukarı doğru yönelim gösteren baş kavramı, en üst noktayı ifade ettiği için herhangi bir konuda en önde olan insan kavramı baş kavramına aktarılarak İNSAN BAŞTIR metaforu meydana gelmiştir.

yanut birdi ögdülmüş aydı ilig

***vezir boldı beglerke sunğu elig** (2181)*

Ögdülmüş cevap verdi:- Ey hükümdar, vezir beylerin eli demektir; onlar işleri bu eller ile görürler, dedi.

Kaynak alan: El

Hedef alan: İnsan

Bu örnekte, vezir kavramı insan vücudunun bir parçası olan el kavramı ile kavramsallaştırılarak VEZİR ELDİR (<İNSAN ELDİR) metaforu meydana gelmiştir. Fonksiyonel özelliklerin ön planda tutulduğu bu yapılandırmada, hükümdara danışmanlık ve yardım eden vezir, hükümdarın hükümlerini faaliyete dönüştürmesi bakımından el kavramının kavram alanı içerisinde düşünülmüştür. Ontolojik ve epistemik uygunluklar bakımından ele aldığımızda; el insan vücudunun düşünceleri işe dönüştürme işlevselliğine sahip kısımdır. Vezir, hükümdarın emirlerini yerine getiren, onları işe dönüştüren insandır.

uvutsuz kişide yırak tur yırak

uvutsuz bolur üsterigli karağ (2205)

Hayasız adamdan uzak dur, uzak; hayasız inkar eden gözdür.

Kaynak alan: Göz/bakış

Hedef alan: İnsan

Metaforların en önemli işlevlerinden biri soyut varlık ve kavramların somut varlık ve kavramlarla şekillendirilerek açıklanmasını sağlamaktır. Örnek beyitte, metaforun bu işlevini görmek mümkündür. Beyitte, *uvutsuz* 'hayasız' kavramı bu karakter özelliğine sahip insanlar üzerinden aktarılırken, hayasız insanların betimlemesinde ise somutlamadan yararlanılmaktadır. HAYASIZ İNSAN İNKAR EDEN GÖZDÜR/BAKIŞTIR metaforu hayasız olma karakter özelliğinin maddeleştirilmesi sonucu oluşmuştur. Görmek, görülebilir varlıkların göz ile algılanmasıdır. Bir varlığın görülmesi, o varlığın bilinmesi ve anlaşılmasını da sağlamaktadır. Bir varlığın var olduğuna dair en önemli tanık görünebilir olmasıdır. *üsterigli karağ* 'inkar eden göz/bakış' ifadesi, bir varlığın var olduğu görülüp bilindiği halde varlığını inkar etme, kabul etmeme anlamını taşımaktadır. Bu nedenle gerçeğe ve doğruya karşı çıkma durumu inkar eden göz olma durumu ile yapılandırılmıştır. Hayasız, utanma duygusu olmayan insan yanlış olduğunu bildiği şeyleri bile çekinmeden yapabilmektedir. Utanma duygusundan yoksun insanın yanlış davranışlara

ve hareketlere karşı aldığı bu umursamaz tutum inkar eden bakış yani görüp, bilerek yanlışa sevk olma durumu ile kavramsallaştırılmıştır.

uzun kiç yaşasunı ilig özi

uluğ hacıb ol begke körgü közi (2489)

Hükümdar çok yaşasın; fakat bir beyin gören iki gözü ulu hacibdir.

Kaynak alan: Göz

Hedef alan: Hacıb

Beyitte, haciplik görevinde bulunan kişi göz olarak ele alınmıştır. Kaynağını organ isminden alan HACİP GÖZDÜR (<İNSAN GÖZDÜR) madde metaforu, gözün foksiyonel özellikleri bakımından sistematiktir. Göz, nesnelerin görülmesini, böylece onların var olduğunun bilinmesini ve anlanmasını sağlamaktadır. Hacıpler de hükümdarın bilmediği ve görmediği olayları ve durumları onlara aktararak, bilgi vermektedirler. Hükümdar, hacibin bakış açısı ile çevresindeki olayları ve durumları görmektedir.

közüm sen kulağım sen körgil eşit

ne teñsiz körünse körü ıdma it (5849)

Sen benim gözüm ve kulağımsın, sen gör ve işit; uygunsuz ne görürsen, onu öyle bırakma, düzelt.

Kaynak alan: Göz

Hedef alan: İnsan

Kaynak alan: Kulak

Hedef alan: İnsan

Örnekte hükümdar Kün Togdı, veziri Ögdülmiş'e *közüm sen kulağım sen* 'gözüm, kulağımsın' şeklinde hitap etmektedir. Göz varlıkların görülerek, kulak seslerin işitilerek algılanmasını sağlayan organlardır. İNSAN GÖZDÜR, İNSAN KULAKTIR varlık-madde metaforları kaynak alandaki bu organların işlevleri sebebiyle vezirlik görevinde bulunan insana aktarılmasıyla meydana gelmiştir. Görmek, var olan varlık ve durumların görülmesi ve böylece anlaşılıp bilinmesidir. Görmek, bilmenin ön koşulu durumundadır. İşitmek,

genel anlamda seslerin algılanmasıdır. Daha özel anlamda ele aldığımızda, durum ve olaylar ile ilgili haberlerin işitilmesi ve böylece bilinmesidir. Her iki organ, dünyanın algılanmasını ve böylece bilinmesini sağlamaktadır. Göz ve kulak kaynak alanına aktarılarak ele alınan vezir, hükümdarın istihbarat teşkilatının temelini oluşturmaktadır.

Kutadgu Bilig’de birçok örnekte bulunan bu metaforik ifade devlet yönetiminde yer alan kişilerin organ isimleriyle ifade edilmesi, hedef alandaki insanın bulunduğu görev ile aktarmada etkin olan kaynak alandaki organın işlevsel açıdan ortak özelliklere sahip olmasına dayanmaktadır. Kutadgu Bilig’in temeline baktığımızda, hükümdar yönetme yetkisine sahip olması ve diğer bütün devlet görevlilerinden üstün bir kademe sahip olması dolayısıyla baş organ ismi ile, vezir işlerin faaliyete dönüştürülmesinde etkili olduğu için el organ ismi ile, hacip hükümdara olayların aktarılmasını sağlayarak danışmanlık yaptığı için göz organ ismi ile ifade edilerek sistematik bir bütünlük oluşturulmuştur.

közüm sen tilim sen elim sen mǎnga

anın eǧǧü boldı atım ay tǎnga (3125)

Sen de benim gözüm, dilim ve elimsin; ey mert yiğit, ben bu sayede iyi nam kazandım.

Kaynak alan: Göz

Hedef alan: İnsan

Kaynak alan: Dil

Hedef alan: İnsan

Kaynak alan: El

Hedef alan: İnsan

Beyitte, hükümdar Kün Togdı veziri Ögdülmiş’e *közüm sen tilim sen elim sen mǎnga* ‘sen benim gözüm, elim ve dilimsin’ şeklinde hitap etmektedir. Organ isimlerinden oluşan bu ifadenin temelini metaforik ifade oluştururken, bu metaforik ifadenin şekillenmesinde zikredilen organ isimlerinin işlevsel özellikleri belirleyici olmaktadır. Göz kavramı, görme eylemini yerine getiren organdır. Görme, dış dünyanın algılanmasını dolayısıyla bilinmesi ve

anlaşılmasını sağlamaktadır. Dış dünyanın görülerek bilinmesi hareketin yönünü belirlemede etkili olmaktadır. Bu nedenle, hükümdar vezirini göz kavramı ile ele almaktadır. İNSAN GÖZDÜR madde metaforu, göz organ isminin kavramsallaştırılması ve başka bir varlığın anlam alanına aktarılması ile oluşmaktadır. Vezir, ülkede meydana gelen olayları gören ve bilen böylece buna göre hareket edilmesini ve önlem alınmasını sağlayan devlet görevlisidir. İnsan kavramının, dil kaynak alanı üzerine şemalandırılması ile İNSAN DİLDİR; el kaynak alanı üzerine şemalandırılması ile İNSAN ELDİR metaforları meydana gelmiştir. Dil organı, konuşma eyleminin yerine getirilmesini sağlamaktadır. İnsanlar, duygu, düşünce ve isteklerini konuşma ile açığa vurmakta ve ifade etmektedirler. Vezirin, dil kavram alanı içerisinde düşünülmesi bu ontolojik ilişkileri desteklemektedir. Vezir, hükümdarın duygu, düşünce ve emirlerini ifade eden devlet görevlisidir. Vezir, hükümdarın en önemli yardımcısı olduğu ve hükümleri faaliyete geçirdiği için el kavram alanı içerisinde belirtilmiştir.

nəməz ruza bərçə öz asğın turur

*öz asğın tilegli **bağırsız** bolur (3243)*

Namaz ve oruç, bunlar hep kendi menfaatin içindir; hep kendi menfaatini düşünen insan hodkam olur.

Kaynak alan: Bağır

Hedef alan: Bencillik

Temel anlamı ‘ciğer, karaciğer’ olan *bağır* kelimesi diğer organ isimleri gibi pek çok yan ve metaforik anlama da sahiptir. *Bağır* kelimesinin taşıdığı bu yan ve metaforik anlamların kelimenin temel anlamından doğduğu ve şekillendiği kabul edilmektedir (Clauson 1979: 317). *Bağır* kelimesi metaforik olarak duygu ve hisleri ifade eden kavramları göstermektedir. Bu zihnî algılayışın temelinde ise duygu ve hislerin kaynağının *bağır* ‘ciger’ olduğuna dair inanış yatmaktadır. Yukarıdaki örnekte *bağırsız* kavramı metaforik olarak bencilliği, menfaatine düşkün olmayı göstermektedir. BENCİL OLMAK BAĞIRSIZ OLMAKTIR kavram metaforu, bencillik gibi soyut bir kavramın

bağır kavramı ile somutlaştırılması sonucu meydana gelmiştir. Burada bağır kavramı, hisler ve duygular için kapsayıcı bir yer ve kaynak durumundadır. Bunun yanında Kutadgu Bilig'de sıkça kullanılan ve 'merhametli, şefkatli, sadakatli' anlamlarını taşıyan *bağır* kelimesinden türetilmiş *bağırsak* kavramında da aynı metaforik şemalanma görülmektedir. Merhamet ve şefkat gibi hislerin kaynağı olarak somut bir organ seçilmiş ve bu hisler kaynağı olduğu düşünülen bu somut varlığa aktarılarak ifade edilmiştir. Bazı organ isimlerinin belirli hislere işaret etmesi çeşitli dillerde görülmesi mümkün olan bir özelliktir. Türkçede de bu türden pek çok metafor bulunmaktadır:

*isizke **yüreklig** aya buğrağı*

isiz kıılma isiz yimi ol ağı (6166)

Ey deve aygırı gibi, cesaretle kötülüğe koşan insan, kötülük etme, kötülüğü zehir besler.

Kaynak alan: Yürek

Hedef alan: Cesaret

Yukarıdaki örnekte *yürek* 'kalp' organ ismi cesaret kavramının göstericisi durumundadır. CESARET YÜREKTİR metaforu, cesaret gibi soyut bir kavramın kaynağı olarak yürek gibi somut bir varlık seçilerek ifade edilmesinden doğmuştur. Bu metaforun oluşumunda genel kabul olarak cesaretin kaynağı olarak yürek kavramının seçilmesi etkili olmuştur. Bu anlam aktarmasının meydana gelişinde ontolojik uygunluklar etkili olmuştur. Cesaret, tehlikeli bir durum ve olay karşısında hissedilen güven duygusudur. Tehlikeli ve heyecan verici bir durum karşısında organizmada kan basıncı artarak kalp atışı artış göstermektedir. Kutadgu Bilig'de metaforik olarak cesaret kavramını karşılayan yürek kavramı ile birlikte metonimik olarak yürek kavramı yerine kullanılan *köğüz* 'göğüs' kavramı da cesareti karşılayan bir metafordur:

yüreklig kerek artuk öglüg kerek

***köğüzlüg** kerek hem köngüllüg kerek (2282)*

O çok cesur, zeki ve aynı zamanda da mert ve geniş yürekli olmalıdır.

Kaynak alan: Göğüs

Hedef alan: Cesaret

Örnekte *kögüzlüg* ‘göğüslü’ kavramı, cesaretli olma durumunu karşılayan bir metafordur. Bu metaforik ifadenin oluşumunda daha önce izah ettiğimiz CESARET YÜREKTİR metaforu etkili olmuştur. İnsan vücudunun bir bölümü olan göğüs, yürek organını kapsamaktadır. Bu nedenle yüreğin bulunduğu yeri gösteren bir metonimi olan göğüs, cesaret kavramını simgeleyen bir gösterge olarak seçilmiştir. CESARET GÖĞÜS/YÜREKTİR varlık-madde metaforu, soyut bir kavram olan cesaretin somut bir varlıkla şekillendirilmesi sonucu meydana gelmiştir. Cesaretli olma durumu da göğüslü olma durumu ile yapılandırılarak CESARETLİ OLMA GÖĞÜSLÜ/YÜREKLİ OLMADIR şeklinde belirtilmiştir.

Kaynağını maddenin fonksiyonel özelliğinden alan metaforlar

*yaşıl kök **bezeding** tümen yulduzun*

ğara tün yaruttuğ yaruk kündüzün (22)

Mavi göğü sayısız yıldızları ile süsledin, karanlık geceyi ışıklı gündüz ile aydınlattın.

Kaynak alan: Süs

Hedef alan: Yıldız

Beyitte, gökyüzünün yıldızlar ile süslenmesinden bahsedilmektedir. Buna göre; yıldızın gökyüzünün süsleri olduğundan söz edebiliriz. Gökyüzü, düz ve sade bir görünümde. Yıldızlar geceleri karanlık olan gökyüzünü aydınlatmakta ve gökyüzünün bu sade görünümünü değiştirmektedir. Süsün fonksiyonu, bir nesnenin daha güzel görünmesini sağlamaktır. YILDIZ SÜSTÜR metaforunda süs kavramının özelliklerinin yıldız kavramına aktarılmasının sebebi fonksiyonel olarak ortaklıklarının oluşturulmasındandır.

*bu begler kapuğın **siyasət bezer***

siyasət bile beg ilini tüzzer (2130)

Beylerin kapısını siyasət süsler; bey siyasət ile memleketini düzene koyar.

Kaynak alan: Süs

Hedef alan: Siyasət

Kutadgu Bilig bir siyasetnamedir. Eserde hükümdarın, hizmet kademesinde bulunanların ve halkın görev ve sorumlulukları ele alınırken, siyasət kavramı soyut bir varlık olarak değil, belirli kişiler ve bu kişilerin ortak Türk düşünce yapısına dayanan görüşleri aracılığıyla ortaya konulmuştur. Eserde vezir Ögdülmiş, hükümdar ile aralarında geçen konuşmada siyasət kavramının memleketi düzene sokmakta önemli bir araç olduğundan bahsederken, bu soyut varlığı bu işlevinden dolayı beylerin kapısının süsü olarak ifade etmiştir. SİYASET SÜSTÜR (<SİYASET HÜKÜMDARIN KAPISINI SÜSLEYEN VARLIKTIR) varlık-madde metaforu süs kavramının fonksiyonel özellikleri bakımından sistematik bir özelliğe sahiptir. Süs, belirli bir yeri veya nesneyi daha güzel ve çekici kılan maddelerin ortak ismidir. Süslemede genellikle değerli, benzeri olmayan ve gösterişli maddeler kullanılmaktadır. Siyasət, devlet yönetimine değer kazandırma özelliği bakımından süs kavramının anlam alanına dâhil edilmektedir.

***kapuğ körki erdi** maṅga eḍgü iş*

buḍun asğı erdi aṅgar tegse iş (1575)

O bana iyi arkadaş idi ve bargahımın süsü idi; o her işinde halkın faydasını düşünürdü.

Kaynak alan: Süs

Hedef alan: İnsan

Yukarıdaki örnekte hükümdar Küntogdı, hacibi Aytoldı'nın hizmet kademesindeki faydalarını belirtirken *kapuğ körki erdi* 'kapı süsü idi' şeklinde metaforik bir ifade kullanmıştır. Kaynak alanda yer alan süs kavramının hedef alanda yer alan insan kavramı üzerine şemalanması ile İNSAN SÜSTÜR

(<İNSAN MADDEDİR) ontolojik metaforu meydana gelmiştir. Süs, bulunduğu yeri güzelleştiren ve değerli kılan nesnelerin ortak ismidir. Hacı Aytoldı'nın hizmette gösterdiği başarı bu nedenle süs kavramı ile şekillendirilmiştir. Ayrıca ifadede yer alan kapı kavramı da metaforik bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk devlet anlayışına göre hükümdar merkezde yani devlet teşkilatının içinde bulunmaktadır. Devlet yönetiminde görevli olanlar ise hükümdarın bulunduğu konuma göre daha dışta yer almaktadır. Hizmet kademesinde görevli olanların hükümdara göre konumu kapı kavramı ile karşılanmış ve böylece HİZMET ETME YERİ KAPIDIR metaforu meydana gelmiştir.

örüglük amulluk bolur begke körk

*bu beglik işinge bu ol **bağu örk** (1988)*

Sabır ve sükunet bey için bir ziynettir; bunlar beyliğin başta gelen meziyetleridir.

Kaynak alan: Süs

Hedef alan: Sabır

Kaynak alan: Bağ ve yular

Hedef alan: Sabır

Bu örnekte; sabır ve sükunet gibi soyut varlıklar, somut varlıklarla ifade edilerek somutlaştırma yoluna gidilmiştir. Bir hükümdarda bulunması gereken önemli karakter özelliklerinden olan sabır ve sükunet, *körk* 'süs, güzellik' kavram alanı içerisinde algılanarak SABİR/SÜKUNET SÜSTÜR kavramsal metaforu meydana getirilmiştir. Süs kaynak alanı bu metaforik yapılandırma içerisinde bir yeri veya nesneyi güzel ve değerli kılan bir varlık olarak ön plana çıkmaktadır. Beyitte sabır ve sükunet hedef alanı aynı zamanda bağ ve yular kaynak alanı üzerine şemalandırılmıştır. SABİR/SÜKUNET BAĞ/YULARDIR metaforu hükümdarda bulunması gereken sabır ve sükunetin işlevsel özelliğinin belirtilmesi bakımından yapılandırılmıştır. Çünkü bu karakter özellikleri, beylik işinin başarı ile yerine getirilmesinde önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu metaforik yapılandırmada ontolojik ve epistemik özellikler şöyle belirlenebilmektedir: Bağ ve yular belli bir

nesneyi bağlayan ve bu nesnenin belli bir yerde durmasını, sabitlenmesini sağlayan maddelerdir. Bir nesnenin belli bir yerde bulunması, bu nesnenin bulunduğu yerin kapsama alanında ve onun etkisi altında olduğunu göstermektedir. Sabır ve sükunetin beyliğin bağı olarak algılanması bağlanabilen bir varlık olarak düşünülen bey olma işinin de bir madde olarak idrak edilerek BEYLİK MADDEDİR metaforunu ortaya koymaktadır. Sabır ve sükunet bağı ve yuları ile beye bağlanan beylik, beyin kontrolü altında ve onun yönetiminde bir varlık olarak kavramsallaştırılmıştır.

közin keç küdeşse tilin beklese

ukuş birle arzu havaş örkelse (2793)

Gözünü iyi gözetmeli ve dilini muhafaza etmeli; akı ile arzu ve heveslerine gem vurmalıdır.

Kaynak alan: Bağ

Hedef alan: Akıl

Beyitte arzu ve heveslerin kontrol altına alınması ve etkisiz hale getirilmesi gerektiği anlatılmaktadır. Arzu ve heveslerin bastırılması bağlamak eylemi ile ifade edilirken, bu faaliyet için kullanılacak olan aracın ise akıl olduğu belirtilmiştir. ARZU/HEVESİ ETKİSİZ HALE GETİRMEK BAĞLAMAKTIR eylem metaforu, bu eylemin aracı olan aklın bağ olarak maddeleştirilmesinden doğan AKIL BAĞDIR varlık metaforunu da bünyesinde barındırmaktadır. Somutlaştırma yoluyla yapılandırılan bu ifade de arzu ve heves gibi soyut varlıklar bağla- gibi somut hareket gösteren bir eylemden etkilendikleri için burada aynı zamanda ARZU/ HEVES MADDEDİR metaforu bulunmaktadır. Arzu ve heves kavramları Kutadgu Bilig’de insanı takvadan uzaklaştıran, vücuda ait zevkler olarak ele alınmıştır. Bu nedenle takva sahibi insanın arzu ve heveslerine kapılmaması gerekmektedir. Arzu ve heveslerin kontrol altına alınması ve tamamen yok edilmesi oldukça zor bir iştir. Bu iş ancak akıl sayesinde yani yapılan işleri akıl süzgecinden geçirmekle başarılabilmektedir. Bu durumun ifadesinde faydalanan bağ ve bağlamak kavramları ve bu kavramlarla şekillenmiş metaforik ifade ontolojik ve

epistemik uygunluklar göstermektedir. Bağlamak, bir nesnenin bir yerde sabit bir şekilde tutulmasıdır. Bağlanan maddenin hareket etme alanı kısıtlamıştır. Bağlanan madde, bağın etkisi ve kontrolü altındadır. İnsanlar, arzu ve hevesler için kapsayıcıdır. Arzu ve hevesler, insan hareketlerine yön verdikleri için hareket eden ve harekete geçiren maddelerdir. Akıl ile kontrol altına alınan arzu ve heveslerin, hareket alanı kısıtlanmış, kontrol altına alınmış ve etkileyici özelliği ortadan kalkmış olur.

uğuş ol burunduk anı yetse er

tilekke tegir ol tümen arzu yir (159)

Anlayış bir yulardır; insan onu elinde tutarsa, dileğine erişir ve bütün arzularına nail olur.

Kaynak alan: Yular

Hedef alan: Akıl

Beyitte *uğuş* 'akıl, anlayış' kavramı yular kavramının anlam alanı içerisinde kullanılarak AKIL YULARDIR varlık-madde metaforu meydana getirilmiştir. Akıl gibi soyut bir kavramın yular gibi somut bir kavramla karşılanmasında, yuların işlevsel özellikleriyle aklın işlevsel özellikleri arasındaki yakınlık belirleyici olmuştur. Yular, hayvanların boynuna geçirilen ve onların kontrolünü sağlayan, onlara yön vermeyi sağlayan bir araçtır. Akıl da aynı şekilde, insanların hayatına yön veren, yaptıklarını kontrol eden bir mekanizmadır.

kişen ol kişiğe bilig hem uğuş

kişenlig yarağısızka barmaz öküş (314)

Bilgi ve akıl insan için bir köstektir; köstekli olan, yakışsız şeylere pek gitmez.

Kaynak alan: Köstek

Hedef alan: Bilgi ve akıl

Beyitte akıl ve bilgi kavramları köstek kavramının anlam alanı içerisinde düşünülerek BİLGİ KÖSTEKTİR, AKIL KÖSTEKTİR varlık-madde metaforları

meydana gelmiştir. Bu metaforik ifadelerin zihinsel süreçte oluşumlarında maddenin işlevsel özellikleri etkili olmuştur. Köstek saat, kılıç, anahtar gibi nesnelere veya atlara takılan bir nevi zincir veya kayıştır. Daha sonraki beyitlerde açıklandığı gibi köstek gerekli olan veya sevilen atlara takılan bir kayıştır. Sevilen atların muhafaza altına alınması ve onların istenilen amaca uygun kullanılmasını sağlayan köstek kavramı bu işlevsel özelliklerinden dolayı akıl ve bilgi kavramlarına aktarılmıştır. Akıl ve bilgi, değerli ve muhafaza edilmesi gereken kavramlar olarak görüldüğü gibi insanın hareket, düşünce ve faaliyetlerini kontrol altında tutan değerler olarak da ele alınmıştır.

bilig bil özünge orun kıl töre

bilig bilse özke idi berk tura (6605)

Bilgi bil ve yerin baş köşe olsun; bilgi insan için sağlam bir kalkandır.

Kaynak alan: Kalkan

Hedef alan: Bilgi

Örnekte soyut bir kavram olan bilgi, somut bir kavram olan *tura* 'kalkan' kavramı ile ifade edilmektedir. BİLGİ KALKANDIR varlık-madde metaforu ontolojik ve epistemik açıdan sistematiktir. Kalkan, zararlı maddelere karşı koruma görevi olan bir maddedir. Bilgi, insanların doğruyu ve yanlış ayırmalarında bir ölçüttür. Yanlış olan şeyler, zararlı ve istenmeyen bir durumun oluşumuna neden olmaktadır. Doğrunun ve yanlışın belirlenip, yanlış olan şeylerden uzaklaşmak bilgi sahibi insanların özellikleridir. BİLGİ KALKANDIR metaforu, zararlı durumları önceden önleyen ve bunları insanlardan uzak tutan, zararlı durumlar ile insanların arasına bir set çekme gibi özellikleri bakımından sistematik olarak yapılandırılmıştır.

ay din 'izzi devletka naşır mu' in

ay milletka tac ay şeri'atka din (89)

Ey dinin izzeti, ey devletin yarıcısı, ey milletin tacı, ey şeriatin hadimi.

Kaynak alan: Tac

Hedef alan: Hükümdar

Kutadgu Bilig'in methiye bölümünde yer alan yukarıdaki beyitte, hükümdar *milletka tac* 'milletin tacı' şeklinde ele alınmıştır. Metaforun temel prensibi, bir varlığı başka bir varlıkla anlamaya dayanmaktadır. Burada, hükümdar yani insan taç kaynak alanına aktararak HÜKÜMDAR TAÇTIR (<İNSAN TAÇTIR) varlık-madde metaforu meydana gelmiştir. Hükümdarın, taç kavram alanı içerisinde düşünülmesinin sebebi, tacın iktidarı ve gücü gösteren bir hükümdarlık sembolü olması dolayısıyladır. Hükümdarlık sembolü olan taç, değerli mücevherlerle süslenmiş başa giyilen bir başlıktır. Tacın hükümdarlık sembolü olmasıyla birlikte, değerli olması ve başa giyilmesi de HÜKÜMDAR TAÇTIR metaforunun oluşumunda etkili olmuştur. Milletin tacı olan hükümdar, değerli ve tüm milletin üstünde bulunan bir varlıktır.

bayattın 'aşa ol ukuş belgölüg

ukuştın bulur er ming edgü ülüg (1829)

Akıl, şüphesiz, Tanrının ihsanıdır; insan akıl ile bin türlü iyi kısmet ve nimete nail olur.

Kaynak alan: Hediye

Hedef alan: Akıl

Akıl kavramı, beyitte Allah'ın hediyesi olarak ele alınmış ve AKIL HEDİYEDİR metaforunu oluşturmuştur. Bu ifade aklın belirli bir çaba sonucu elde edilmeyen ve insanın kendi kazancına dayanmayan bir varlık olduğunu belirtmektedir. Hediye, insanın kendi kazancı ve emeğiyle sahip olmadığı başkalarından gelen bir bağıştır. Aynı özellikler akıl için de geçerlidir. Çünkü akıl, doğuştan gelen ve sonradan öğrenilmeyen bir erdemdir.

kalı tetrü yitse burunduk vezir

kamuğ tetrü boldı özüm ayguçı (5337)

Eğer vezir yuları ters tarafa çekerse, her şey ters olur; bu benim kanaatimdir.

Kaynak alan: Yular

Hedef alan: Yönetim

Beyitte yer alan *burunduğ* ‘yular’ kavramı temel anlamından uzaklaşarak yönetim kavramını karşılayan bir metafordur. YÖNETİM YULARDIR metaforu kaynak alan olarak seçilen yular kavramının, hedef alanda yer alan yönetim kavramına aktarılması sonucu meydana gelmiştir. Bu metaforik ifadenin yapılandırılmasında kaynak alanda seçilen kavramın fonksiyonel özellikleri etkili olmuştur. Yular, hayvanın sevk ve idaresini sağlayan bir araçtır. Yuların bu fonksiyonel özellikleri, halkı ve devleti idare etme ve yönetme işi olan yönetim kavramı ile ortaklıklar oluşturmaktadır.

*yağıka bu öngdün **bolur bek tolum***

tiriglik tiler begke özke ölüm (2963)

Onlar düşmana karşı ön safta bir silah vazifesi görürler; beyin yaşaması için kendilerini ölüme atarlar.

Kaynak alan: Silah

Hedef alan: İnsan/asker

Beyitte hükümdarın ordusundaki öncü kuvvetler sahip oldukları görevler sebebiyle metaforik olarak *tolum* ‘silah’ kavramı ile ifade edilmiştir. Kaynak alan olarak seçilen silah kavramının hedef alanda yer alan öncü kuvvetlerdeki askerler üzerine şemalanması sonucu ASKER SİLAHTIR metaforu meydana gelmiştir. Ele alınan metaforik ifadenin oluşumunda kaynak alanda yer alan kavramın fonksiyonel özellikleri ile hedef alanda yer alan kavramın fonksiyonel özellikleri arasındaki benzerliklerden doğan ortaklıklar etkili olmuştur. Savunmak ve saldırmak amacıyla kullanılan araçların ortak ismi olan silah bu fonksiyonel özelliklerinden dolayı savaşların en etkili ve elzem malzemesi konumundadır. Ordudaki öncü kuvvetler de saldırıyı önlemekte ve savunmayı oluşturmakta çok önemli ve etkili bir görev üstlenmişlerdir. Kutadgu Bilig’de silah kavramı, koruma ve savunmayı sağlayan insan kavramının göstergesi olurken aynı zamanda bir işin yerine getirilmesindeki araç kavramını da karşılamaktadır:

seniṅde kiḍin ƙalḡa tutsa ʔlũm

*oḡul ƙız isizlikke bulḡay **tolum** (5291)*

ʔlũm yakalarsa, bu mal geride kalacak ve evlatlar onu kötü yollarda sarfedeceklerdir.

Kaynak alan: Silah

Hedef alan: Servet

Beyitte, atadan kalan servetin evlatların kötülük yapmalarında bir araç olarak kullanılması, servet kavramı yerine *tolum* ‘silah’ kavramının gösterge olarak seçilmesi ile ifade edilmiştir. SERVET SİLAHTIR metaforu, kötülüğün gerçekleştirilmesinde araç olan servet kavramının saldırı ve korumada araç olan silah kavramı ile şekillendirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Burada servetin kötülük yapmadaki olumsuz bir araç olarak değerlendirilmesi ile silahın saldırı aracı olarak olumsuz durumlara sebebiyet vermesi arasında sistematik bir anlam aktarımı söz konusudur. Olumsuz durumlara ve kötülüklere yol açma bakımından ortaklık gösteren silah ve servet kavramları arasında zararlı ve etkili olma gibi ortak özellikler de metaforik yapılandırmada etkili olmuştur.

baḡırsaƙ kişi ʔzke kũzṅũ bolur

aṅgar baƙsa ƙılƙ yaṅḡnı tũzgũ bolur (5619)

İçten baḡlı olan kimse insana ayna olur; insan ona bakarak, tabiat ve tavrını düzeltebilir.

Kaynak alan: Ayna

Hedef alan: İnsan

Beyitte içten baḡlı, samimi insanın karşısındaki insanın doğru ve yanlış taraflarını göstermesi, insan kavramının *kũzṅũ* ‘ayna’ kavramı ile yapılandırılması yoluyla ifade edilmiştir. Kaynak alandaki ayna kavramının hedef alanda yer alan samimi insan kavramına aktarılması ile oluşan SAMİMİ İNSAN AYNADIR metaforunun yapılandırılışında fonksiyonel özellikler etkili olmuştur. Ayna varlıkların görüntüsünü yansıtan bir araçtır. Samimi insanın

karşısındaki insanın doğru ve yanlış taraflarını göstermesi ve belirtmesi ile aynanın görüntüyü yansıtması fonksiyonu arasında benzerlikler bulunmaktadır.

bilig birle yakğıl bayat tapğınğa

bilig tamğa bolurtamu kapğınğa (3223)

Tanrı ibadetine bilgi ile yaklaş; bilgi cehennem kapısını mühürler.

Kaynak alan: Damga

Hedef alan: Bilgi

Yukarıdaki örnekte yer alan *tamu kapğı* ‘cehennem kapısı’ isim tamlamasında soyut mekan gösteren cehennem kavramı somut mekanın kapsadığı alana girişi ve çıkışı sağlayan kapı kavramı ile somutlaştırılırken cehenneme girişi engelleyen *bilig* ‘bilgi’ kavramı da fonksiyonel olarak *tamğa* ‘damga’ kavramı ile şekillendirilmiştir. Somut mekana girişi ve çıkışı sağlayan kapı kavramının, soyut mekan olan cehennem kavramının bir parçası olarak yapılandırılmasıyla cehennem kavramının somut mekana ait özelliklerle insan zihninde şekli çizilmiş ve böylece cehennem kavramı daha kolay anlaşılır ve algılanır hale getirilmiştir. Soyut bir mekan olan cehennem kavramı, somut bir mekan gibi belli bir kapsama alanı olan ve bu alana girişi ve çıkışı sağlayan belli bir bölümü bulunan somut mekan olarak şekillendirilirken bilgi kavramı da cehenneme girişi engelleyen damga kavramı ile yapılandırılmıştır. BİLGİ CEHENNEM KAPISININ DAMGASIDIR (<BİLGİ DAMGADIR) varlık-madde metaforunun meydana gelişinde soyut bir kavram olan bilginin fonksiyonel özellikleri nedeniyle somut bir varlığa benzetilerek zihinde canlandırılması belirleyici olmuştur. Cehenneme girişi önleyen bilgi kavramının somut alanlara girişi engelleyen damga kavramı ile şekillendirilmesinde damganın engelleme işlevi bilginin koruyucu olma özelliği için bir ölçüt kabul edilmiştir.

yanut birdi ili ayur ay oduğ

bu kılking boğudı bu eğgü boğudğ (5126)

Hükümdar cevap verdi:- ey uyanık insan, bu güzel vücudu Tanrı bu güzel ahlak ile süslemiştir, dedi.

Kaynak alan: Boya, süs

Hedef alan: Güzel ahlak

Yukarıdaki örnek beyitte yer alan *eğgü boğuğ* ‘güzel boya’ kavramı temel anlamından uzaklaşarak metaforik bir anlam kazanmıştır. Ele aldığımız bağlam içerisinde insan karakterini süsleyen ve güzelleştiren bir unsur olarak belirtilen boya kavramı, güzel ahlak kavramını karşılamaktadır. Buna göre kaynak alan olarak belirlenen boya kavramının hedef alandaki güzel ahlak kavramı üzerine şemalanması ile GÜZEL AHLAK BOYADIR varlık-madde metaforu meydana gelmiştir. Güzel ahlak kavramı ile boya kavramı arasında kurulan anlam ilişkisinde boyanın süsleme yapımında kullanılması ile güzel ahlakın karakteri güzelleştirici etkisi olması bakımından tespit edilen fonksiyonel benzerlikler belirleyici olmuştur.

Kaynağını tabiata ait varlık ve olaylardan alan metaforlar

ölür men ökünçün aķar köz yulum

tatığlar tatığsız kıılır bu ölüm (6178)

Ölüyorum, peşimanlıktan iki gözüm iki çeşme oldu; bu ölüm tatlıları tatsızlaştırıyor.

Kaynak alan: Pınar

Hedef alan: Göz

Beyitte yer alan *köz yuluğ aķ-* ‘göz pınarı akmak’ ifadesi ağlamak kavramını karşılayan metaforik bir yapıdır. İfadede tabiata ait bir varlık olan pınar kavramı, hedef alandaki göz kavramına aktarılmış ve GÖZ PINARDIR (<GÖZ MADDEDİR) metaforu meydana gelmiştir. Bu metaforunun oluşumunda pınarın su kaynağı olması ile gözün gözyaşının kaynağı olması yönünden benzerlikler etkili olmuştur. İki kavram arasındaki bu ortak yönün oluşturduğu anlam sistemi ise GÖZYAŞI SUDUR, GÖZYAŞININ AKMASI PINARIN AKMASIDIR metaforlarının varlığına işaret etmektedir.

tüpi yıl turur bu ajun kör oğul

kölike turur kör kararı yok ol (4758)

Ey oğul, bu dünya bir kasırga rüzgarıdır; o hiçbir yerde karar etmeyen bir gölgedir.

Kaynak alan: Rüzgar

Hedef alan: Dünya

Kaynak alan: Gölge

Hedef alan: Dünya

Örnek beyitte dünya yaşamının çabuk tükenmesi, geçici ve dönüşümsüz olması ve istikrarsız olması gibi özellikleri tabiata ait unsurlar vasıtasıyla şekillendirilmiştir. *Tüpi yıl* ‘kasırga rüzgar’ ve *kölike* ‘gölge’ kavramlarının kaynak alan olarak seçilmesi ve hedef alanda yer alan ajun ‘dünya’ kavramı üzerine şemalanması sonucu DÜNYA RÜZGARDIR, DÜNYA GÖLGEDİR (<DÜNYA MADDEDİR) metaforları oluşmuştur. Metonimik olarak dünya yaşamını karşılayan dünya kavramının rüzgar ve gölge gibi kavramlarla yapılandırılmasında etkili olan ontolojik ve epistemik uygunluklar şöyledir: Rüzgar, havanın yüksek basınç alanından alçak basınç alanına doğru belirli bir hızla hareket etmesidir. Rüzgarın belirli bir yönü vardır, bu değiştirilemez ve buna etki edilemez. Dünya yaşamının belirli bir başlangıcı ve sonu vardır. Dünyanın yönüne ve gidişatına etki edilemez. Rüzgarın esiş hızı, dünya yaşamının çabuk tükenmesinin ölçütüdür. Gölge, saydam olmayan bir cisim tarafından ışığın engellenmesi ile ışıklı yerde oluşan karanlıktır. Gölge, cismin yansıması olduğu için gerçeği yansıtmaz. Gölgenin boyutu ve oluşacağı yüzey, ışığın geliş yönüne ve açısına göre değişmektedir. Dünya yaşamı, gerçeği yansıtmaz, geçicidir. Gölgenin boyutundaki ve oluşacağı yüzeydeki değişkenlik, dünya yaşamının istikrarsız ve belirsiz olmasının ölçütüdür.

tüpi yıl turur söz köngül ağrıtur

köngül ağrısa er sini yavırtur (4302)

Söz her şeyi alt üst eden bir rüzgardır, kalbi sızlatır; kalbi sızlayan kimse seni mahveder.

Kaynak alan: Kasırga rüzgar

Hedef alan: Söz

Beyitte söz kavramının olumsuz özellikleri *tüpi yil* 'kasırga yel' kavramı ile somutlaştırılmıştır. SÖZ KASIRGADIR metaforunun oluşumunda sözün olumsuz özelliklerinin ifadesi için tabiata ait bir unsurun belirleyici ve gösterici olarak seçilmesi etkili olmuştur. Kasırga, yıkıcı ve yok edici olma gibi olumsuz özelliklere sahiptir. Benzer olumsuz özellikler söz kavramı için de geçerlidir. Kırıcı söz, insan duyguları üzerinde yıkıcı bir rol oynamaktadır.

közi tok kerek keç yime köngli bay

*arıklık kerek hem **yüzi körki ay** (2843)*

Aşçıbaşının gözü çok tok ve gönlü zengin olmalı; temiz olduğu gibi, yüzü ve kıyafeti de ay gibi parlamalıdır.

Kaynak alan: Ay

Hedef alan: Yüz/görünüş

Beyitte insanın yüz ve görünüşünün güzelliği için ay kavramı kaynak olarak belirlenmiştir. YÜZ/GÖRÜNÜŞ AYDIR (<İNSAN AYDIR) metaforunda kaynak alanda yer alan ay kavramı hedef alandaki insana ait yüz ve görünüş kavramlarına aktarılmaktadır. Bu anlam aktarmasının oluşumunda ayın doğadaki güzellik unsurlarından biri olarak güzelliği simgelemesi etkili olmuştur. Ay, yuvarlak ve parlak oluşu nedeniyle yüzü ve güzelliği karşılamaktadır.

Kaynağını maddenin aydınlatma özelliğinden alan metaforlar

*yula **halkka karangku** tün*

*yarukluğu yağtı **yaruttı** sini (34)*

O karanlık gecede halka meşale idi, etrafa ışık saçtı ve seni aydınlattı.

Kaynak alan: Meşale

Hedef alan: İnsan

Kaynak alan: Işık

Hedef alan: Bilgi

Beyitte Hz. Muhammed'in İslamiyet dinini yayışından bahsedilmektedir. Peygamberler Tanrı tarafından gönderilen ve bir dinin kural ve kaidelerini insanlara telkin eden, dinî bilgileri yayan elçilerdir. Beyitte Hz. Muhammed, dinî bilgileri olmayan ve yanlış olan insanlara doğru dinî bilgiler öğrettiği için meşaleye benzetilmiştir. PEYGAMBER MEŞALEDİR metaforu, BİLGİ IŞIKTIR metaforu ile yapısal olarak bir bütünlük göstermektedir. Beyitte yer alan karanlık gün kavramı ile Cahiliye yani bilgisizlik dönemi kastedilmektedir. Buna göre BİLGİSİZLİK/ CAHİLLİK KARANLIKTIR metaforu oluşturulmaktadır. Bilgilendirmek ise ışıklandırmak kavramının anlam alanı ile ifade edilerek BİLGİLENDİRMEK IŞIKLANDIRMAKTIR metaforu meydana gelmiştir.

yula ol ukuş kör karağuka köz

ölüg tenke can ol ağın tilke söz (1861)

Akıl bir meşaledir, kör için gözdür; ölü vücut için can, dilsiz için sözdür.

Kaynak alan: Meşale

Hedef alan: Akıl

Meşale kavramı bu örnekte bir insan olarak değil, insanın akıllı olarak ele alınmıştır. Akıl, bilgi kaynağı olması bakımından bir ışık kaynağı olarak düşünülmüştür. AKIL MEŞALEDİR metaforu BİLGİ IŞIKTIR metaforunu da içinde barındırmaktadır. Çünkü meşale, ışığı yaydığı gibi akıl da bilgiyi yaymaktadır. Beyitteki akıl kavramına göz, can ve söz kavramları aktararak AKIL GÖZDÜR, AKIL CANDIR ve AKIL SÖZDÜR metaforları meydana getirilmiştir. Bu metaforların oluşumunda, kötü ve zor durumları aklın sağladığı bilgi sayesinde aşabilme anlayışı hakim olmuştur.

olar 'ilmi boldı buğunka yula

yarusa yula tünle azmaz yola (4347)

Onların ilmi halk için bir meşale oldu; geceleyin meşale yanarsa, insanlar yolunu şaşmazlar.

Kaynak alan: Meşale

Hedef alan: İlim

Beyitte ilim, bilgi, bilgi vermek ve bilgisizlik gibi kavramlar meşale, ışık, aydınlatmak ve karanlık kavramları ile yapılandırılmıştır. Bu yapılandırma ilim kavramının *yula* 'meşale' kavramı ile özdeşleştirilmesi ile başlamıştır. Kaynak alandaki meşale kavramının hedef alanda yer alan ilim kavramı üzerine şemalanması ile İLİM MEŞALEDİR ontolojik metaforu meydana gelmiştir. Işık kaynağı olan ve aydınlatma özelliği bulunan meşale kavramı metaforik olarak ilim kavramını karşılarken, ilmin bünyesinde bulunan bilgi ışık kavramı ile bilgilendirmek de aydınlatmak kavramı ile şekillendirilmiş ve BİLGİ IŞIKTIR, BİLGİLENDİRMEK AYDINLATMAKTIR metaforları ortaya çıkmıştır. Aydınlik kavramı bilgiyi karşılarken, karanlık kavramı ise cahilliği ve bilgisizliği belirtmektedir. Beyitte metonimik olarak karanlık kavramı yerine kullanılmış olan tün 'gece' kavramı cahillik ve bilgisizlik kavramını simgelemekte ve BİLGİSİZLİK/CAHİLLİK KARANLIKTIR metaforu meydana gelmektedir. Bilgi kavramının ve bu kavramın anlam alanındaki kavramların, ışık kavramı ve bu kavramın anlam alanı içerisindeki kavramlarla yapılandırılmasında ışığın gözün görme ve algılamadaki fonksiyonu etkili olmuştur. Daha açık bir ifade ile söylememiz gerekirse, ışık dünyada var olan nesnelerin göz tarafından algılanmasını sağlayan fiziksel bir güçtür. Gözle görülebilen nesne tanınıp bilinmekte iken, görülmeyen nesne bilinmemektedir. Bilgi kavramının ışık kavramı ile kavramsallaştırılmasında bilmenin ön koşulu olan görmedeki ışığın etkisi belirleyici olmuştur. Kutadgu Bilig'de tecrübeye dayalı bilgiyi ifade eden *öt erig* 'öğüt nasihat' kavramı da ışık kavramı ile şekillendirilmiştir:

öç öğlek yarutsa birip öt erig

köngül ölmüş erse bolur tip tirig (5689)

Eğer zemanе öğüt ve nasihati ile gönülü aydınlatırsa, o gönül ölmüş olsa bile, yeniden dipdiri olur.

Kaynak alan: Işık

Hedef alan: Nasihat

Yukarıdaki beyitte yer alan *yarut-* ‘aydınlatmak’ temel anlam olarak ışık kaynağı olan somut maddenin ışığını yaymasını karşılamaktadır. Aydınlatmak eylemi bağlam içerisinde somut bir ışık kaynağı olmayan *öt erig* ‘öğüt nasihat’ kavramının etki alanı içerisinde değerlendirilmiş ve nasihat kavramı aydınlatma özelliği olan bir varlık olarak ele alınmıştır. NASİHAT IŞIKTIR ontolojik metaforu ve NASİHAT VERMEK AYDINLATMAKTIR durum metaforu bilgilendirici ve yön gösterici nasihat kavramının ışık kavramı ile yapılandırılması sonucu oluşmuştur.

*köngülüg **bezedi yaruqluq** bile*

*tilimni **bezedi tanuqluq** bile (386)*

Gönlümü aydınlık ile süsledi; dilimi kelime-i şهادet ile bezedi.

Kaynak alan: Işık

Hedef alan: İman

Kaynak alan: Süs

Hedef alan: İman

Kaynak alan: Süs

Hedef alan: Kelime-i şهادet

Beyitte, yer alan *yaruqluq* ‘aydınlık, ışık’ kelimesi somut bir varlığı ve bu varlığın aydınlatma, ışık verme özelliğini değil, soyut bir varlığı karşılamaktadır. Örnekte, *yaruqluq* ‘aydınlık, ışık’ kavramı İslamiyeti ve bu dine olan iman ve inancı göstermektedir. İslamî felsefenin etkisini taşıyan İMAN IŞIKTIR ontolojik metaforu soyut bir varlığın somut bir varlıkla karşılanmasına dayanmaktadır. İslamiyet, gerçek ve son dindir. İslamiyet’in doğuşu ile birlikte daha önce var olan tüm din ve inanç sistemleri geçerliliğini kaybetmiştir. İslamiyet daha önce var olan din ve inanç sistemlerinin yanlış yönlerini düzeltmiş ve eksik noktalarını da tamamlamıştır. İslamiyet ve bu dine olan imanın, ışık kavramı ile ele alınmasında kavramın bu özelliği etkili olmuştur. Daha önce de açıkladığımız gibi karanlık kavramı yanlışlık, bilgisizlik gibi olumsuz kavramları karşılarken, ışık kavramı ise bilgi, gerçek ve mutluluğun göstergesi olmaktadır. Beyitte iman kavramı sadece ışık

kavramının anlam alanı içinde değerlendirilmemiş, etkileyici özelliğinden de bahsedilmiştir. *köngülüg bezedi* 'gönlümü süsledi' ifadesinde, imanın etkili olduğu alandaki etkisi belirtilmektedir. Işık kavram alanına dahil edilen iman aynı zamanda fonksiyonel olarak süslemeye yarayan bir varlıktır. İMAN SÜSTÜR, İMAN ETMEK GÖNLÜN SÜSLENMESİDİR metaforları soyut bir varlık ve durumunun somutlaştırılması ile meydana gelmiştir. İman kavramı ışık kavramı ile somutlaştırılırken, bu varlığın etkili olduğu alan için ise *köngütgönül* seçilmiştir. Daha açık bir ifade ile belirtmemiz gerekirse, beyitte gönül gibi soyut bir varlığın aydınlatılmasından ve böylece süslenmesinden bahsedilmektedir. Gönül, anlayış ve idrak sisteminin insandaki temsilcisi durumundadır. Aydınlatılabilme ve süslenebilme, somut varlıklar için geçerli durumlardır. Beyitte, somut varlıklara ait bu özellikler gönül gibi soyut bir varlığa yüklenerek GÖNÜL MADDEDİR metaforu meydana getirilmiştir. Beytin ikinci mısrasında yer alan *Tilimni bezedi tanuqluğ bile* 'dilimi tanıklık ile süsledi' ifadesi hem metaforik hem de metonimik bir özellik göstermektedir. *Tanuqluğ* 'tanıklık', kelime-i şehadet kavramını karşılayan ve parça-bütün ilişkisine dayanan bir metonimidir. Konuşmaya güzellik ve değer katan kelime-i şehadet, dili süsleyen bir varlık olarak düşünülmüş ve böylece KELİME-İ ŞEHADET SÜSTÜR metaforu meydana gelmiştir.

kıllıkı cefa ol kıllıncı otun

yarukluğu azrak öküşi ***tütün*** (6127)

Onun tabiatı cefacı ve küstahtır; aydınlığı az, tozu ve dumanı daha çoktur.

Kaynak alan: Işık

Hedef alan: Saadet

Kaynak alan: Duman

Hedef alan: Sıkıntı

Beyitte, dünyanın özelliklerinden bahsedilmektedir. Kutadgu Bilig'de *ajun,dünya* şeklinde ifade edilen, dünya kavramı dünya yaşamını yani hayatı gösteren bir metonimidir. Örnekte *kıllıkı cefa ol kıllıncı otun* 'tabiatı cefacı ve küstahtır' şeklinde kişileştirilerek anlatılan dünya sıkıntı ve üzüntülerin kaynağı olarak olumsuz bakış açısıyla ele alınmıştır. Dünyanın bu olumsuz

özelliklerinin sebebi ise beytin ikinci mısrasında *yarukluğu azrak öküşi tütün* ‘aydınlığı az, dumanı fazla’ şeklinde açıklanmıştır. Burada, *yarukluk* ‘aydınlık’ ve *tütün* ‘duman’ kavramları iki farklı bakış açısının sembolleri olarak birbirinin zıddı kavramlar olarak ele alınmıştır. Kutadgu Bilig’de aydınlık ve ışık kavramları olumlu bakış açısını gösteren kavramlardır. Olumlu kavramların sembolü konumunda olan aydınlık kavramı, bu bağlamda (context) mutluluk ve saadeti karşılamaktadır. MUTLULUK /SAADET IŞIKTIR metaforunun oluşumunda ortak kabul etkili olmuştur. Mutluluğu ve huzuru simgeleyen ışığın zıddı olarak, duman kavramı ise sıkıntı ve hüznü simgelemekte ve SIKINTI/ÜZÜNTÜ DUMANDIR varlık-madde metaforunu meydana getirmektedir. Duman ve toz, aydınlığı ve temizliği yok eden varlıklardır. Duman, bulanıklığa ve kirliliğe neden olmaktadır. Olumsuz özelliklere sahip olduğunu düşünebileceğimiz dumanın, sıkıntı ve üzüntü gibi olumsuz duygu ve durumların yerine kullanılmasında metaforik çağrışım etkili olmuştur.

basa aydım emdi bu ay toldını

***anîngdın yaruyur ıdukkut küni* (354)**

Sonra Ay-Toldı’dan söz açtım; mübarek saadet güneşi onunla parlar.

Kaynak alan: Güneş

Hedef alan: Saadet

Beyitte Kutadgu Bilig’in kahramanlarından olan Aytoldı’nın eserde saadet kavramını simgelemesi *anîngdın yaruyur ıdukkut küni* ‘mübarek saadet güneşi onunla parlıyor’ şeklinde metaforik bir ifade ile aktarılmıştır. İfadede saadet kavramı, güneş kavramı anlam alanı içerisinde değerlendirilmiş ve SAADET GÜNEŞTİR ontolojik metaforu meydana gelmiştir. Bu ontolojik metaforunda saadet kavramının olumlu özellikleri güneş kavramı ile belirtilmiştir. Her iki kavram da kutsal, etkileyici ve faydalı olma gibi olumlu özelliklere sahiptir. Bağlam içerisinde saadet kavramının güneş kavramı ile şekillendirilmesinde olumlu özellik bakımından ortaklık kadar güneşin parlaklık bakımından belirgin olması da etkili olmaktadır. Eserde saadet

kavramının Aytoldı şahsında ifade edilerek belirginleştirilmesi, güneşin parlayarak belirgin olması durumuna benzetilmiştir.

*maṅga ay **könilik** kayu ol köni*

*anıṅ birle yaṅguḵ **yarutsa küni** (860)*

Bana doğruluğu anlat, hangi şey doğrudur; insan onunla gününü nasıl aydınlatır.

Kaynak alan: Işık

Hedef alan: Doğruluk

Beyitte maddenin ışık saçma, aydınlatma özelliği soyut bir kavram olan *könilik* 'doğruluk' kavramına aktarılmış ve DOĞRULUK IŞIKTIR metaforu meydana gelmiştir. Burada doğruluk kavramı *yarut-* 'aydınlatmak' fonksiyonuna sahip bir madde olarak ele alınırken, etki alanı olarak ise *kün* 'gün' kavramı seçilmiştir. Bağlam içerisinde gün kavramı yaşam kavramı yerine kullanılmış bir metonimidir. Bir ışık kaynağı olarak ele alınan doğruluk kavramı ile yaşama etki etmek, aydınlatmak somut gerçekliklere uymamaktadır. Aydınlatmak kavramı ifade içerisinde olumlu hale getirmek, güzelleştirmek hedef alanı üzerine şemalanmış ve GÜZEL/OLUMLU HALE GETİRME AYDINLATMAKTIR metaforu meydana gelmiştir. Olumlu ve güzel hale getirme durumunun aydınlatma durumu ile karşılanmasında, ışığa karşı olumlu bakış açısı etkili olmuştur.

yime yakşı aymış bu türk buyruḵı

***körürköz yaruḵı oḡul kız oḵı** (1163)*

Bir türk veziri de çok güzel söylemiş:-Oḡul kız, hakikatte, gören gözün nurudur, demiştir.

Kaynak alan: Göz ışığı

Hedef alan: Evlat

Körür köz yaruḵı oḡul kız 'oḡul, kız gören gözün ışığıdır' ifadesinde evlat kavramı belirtilmesi gereken hedef alan olarak ele alınırken, bu hedef

alanının belirteni olarak görür gözün ışığı kaynak alan seçilmiştir. EVLAT GÖZÜN IŞIĞIDIR metaforu, evlatların atalar için mutluluk ve sevinç kaynağı olduğunu ifade etmektedir. Türkçede gözün ışıklanması ve parlaması, mutluluk ve sevinç bildiren göstergelerdir. Evlatların atalarına mutluluk ve sevinç vermesi gibi olumlu özellikleri, mutlu olma durumunun kalıp ifadesinden yararlanılarak ifade edilmiştir. Gözün ışığı mutluluk ve sevinç gibi soyut duyguların somut göstergesi olduğu gibi yaşamın ve canlılığın da belirtisi durumundadır. Evlat kavramının gözün ışığı olarak yapılandırılmasında evlatların atanın neslini devam ettirmesi ve böylece soyu canlı tutması özelliği ile gözdeki ışığın canlılığın ve yaşamın göstergesi olması arasındaki ilişki de etkili olmuştur.

isiz me katılsa kör edgü bile

kamuğ edgölükke bu buldı yula (885)

Kötü de iyi ile düşüp kalkarsa, bütün iyiliklere ulaşmak için, bir meşale bulmuş olur.

Kaynak alan: Meşale

Hedef alan: İnsan

Örnekte, *yula* ‘meşale’ kavramı hedef alandaki iyi olma özelliği taşıyan insan kavramına aktararak İYİ İNSAN MEŞALEDİR(<İNSAN MEŞALEDİR) metaforu meydana getirilmiştir. İyi olan insan, iyilik yapabilme özelliği ile kötü insanlara rehber ve öncü olması meşale kavramı ile şekillendirilmiştir. Ontolojik ve epistemik uygunluklar bakımından ışık kaynağı olan meşale, çevresini aydınlatmakta böylece varlıkların tanınmasını ve bilinmesini sağlamaktadır. İyi olan insan, iyilikleri bilen ve çevresindeki kişilere bu iyilikleri gösteren insandır. Meşalenin yaydığı ışık bilmenin ve bilinçli hareket etmenin öncü koşuludur. Çünkü görme ve böylece bilme ve tanıma ışık sayesinde gerçekleşmektedir. İyi olan insan da çevresindeki kötü kişiler için iyiliğin kaynağı ve iyi olmanın öncüsü konumundadır. Kötü insanlar, iyi insanlarda gördükleri iyi hareketleri görürler, böylece iyilik kavramını öğrenirler.

kişi öğrümi bu buğunda talu

*talu öğrüm **ol bu irüksüz tolu** (2075)*

Böyle bir bey insanların seçkini ve halkın iyisidir; seçkin ve iyi olan kimse eksilmeyen bir aya benzer.

Kaynak alan: Ay

Hedef alan: İnsan

Örnek beyitte, sahip olduğu olumlu nitelikler bakımından bulunduğu toplumda üstün ve seçkin bir yere sahip olan insan eksilmeyen aya benzetilerek belirtilmiştir. Kaynak alan olarak seçilen ay kavramının hedef alandaki insan kavramına aktarılması ile oluşan İNSAN AYDIR metaforu, insana ait özelliklerin ayın sahip olduğu özellikler aracılığıyla daha vurgulu ve açık bir şekilde ifade edilmesi amacına hizmet etmektedir. Buna göre üstün niteliklere sahip, olumlu özellikleri ile ön plana çıkan, seçkin insan, ışığını ve büyüklüğünü kaybetmeyen ay kavramı ile değerlendirilirken, ayın eksilmemesi ve tam olması, hedef alandaki insanın eksiksizliği için bir ölçüt kabul edilmektedir. Ayın şekil değiştirerek eksilmesi olumsuz bir durum ifade etmesine karşın ayın tam olması ve bu tamlığın değişmemesi olumlu bir durum olarak kabul edilmektedir. Ayın tam olduğu dolunay halinde, ışığının artması ve daha belirgin bir hale gelmesi ile bulunduğu toplumda sahip olduğu olumlu niteliklerle öne çıkan insanın tanınması arasında tespit edilen benzerlikler ontolojik uygunlukları sağlamaktadır.

*katığlan sen emdi ay **könglüm küni***

kişig tepsemegil yoriğıl köni (4252)

Ey gönlümün güneşi, sen şimdi insanlara karşı hasud olmamağa ve doğruluktan ayrılmamağa çalış.

Kaynak alan: Güneş

Hedef alan: İnsan

Yukarıdaki örnek beyitte olumlu hitap bildiren bir kalıp olarak kullanılan *könglüm küni* 'gönlümün güneşi' ifadesi, sevilen insanın güneş kavramı ile

değerlendirilmesi sonucu yapılandırılmıştır. Sevilen ve değer verilen insanın, güneş kavramının anlam alanı içerisine dahil edilmesi sonucu oluşan SEVİLEN İNSAN GÜNEŞTİR (<İNSAN GÜNEŞTİR) metaforunda güneş, olumlu bakış açısını yansıtan bir kavram olarak belirlenmiştir. Güneşin ısı ve ışık kaynağı olması gibi özellikleri, sevilen insanın olumlu özelliklerini şekillendiren somut göstergeler olarak belirlenirken, güneşin etki alanı olan gönül kavramı da somut bir mekan olarak maddeleştirilmiştir.

Kaynağını maddenin katılık özelliğinden alan metaforlar

et ol bu kişi köngli artar yıdır

*anı keç küdezgü ay **kılkı kaçır** (5862)*

İnsan kalbi ettendir, bozulur ve kokar; ey iradeli insan, onu çok iyi korumalıdır.

Kaynak alan: Sert madde

Hedef alan: Karakter

Örnekte yer alan *kılkı kaçır* ‘tabiati, karakteri sert’ ifadesi, karakter bakımından iradeli ve sabit olma özelliğini belirtmektedir. Somut maddenin sahip olduğu sert, katı olma özelliği soyut bir kavram olan karaktere aktararak KARAKTER SERT MADDEDİR (<KARAKTER MADDEDİR) ontolojik metaforu meydana gelmiştir. Somutlaştırmaya dayanan bu metaforik ifadenin temeli, değişmeyen ve iradeli karakter yapısının algılanışında ve zihinde canlandırılışında maddenin sert, katı olma özelliğinden faydalanmaya dayanmaktadır. İRADELİ OLMA SERT/KATI OLMADIR metaforu ontolojik ve epistemik uygunluklara dayanan bir metafordur. Sertlik, maddenin katı halde sahip olduğu bir özelliktir. Sert madde, dış etkilere karşı kolayca etki göstermemektedir. Yani sert maddenin şeklinde değişiklik yapmak veya şeklini bozmak kolay değildir. İradeli ve sabit karakter yapısı da, dış etkiler karşısında kolayca değişmez ve bozulmaz. Sert maddenin şekli kolayca değiştirilemeyeceği için aynı zaman da güçlü olmayı da göstermektedir. İradeli olma, karakter bakımından güçlü ve dayanıklı olmanın ifadesidir.

munîngda yası yok sañga ay kadaş

*bolu bir mañga sen aya **bağrı taş** (4988)*

Ey kardeş, bundan sonra sana bir zarar gelmez; ey taş yürekli insan, bir defa da benim sözümü dinle.

Kaynak alan: Taş

Hedef alan: Bağır

Merhametsiz olma durumunu gösteren *bağrı taş* ‘bağrı taş’ ifadesinin temeli, duygu ve hislerin temsilcisi kabul edilen bağır kavramının, belirgin özelliği sertlik ve katılık olan taş kavramına aktarılmasıyla oluşan BAĞIR TAŞTIR (<BAĞIR/HİSLER MADDEDİR) metaforuna dayanmaktadır. Merhametsiz ve acımasız olmayı simgeleyen bağrı taş ifadesi, MERHAMETSİZ OLMA BAĞRI TAŞ OLMADIR durum metaforunu da bünyesinde barındırmaktadır. Taşın belirgin özelliği olan sertlik ve katılık bu metaforun oluşumunda etkili olmuştur. Sert ve katı maddenin şekle ait özelliği herhangi bir dış etki ile kolayca değiştirilemez. Merhametsizlik ve acımasızlık da, karşılaşılan olaylar karşısında tepkisiz olmadır. Kutadgu Bilig’de merhametsiz ve hoşgörüsüz olma kavramı taş gibi sert ve katı olma özelliği taşıyan madde ile somutlaştırıldığı gibi doğrudan doğruya maddenin katılık özelliği de aynı kavramın göstergesi olabilmektedir:

negü tir eşit tıñgla bilgi batıg

*sañga ötler emdi ay **köñgli katıg** (5713)*

İşit, derin bilgili insan ne der, dinleş; ey haşin gönüllü insan, işte sana nasihat veriyor.

Kaynak alan: Katılık

Hedef alan: Gönül

Beyitte yer alan *köñgli katıg* ‘gönlü katı’ acımasız ve hoşgörüsüz olma durumunu karşılayan metaforik bir ifadedir. Maddenin katı olma özelliğinin, gönül gibi soyut bir kavram üzerine şemalanması ile GÖNÜL KATI MADDEDİR varlık-madde metaforu meydana gelmiştir. Gönül kavramının

somut bir varlıkla şekillendirilmesi merhametsiz ve hoşgörüsüz olma gibi soyut kavramların da bu somutlama vasıtasıyla MERHAMETSİZ/HOŞGÖRÜSÜZ OLMA GÖNLÜN KATI OLMASIDIR şeklinde bir metaforla yapılandırılmasını sağlamaktadır. Ele aldığımız metaforik ifadenin ontolojik ve epistemik uygunluklarını şu şekilde belirleyebiliriz: Belirli bir şekle sahip olma, kolayca şekil değiştirmeme, etkilere tepki vermeme katı maddenin özellikleri arasındadır. Merhametsiz ve hoşgörüsüz olma olaylar karşısında tepkisiz, duyarsız olmadır. Maddenin katılığı, duyarsız olmanın ölçütüdür.

*biri alp atım **kurç yürekli** eren*

kıılıç birle ilke tusulur tümen (5911)

Biri cesur, kahraman ve tunç yürekli yiğit insandır; o kılıcı ile, memlekete pek çok faydalı olur.

Kaynak alan: Sert madde

Hedef alan: Yürek

kurç kelimesinin temel anlamı ‘sert ve katı’dır. Somut maddenin dokunma duyusu ile algılanan sertlik ve katılık özelliği, *kurç yürekli* ‘sert yürekli’ ifadesinde metaforik olarak yiğit ve kahraman olmanın göstergesi durumundadır. Daha önce belirttiğimiz gibi yürek kavramı cesaret kavramını ifade eden bir metafordur. Bu metaforik ifade, cesaret gibi soyut bir kavramın kaynağının yürek kavramı olduğuna dair düşünceye dayanmaktadır. *Yürekli* ‘yürekli’ ifadesi cesareti gösterirken *kurç yürekli* ‘sert, katı yürekli’ ifadesi hem cesaretin özelliğini somutlaştırmakta hem de cesaretin daha üst derecesini göstermektedir. Burada cesaret kavramı somut maddeye ait bir özellikle ifade edilmiş ve böylece YÜREK/CESARET SERT MADDEDİR (<YÜREK/CESARET MADDEDİR) varlık-madde metaforu meydana gelmiştir. Bu ontolojik metafor aynı zamanda YİĞİT/KAHRAMAN OLMAK SERT/KATI YÜREKLİ OLMAKTIR durum metaforunu da bünyesinde barındırmaktadır. Bu durumda, kaynak alan ile hedef alan arasındaki ontolojik uygunluklar şu şekilde olmaktadır: Sertlik, dış etkilere karşı dayanıklı

ve sağlam maddenin özelliğidir. Maddenin sertliği, cesaretin miktarı için bir ölçüttür. Yiğitlik, zor durumlar karşısında sağlam ve dayanıklı olmaktır. Kutadgu Bilig’de sıkça kullanılan *katıǵlan*- ‘çabalamak, gayret etmek’ kelimesinde de aynı metaforik şemalanma görülmektedir. Çabalamak, gayret etmek; zor bir durum karşısında insanın kendini zorlamasıdır. Maddenin sertliği, bir olay karşısında gösterilen gayretin ve emeğin ölçüsünü göstermektedir. Sert maddeye etki edebilmek büyük bir güce sahip olmak ile mümkündür. Zor bir durum ile baş etmek için de etkili bir güç gerekmektedir.

*üçünçi kür ersig er ol **tong yürek***

yaǵıka bōrike bu ersig kerek (2705)

Üçüncüsü cesur, merd ve pek yürekli yigittir; düşmana ve kurda karşı böyle bir yiğit lazımdır.

Kaynak alan: Katılık

Hedef alan: Yürek

Kutadgu Bilig’de cesur olma durumunu karşılayan bir başka ifade de yukarıdaki beyitte yer alan *tong yürek* ‘don yürek’ ifadesidir. Don kelimesinin temel anlamı sıvı haldeki suyun düşük sıcaklık sebebiyle katı hale geçmesidir. Don kelimesi aynı zamanda maddenin katı halini de belirten bir kavramdır. Cesur olma durumunun somut ifadesi olan CESUR OLMAK DON/KATI YÜREKLİ OLMAKTIR üst metaforunun oluşumunda, maddenin katılık özelliğinin yürek kavramının niteleyeni olması ile oluşan YÜREK KATI MADDEDİR metaforunun etkisi vardır. Bu metaforik ifadenin yapılandırılışında maddenin katı, sağlam, değişmez olması gibi özellikleri ile cesur insanın güçlü, dayanıklı ve kararlı olması gibi özellikleri arasındaki ontolojik uygunluklar belirleyici olmuştur.

yana irlü kirdi bu tolmış ayı

***kaçır kışka** yandı yarumış yayı (1052)*

Dolun ayı tekrar küçülmeğe başladı; parlak yazı sert kışa döndü.

Kaynak alan: Sertlik

Hedef alan: Soğukluk

Örnekte kış mevsiminin soğukluğu *kaçır kış* 'sert kış' şeklinde metaforik olarak ifade edilmiştir. Maddenin sert olma özelliğinin kış mevsimi üzerine şemalanması ile ortaya çıkan KİŞ MEVSİMİ SERT MADDEDİR (<KİŞ MEVSİMİ MADDEDİR) metaforunda kış mevsimi ve bu mevsime ait özellikler sert madde ve bu maddeye ait özellikler ile yapılandırılmıştır. Kış mevsiminin sert bir madde olarak şekillendirilmesinde, bu mevsimin soğuk olma özelliği etkili olmuştur. Soğuk hava koşullarının insan üzerindeki olumsuz etkisi ve karşı konulmaz gücü için maddenin sert olma özelliği kaynak alan olarak seçilmiş ve böylece SOĞUKLUK SERTLİKTİR metaforu meydana gelmiştir. Burada sertlik, soğukluğun derece ve miktarını belirlemede bir ölçüt olarak belirlenmiştir. Dış etkilere karşı kolayca şekil değiştirmeyen sert madde bu özelliğinde dolayı gücün ve güçlü olma durumunun bu güce karşı koymak da zor bir durumun göstergesidir. Soğukluğun insan üzerindeki güçlü etkisi, insanın soğuk hava koşullarına karşı çaresizliği ve bu durum karşısında zorlanması bu sebeple maddenin sertlik özelliği ile yapılandırılmıştır. Kutadgu Bilig'de maddenin sertlik ve katılık özelliğinin doğrudan doğruya zorluk kavramına aktarıldığı da görülmektedir:

*ıdı keç **katığ bu ğariblık işi***

ğariblıkta yağglur talu er başı (478)

Bu gurbet hali insana çok ağır gelir, gurbette çok meziyetli insanlar dahi ne yapacaklarını şaşırırlar.

Kaynak alan: Katılık

Hedef alan: Zorluk

Beyitte gurbet halinin zorluğu *katığ* 'katı' kavramı ile karşılanmaktadır. Burada kaynak alan olarak seçilen maddenin katı olma özelliğinin hedef alandaki zorluk kavramına aktarılması ile ZORLUK KATILIKTIR metaforu meydana gelmiştir. Bu metaforun oluşumunda etkili olan ontolojik uygunluklar şöyledir: Katılık, maddenin katı halinin özelliğidir. Katı halde maddenin tanecikleri arasındaki boşluklar yok denecek kadar azdır. Bu sebeple katı madde, belirli

bir şekle ve sertliğe sahiptir. Katı maddeye etki etmek ve bu yolla şeklini değiştirmek zordur. Zorluk, bir işin çok çaba harcanarak ve sıkıntılı bir şekilde yapılması durumunu karşılamaktadır. Zor duruma etki etmek büyük bir gücü gerektirmektedir.

özüngde uluğka tilin özneme

*cevab kılgu yirde **irig sözleme** (4303)*

Kendinden büyüklerin sözüne karşı gelme; cevap vermek icap ettiği zaman, kaba söz söyleme.

Kaynak alan: Sert madde

Hedef alan: Söz/konuşma

İrig sözle- ‘sert konuşmak, sert söz söylemek’ ifadesinde, maddenin sert ve katı olma özelliği kullanılarak hedef alandaki söz, konuşma kavramı nitelenmiştir. Söz, konuşma kavramının; maddeye ait bir özellik olan sertlik ve katılık özelliğine aktararak maddeleştirilmesi sonucunda SÖZ/KONUŞMA SERT MADDEDİR (SÖZ/KONUŞMA MADDEDİR) varlık-madde metaforu ile KIRICI KONUŞMA SERT SÖZ SÖYLEMEDİR durum metaforu meydana gelmiştir. Sert söz, konuşma ifadesindeki metaforik anlam kırıci ve kaba söz söylemedir. Söz kavramının olumsuz özelliği, maddenin sert ve katı olma özelliği ile ifade edilmiştir.

Kaynağını maddenin incelik özelliğinden alan metaforlar

yörügke barır tüş tüşüg yakşı yör

*aya tüş yörügli tüşüg **yinçke kör** (4373)*

Rüya tabire bakar, rüyayı daima iyiye yor; ey rüye yoran kimse, rüyayı çok dikkatli incele.

Kaynak alan: İncelik

Hedef alan: Dikkat

Beyit içerisinde *kör-* ‘görmek, incelemek’ kavramının niteleyeni durumundaki *yinçke* ‘ince’ kavramı temel anlam olarak maddenin kalınlığının az olması

durumunu ifade ederken, bağlam içerisinde metaforik olarak dikkatli ve titiz olma durumunu ifade etmektedir. DİKKAT/TİTİZLİK İNCELİKTİR metaforu, hedef alandaki dikkatli ve titiz olma durumunun maddeye ait incelik özelliği ile karşılanması sonucu meydana gelmiştir. Maddenin inceliği, bir durum veya olayda gösterilen dikkat ve titizliğin derecesini belirten bir ölçüttür.

batıg yinçke sözler uķayın tise

bulardın eşit söz uķulğay basa (4394)

Derin ve ince manalı sözleri anlamak istersen, sözü bunlardan dinle, anlarsın.

Kaynak alan: İncelik

Hedef alan: Söz

Yukarıdaki örnekte yer alan *yinçke söz* 'ince söz' ifadesi, titizlikle söylenen ve bu sebeple anlam bakımından ayrıntılı ve derinliği olan bir anlatımı belirtmektedir. Maddeye ait bir özellik olan inceliğin kaynak alan olarak seçilip, hedef alandaki söz kavramı üzerine şemalanması ile SÖZ İNCE BİR MADDEDİR (<SÖZ MADDEDİR) varlık-madde metaforu meydana gelmiştir. İncelik, maddenin şekil olarak dar ve kalınlığının az olması durumudur. Kalınlığı olan madde, ayrıntılarının az olmasından dolayı kolay algılabilmekteyken, ince olan madde ayrıntılı ve bu sebeple kolay fark edilmeyen maddedir. Mana bakımından ince olan ifade de herkes tarafından kolayca anlaşılamaz. Maddenin inceliği, bir kelimenin manasının belirginliğinin ölçüsü konumundadır.

asıg yastayinçke bolur kılkıları

ķatılsa munı keđ kűdezıp yorı (4433)

Kar ve zarar hususunda çok hassas olurlar; onlar ile iş görürken, bu hususa çok dikkat etmelisin.

Kaynak alan: İncelik

Hedef alan: Hassaslık

Örnek beyitte ticaretle uğraşanların karar ve zar hususundaki hassas tutumları *yinçke* ‘ince’ kavramı ile karşılanmaktadır. Temel anlamda maddenin dar ve kalınlığının az olması durumunu ifade eden ince kavramı, bağlam içerisinde somut maddeye ait bir özellik olmaktan uzaklaşarak metaforik olarak davranış ve tutumun hassaslığını belirtmekte ve böylece HASSASLIK İNCELİKTİR metaforu meydana gelmektedir. Bu metaforik ifadenin oluşumunda hassas olma ve ayrıntılara özen gösterme durumu için maddenin inceliği bir ölçüt olarak kabul edilmiştir.

buğun köngli yuvka küdeşmekî sarp

köngül sinsa hışmı bayat ‘adli tap (3351)

Halkın gönülü yufkadır, onu muhafaza etmek çok güçtür; burada gönül kırılırsa, ilahi adaletle karşılaşılır; bu ise, kafidir.

Kaynak alan: İncelik

Hedef alan: Gönül

yuvka ‘ince’ kavramı, somut maddenin ince olma durumunu gösteren bir ifadedir. Örnekte, somut maddeye ait bu özellik soyut bir varlık olan *köngül* ‘gönül’ kavramını nitelemektedir. Böylece gönül kavramı başka bir kavramın anlam alanı içinde yer alarak maddeleştirilmekte ve GÖNÜL İNCE MADDEDİR (<GÖNÜL MADDEDİR) metaforu meydana gelmektedir. *köngli yuvka* ‘gönlü ince’ ifadesi bağlam içerisinde olay ve durumlar karşısında kolay etkilenmeyi ve hassas olmayı simgelemektedir. Hassas ve kırılgan olma durumu, gönlün ince olması durumu ile şekillendirilerek HASSASLIK İNCE GÖNÜLLÜLÜKTÜR→ HASSAS OLMA İNCE GÖNÜLLÜ OLMADIR durum metaforları meydana gelmiştir. Bu metaforik ifadenin oluşumunda etkili olan ontolojik ve epistemik uygunlukları şu şekilde belirlemek mümkündür: İncelik, maddenin şekil olarak dar ve kalınlığının az olmasıdır. İnce madde, dış etkilere karşı dayanıksız olan maddedir. Bu nedenle maddenin inceliği dayanıksızlığın bir ölçüsüdür. Hassas ve kırılgan yapılı insan, karşılaşılan üzücü olay ve durumlar karşısında kolayca etkilenmektedir. Hassas ve

kırılgan olmak, karşılaşılan durumlar ve olaylar karşısında dayanıksız olmaktır.

tapuğlarda artuğ bu yinçke tapuğ

haciblik turur baksa yetrü kamuğ (2484)

Dikkat edersen, hizmetler arasında en ince hizmet hacibliktir.

Kaynak alan: İncelik

Hedef alan: Hizmet

Örnek beyitte yer alan *yinçke tapuğ* ‘ince hizmet’ ifadesi, aşırı özen ve çaba gerektiren hizmet anlamına gelen metaforik bir ifadedir. İfadede maddenin ince olma özelliğinin göstergesi olan ince kavramı, hizmet kavramının niteleyeni olarak bu kavramın maddeleştirilmesini sağlamakta ve böylece HİZMET İNCELİĞİ OLAN MADDEDİR (<HİZMET MADDEDİR) metaforu meydana gelmektedir. Hizmet kavramının maddenin ince olma özelliği ile nitelenerek somutlaştırılmasında, bu kavramın özen, dikkat ve titizlik gerektiren bir iş olması belirleyici olmuştur. ÖZEN/İTİNA İNCELİKTİR metaforunda maddenin ince olma özelliği hizmet kavramının özen ve itina gerektirmesi ve bu nedenle zor olması durumunu karşılamaktadır.

Kaynağını maddenin yumuşaklık özelliğinden alan metaforlar

sözi bolsa yumşak şeker teg süçig

süçig sözke yumşar uluğ hem kiçig (2665)

Sözü yumuşak ve şeker gibi tatlı olmalı; tatlı söze karşı, büyük küçük, herkes yumuşar.

Kaynak alan: Yumuşaklık

Hedef alan: Söz

Beyitte söz kavramı, maddenin dokunma duyusu ile algılanabilen bir özelliği olan yumuşaklık ile nitelendirilmektedir. Maddenin yumuşak olma özelliğinin kaynak alan olarak seçilmesi ve hedef alandaki söz kavramı üzerine şemalandırılması ile SÖZ YUMUŞAK MADDEDİR (<SÖZ MADDEDİR)

varlık-madde metaforu meydana gelmiştir. Söz kavramının olumlu bir özelliğini belirten yumuşak söz ifadesi ile kulağa hoş gelen, kırıcı olmayan ve nazik bir konuşma tarzı belirtilmektedir. Sertlik ve katılığın aksine, yumuşaklık dış etkiler karşısında kolayca şekil değiştiren ve dokunulduğunda insanda rahatlık ve hoş bir duygu uyandıran maddenin özelliğidir. Yumuşak sözler de insanda hoş bir duygu uyandırmaktadır.

Beytin ikinci mısrasında yer alan *yumşa-* 'yumuşamak' ifadesi de metaforik bir anlatımdır. Yumuşamak, maddenin sert olma özelliğinin ortadan kalkarak, yumuşak bir duruma gelmesidir. Bağlam içerisinde ise bu ifade temel anlamından uzaklaşarak, kızgın, haşin ve inatçı olma gibi olumsuz davranış ve tavır özelliklerinin sakin ve uysal olma gibi olumlu bir tavra dönüşmesini ifade etmektedir. Davranış ve tavır özelliklerindeki bu değişme, OLUMSUZ DAVRANIŞ ÖZELLİKLERİNİN OLUMLU DAVRANIŞ ÖZELLİKLERİNE DÖNÜŞMESİ YUMUŞAMADIR durum metaforu ile yapılandırılmaktadır. Bu durum metaforu kızgın, haşin ve inatçı olma gibi olumsuz davranış özelliklerinin sert, katı bir madde olarak düşünülmesi sonucu oluşan OLUMSUZ DAVRANIŞ ÖZELLİKLERİ SERT MADDEDİR (<OLUMSUZ DAVRANIŞ MADDEDİR) metaforu ile sakin, uysal ve ılımlı olma gibi olumlu davranış özelliklerinin maddeye aktarılması ile oluşan OLUMLU DAVRANIŞ ÖZELLİKLERİ YUMUŞAK MADDEDİR (<OLUMLU DAVRANIŞ MADDEDİR) metaforu ile yapısal bir özellik arz etmektedir. Sertlik ve katılık, dış etkilere karşı cevap vermeyen, şekil olarak değişmeyen ve sağlam olan madde ismidir. Karakter ve davranış bakımında sert ve katı olmak, değişmemenin ve sağlam olmanın bir ölçütüdür. Karakter ve davranış özelliklerinin maddenin sert ve katı olma özellikleri ile algılanması ile oluşan metaforlar bağlama göre hem olumlu hem de olumsuz bakış açısının göstergesi olabilmektedir. Daha açık bir ifade ile belirtmemiz gerekirse, iradeli ve sabit olmak gibi olumlu davranış özellikleri de kızgınlık, haşinlik ve bulunduğu ortama uyum sağlamama, başka görüşleri kabul etmeme gibi olumsuz davranış özellikleri de maddenin sert ve katı olma özelliğine aktarılarak metaforlaştırılmaktadır. Sert ve katı maddenin zıddı olarak, yumuşak madde dış etkiler karşısında

kolayca etkilenmekte ve şekil değiştirmektedir. Karakter ve davranışın yumuşaması, karşılaşılan olay ve durumlar karşısında kolay etkilenmenin metaforik ifadesi durumundadır. Kaynak alan olarak seçilen maddenin yumuşaklık ve yumuşama özelliği bağlam içerisinde, hedef alanda yer alan kavramların olumlu özelliklerini simgelemekte ve belirtmektedir. Aşağıdaki örnekte ise, aynı kaynak alan yani maddenin yumuşama özelliği hedef alanda yer alan dil, konuşma kavramının olumsuz özelliklerinin ifadesi için kullanılmıştır:

*köngüller katıg boldı **til yumşadı***

könilik özi bardı kaldı yıdı (6484)

Gönüller katılaştı, diller yumuşadı, doğruluğun kendisi gitti, ancak kokusu kaldı.

Kaynak alan: Yumuşaklık

Hedef alan: Konuşma/söz

Til yumşa- ‘dili yumuşamak’ ifadesi, yalan yanlış konuşmak ve verilen sözün tutulmaması anlamlarına gelen bir deyimdir. Bu kalıp ifadenin temeli maddenin yumuşaklık ve yumuşama özelliğinin, dil yani konuşma kavramına aktarılması sonucu meydana gelen DİL/KONUŞMA YUMUŞAK MADDEDİR (<DİL/KONUŞMA MADDEDİR) ontolojik metaforuna dayanmaktadır. YALAN YANLIŞ /TUTARSIZ KONUŞMAK DİLİN YUMUŞAMASIDIR durum metaforu tutarsız ve gerçeğe aykırı konuşma durumunun somutlaştırmaya dayanan bir ifade ile şekillendirilmesi sonucu meydana gelmiştir. Yumuşama, sert maddenin yumuşak duruma gelmesidir. Yumuşak madde, dış etkilere karşı kolayca tepki veren ve şekli değiştirilebilen maddedir. Maddenin yumuşaklık özelliği bu bağlam içinde konuşmanın sabit olmamasını, duruma ve zamana göre şekil değiştirmesini gösteren bir ölçüttür.

Kaynağını maddenin ağırlık özelliğinden alan metaforlar

ḳayu neng talu bolsa öğrüm ağır

anınḡ ḳılmaḡı barça özke ağır (900)

Hangi şey mümtaz, nadir ve değerli ise, onu gerçekleştirmek de hiç kolay değildir.

Kaynak alan: Ağırlık

Hedef alan: Zorluk

Ağır ‘ağır’ kelimesi temel anlam olarak maddenin kütleye ait fazlalığını gösteren bir kavramdır. Yukarıdaki beyitte ağır kavramı temel anlamından uzaklaşarak yapılan işin zorluğunu ve bu zorluğun derecesini ifade eden metaforik bir anlam kazanmıştır. Kaynak alanda yer alan ağırlık kavramının hedef alanda yer alan zorluk kavramı üzerine şemalanması neticesinde ZORLUK AĞIRLIKTIR varlık-madde metaforu ortaya çıkmıştır. Ağırlık, somut maddenin kütleye ait bir özelliğidir. Ağır maddeye etki edebilmek için daha çok güç kullanmak gerekmektedir. Zorluğu olan bir işin üstesinden gelebilmek, o işe karşı daha çok çaba göstermeyi ve güç sarf etmeyi gerektirmektedir. Ayrıca maddenin ağırlığının, zorluğun derecesini göstermesi de ontolojik uygunluklardan biridir.

ağır ig bile sen özünḡ yaḷḡuzun

negü teg ḳılur sen ay urḡı tüzün (6187)

Sen tek başına bu ağır hasta halinde ne yaparsın, ey asil insan.

Kaynak alan: Ağırlık

Hedef alan: Hastalık

Endişe verici ve atlatılması zor hastalık kavramını karşılayan *ağır ig* ‘ağır hastalık’ ifadesi metaforik bir anlatımdır. Maddenin kütle bakımından fazlalığının göstergesi olan ağırlık kavramının, hedef alandaki hastalık kavramına aktarılması ile HASTALIK AĞIRLIĞI OLAN MADDEDİR (<HASTALIK MADDEDİR) varlık-madde metaforu meydana gelmiştir. Burada

maddenin ağır olma özelliği, hastalığın endişe verici derecede önemli ve atlatılmasının zor olmasını belirleyen bir ölçüttür.

Kaynağını maddenin keskinlik özelliğinden alan metaforlar

ķılıçta yitigrek bularnıŋ tili

yana ķılıda yinķe bu ķaķır yolu(4393)

Bunların dili kılıçtan daha keskindir ve kalplerinin yolu ise, kıldan incedir.

Kaynak alan: Keskinlik

Hedef alan: Dil/söz

Beyitte şairlerin üslup bakımından etkileyiciliği *ķılıçta yitigrek bularnıŋ tili* ‘bunların dili kılıçtan keskindir’ şeklinde bir karşılaştırma ilgisiyle ifade edilmiştir. Dil kavramının keskin olma özelliği taşıması nedeniyle kılıç kavramı ile karşılaştırılması ve böylece iki kavram arasında anlam ilişkisinin oluşturulması sonucu DİL KESKİN MADDEDİR (<DİL MADDEDİR) metaforu meydana gelmiştir. Dil kavramının keskin bir madde olarak somutlaştırılmasında, dilin etkileyici olma özelliği için maddenin keskinliğinin bir ölçüt olarak kabul edilmesi ile oluşan ETKİLEYİCİLİK KESKİNLİKTİR metaforu belirleyici olmuştur. Keskin olma özelliği taşıyan madde, etki ettiği madde üzerinde önemli değişiklikler meydana getirebilmektedir. Maddenin keskinliğinin derecesi, etki ettiği madde üzerindeki etkisinin derecesinin göstergesidir. Dilin, etki gücünün fazla olması etkileyici olmasını sağlamaktadır. Dilin etkileyici olma özelliği ile keskin maddenin etki gücü arasında kurulan anlam ilişkisinde bu ontolojik uygunluklar etkili olmuştur.

ıdı yakşı aymış kızı sözlüg er

işig aşru kormiş yiti közlüg er (6191)

Doğru sözlü ve her işi önceden gören keskin görüşlü insan çok güzel söylemiş:

Kaynak alan: Keskinlik

Hedef alan: Göz

Beyitte yer alan *yiti közlüg er* 'keskin gözlü insan' ifadesi hem metaforik hem de metonimik özelliklere sahip bir anlatımdır. Somut maddeye ait bir özellik olan keskin olma özelliği, örnekte göz kavramının niteleyicisi durumundadır. Burada göz organ ismi zikredilmiş fakat bu organın işlevi kast edilmiştir. Daha açık bir şekilde ifade etmemiz gerekirse, göz organ ismi bağlam içerisinde bakma, bakış kavramı yerine kullanılmış bir metonimidir. Maddenin sahip olduğu keskin olma özelliğinin göz yani bakış kavramına aktarılması ile GÖZ/BAKIŞ KESKİN MADDEDİR ontolojik metaforu meydana gelmiştir. Keskinlik temel anlamda maddenin kesici olması durumunu belirtirken, metaforik olarak dikkatli olma durumunu karşılamaktadır. DİKKATLİ BAKMAK KESKİN BAKMAKTIR metaforu, dikkatli bakışın keskin madde ile sistematik olarak kavramsallaştırılması sonucu oluşmuştur. Bakıştaki dikkat ve hassasiyet, ayrıntıları görebilme için maddenin keskinlik derecesi belirleyici olmuştur.

titimlig kerek hem topulsa çerig

yitilik kerek keç komıtsa erig (2328)

Orduları yarıp delmek için, sebatlı bulunmalı, askeri coşturmak için de kesin kararlı olmalıdır.

Kaynak alan: Keskinlik

Hedef alan: Kararlılık

Yitilik 'keskinlik' maddenin kesici olma özelliğine sahip olmasıdır. Bağlam içerisinde keskinlik kavramı temel anlamında uzaklaşarak; kararlı olma, kesin hüküm verebilme gibi metaforik bir anlam kazanmıştır. KARARLI OLMA KESKİN OLMADIR metaforu, kararlı olma karakter özelliğinin maddeye ait keskin olma özelliği ile maddeleştirilmesi sonucu oluşan KARAKTER KESİCİ MADDEDİR (<KARAKTER MADDEDİR) üst metaforundan doğmuştur. Bu metaforik ifadenin yapılandırılışında keskin maddenin, kesici olma özelliği ile karar vermedeki kesinlik ve belirginlik etkili olmuştur. Kesmek, bir maddeyi kesici bir araçla ikiye ayırmaktır. Kesilen madde, yeni bir şekle sahip olurken kesilmiş olan kısımla varolan kısım arasında hiçbir ilişki kalmamaktadır. Bu

sebeple Türkçede bir konuda karar ve hüküm vermek durumu için metaforik olarak kesmek eylemi kullanılmaktadır. Bu nedenle karar vermede ve bunu uygulamada gösterilen başarı için de kesme eylemini yerine getiren maddenin keskinlik özelliği belirleyici bir kavram olmuştur.

yağık̂a yalīnĝ teg nēnĝinĝ almasu

uzatsa basitt̂inĝ yiti kıl aḍaḱ (2369)

Düşmana yalın hücum et, ağırlığın düşmanın eline geçmesin; işi uzatırsan, mağlup oldun demektir; ayağını çevik tut.

Kaynak alan: Keskinlik

Hedef alan: Ayak

Yukarıdaki örnekte yer alan *yiti kıl aḍaḱ* ‘ayağını keskin kıl’ ifadesi çevik ve hızlı yürüme durumunu karşılayan bir deyimdir. Bu deyim, metonimik olarak yürüme eylemini karşılayan ayak kavramının maddenin keskinlik özelliği ile yapılandırılması sonucu oluşan AYAK/YÜRÜME KESKİN MADDEDİR (<AYAK/YÜRÜME MADDEDİR) varlık-madde metaforu ile HIZLI/ÇEVİK YÜRÜME AYAĞIN KESKİNLEŞTİRİLMESİDİR durum metaforuna dayanmaktadır. Burada maddenin keskin olma derecesinin, yürüyüşteki hız ve manevra kabiliyetinin miktarını göstermesi ontolojik uygunluğu oluşturmaktadır.

yumuşka irig bolsa yügrü turu

ḱulaḱ köz yiti tutsa aşru körü (4040)

Her işi süretle ve vektinde yapmalı; işine iyice dikkat ederek, gözü ve kulağı tetikte bulunmalıdır.

Kaynak alan: Keskinlik

Hedef alan: Göz, kulak

Beyitte yer alan *ḱulaḱ köz yiti tut-* ‘kulağı, gözü keskin tutmak’ ifadesi gözü, kulağı tetikte tutmak ve bu hususta çok dikkatli davranmak anlamına gelmektedir. Bu ifadenin oluşumunda görme duyusunu gerçekleştiren göz ve işitme duyusunu gerçekleştiren kulak, maddenin keskin olma özelliği ile

maddeleştirilmiş ve böylece GÖZ KESKİN MADDEDİR, KULAK KESKİN MADDEDİR metaforları meydana gelmiştir. Göz ve kulak kavramlarının keskin olma özelliği taşıyan bir madde olarak değerlendirilmesinde, bu duyu organlarının algılayışındaki dikkat ve hassaslığın ölçüsü olarak maddeye ait keskinlik özelliğinin temsilci seçilmesi belirleyici olmuştur. DİKKAT/HASSASLIK KESKİNLİKTİR metaforunda maddenin keskinlik özelliği duyuların algılayıştaki dikkat ve hassaslığının ölçütü durumundadır.

kıçig kur yigitler bolur keç yiti

kalı yüz evürse uğitur otı (2373)

Genç ve toy yiğitler çok ateşli olurlar; fakat bir yüz çevirdiler mi, bu ateşten eser kalmaz.

Kaynak alan: Keskinlik

Hedef alan: Heves

Örnek beyitte yer alan *yiti* 'keskin' kelimesi temel anlam olarak maddenin kesici olma özelliğini karşılamakta iken bağlam içerisinde metaforik olarak heves, heyecan gibi soyut duyguları temsil etmektedir. Kaynak alanda yer alan maddenin keskin olma özelliğinin, hedef alandaki heves kavramı üzerine şemalanması ile HEVES KESKİNLİKTİR metaforu meydana gelmiştir. Heves, bir konuda çok istekli ve heyecanlı olma durumunu karşılayan bir kavramdır. Heves kavramının, maddenin keskin olma özelliği ile karşılanmasında kesici maddenin keskinliğinin derecesi, hevesli olma durumunda isteğin derecesi için bir ölçüt kabul edilmektedir.

Kaynağını maddenin akıcı olma özelliğinden alan metaforlar

aķa kelsü arzuķurımaz bolup

ķapug tutsu devlet ķarımaz bolup (943)

Arzun, kurumayan ırmak gibi, akıp gelsin; saadetin, ihtiyarlamayan bir hizmetkar gibi, daimi kapında dursun.

Kaynak alan: Akıcı madde

Hedef alan: Arzu

Akıcı olma özelliği sıvı maddelere ait bir özelliktir. Sıvı ve somut maddeye ait akıcı olma özelliğinin soyut bir kavram olan arzu kavramı ile kullanılması sonucu metaforik bir ifade ortaya çıkmıştır. Arzu kavramını sıvı maddelere ait bir özellik ile belirtilip maddeleştirilmesi sonucu ARZU AKICI/SIVI MADDEDİR (<ARZU MADDEDİR) ontolojik metaforu meydana gelmiştir. Arzu kavramının sıvı maddeye ait bir özellik ile ele alınmasındaki sebep akma eyleminin süreklilik gösteren bir eylem olmasıdır. Arzuların akması durumu, arzuların sürekli yerine gelmesi durumuna işaret etmektedir. Ayrıca süreklilik ve devam gösteren akma eylemi bu özelliğinden dolayı miktar olarak çokluğu da göstermektedir. Beyitte yer alan *kurı*- 'kurumak' kelimesi de arzu kavramının sıvı bir kavram olarak maddeleştirildiğini gösteren bir işarettir. Kurumak eyeami temel anlamda, ıslak durumda bulunan bir varlığın kuru duruma gelmesi, suyunu ve nemini yitirmesidir. Arzu kavramına bağlanan kurumak eylemi, bağlam içerisinde metaforik olarak bir durumun sona ermesini ve bitmesini ifade etmekte ve böylece BİTMEK/YOK OLMAK KURUMAKTIR durum metaforu ortaya çıkmaktadır.

köyer ot turur küç yağusa küyer

törü suv turur akısa ni'met öner (2032)

Zulüm yanar ateştir, yaklaşanı yakar; kanun sudur; akarsa, nimet yetişir.

Kaynak alan: Su

Hedef alan: Kanun

Beyitte *törü* 'töre, kanun' kavramı yapıcı özelliklerinden dolayı *suv* 'su' kavramı ile yapılandırılmıştır. Kaynak alanda yer alan su kavramının hedef alandaki kanun kavramı üzerine şemalanması sonucu KANUN SUDUR ontolojik metaforu meydana gelmiştir. Kanun kavramı ile su kavramı arasında kurulan bu anlam ilişkisinde, kaynak alan olarak seçilen suyun hayat ve bereket kaynağı olması ve bu nedenle doğada yapıcı bir rol oynaması gibi olumlu özellikleri etkili olmuştur. Suyun doğada olumlu etkilere yol açtığı gibi kanun da toplum üzerinde olumlu etkiler meydana getirmektedir.

Kaynağını maddenin değerlilik özelliğinden alan metaforlar

tengizdin çıkarmasa yinçü kişi

kerek yinçü bolsun kerek say taş (212)

İnsan inciye denizden çıkarmadıkça, o, ister inci olsun- ister çakıl taşı, fark etmez.

Kaynak alan: İnci

Hedef alan: Bilgi

Örnekte *yinçü* ‘inci’ kavramı, metaforik olarak değerli ve önemli olma özelliğine sahip bilgi kavramı yerine kullanılmıştır. İnci kavramının doğrudan bilgi kavramı üzerine şemalanması ile DEĞERLİ/ÖNEMLİ BİLGİ İNCİDİR (<BİLGİ İNCİDİR) varlık-madde metaforu meydana gelmiştir. İki kavram arasında meydana gelen bu aktarmanın yapılandırılışında inci kavramının değerli olma özelliği etkili olmuştur. Ayrıca beyitte de ifade edildiği gibi inci denizden çıkarılan yani kaynağı deniz olan bir maddedir. Bu açıdan BİLGİ İNCİDİR metaforunu ele alırsak, incinin kaynağı olan deniz kavramının bilginin kaynağı olan akıl kavramı ile yapılandırıldığı görülmektedir. AKIL DENİZDİR metaforu, BİLGİ İNCİDİR metaforu ile bağlantılı olduğu kadar bu ilişkilendirmede ontolojik uygunluklar da etkili olmuştur. İnsanın düşünce ve akıl yapısının, deniz kavramı ile maddeleştirilmesinde denizin belli bir genişliğe, derinliğe ve alana sahip olması belirleyici olmuştur. Çünkü tıpkı deniz gibi, insanın düşünce yapısı da belli derinliği ve katmanı olan ve içinde bilgileri barındıran kapsayıcı bir yapıya sahiptir. Bununla birlikte bilginin aktif bir şekilde kullanılması durumu incinin denizden çıkarılması kavramı ile şekillendirilmiş ve BİLGİNİN KULLANILMASI İNCİNİN DENİZDEN ÇIKARILMASIDIR durum metaforu meydana gelmiştir. Beyitte, bilginin kullanıldığı müddetçe değerli bir varlık olduğu vurgulanırken, değerli ve önemli bilginin kullanılmadığı müddetçe değersiz ve önemsiz bir bilgiden farklı olmayacağı bir karşılaştırma ifadesi ile belirtilmiştir. Değersiz ve önemsiz bilgi kavramı da yine bir metaforla izah edilerek DEĞERSİZ/ÖNEMSİZ BİLGİ TAŞTIR (<BİLGİ TAŞTIR) ontolojik metaforu

meydana gelmiştir. Maddeleştirmeye dayanan bu metafor taşın değersiz olma özelliği ile değersiz, önemsiz bilginin etkisiz ve yetersiz olması ortak paydasından ortaya çıkmıştır. Aşağıdaki örnekte aynı kavram ve durum farklı kaynak alanlar yoluyla metaforlaştırılarak ifade edilmiştir:

*yağız yir katındaki **altun taş** ol*

*kalı çıkısa begler başında **tuş** ol (213)*

Kara toprak altındaki altın taştan farksızdır; oradan çıkınca, beylerin başında tuğ tokası olur.

Kaynak alan: Altın taş

Hedef alan: Bilgi (kullanılmayan)

Kaynak alan: Tuğ tokası

Hedef alan: Bilgi (kullanılan)

Örnekte, baskın özellikleri değerli olma olarak belirlenen iki madde (*altun taş* ‘altın taş’ ve *tuş* ‘tuğ tokası’) aktif olarak kullanılan ve kullanılmayan şeklinde sınıflandırılan bilgi kavramını karşılamaktadır. Aktif olarak kullanılmayan, olay ve durumlara etkisini göstermeyen ve açığa vurulmayan bilgi, altın taş kavramı ile maddeleştirilmiş ve böylece KULLANILMAYAN BİLGİ ALTIN TAŞTIR (<BİLGİ ALTIN TAŞTIR) metaforu meydana gelmiştir. Aktif olarak kullanılan, olay ve durumlara yön veren bilgi kavramı ise, tuğ tokası (değerli mücevher) kavramı ile somutlaştırılması sonucu KULLANILAN BİLGİ TUĞ TOKASIDIR (<BİLGİ TUĞ TOKASIDIR) varlık-madde metaforu ortaya çıkmıştır. Bilgi kavramı somut varlıklar ile şekillendirilirken, bilginin kullanılması, ortaya çıkması durumu da bu varlıklara ait eylem ve olaylarla ifade edilmiştir. Altın, yeraltında bulunan bir maden ismidir. Örnekte, altın kavramı bilgi kavramını temsil ederken, altının yeraltından çıkarılması bilginin kullanılması, ortaya çıkarılması durumunu karşılamakta ve BİLGİ YERALTINDA BULUNAN ALTIN MADENİDİR→BİLGİNİN KULLANILMASI ALTININ YERYÜZÜNE ÇIKARILMASIDIR durum metaforu meydana gelmektedir. Bununla birlikte, altın için toprak kapsayıcı bir varlık durumundadır. Altının kaynağı toprak yüzeyinin altında ve içinde bulunmakta ve bu yüzden ortaya çıkmadan gözle görünmemektedir. Altının tüm bu

özellikleri bilgi için de sistematiktir. Bilgi gibi soyut bir kavram için insan aklı ve zekası hem kaynak hem de kapsayıcı bir yer durumundadır. Kullanılan bilgi, olay ve durumlar üzerinde belirli bir etkiye sahip olmakta yani görünür olmaktadır. Kullanılmayan bilgi ise, varlığını korumakta fakat herhangi bir etkiye sahip olamamaktadır. Kullanılmayan ve kullanılan bilgi farklı özellik ve etkilere sahiptir. Her iki kavram da ortak özelliği değerlilik olan somut kavramlarla şekillendirilmiştir, aralarındaki etki farkı ise kaynak alanda yer alan kavramların farklı yönleri ile sistemleştirilmiştir. Altın taş, altın madeninin işlenmemiş, en saf şeklidir. Yeraltında bulunan altın madeni görülmez, fakat görülmemesi var olmadığına bir delil değildir. Altın taş, değerlidir ancak işlenmediği için fonksiyonel değildir. Kullanılmayan bilgi de, bilginin en saf halidir. Çünkü bilgi kullanıldıkça işlevsellik ve etki kazanmaktadır. Kullanılmayan bilgi, etkisi görülmediği için bilinmeyen bir varlıktır. Kullanılan bilgi ise tuğ tokası gibi işlenmiş, belli bir işlev kazanmış ve etkisi olan bilgi türüdür. Kullanılan bilgi, kullanılmayan bilgiye göre daha değerlidir. Altın taş kadar değerli olan kullanılmayan bilgi, bu değerinin ölçüsü olarak yeraltında bulunurken, tuğ tokası kavramı ile yapılandırılmış kullanılan bilgi daha değerli olduğu için insan başında, yani daha yüksek bir konumda bulunmaktadır.

yime yakşı aymış biliglig sözi

biliglig sözi körse barçın tözi (555)

Yine bilgili ne güzel söylemiş; bilen insanın sözü, dikkat edersen, değerli bir metâa benzer.

Kaynak alan: İpek

Hedef alan: Söz

Beyitte *biliglig sözi* 'bilginin sözü', önemli ve değerli olmasından dolayı *barçın* 'ipek' kavramının anlam alanı içerisinde değerlendirilmiştir. SÖZ İPEKTİR varlık-madde metaforu değerli olma özelliği bakımından kaynak alan seçilen ipek kavramının, hedef alanda yer alan söz kavramına aktarılması sonucu meydana gelmiştir.

negü tir eşitgil kîngeşçi öge

kîngeşte töker begke yünçü üge (2935)

Dinle, istişarede beyin önüne yığınla inci döken has müşavir ne der.

Kaynak alan: İnci

Hedef alan: Söz

Beyitte istişare sırasında müşavirin beye önemli ve değerli sözler aktarması *yünçü tök-* ‘inci dökmek’ şeklinde metaforik bir anlatımla ifade edilmiştir. Değerli ve önemli özelliklere sahip söz kavramı değerli olma özelliğinin temsilcisi seçilen inci kavramı ile şekillendirilmiş ve SÖZ İNCİDİR metaforu meydana gelmiştir. Beyit içerisinde değerli söz söylemek durumu da SÖZ İNCİDİR metaforu ile ilgili olarak DEĞERLİ SÖZ SÖYLEMEK İNCİ DÖKMEKTİR şeklinde betimlenmiştir.

süzük can kepi bu kara yir tuğı

kara yir kep örtünür ay kılkı ağı (5422)

Bu duru canın kalıbı olan vücut bu kara toprak tıcacıdır; ey gönlünde hazineler taşıyan insan, kara toprak bunlar ile dolar.

Kaynak alan: Hazine

Hedef alan: Karakter

Beyitte *kılkı* ‘karakter, mizaç’ bakımından değerli insan *ağı* ‘hazine’ kavramı ile karşılanmaktadır. Kaynak alanda yer alan hazine kavramının, hedef alandaki karakter kavramına aktarılması sonucu oluşan KARAKTER HAZİNE DİR metaforu, insana ait bir özelliğin hedef alanda yer alması sebebiyle İNSAN HAZİNE DİR üst metaforunu da oluşturmaktadır. Karakter ve mizaç bakımından olumlu özelliklere sahip olan ve bu nedenle değerli olan insan kavramı, değerli eşyaların kaynağı konumundaki hazine kavramı ile maddeleştirilmiştir. Bu kavramsallaştırmada kaynak alan olarak seçilen hazine kavramı ile hedef alan olan insanın olumlu karakter özellikleri arasında değerli olma ortaklığı anlam ilişkisinin kurulmasında belirleyici olmuştur.

ıdı yakşı aymış biliglig bũgũ

***biliglig sözi yinçũ yakut tigũ* (5142)**

Bilgili hakim çok iyi söylemiş; bilginin sözü inci ve yakut gibidir.

Kaynak alan: İnci ve yakut

Hedef alan: Söz

Beyitte bilgili insanın sözü değerli olması bakımından *yinçũ yakut* ‘inci, yakut’ kavramları ile ilişkilendirilmiştir. SÖZ İNCİ, YAKUTTUR varlık-madde metaforu, hedef alanda yer alan söz kavramının bilgi taşıması bakımında değerli değerli olması özelliği için inci ve yakut gibi mücevherlerin somut değerlerinin kaynak alan olarak seçilmesi ile şekillendirilmiştir. Farklı kavramlara ait değerlilik özelliği iki kavram arasındaki anlam ilişkisinin kurulmasında ortak özellik kabul edilirken, sözün önemli olmasından kaynaklanan soyut değerliliği maddî değer gösteren varlıklarla somutlaştırılmıştır.

Kaynağını maddenin değersizlik özelliğinden alan metaforlar

uķuşķa turur bu ağırlık itig

uķuşsuz kişi bir avuķķa tetig (297)

Bütün bu hürmet ve itibar akıl içindir; akılsız adam bir avuç balçık gibidir.

Kaynak alan: Balçık

Hedef alan: İnsan

Aklın ve bilginin öneminin vurgulandığı beyitte, akılsız insan *bir avuķķa tetig* ‘bir avuç balçık’ ifadesi ile betimlenmiştir. Kaynak alandaki balçık kavramının hedef alandaki akılsız olma özelliğini taşıyan insan kavramına aktarılması ile AKILSIZ İNSAN BALÇIKTIR (<İNSAN BALÇIKTIR) ontolojik metaforu meydana gelmiştir. Maddeleştirmeye dayanan bu metaforun yapılandırılmasında balçık kavramının değersiz olma özelliği ile bilgiye ve akla sahip olmayan insanın değersiz ve faydasız olma özelliği arasındaki ortaklıklardan faydalanılmıştır. Aynı zamanda İslamî inanışa göre, Allah insanları balçıktan yaratmış, bu balçığı da ruh ile canlandırmıştır. Bu açıdan

ele aldığımızda, balçık insanın dışa ait değersiz ve geçici özelliklerini oluştururken, insana hayat veren ruh ve karakter yapısı ise insanı diğer varlıklardan farklı kılan, soyut özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Akılsız insan kavramının balçık kavramı ile şekillendirilmesinde, balçığın şekle ait ve etkisiz olma gibi özellikleri de etkili olmaktadır. Daha açık bir ifade ile belirtmemiz gerekirse, akılsız insan görünüş olarak insan özelliklerine sahip fakat değer bakımından herhangi bir öneme sahip olmaması sebebiyle balçık kavramı ile değerlendirilmiştir.

biligsiz kişi ol şuruğ sır beğiz

biliglig kişi ornı kökte eğiz (2452)

Bilgisiz adam boş bir kalıptan ibarettir; bilgili kimsenin yeri gökten daha yüksektir.

Kaynak alan: Boş kalıp

Hedef alan: İnsan

Örnekte *biligsiz kişi* 'bilgisiz insan' *şuruğ sır beğiz* 'boş kalıp' ifadesi ile anlamlandırılmıştır. BİLGİSİZ İNSAN BOŞ KALIPTIR varlık-madde metaforu, bilgisiz olma özelliğini taşıyan varlığın, somut bir kavram ile şekillendirilip maddeleştirilmesi sonucu oluşmuştur. İnsan, beden ve ruhun birleşiminden oluşan bir varlıktır. Beden yani vücut, insanın somut görüntüsünü ve özelliklerini belirten bir kavramken; ruh yani karakter yapısı ise insanın soyut özelliklerini içinde barındıran bir kavramdır. Soyut bir kavram olan yani varlığı tespit edilemeyen ruh ve karakter kavramları, insanın hareket ve davranışına yön verdiği için vücudun içinde bulunan, görülmeyen bir kavram olarak düşünülmektedir. Vücut ise tüm karakter özelliklerini bünyesinde barındıran ve bunları kapsayan kapsayıcı durumunda bir kalıptır. BİLGİSİZ İNSAN BOŞ KALIPTIR metaforu, İNSAN KALIPTIR→VÜCUT KARAKTER İÇİN KAPSAYICI VARLIKTIR metaforlarını da bünyesinde barındırmaktadır. Bilgisiz olma, soyut bir karakter özelliğidir. BİLGİSİZ İNSAN BOŞ KALIPTIR metaforu, bilgiye sahip olmayan insanın sadece görünüş ve dış özellikleri bulunduğu, bu dış görünüşün şekil verdiği ve kapsadığı başka bir varlığın

bulunmadığını ifade etmektedir. Kalıp, bir maddeyi içinde bulundurduğu ve ona şekil verdiği müddetçe fonksiyonel görevini yerine getirecektir. Kalıbın boş olması, yani bilgisiz olma durumu insanın işlevsiz olmasıdır. Ayrıca metaforik ifade içerisinde yer alan *ķuruđ* 'kuru' kavramı, ıslak olmayan, bünyesinde herhangi bir sıvı barındırmayan maddenin somut özelliğidir. İfade içerisinde, kuru olma kavramı temel anlamından uzaklaşarak boş olma kavramı yerine kullanılmış ve böylece BOŞ OLMA KURU OLMADIR metaforu meydana gelmiştir. Sıvı maddeler, bulundukları yüzey üzerinde yayılma özelliği göstermektedirler. Kuru madde yüzeyinde dağılma ve kapsama özelliği bulunan sıvı bir madde bulunmadığı için boş madde ve boş olma durumu ile ontolojik uygunlukları göstermektedir.

ķōngŭlsŭz kişiler ķuruđ kep bolur

ķōngŭl birle yaľnguķ ķamuđ iş ķılur (2472)

Gönŭlsŭz insan kuru bir kalıp olur; insan her işi gönŭl ile yapar.

Kaynak alan: Boş kalıp

Hedef alan: İnsan

Beyitte anlayış ve muhakeme yeteneğine sahip olmayan insanlar *ķōngŭlsŭzkiři* 'gönŭlsŭz insan' ifadesi ile somutlaştırılırken, anlayışı ve akı olmayan insan kavramı olumsuz özelliklerinden dolayı *ķuruđ kep* 'boş kalıp' kavramı ile yapılandırılmaktadır. Kaynak alanda yer alan boş kalıp kavramının hedef alandaki akılsız insan kavramı üzerine şemalanması ile oluşan AKILSIZ İNSAN BOŞ KALIPTIR (<İNSAN KALIPTIR) metaforunda iki kavram arasındaki anlam ilişkisi değersiz olma ortak paydasına dayanmaktadır. Boş kalıp, şekil olarak varlığın fakat nitelik olarak değersizliğin simgesi durumundadır. DEĞERSİZ/İŞLEVSİZ OLAN BOŞTUR metaforu değersiz olma veya belirli bir işleve sahip olmama durumunun boş kalıp kavramı ile somutlaştırılması sonucu meydana gelmiştir. Akılsız ve anlayışsız insan, görünüş bakımından insan özellikleri taşıyan fakat herhangi bir işleve ve değere sahip olmayan insandır. İnsanın görünüş bakımından insan özelliklerine sahip olması kalıp kavramı ile belirtilirken, akılsız olması

ve bu nedenle değersiz ve işlevsiz olması özelliği ise boş olma durumu ile ifade edilmektedir.

Kaynağını maddenin derinlik özelliğinden alan metaforlar

İdi me batıĝ hendese sakıŝı

anın tezgınür kör ĥakimler başı (2786)

Hendese hesabı çok derin bir hesaptır; bu hesap hakimlerin bile başını döndürür.

Kaynak alan: Derinlik

Hedef alan: Hesap

Beyitte *hendese sakıŝı* ‘hendese hesabı’nın çok ayrıntılı ve geniş bilgi gerektiren bir konu olması *batıĝ* ‘derin’ kavramı ile karşılanmaktadır. Maddenin boyutuyla ilgili bir kavram olan derinliğin hesap kavramını nitelemesi sonucu HESAP DERİNLIĞİ OLAN MADDEDİR varlık-madde metaforu meydana gelmektedir. Bu metaforun meydana gelmesinde etkili olan ontolojik ve epistemik uygunluklar ise şöyledir: Maddenin boyutuyla ilgili bir kavram olan derinlik, maddenin dibi ile yüzeyi arasındaki uzaklığın ölçüsüdür. Hendese hesabı, geniş bilgi gerektiren ve ayrıntılı bir konu olması dolayısıyla maddenin derinliğı bu kavram için bir ölçüdür. Derinliğı olan maddenin yüzeyi ile dibi arasındaki mesafe nedeniyle kapsadığı alan daha geniŝtir. Hendese hesabı da pek çok bilgi ve ayrıntıyı kapsamaktadır.

batıĝ yinĝke sözler uĝayın tise

bulardın eşit söz uĝulĝay basa (4394)

Derin ve ince manalı sözleri anlamak istersen, sözü bunlardan dinle, anlarsın.

Kaynak alan: Derinlik

Hedef alan: Söz

Beyitte söz kavramının anlam bakımından ayrıntılı ve manalı olması durumu *batıĝ* ‘derin’ kavramı ile karşılanmaktadır. Temel anlamda maddenin

derinliğinin göstergesi durumundaki derin kavramının söz kavramını nitelemesi ile SÖZ DERİNLİĞİ OLAN MADDEDİR metaforu meydana gelmiştir. Bu metaforun oluşumunda maddenin derinlik özelliği, sözün anlam katmanına sahip olması yani pek çok anlam ihtiva etmesi özelliğini belirten somut bir gösterge olarak belirlenmiştir. Derin olma boyut bakımından daha büyük olmanın ve bu nedenle daha kapsayıcı olmanın ifadesidir. Ayrıca manalı sözlerin anlaşılmasının zor olması özelliği de söz kavramının derin kavramı ile yapılandırılmasında etkili olmuştur. Derinliği olan maddenin dibi ile yüzeyi arasındaki mesafenin fazlalığı, bu maddenin incelenmesini zorlaştıran bir etkidir. Derin olmayan, yüzeysel maddelerin varlıkları kolayca tespit edilirken, derinliği olan maddenin varlığının ve kapsamının belirlenmesi kolay olmamaktadır. Derinliğin bu özelliği ile sözün anlam bakımından ayrıntılı ve manalı bu sebeple de zor anlaşılır olması özelliği arasında kurulan anlam ilişkisi ontolojik uygunlukları yansıtmaktadır.

ölüm aldı mindin bu iki tatığ

*nerek emdi dünya ay **bilgi batığ** (4704)*

Bu iki zevki ölüm benim elimden aldıktan sonra, şimdi bu dünyanın bana ne lüzumu var; ey derin bilgili insan.

Kaynak alan: Derinlik

Hedef alan: Bilgi

Bilgi batığ ‘bilgisi derin’ ifadesi, ayrıntılı ve miktar olarak çok bilgi sahibi olma durumunu karşılayan metaforik bir anlatımdır. Derinlik, somut maddenin en ve boy dışındaki üçüncü boyutudur. Somut maddeye ait bu özelliğin, soyut bir kavram olan bilgi kavramı üzerine şemalanması ile BİLGİ DERİNLİĞİ OLAN MADDEDİR (<BİLGİ MADDEDİR) metaforu meydana gelmiştir. Maddenin derinlik özelliği bilginin miktarını belirleyen ontolojik uygunluğu oluşturmaktadır.

Kaynağını maddenin tatlılık özelliğinden alan metaforlar

ilig saklıkı kıldı ilke asıg

*bu asğı bile **boldı ilde tatıg** (448)*

Hükümdarın ihtiyatlı olması memlekete fayda getirir; bu fayda ile memlekette huzur temin edilir.

Kaynak alan: Tat

Hedef alan: Olumlu durum

Beyitte hükümdarın ihtiyatlı davranışlarının halka fayda sağlaması ve bu fayda sayesinde halkın huzura ve sükuna kavuşması durumu *tatıg* ‘tat’ kavramı ile karşılanmaktadır. Temel anlam olarak yenilebilen maddenin tat alma organları vasıtasıyla algıladığı duyumu karşılayan tat kavramı, huzur ve sükun gibi olumlu durumların somutlaştırılması için kaynak alan seçilmiş ve böylece OLUMLU DURUM TATTIR varlık-madde metaforu meydana gelmiştir. Yenilebilen maddeyi anlamlı ve belirleyici kılan tat, soyut varlıkların olumlu ve beğenilen özelliklerinin ifadesi durumundadır:

*sini alktaçı bu **et öz tatıgı** ol*

et öz kılkı barça saŋga katıgı ol (5404)

Seni bitiren bu nefsanî zevklerdir, senin için vazgeçilmesi zor olan işte bu nefsanî arzulardır.

Kaynak alan: Tat

Hedef alan: Zevk

Örnekte yer alan *et öz tatıgı* ‘vücut tadı’ ifadesi, insanın yapmaktan hoşlandığı ve zevk aldığı şeyleri belirten metaforik bir ifadedir. İnsanın yapmaktan hoşlandığı ve zevk aldığı şeyler, maddenin sahip olduğu tat özelliği ile yapılandırılarak ZEVLİ/HOŞA GİDEN ŞEYLER TATLI MADDEDİR (<ZEVLİ TATTIR) varlık-madde metaforu meydana gelmiştir. Kaynak alanda yer alan tat kavramı ile hedef alandaki zevk kavramı arasında kurulan anlam ilişkisinde her iki kavramın memnun edici ve beğenilir olma özellikleri belirleyici olmuştur. Tat, yenilebilen maddeyi anlamlı kılarak insan üzerinde

memnun edici bir duygu yaratmaktadır. İnsanın zevkli ve hoş a giden şeyler yapması insanda memnuniyet uyandırmaktadır.

tilek arzu sürmek içi keç tatıg

tatıg ayıtı bar yarınlık katıg (6120)

Heva ve arzu peşinde koşmak çok zevklidir; fakat bu zevk için yarın ağır bir şekilde hesap sorulacaktır.

Kaynak alan: Tat

Hedef alan: Zevk

Beyitte yer alan *tilek arzu sür-* ‘dilek, arzu sürmek’ insanın dilediğı ve arzuladığı şeyleri yapması durumunu ifade eden bir deyimdir. Bu durumun memnuniyet verici olumlu özellikleri bağlam içerisinde *tatıg* ‘tat’ kavramı ile somutlaştırılmıştır. ZEVLİ/HOŞA GİDEN DURUM TATLI MADDEDİR (<ZEVK TATTIR) metaforu kaynak alandaki somut maddenin tat özelliğinin hedef alanda yer alan hoş a giden ve zevkli durumların üzerine şemalanması sonucu oluşmuştur. Maddenin duyularla algıladığı bir duyum olan tat kavramı olumlu bakış açısını yansıtmaktadır. Bu nedenle olumlu özellik taşıyan madde, durum ve olaylar tat kavramı ile maddeleştirilmektedir.

yangıda bolur körse barça tatıg

tatıgı tilep er kör emger katıg (689)

Dikkat edersen, bütün zevkler yenide bulunur, zevk için de insan her zahmete katlanır.

Kaynak alan: Tat

Hedef alan: Olumlu özellikler

Tat, yenilebilen maddenin tat alma duyusuna sahip organlar vasıtasıyla algıladığı duyumdur. Yukarıdaki örnek ise *tatıg* ‘tat’, *yangı* ‘yeni’ olma özelliğine sahip varlığın bir özelliğı olarak ele alınmıştır. Burada yeni varlığın olumlu, insana hoş gelen özellikleri maddenin tatlı (tada sahip olma) özelliğı ile ifade edilerek YENİ OLAN VARLIK TADI OLAN MADDEDİR→ YENİ

OLAN VARLIĞIN OLUMLU ÖZELLİKLERİ TATTIR ontolojik metaforları meydana gelmiştir.

eşitse bolur ol kulağğa tatıǵ

telim sözlemiş sözde bolmaz asıǵ (1915)

Dinlemek kulak için bir zevktir; çok söylemekte fayda yoktur.

Kaynak alan: Tat

Hedef alan: Dinlemek

Dinlemenin konuşmaktan daha iyi ve faydalı olduğunun anlatıldığı beyitte, dinlemenin olumlu özellikleri *eşitse bolur ol kulağğa tatıǵ* ‘dinlemek kulağa tattır’ şeklinde bir ifade ile somutlaştırılmıştır. Dinlemek kavramının faydalı olma, zevkli olma gibi olumlu ve beğenilen özellikleri maddenin tat özelliği ile belirtilmiş ve böylece DİNLEMEK TATLI MADDEDİR (<DİNLEMEK TATTIR) ontolojik metaforu meydana gelmiştir. Kulağın algıladığı duyum olan dinlemenin, tat alma organları vasıtasıyla algılanabilen bir duyum olan tat kavramı ile şekillendirilmesinde duyular arası bir aktarma da yapılmıştır. Burada işitme duyusunun, tat alma duyusuna ait özellikler ile yapılandırılması sonucu İŞİTMEK TAT ALMAKTIR metaforu ortaya çıkmıştır. Yenilebilen maddenin özelliği olan tat, insan üzerinde memnuniyet verici hisler uyandırma ve beğenilme gibi olumlu özellikleri nedeniyle dinleme kavramına aktarılmıştır. Tat, tad alma organları için olumlu etkiye sahipken işitilen şeyler de kulak üzerinde olumlu etki bırakmaktadır. Kutadgu Bilig’de olumlu varlık, durum ve olaylar metaforik olarak maddenin tada sahip olma özelliği ile yapılandırılırken olumsuz varlık, durum ve olaylar ise maddenin tatsız olma özelliği ile şekillendirilmektedir:

ıdıšte tū bolsa yaraǵsız bolur

tū aş suvka tüşse tatıǵsız bolur (2918)

İçkide kıl bulunursa, yakışık almaz; kılın yemeğe ve içkiye düşmesi tatsız bir şeydir.

Kaynak alan: Tatsız olma

Hedef alan: İstenilmeyen durum

Beyitte yemeğe ve içkiye kılın düşmesi gibi istenilmeyen bir durum *tatıgsız* 'tatsız' kavramı ile somutlaştırılmaktadır. İSTENİLMEYEN DURUM TATSIZ MADDEDİR metaforu istenilmeyen, beğenilmeyen ve hoş olmayan bir durumun olumsuz özelliklerinin ifadesinde maddenin tatsız olma özelliğinin kaynak alan olarak seçilmesi sonucu meydana gelmiştir. Bu anlam aktarmasının oluşumunda kaynak ve hedef alanlardaki kavramlara karşı belirlenen ortak olumsuz bakış açısı belirleyici olmuştur.

ölür men ökünçün akar köz yulum

tatıglar tatıgsız kılar bu ölüm (6178)

Ölüyorum, peşimanlıktan iki gözüm iki çeşme oldu; bu ölüm tatlıları tatsızlaştırıyor.

Kaynak alan: Tatsız madde

Hedef alan: Hoşa gitmeyen durum

Örnek beyitte ölümün olumsuz özellikleri *tatıglar tatıgsız kılar* 'tatlıları tatsız yapmak' şeklinde metaforik bir ifade ile belirtilmiştir. Temel anlam olarak tat alma organları vasıtasıyla algılanan duyum olan tat ve maddenin tada sahip olmama özelliğinin göstergesi olan tatsız kavramları bağlam içerisinde olumlu ve olumsuz özelliklere sahip durumları simgelemekte ve OLUMLU DURUM TATLI MADDEDİR, OLUMSUZ DURUM TATSIZ MADDEDİR metaforlarını şekillendirmektedir. Ölüm dünya yaşamından ve bu yaşamın olumlu, zevkli ve istenilen özelliklerinden ayrılmaktır. Yaşamı anlamlı kılan değerler olumlu bakış açısını yansıtan tat kavramı ile somutlaştırılırken, yaşamın bitmesi ile dünya yaşamının olumlu ve beğenilen özelliklerinden uzak kalma durumu ise olumsuz bakış açısını yansıtan tatsız olma kavramı ile karşılanmıştır.

süçig bu tiriglik açığ bu ölüm

anundı kanı emdi kaçğu yolum (1170)

Bu hayat tatlı idi, ölüm acıdır; ölüm yakaladı, bundan kaçış yolu nerede.

Kaynak alan: Tatlılık

Hedef alan: Hayat

Örnek beyitte yer alan *süçig tiriglik* ‘tatlı hayat’ ifadesinde, hayat kavramının olumlu özellikleri metaforik olarak vurgulanmaktadır. Burada kaynak alan olarak seçilen maddenin tatlı olma özelliğinin, hedef alanda yer alan hayat kavramına aktarılması ile HAYAT TATLI MADDEDİR (<HAYAT MADDEDİR) metaforu meydana gelmiştir. Maddenin duyu organları vasıtasıyla algılanabilen bir özelliği olan tatlılık, hayat kavramının güzel, zevkli ve istenilir olma gibi olumlu özelliklerini karşılamaktadır. Sistematiik olarak maddenin tatlı olma özelliği olumlu bakış açısını gösterirken, acı olma özelliği ise olumsuz bakış açısını yansıtmaktadır. Beyitte *açığ ölüm* ‘acı ölüm’ bu sistematiikliğı göstermektedir. ÖLÜM ACI MADDEDİR (<ÖLÜM MADDEDİR) ontolojik metaforunda, maddenin acı olma özelliği ölüm kavramının olumsuz özelliklerini karşılamaktadır.

töşek koldı yattı bir az inçrünüp

uğıdı bir ança ***süçig*** amrulup (5826)

Yatağını hazırlattı ve yatıp, biraz istirahat etti; bir müddet tatlı ve sakin bir uykuya daldı.

Kaynak alan: Tatlılık

Hedef alan: Uyku

Sessiz ve rahat bir şekilde uyuma durumu beyitte *süçig uçı*- ‘tatlı uyumak’ ifadesi ile karşılanmaktadır. Temel anlam olarak maddenin tatlı olma özelliğini gösteren tatlı kavramı, uyuma eyleminin niteliğini belirterek metaforik bir anlam kazanmıştır. UYKU TATLI MADDEDİR (<UYKU MADDEDİR) varlık-madde metaforunda maddenin tatlı olma özelliği uykunun nitelik bakımından rahatlatıcı ve sakin olma gibi olumlu özelliklerini karşılamaktadır.

negü teg kılınsa sen andağ kılın

süçig sözlese söz süçig bol tilin (4307)

Onlar nasıl hareket ederlerse, sen de öyle yap; tatlı söz söyleyenlere sen de tatlı dil ile mukabele et.

Kaynak alan: Tatlılık

Hedef alan: Söz

Beyitte yer alan söz *süçig sözle*- ‘sözü tatlı söylemek’ ve *tilin süçig bol*- ‘sözle tatlı olmak’ ifadeleri güzel, kırıcı olmayan ve hoş bir şekilde konuşmayı gösteren anlatımlardır. Kaynak alanda seçilen maddenin tatlı olma özelliğinin hedef alanda yer alan söz kavramı üzerine şemalanması ile SÖZ TATLI MADDEDİR (<SÖZ MADDEDİR) varlık-madde metaforu meydana gelmiştir.

*tiriglikke tatğı **süçig can** sevinçi*

yigitlik teg edgü yok ermiş ayıttım (6525)

Sordum, gençlik kadar hayatta zevk veren ve tatlı canı mesud eden iyi bir şey yokmuş.

Kaynak alan: Tatlı madde

Hedef alan: Can

Örnek beyitte somut maddenin tada ait özelliğinin göstergesi olan *süçig* ‘tatlı’ kavramı, soyut bir varlık olan can kavramını nitelemektedir. Tatlı kavramının tada sahip olan bir madde yerine soyut ve tada sahip olmayan bir maddeyi nitelemesi sonucu CAN TATLI MADDEDİR (<CAN MADDEDİR) metaforu meydana gelirken, tatlı kavramı da metaforik bir anlam kazanmaktadır. Can kavramının tatlı kavramı ile yapılandırılmasında, canın değerli ve sevilen bir varlık olarak olumlu özelliklere sahip olması belirleyici olmuştur. Metaforik olarak olumlu varlık, durum ve olayları temsil eden tatlı kavramı, olumlu özelliklere sahip olması nedeniyle can kavramına aktarılmıştır.

***köni söz açığ ol** ^{sin}gürgil anı*

*yarın asğı kelgey **süçitgey** sini (5777)*

Doğru söz acıdır; onu hazmedebilirsen, yarın faydasını görürsün, o sana zevk verir.

Kaynak alan: Tatlı madde

Hedef alan: Olumlu durum

Beyitte *köni söz* 'doğru söz' kavramının olumlu ve olumsuz özellikleri maddenin tada ait özellikleri ile somutlaştırılarak ifade edilmektedir. Doğru söz kavramının taşıdığı gerçekler sebebiyle kırııcı ve üzücü olması maddenin tada ait acılık özelliği ile kavramsallaştırılmış ve böylece SÖZ ACI MADDEDİR metaforu meydana gelmiştir. Doğru sözün üzücü ve kırııcı olma özelliğinin maddenin acılık özelliği ile şekillendirilmesinde acı maddenin yakıcı bir tada sahip olması ve bu nedenle olumsuz bakış açısını yansıtmaları etkili olmuştur. Doğru söz kavramının olumsuz özellikleri acı kavramı ile yapılandırılırken, doğru sözün hazmedilmesi ve kabul edilmesi durumunda sağladığı faydalar ve insana verdiği zevkler ise *süçit*- 'tatlılaştırmak' kavramı ile belirtilmiştir. Kaynak alan olarak seçilen tatlılaştırmak kavramı temel anlamda somut maddenin tadını tatlı duruma getirmek iken bağlam içerisinde zevk vermek ve memnun etmek gibi olumlu durumlar üzerine şemalanarak MEMNUN EDİLMEK/ ZEVK VERMEK TATLILAŞTIRMAKTIR (<OLUMLU DURUM TATLI MADDEDİR) metaforunu oluşturmaktadır. Maddenin tada ait bir özelliği olan tatlılık, hoş ve sevilen bir tat olması nedeniyle olumlu durumların temsilcisi olarak belirlenmektedir.

negüke inanıp sağıngu uzun

*negüke **süçinip** avıngu özün (3783)*

Neye güvenerek, uzun emeller besleyeceksin; neye sevinerek, kendini avutacaksın.

Kaynak alan: Tatlı madde

Hedef alan: Olumlu durum

Beyit içerisinde yer alan *süçin*- 'tatlılaşmak' kavramı bağlam içerisinde somut maddenin tat bakımından tatlı duruma gelmesini değil, mutlu olmayı ve sevinmeyi karşılayan metaforik bir kavramdır. MUTLU OLMAK/SEVİNMEK TATLILAŞMAKTIR metaforu kaynak alanda yer alan somut maddeye ait tatlı tada sahip olma özelliği ile hedef alandaki mutlu olmak, sevinmek kavramları arasında kurulan anlam ilişkisinden ortaya çıkmıştır. Bu iki kavram arasındaki

anlam ilişkisinin kurulmasında ise iki kavramın da olumlu bakış açısını yansıtmaları ortak özelliği belirleyici olmuştur. Tatlı madde, sahip olduğu tat ile insanda hoş ve güzel duygular uyandırması sebebiyle olumlu bir kavram olarak değerlendirilmiş ve olumlu kavramların yapılandırılmasına kaynaklık etmiştir.

tatlı kayda erse tatlısız bile

süçig kayda erse songında açığ (3585)

Zevk nerede ise, mihnet de beraberdir; tatlı nerede ise, orada acı vardır.

Kaynak alan: Tatlı madde

Hedef alan: Olumlu durum

Olumlu durum ve olayların daima zıddı ile varolması durumunun ifade edildiği beyitte *süçig* ‘tatlı’, *tatlı* ‘tat’ kavramları olumlu durum ve olayları karşılarken, *açığ* ‘acı’, *tatlısız* ‘tatsız’ kavramları da olumsuz durum ve olayları temsil etmektedir. Olumlu ve olumsuz olay ve durumlar, maddenin tada sahip olma ve tat bakımından özellikleri ile maddeleştirilmiş ve böylece OLUMLU DURUM TATLI MADDEDİR, OLUMLU DURUM TADI OLAN MADDEDİR, OLUMSUZ DURUM ACI MADDEDİR, OLUMSUZ DURUM TATSIZ MADDEDİR metaforları meydana gelmiştir. Bu metaforik yapılandırmada tatlı ve tadı olan maddeye karşı kabul edilmiş olumlu bakış açısı olumlu varlıkların yapılandırılmasında, acı ve tatsız maddeye karşı belirlenmiş olan olumsuz bakış açısı da olumsuz varlıkların şekillendirilmesinde etkili olmuştur. Tatlı ve tadı olan maddelerin sahip oldukları lezzet dolayısıyla insanda güzel ve hoş duygular uyandırması bu kavramlara karşı olumlu bakış açısının benimsenmesine sebep olurken, acı ve tatsız maddelerin insan üzerinde hoş gitmeyen duygulara neden olması bu kavramların olumsuz bakış açısıyla değerlendirilmesini sağlamıştır.

Kaynağını maddenin acılık özelliğinden alan metaforlar

iligke bağa kördi yaşru közin

kaşı közi tügmiş açıtmiş yüzün (770)

Göz ucu ile gizlice hükümdara baktı; o kaşını çatmış ve yüzünü buruşturmuş idi.

Kaynak alan: Acılık

Hedef alan: Yüz

Yüzün açıt- 'yüzünü acılaştırmak' ifadesi, küskünlük veya hoşnutsuzluk belirten bir yüz ifadesine sahip olmak anlamına gelmektedir. Maddenin tatma duyusu ile algılanabilen bir özelliği olan acılık, olumsuz durum ve olaylar karşısında yüzün aldığı ifadeyi betimlemekte ve YÜZ ACI MADDEDİR (<YÜZ MADDEDİR) varlık-madde metaforu meydana gelmektedir. Genel kabul olarak acı kavramı olumsuz bakış acısını yansıtmaktadır. Bu bakış açısı da sistematik olarak KÖTÜ ACIDIR metaforu çevresinde pek çok metaforik ifadenin oluşumunu sağlamaktadır. Kutadgu Bilig'de ölüm ve doğru söz gibi kavramların, istenilmeyen, üzücü olma gibi olumsuz özellikleri acı kavramı ile yapılandırılarak metaforlaştırılmıştır:

tirigke ağın hiç yok erse kıyın

*tap erdi bu **açığ ölümke** bakın (5415)*

İnsan için başka hiçbir eziyet olmasa bile, bu acı ölüme bakmak kafidir.

Kaynak alan: Acılık

Hedef alan: Ölüm

Örnekte ölüm kavramının niteliğini belirten *açığ* 'acı' kavramı maddenin tada ait bir özelliğidir. Kaynak alanda yer alan acı kavramının hedef alanda yer alan ölüm kavramına aktarılması ile ÖLÜM ACI MADDEDİR (<ÖLÜM MADDEDİR) metaforu meydana gelmiştir. İstenilmeyen ve üzücü bir durum olan ölüm, kötü özelliklerinden dolayı olumsuz kavramlar ve durumları karşılayan acı kavramı ile yapılandırılmıştır.

köni söz** irig ol **köngülkeaçığ

sîngürse anıng asğı birgey tatığ (5774)

Doğru söz sert olur ve gönüle acı gelir; bu sözün manasını iyice ruhuna sindirirsen, faydası senin için tatlı olur.

Kaynak alan: Acılık

Hedef alan: Söz

Beyitte *kōnisōz* ‘doğru söz’, kırıcı olma ve hoşla gitmeme özellikleri bakımından olumsuz bakış açısı ile ele alınmıştır. Doğru sözün bu olumsuz özellikleri maddenin acı olma özelliği ile şekillendirilerek DOĞRU SÖZ ACI MADDEDİR (<SÖZ MADDEDİR) ontolojik metafor meydana gelmiştir. Örnekte doğru sözün olumsuz özelliklerinin etki alanı *kōngül* ‘gönül’ olarak belirlenmiştir. Buna göre, doğru sözü acı madde olarak kavramsallaştıran metaforik zihnî algılayış, doğru sözü kavrayan ve doğru sözün olumsuz özelliklerinden etkilenen gönül kavramını da tada ait duyum özelliği olan bir varlık olarak maddeleştirmiştir.

tağı bir seningde basa ol kiçig

bularning bile ol açığ ya süçig (4183)

Biri de senden sonra gelen küçüklerdir; hayatın acı ve tatlı anları bunlar ile birlikte duyulur.

Kaynak alan: Acılık

Hedef alan: Olumsuzluk

Kutadgu Bilig’de *açığ* ‘acı’ kavramı genel olarak olumsuz olma özelliği taşıyan belirli bir varlık üzerine şemalanarak metaforik anlamlar kazanmıştır. Bununla birlikte acı kavramının doğrudan doğruya olumsuz olma kavramını karşıladığı da görülmektedir. Yukarıdaki örnekte, devlet kademesinde daha küçük ve önemsiz rütbelere sahip hizmetlilerin kendilerinden yüksek ve önemli rütbelere sahip hizmetliler için olumsuz etkileri acı kavramı ile aktarılmıştır. Maddenin tada ait bir özelliği olan acılık, doğrudan doğruya olumsuz olma kavramına aktararak OLUMSUZ ACIDIR varlık-madde metaforu meydana gelmiştir. Alt kademedeki hizmetlilerin olumsuz etkileri acı kavramı ile şekillendirilirken olumlu özellikleri ise acı kavramının zıddı olarak

düşünebileceğimiz *süçig* ‘tatlı’ kavramı ile yapılandırılarak OLUMLU TATLIDIR metafor meydana gelmiştir.

negüke muṅaḍur sen munça katıḡ

*negüke **kılur sen tiriglik açığ** (5477)*

Niçin bu kadar çok kederleniyorsun, neden bu hayatı kendine zehir ediyorsun.

Kaynak alan: Acılık

Hedef alan: Hayat

Beyitte yer alan *tiriglik açığ kıl-* ‘hayatı acılaştırmak’ ifadesi, hayatın zevklerinden uzak kalarak üzülmek ve sıkılmak durumunu karşılayan bir deyimdir. Bu ifadenin yapılandırılışında maddenin tat bakımından acı olması özelliği kaynak alan olarak belirlenerek hedef alanda yer alan hayat kavramının olumsuz ve kötü özelliklere sahip olması durumu üzerine şemalanmış böylece hem hedef alandaki kavramın maddeleştirilmesini sağlamış hem de hedef alandaki kavramın belirli özelliklerinin temsilcisi olmuştur. Hedef alanda yer alan hayat kavramının maddenin acı tada sahip olabilme özelliği ile yapılandırılması sonucu HAYAT ACI MADDEDİR metaforu, kaynak alanda yer alan acı kavramının olumsuz ve kötü durumları belirtmesi ile de KÖTÜ/OLUMSUZ OLAN ACIDIR metaforu meydana gelmiştir. Olumsuz varlık, olay ve durumların acı kavramının anlam alanı içerisinde değerlendirilmesinde daha önce de belirttiğimiz gibi maddenin tat bakımından acı olma özelliğine karşı belirlenmiş olumsuz bakış açısı etkili olmuştur. Kutadgu Bilig’de acı kavramı gibi *aḡu* ‘zehir’ kavramı da olumsuz varlık ve durumların ifadesinde metaforik anlam kazanmaktadır:

isizlik aḡu ol yime bu aḡu

aḡu yigli bolmaz tiriglik yigü (5228)

Kötülük zehirdir, o zehri yeme; zehir yiyenin hayatı mahvolur.

Kaynak alan: Zehir

Hedef alan: Kötülük

Örnekte *isizlik* ‘kötülük’ kavramı, zehir kavramı ile somutlaştırılmış ve böylece KÖTÜLÜK ZEHİRDİR metaforu meydana gelmiştir. Kaynak alan olarak belirlenen zehir kavramı, zararlı ve yıkıcı olma gibi olumsuz özellikleri nedeniyle hedef alandaki kötülük kavramının temsilcisi olarak seçilmiştir. Kaynak alan ve hedef alanda yer alan her iki kavramın zararlı ve yıkıcı olma gibi ortak olumsuz özellikleri bu kavramlar arasındaki anlam ilişkisinin kurulmasında etkili olmuştur.

tağı yakşı aymış biliglig bğü

*buşar öğte **begler bolur ot ağı** (779)*

Bilgili hakim daha iyi söylemiş; beyler hiddetlendikleri zaman ateş ve zehir gibi olurlar.

Kaynak alan: Zehir

Hedef alan: İnsan

Yukarıdaki örnekte, hükümdarların hiddetlendikleri zaman zararlı olması durumu *ağı* ‘zehir’ kavramı ile karşılanmaktadır. Bu anlam ilişkisi kaynak alanda yer alan zehir kavramının hedef alandaki hükümdar kavramına aktarılması ile meydana gelen HÜKÜMDAR ZEHİRDİR (<İNSAN ZEHİRDİR) metaforundan doğmuştur. Hiddetli ve kızgın oldukları zaman hükümdarların zararlı, yıkıcı ve üzücü olmaları gibi olumsuz özellikleri, olumsuz bakış açısını yansıtan zehir kavramı ile somutlaştırılmıştır. HÜKÜMDAR ZEHİRDİR metaforunun yapılandırılmasında, zehir kavramının zararlı olma gibi olumsuz özellikleri temsil etmesi ile oluşan ZARARLI/KÖTÜ OLAN ZEHİRDİR üst metaforu etkili olmuştur.

ağı ol biligligke dünya içi

anın aş yiyümez üzer öz küçi (6384)

Bilgili insan için dünya zehir ile doludur; bundan dolayı o yemek yemez, güçten kuvvetten kesilir.

Kaynak alan: Zehir

Hedef alan: Dünya

Beyitte yer alan *ağ*u ‘zehir’ kavramı, temel anlamından uzaklaşarak dünyanın ve dünya yaşamının tehlikeli, zararlı ve üzüntü verici olma gibi olumsuz özelliklerini ifade eden metaforik bir anlam kazanmıştır. Kaynak alandaki zehir kavramı ile hedef alandaki dünya kavramı arasında kurulan anlam ilişkisini gösteren DÜNYA ZEHİRDİR metaforu iki kavramın da anlam alanına dahil olan zarar, tehlike, acı ve üzüntü gibi kavramlar arasında sistematik bir bağ oluşturmuştur. Zararlı ve tehlikeli olma gibi olumsuz özelliklerin temsilcisi seçilen zehir kavramı sahip olduğu olumsuz özelliklerle birlikte dünya kavramını ve dünyanın olumsuz özelliklerini belirtmektedir.

Kaynağını maddenin soğukluk özelliğinden alan metaforlar

köngül oğlağı ol sınağı mungar

isigke erir terk soğukka tongar (3395)

Gönül nazlıdır, bu tecrübe edilmiştir; şöyle ki, sıcakta erir, soğukta donar.

Kaynak alan: Soğukluk

Hedef alan: Davranış

Örnekte yer alan *soğuk* ‘soğuk’ kavramı temel anlamda maddenin düşük ısıya sahip olması durumunu karşılarken bağlam içerisinde metaforik olarak duygudan, sevgiden yoksun olan, yakın ve içten olmayan, ilgisiz davranışı göstermektedir. Maddenin soğukluk özelliğinin duygusuz davranış kavramı üzerine şemalanması ile DUYGUSUZ/İÇTEN OLMAYAN DAVRANIŞ SOĞUK MADDEDİR varlık-madde metaforu ile DUYGUSUZ OLMA SOĞUK OLMADIR durum metafor meydana gelmiştir. Beyitte yakın ve içten olmayan, mesafeli davranıştan etkilenen varlık; hislerin kaynağı olarak kabul edilen *köngül* ‘gönül’dür. Soğukluk etkisiyle ısını kaybeden sıvı maddelerin katı hale geçme durumunu belirten *tong*- ‘donmak’, örnekte yakın ve içten olmayan davranıştan etkilenen gönlün durumunu ifade etmektedir. ‘Soğuğa gönlün donması’ mesafeli ve içten olmayan davranışlara maruz kalan insanın, bu davranışlara karşı aynı şekilde duygusuz ve ilgisiz bir şekilde cevap vereceğinin göstergesi durumundadır. Maddenin donma özelliğinin

gönül kavramına aktarılması ile GÖNÜL DONMA ÖZELLİĞİNE SAHİP MADDEDİR (<GÖNÜL MADDEDİR) metaforu oluşmaktadır. Gönülün donma özelliğine sahip olması aynı zamanda bu kavramın katı bir madde olarak düşünüldüğünün işaretidir. GÖNÜL KATI MADDEDİR metaforu, hislerdeki tepkisizliği ve ilgisizliği göstermektedir. Katı maddenin tanecikleri arasında çekim kuvvetinin fazla oluşu ve bu tanecikler arasında boşluk bulunmaması katı maddenin sert ve sabit bir şekle sahip olmasını sağlamaktadır. Duygu bakımından tepkisiz ve ilgisiz olma bu nedenle hem soğuk hem de katı maddenin özellikleri aracılığı ile ifade edilmiştir. Duygudan yoksun ve ilgisiz davranış soğuk, bu davranış karşısında insanın tepkisi donma şeklinde somutlaştırılırken; sevecen ve içten davranış *ısığ* 'sıcak', bu olumlu davranış karşısında insanın tutumu ise *eri-* 'erimek' kavramları ile karşılanmaktadır. Madde ısısının yüksek olması durumunu belirten sıcaklık kavramının sevecen ve içten davranış kavramına aktarılması ile SEVECEN/İÇTEN DAVRANIŞ SICAK MADDEDİR, SEVECEN/İÇTEN OLMA SICAK OLMADIR metaforları meydana gelmiştir. Sevecen ve samimi davranışlar karşısında hislerin kaynağı olan gönülün verdiği tepki erime olarak somutlaştırılmış ve GÖNÜL ERİME ÖZELLİĞİNE SAHİP MADDEDİR (<GÖNÜL MADDEDİR) varlık-madde metaforu oluşmuştur. Erime katı maddenin ısı etkisiyle sıvı hale gelmesidir. Maddenin bu özelliğinin gönül kavramına aktarılması ile aynı zamanda GÖNÜL SIVI MADDEDİR metaforu da meydana gelmiştir. Erime kavramı metaforik olarak insanın duygu bakımından dayanıksız ve merhametli olmasının bir göstergesi durumundadır. Çünkü katı madde, sert ve sabit olduğu için dayanıklı ve tepkisiz karakterin işareti iken, bu katılığın ortadan kalkması yumuşak ve hisli olmayı belirtmektedir. Bu durum ise DAYANIKSIZLIK/MERHAMET ERİMEDİR şeklinde bir metaforla ifade edilebilir.

*tügük yüz açığ söz **kişi** tumlıtur*

tiriglikte kitmez köngülde yatur (2577)

Çatık yüz, acı söz insanı soğutur ve bunun tesiri bütün hayat boyunca devam eder, insanın gönlünden çıkmaz.

Kaynak alan: Maddenin soğuma özelliği

Hedef alan: Duygu

Yukarıdaki beyitte yer alan *tumlıt*- 'soğutmak' kavramı bağlam içerisinde temel anlamından uzaklaşarak bir kişinin herhangi bir varlık, olay ve duruma karşı sevgi ve ilgisinin yok olmasına yol açmak şeklinde mecazî bir anlam kazanmıştır. Somut maddeye ait soğuk olma ve soğuma özelliklerinin, duygu ve hislerin durumunu bildirmesi ile duygu ve his gibi soyut kavramlar somut maddeye ait özelliklerle maddeleştirilmiş ve böylece DUYGU/HİS MADDEDİR ontolojik metaforu meydana gelmiştir. Duygu ve hislerin soğuma özelliği olan bir madde aracılığı ile somutlaştırılması SEVGİNİN/İLGİNİN YOK OLMASI SOĞUMAKTIR (SEVGİNİN/İLGİNİN YOK EDİLMESİ SOĞUTMAKTIR) üst metaforunun yapılandırılışında etkili olmuştur. Sevginin ve ilginin yok olması durumu içim maddenin soğuma özelliğinin kaynak alan olarak seçilmesinde, soğuk kavramına karşı belirlenen olumsuz bakış açısı belirleyici olmaktadır. Aynı zamanda soğuk kavramının uzaklık ifade etmesi de sevmeme durumunun bu kavram ile yapılandırılmasında etkili olmuştur. Konum olarak birbirine uzak olan iki nesne arasındaki boşluğun fazla olması, bu iki nesne arasında sıcaklığın daha az olmasına neden olmaktadır. Birbirine yakın nesneler arasında belirli bir sıcaklık oluşurken, uzak nesneler arasında böyle bir durum söz konusu değildir. Bir varlığa ve duruma karşı sevgi ve ilginin bitmesi, bu varlık ve durum ile insan arasındaki ilişkinin bitmesi, bağların koparılması ve belli bir mesafe nin, uzaklığın oluşturulmasıdır. Sevginin ve ilginin yok olması ile soğumak kavramı arasındaki anlam aktarmasında sevmeme durumu ile uzaklık ve soğukluk arasındaki ilişki ontolojik uygunlukları göstermektedir.

Kaynağını maddenin sıcaklık özelliğinden alan metaforlar

köngül beg turur bu et öz kul eşir

ara sözke tumlır arala isir (5865)

Gönül beydir, bu vücut ise, kul ve esirdir; o kendisine söylenen sözlerden bazen soğur, bazen de ısınır.

Kaynak alan: Maddenin ısınma özelliği

Hedef alan: Gönül

Örnek beyitte söylenen sözler karşısında sevginin doğması veya yok olması durumu, duygu ve hislerin kaynağı olarak belirlenen *kōngül* 'gönül' kavramının somut maddeye ait özelliklerle somutlaştırılması yoluyla ifade edilmiştir. Gönül kavramı, soğuma ve ısınma özelliğine sahip bir madde ile yapılandırılmış ve böylece GÖNÜL MADDEDİR varlık-madde metaforu meydana gelmiştir. Gönül kavramı, belirli özelliklere sahip bir madde olarak şekillendirilirken gönlün ısınması sevmeyi, alışmayı; soğuması ise sevginin ve ilginin bitmesinin metaforik ifadesi olarak belirlenmiştir. Bu metaforik ifadelerin temelinde ise SEVMEK/ALIŞMAK GÖNLÜN ISINMASIDIR (<SEVMEK ISINMAKTIR), SEVGİNİN/İLGİNİN BİTMESİ GÖNLÜN SOĞUMASIDIR (SEVGİNİN/İLGİNİN BİTMESİ SOĞUMAKTIR) metaforları aracılığıyla kurulan anlam ilişkisi bulunmaktadır. Olumlu bakış açısını yansıtan ısı kavramının yakınlık ile olan ilişkisi ile olumsuz bakış açısını yansıtan soğuk kavramının uzaklık ile olan ilişkisi bu kavramların sevmek ve sevmemek gibi soyut duyguları ve bu duygulara ait özellikleri belirtmesinde ontolojik uygunlukları göstermektedir.

küler yüz isig söz kılinç edgü tut

bolu birge öğlek kelü birge kut (6095)

Güler yüzlü, tatlı sözlü ol ve iyi hareket et; böylece devir döner ve sana saadet geliverir.

Kaynak alan: Sıcaklık

Hedef alan: Söz

Beyitte yer alan *isig söz* 'sıcak söz' ifadesi, sevgi dolu ve içten olma gibi olumlu özelliklere sahip söz, konuşma anlamını taşımaktadır. Sıcaklık, somut maddenin yüksek ısıya sahip olmasıdır. Sıcak söz ifadesi içerisinde sözü niteleyen sıcak kavramı temel anlamından uzaklaşarak metaforik bir anlam

kazanmıştır. SÖZ SICAKLIĞI OLAN MADDEDİR (<SÖZ MADDEDİR) varlık-madde metaforu, söz kavramının içten ve sevgi dolu olma gibi özelliklerinin maddenin sıcak olma özelliği ile karşılanması sonucu oluşmuştur.

yaling keldim erdi yaling kirkü yirke

nelük dünyaka özni munça isittim (6553)

Çıplak gelmiş idim, toprağa yine çıplak gireceğim; neden kendimi dünyaya bu kadar bağladım.

Kaynak alan: Isınmak

Hedef alan: Sevmek/alışmak

Özni isit- ‘kendini ısıtmak’ ifadesi, bir şeye alışmayı, bağlanmayı ve severek benimsemeyi gösteren metaforik bir ifadedir. Isınmak, ısı etkisiyle maddenin sıcak duruma gelmesidir. Maddeye ait bir özellik olan ısınmanın, sevmek ve benimsemeyi belirten insan duygusunu göstermesi ile SEVMEK/BENİMSEMEK ISINMAKTIR metaforu meydana gelmiştir. Sevmek ve benimseme gibi olumlu durumların ifadesinde sıcaklığa bağlı kavramların kullanılması, genel kabul olarak sıcaklığın olumlu bakış açısını yansıtmaya dolayısıyladır. Bununla birlikte, sevmek, benimsemek, alışmak ve bağlanmak kavramları iki varlık arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkiden ortaya çıkan yakınlığı göstermektedir. Konum olarak birbirine yakın maddeler arasında hava akımı daha az olduğu için, konum olarak birbirine uzak maddelere göre sıcaklık daha yüksek olması veya belirli bir ısı ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan SEVMEK/BENİMSEMEK ISINMAKTIR metaforunu ele alırsak, herhangi bir varlığa karşı insanın yakın konumu ve bu varlık ile insan arasındaki etkileşim belirli bir ısının yani ilişkinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Kaynağını maddenin yakıcı olma özelliğinden alan metaforlar

sizlik ot ol ot küyürgen bolur

yolında keçig yok ötülgen bolur (249)

Kötülük, ateştir, ateş ise yakıcıdır; onun yolundan geçilebilecek bir geçit yoktur.

Kaynak alan: Ateş

Hedef alan: Kötülük

Beyitte *sizlik ot* 'kötülük ateştir' ifadesi, kötülük gibi olumsuz bir kavramın yakıcı, zarar verici özelliklere sahip olmasından dolayı ateş kavramı ile yapılandırılmasından oluşan metaforik bir ifadedir. Somut bir varlık olan ateşin, soyut bir kavram olan kötülüğe aktarılması ile KÖTÜLÜK ATEŞTİR (<KÖTÜLÜK MADDEDİR) ontolojik metaforu meydana gelmiştir. Ateşin baskın özelliği olan yakıcılık, kötülüğe karşı olumsuz bakış açısının metaforik olarak değerlendirilişinde etkili olmuştur.

*ağızdın ara **ot** ara suv çıkar*

birisi itigli birisi yıkar (2686)

Ağızdan bazen ateş, bazen de su çıkar; bunların biri yapar, biri yıkar.

Kaynak alan: Ateş

Hedef alan: Söz

Beyitte, söz hedef alanı ateş ve su kaynak alanları üzerine şemalanarak SÖZ ATEŞTİR, SÖZ SUDUR varlık-madde metaforları meydana gelmiştir. Söz kavramı için, ateş kavramının kaynak alan olarak seçilmesinin nedeni ateşin yakıcı ve yıkıcı özellikte olmasıdır. Ateşin madde üzerindeki yakıcı ve yıkıcı etkisi gereksiz ve yanlış söz için de geçerlidir. Kötü sözler, insanlar üzerinde yıkıcı bir etkiye sahipken iyi sözler ise yapıcı bir etkiye sahiptir. İyi sözlerin yapıcı etkisi ise su kavramının söz kavramına aktarılması ile oluşmuştur. Çünkü su verimi ve hayatı temsil etmektedir.

***küyer ot** teg ol bu kereksiz sözünġ*

*ağızdan çıkarmaġu **küygey** özünġ (2687)*

Lüzumsuz söz yanan ateş gibidir; onu ağızdan çıkarmamalısın, sonra kendin yanarsın.

Kaynak alan: Ateş

Hedef alan: Söz

Kaynak alan: Yanmak

Hedef alan: Pişmanlık

Beyitte gereksiz söz kavramı, yıkıcı olmasından dolayı yanan bir ateşe benzetilmiştir. Bu benzetmenin temeli SÖZ ATEŞTİR (<SÖZ MADDEDİR) ontolojik metaforuna dayanmaktadır. Gereksiz ve kötü söz söyleyen kişinin, söylediği sözden dolayı kendisine zarar vermesi ve pişman olması *küy-* ‘yanmak’ gibi insan dışı maddeye ait bir kavramla karşılanmıştır. Yakıcı özelliği olan ateş, yıkıcılığı yani zarar vermeyi ve pişman olmayı simgelemektedir. Pişmanlık gibi soyut bir duygunun ateşe ve ateşin özelliklerine aktarılması sonucu ise PİŞMANLIK ATEŞTİR, PİŞMANLIK YAKICI BİR MADDEDİR, PİŞMAN OLMAK YANMAKTIR varlık-madde metaforları meydana gelmiştir.

*bu **begler ot** ol otka barma yağuk*

kalı barding erse küyürmek anuk (653)

Bu beyler ateştir, ateşe yaklaşma; yaklaşırsan, yanmak muhakkaktır.

Kaynak alan: Ateş

Hedef alan: İnsan

Beyitte yer alan *begler ot* ‘beyler ateştir’ ifadesi, tehlikeli ve cezalandırıcı özelliklere sahip olan hükümdarların bu özelliklerinden dolayı ateş kavramı ile maddeleştirmesine dayanan metaforik bir ifadedir. HÜKÜMDAR ATEŞTİR (<İNSAN MADDEDİR) varlık-madde metaforunda, hükümdarın belirli özelliklerini ifade etmede başka bir varlıktan ve bu varlığın belirgin özelliklerinden yararlanma yoluna gidilmiştir. Ateşin belirgin özelliği, tehlikeli ve insana zarar veren yakıcı ve yıkıcı bir madde olmasıdır. Ateşin bu baskın özellikleri, hükümdarların cezalandırıcı ve tehlikeli olma gibi olumsuz özelliklerinin simgesi durumundadır. Beyte göre hükümdarın tehlikeli olma özelliği en çok yakınında bulunları etkilemektedir. Hükümdarın yakınında bulunanlar yanlış ve olumsuz davranışlarından dolayı cezalandırılacak ve bu şekilde zarar görecektir. Hükümdarı ateş olarak algılayan metaforik zihnî

süreç, hükümdar tarafından cezalandırılanları zarar görmelerini ise *küy-* ‘yanmak’ eylemi ile yapılandırmış ve böylece ZARAR GÖRMEK YANMAKTIR metaforu meydana gelmiştir. Kutadgu Bilig’de ateş kavramı sadece olumsuz varlıkların ifadesinde kullanılmamıştır. Aşağıdaki örnekte, saadet kavramı geçici olma özelliğinden dolayı ateş kavramı ile yapılandırılmıştır:

beğüklük uluğluk bu keçgü turur

*bu **devlet otı** barça öçgü turur (5324)*

Büyüklük ve ululuk, bunlar geçicidir; bu saadet ateşi bir gün söner.

Kaynak alan: Ateş

Hedef alan: Saadet

Beyitte bulunan *devlet otı* ‘saadet ateşi’ ifadesinde, soyut bir kavram olan saadet somut bir varlık ile maddeleştirilmiş ve SAADET ATEŞTİR varlık-madde metaforu meydana gelmiştir. Saadet kavramının ateş kavramı ile yapılandırılışında, saadetin var olduğu sürece gücü ve kuvveti temsil etmesine rağmen kalıcı olmaması ile ateşin var olduğu sürece yakıcı ve yıkıcı etkisinden dolayı gücü temsil etmesine karşın sönme özelliğinin bulunması ve söndüğünde etkisini yitirmesi gibi ontolojik uygunluklar etkili olmuştur. Saadet kavramını yapılandıran ateş, gücü temsil etmesine rağmen sonsuz olmama ve geçici olma gibi olumsuz özellikleri de bünyesinde barındırmaktadır. Ateşin *öç-* ‘sönmek’ özelliği beyitte saadetin kalıcı olmama özelliğini simgelemekte ve SAADETİN BİTMESİ ATEŞİN SÖNMESİDİR şeklinde metaforlaştırılmaktadır.

kiçig oğlan erken kılınç edgü tut

*uluğlukka tegse **uğınur bu ot** (4694)*

Genç iken iyi hareket etmeğe çalış; ihtiyarlık gelince, bu ateş söner.

Kaynak alan: Ateş

Hedef alan: İstek/heves

Beyitte, gençlikte iyi olmaya ve hareket etmeye karşı insanın istekli ve hevesli olmasına rağmen, yaşlılıkta bu hevesin ve isteğin yok olması durumu *ot uğın-*

'ateş uyumak, sönmek' şeklinde metaforik olarak ifade edilmiştir. Burada belli bir heyecanı gösteren istekli ve hevesli olma ateş kavramı ile yapılandırılmış ve İSTEK/HEVES ATEŞTİR varlık-madde metafor meydana gelmiştir. İstekli ve hevesli olma durumundaki heyecan, ateş kavramının simgelediği güç ve parlaklık ile somutlaştırılmıştır. İstek ve heves kavramlarının ateş kavramı ile yapılandırılmasında ateşin sönme, yok olma ve gücünü kaybetme özelliğinin hedef alanda yer alan kavramların yok olma, bitme ve gücünü kaybetme özellikleri ile sistematik bir ortaklık göstermesi de etkili olmuştur. İSTEĞİN/HEVESİN BİTMESİ ATEŞİN SÖNMESİDİR metaforu bu sistematikliği belirtmektedir.

özünġ otķa atma kişiler için

özünġni küyürme körürde küçün (5168)

İnsanlar için kendini ateşe atma, göz göre göre zorla kendini yakma.

Kaynak alan: Ateş

Hedef alan: Tehlike, zarar

Kaynak alan: Yanmak

Hedef alan: Zarar görmek

Beyitte zararlı ve tehlikeli bir durum girmek *özünġ otķa at-* 'kendini ateşe atmak', zarar görmek kavramı da *özünġni küyür-* 'kendini yakmak' şeklinde metaforik ifadelerle canlandırılmaktadır. Bu metaforik ifadelerin oluşumunda zarar, tehlike kavramı yakıcı ve yıkıcı olma gibi olumsuz özelliklere sahip olması bakımından ateş kavramı ile yapılandırılması belirleyici olmuştur. Ateş kavramının, hedef alan olan zarar, tehlike kavramının somut göstergesi olarak seçilmesi sonucu oluşan ZARAR/TEHLİKE ATEŞTİR kavram metaforu, TEHLİKELİ/ZARARLI BİR DURUMA GİRMEK KENDİNİ ATEŞE ATMAKTIR durum metaforunun da yapılandırılmasını sağlamıştır. Tehlike, zarar kavramı ateş kavramı ile somutlaştırılırken, zarar görmek kavramı da ateşin yakıcı özelliğinin etkisi ile şekillendirilmiş ve böylece ZARAR GÖRMEK YANMAKTIR metaforu meydana gelmiştir.

Kaynağını maddenin koku özelliğinden alan metaforlar

yıparlı biligli tēngi bir yaŋgi

tutup kizlese bolmaz özde öŋgi (311)

Misk ve bilgi birbirine benzer; insan bunları yanında gizli tutamaz.

Kaynak alan: Misk (kokusu olan madde)

Hedef alan: Bilgi

Yukarıdaki beyitte *yıpar* ‘misk, güzel kokulu madde’ kavramı ile *bilig* ‘bilgi’ kavramı arasında yakınlaştırmaya dayanan bir ilgi kurulmuştur. Bu yakınlaştırmada somut maddenin özelliği olan koku etkili olmuştur. Koku, maddenin çevresine yaydığı ve koku alma duyusuna sahip burun organı ile algılanabilen bir duyumdur. Beyitte misk kavramı kokuya sahip olma özelliği sebebiyle, bilgi kavramını yapılandırmış ve BİLGİ MİSKTİR (<BİLGİ KOKUSU OLAN MADDEDİR) varlık-madde metaforu meydana gelmiştir. Maddenin koku özelliği gözle görülmeyen maddelerin varlığı için bir delil durumundadır. Ayrıca koku önlenemez bir yayılma özelliğine sahiptir. Bu nedenlerden dolayı, varlığı gözle görülmeyen, buna karşın gizlenemeyen bilgi kokusu olan bir varlık ile somutlaştırılmıştır.

ilig aydı uqtum bu söz barça çın

köni sözleding söz yıpar burdı kin (1937)

Hükümdar dedi:- Anladım, bunların hepsi doğrudur; bu sözü doğru söyledin, sözün misk gibi koktu.

Kaynak alan: Misk (kokusu olan madde)

Hedef alan: Söz

Yukarıdaki beyitte *könisöz* ‘doğru söz’ kavramı *yıpar* ve *kin* ‘misk, güzel kokulu nesne’ kavramı ve kokusu olan maddenin *bur-* ‘kokmak’ özelliği ile nitelendirilmiştir. Somut maddeye ait bir özellik olan kokunun, hedef alanda yer alan doğru söz kavramı üzerine şemalanması ile DOĞRU SÖZ GÜZEL KOKULU MADDEDİR (<SÖZ MADDEDİR) metaforu meydana gelmiştir. Söz,

doğru ve gerçek olma gibi olumlu özellikleri nedeniyle güzel kokulu maddelere benzetilmiştir. Çünkü güzel kokular, insanlarda hoş bir duygu ve beğeni uyandırmaktadır. Doğru ve gerçek olma gibi olumlu özelliklere sahip söz güzel koku kavramı ile yapılandırılırken gereksiz ve anlamsız olma gibi olumsuz özelliklere sahip olan söz kavramı ise kötü koku kavramı ile şekillendirilmektedir:

biri sözlegü ol tokuzı tıdığ

tıdığ söz tūpi aşlı barça yıdığ (999)

Biri söylenebilir, dokuzunun söylenmesi yasaktır; yasak sözler aslında hep fenadır.

Kaynak alan: Kötü koku

Hedef alan: Söz

Beyitte yer alan *tıdığ söz* ‘yasak söz’ ifadesi, konuşulmaması gereken ve gereksiz olan sözü belirtmektedir. Kutadgu Bilig’de az konuşmak bir erdem olarak kabul edilirken, gereğinden fazla konuşmak ise istenilmeyen bir durum olarak yasak yani yapılmaması gereken bir hareket olarak ifade edilmiştir. Gereksiz ve fazla söze karşı belirtilen olumsuz bakış açısı, *yıdığ* ‘kötü kokulu varlık, kötü koku’ kavramı ile maddeleştirilmiş ve GEREKSİZ SÖZ KÖTÜ KOKULU MADDEDİR (<SÖZ MADDEDİR) metaforu meydana gelmiştir. Gereksiz sözün, kötü koku ile yapılandırılışında kötü kokunun beğenilmeme ve rahatsız edici olma gibi olumsuz özellikleri etkili olmuştur.

Kaynağını maddenin temiz olma özelliğinden alan metaforlar

köni yol tutayın tise yinçkelig

boğuzuğ arıtgu ay kılkı silig (4407)

Çok ince olan bu doğru yolda yürümek istersen, ey temiz kalpli insan, önce yediğinin halal olmasına dikkat et.

Kaynak alan: Temiz madde

Hedef alan: Helal

Metaforik olarak haram yiyeceklerden uzak durma durumunu belirten *boğuzuğ arıt-* 'boğazı temizlemek' ifadesi, farklı anlam alanlarına sahip kavramlar arasında yapılan anlam aktarmaları ile yapılandırılmış kalıp ifade özelliği taşımaktadır. Ele aldığımız ifade de boğaz kavramı, yiyeceklerin vücuda giriş yaptığı yer olması nedeniyle yeme içme durumunu karşılayan bir metonimidir. Boğazın yani yeme içmenin temizlenmesi, vücuda alınan yiyeceklerin temiz olması koşuluyla gerçekleşebilecek bir durumdur. Somut maddeye ait temiz olma özelliği bağlam içinde yiyeceklerin somut durumunu yansıtan bir özellik değildir. Buna göre, temiz yiyecek helal olanı pis yiyecek ise haram olanı ifade etmekte ve böylece HELAL TEMİZDİR, HARAM PİSTİR metaforları meydana gelmektedir. Haram kavramı, pis olan madde ile yapılandırılırken yasaklanmış haram yiyeceğin yenmesi manevi bir kirliliğin, temiz kavramı ile şekillendirilen yenmesi uygun olan helal yiyeceğin yenmesi de manevi bir temizliği belirtmekte ve HARAM YİYECEĞİN YENMESİ BOĞAZIN KİRLLENMESİDİR, HELAL YİYECEĞİN YENMESİ BOĞAZIN TEMİZLENMESİDİR durum metaforlarını ortaya çıkarmaktadır. Olumlu bakış açısını yansıtan temiz kavramı, olumlu olan helal kavramı için kaynak seçilirken; olumsuz bakış açısını yansıtan pis kavramı, olumsuz olan haram kavramını karşılamaktadır.

toğar kün arığ ya arıgsız timez

ka muğka yaruqluğ birür eksümez (831)

Güneş doğar, temiz veya kirli demeden, her şeye aydınlık verir; kendisinden bir şey eksilmez.

Kaynak alan: Temiz madde **Hedef alan:** Olumlu özelliklere sahip varlık

Örnek beyitte güneşin yeryüzündeki tüm varlıkları ayırım yapmadan, eşit olarak aydınlatması ve ısıtması ifade edilmektedir. Bu anlatımda yeryüzündeki varlıklar *arığ arıgsız* 'temiz ve kirli' olarak sınıflandırılmıştır. İfadede temel özellik bakımından temiz ve kirli olarak ikiye ayrılan varlıklar için temizlik ve kirlilik olumlu ve olumsuz özellikleri temsil eden kavramlar

olarak belirlenmiştir. Daha açık bir ifade ile belirtmemiz gerekirse, olumlu özellik taşıyan tüm varlıklar temiz kavramı ile olumsuz özellik taşıyan tüm varlıklar ise pis kavramı ile belirtilmiş ve OLUMLU OLAN TEMİZDİR, OLUMSUZ OLAN PİSTİR metaforları meydana gelmiştir. Bu metaforların yapılandırılmasında olumlu özellik taşıyan varlıklara ve temiz varlığa karşı belirlenen ortak müspet bakış açısı; olumsuz özellik taşıyan varlıklara ve pis varlığa karşı belirlenen menfi bakış açısı belirleyici olmuştur.

*edizlik tiledi **süzük can turuğ***

uçup bardı can kaldı kalbüd kuruğ (1521)

Saf ve temiz ruhu yükselmek diledi; ruhu uçtu, gitti, boş bir kalıp kaldı.

Kaynak alan: Temizlik

Hedef alan: Can

Yukarıdaki beyitte soyut bir kavram olan can, *süzük* 'süzülmüş, arınmış' ve *uruğ* 'duru, temiz' gibi somut maddeye ait özelliklerle nitelenmiştir. Somut maddeye ait temiz olma özelliğinin, soyut bir kavram olan can kavramına aktarılması ile CAN TEMİZ MADDEDİR (<CAN MADDEDİR) varlık-madde metaforu meydana gelmiştir. Temizlik maddenin kir, leke ve pislikten arınmış saf ve duru halinin ifadesi olduğu için bu metaforik yapılandırmada olumlu bakış açısını yansıtmaktadır.

arığ ol bu kut kıv arıglık tiler

süzük ol bu devlet süzükni yüler (2105)

Saadet ve ikbal temizdir, her yerde temizlik arar; bu saadet durudur ve ancak saf olanı destekler.

Kaynak alan: Temizlik

Hedef alan: Saadet

Kaynak alan: Temizlik

Hedef alan: İkbal

Kaynak alan: Temizlik

Hedef alan: Karakter

Beyitte yer alan *arığ* ‘temiz, pak’ ve *süzük* ‘süzülmüş, arınmış’ kavramları somut maddenin temiz olma durumunu gösteren kavramlar olmasına rağmen bağlam içerisinde soyut kavramların olumlu özelliklerinin göstergesi olarak kullanılmıştır. *Arığ ol bu kut kıv* ‘kut, saadet temizdir’ ve *süzük ol bu devlet* ‘ikbal temizdir’ ifadelerinde saadet ve ikbal kavramları maddenin temiz olma özelliği ile yapılandırılmış ve SAADET TEMİZ MADDEDİR (<SAADET MADDEDİR), İKBAL TEMİZ MADDEDİR (<İKBAL MADDEDİR) ontolojik metaforları meydana gelmiştir. Ayrıca beyitteki *arıklık* ‘temizlik’ ve *süzük* ‘temiz’ ifadeleri de metaforik olarak karakter bakımından kötü duygu ve hislere sahip olmayan, ahlaklı, iyi niyetli insanı göstermektedir. İYİ NİYETLİ İNSAN TEMİZ MADDEDİR (<İNSAN MADDEDİR), İYİ NİYETLİ OLMAK TEMİZ OLMAKTIR metaforları hedef alanda yer alan karakterin olumlu özellikleri için maddenin temiz olma gibi olumlu bakış açısını yansıtan özelliğinin kaynak alan olarak seçilmesi sonucu oluşmuştur.

Kaynağını maddenin pis olma özelliğinden alan metaforlar

isizim uvut ya ukuş ög bilig

arıgsız bu borğa birür ay silig (2654)

Ey nazik insan, ne yazık ki, insan hayasını ve aklını, idrakini, bilgisini bu pis içkiye verir.

Kaynak alan: Pislik

Hedef alan: İçki

Yukarıdaki beyitte *bor* ‘içki’ kavramını özellik bakımından niteleyen *arıgsız* ‘temiz olmayan, pis’ kavramı, temel anlam olarak somut maddenin leke, toz ve kirle kaplı olması durumunu ifade etmektedir. Bağlam içerisinde metaforik anlam kazanan pislik, somut gerçekliğe dayanan pis olma durumunu değil kötü ve beğenilmeyen bir durumu göstermektedir. Kaynak alanda yer alan pislik kavramının hedef alandaki içki kavramına aktarılması ile İÇKİ PİS MADDEDİR (<İÇKİ MADDEDİR) metaforu ve bu metafora bağlı olarak KÖTÜ OLAN PİSTİR üst metaforu meydana gelmiştir. İçki kavramının, maddenin pis olma özelliği ile yapılandırılışında pis olan maddenin kötü, istenilmeyen ve

rahatsız edici gibi olumsuz özelliklerinin hedef alandaki kavram için de geçerli olması etkili olmuştur.

yava kıılma emdi bu kalmış kününg

özüngdin arıtıl yazukung mününg (1440)

Kalan ömrünü artık boşuna geçirme; kendini günah ve kusurlardan temizle.

Kaynak alan: Pislik

Hedef alan: Günah ve kusur

özüngdin yazukung mününg arıt- ‘kendini günah ve kusurlardan temizlemek’ ifadesi, günah ve kusurlardan vazgeçmek ve bir daha aynı hataları yapmamak anlamına gelen metaforik bir ifadedir. Bu metaforik ifadenin oluşumunda soyut kavram ve durumların somut kavram ve durumlarla şekillendirilmesi etkili olmuştur. Temizlemek, kirli ve pis durumda olan maddenin arıtılması, temiz hale getirilmesidir. Bu somut eylem örnekte günah ve kusur gibi soyut kavramları belirtmektedir. İnsanın kendi varlığından temizleyebildiği belirtilen günah ve kusur kavramları pis olan bir madde gibi düşünülmüş ve GÜNAH/KUSUR PİS MADDEDİR (<GÜNAH/KUSUR MADDEDİR) metaforu meydana gelmiştir. Günah ve kusurlar, maddenin pis olma özelliği ile ifade edilirken, günah ve kusurların yok edilmesi durumu da temizlemek eylemi ile karşılanmış ve GÜNAH/KUSURLARIN YOK EDİLMESİ TEMİZLEMEKTİR durum metaforu ortaya çıkmıştır. Günah ve kusurların, pislik kavramının anlam alanına dahil edilmesinde pislik kavramına karşı var olan olumsuz bakış açısı etkili olmuştur. Pislik ve pislenmek olumsuz bakış açısını yansıtırken, temiz ve temizlenmek de olumlu bakış açısını yansıtmaktadır.

bu şevda küçenmiş nolur ay kadaş

ot içgü menğesin arıtgu adaş (6012)

Ey kardeşim, onun sevdası kuvvetlenmiştir; ey dostum, o ilaç içmeli ve beynini temizlemelidir.

Kaynak alan: Pis madde

Hedef alan: Olumsuz/kötü düşünceler

Örnek beyitte yer alan menğesin *arıt-* 'beynini temizlemek' ifadesi, sakıncalı ve kötü düşüncelerin yok edilmesi anlamını taşıyan bir deyimdir. Kalıplaşmış bir anlatım olan beynini temizlemek ifadesi, kavramlar arası anlam aktarması aracılığı ile yapılandırılmış ve böylece ifadeyi oluşturan kavramlar gerçek anlamlarından uzaklaşarak farklı kavram ve durumların göstergeleri haline gelmişlerdir. Bu ifadede yer alan düşüncelerin merkezi konumundaki beyin, temiz olma ve temizlenebilme özelliğine sahip bir kavram değildir. Somut maddenin temiz olma ve temizlenebilme özelliğinin, beyin ve düşüncelerin özelliği olarak algılanması ile oluşan BEYİN TEMİZ OLAN/TEMİZLENEBİLEN MADDEDİR (<BEYİN MADDEDİR) varlık-madde metaforu, beynin temizlenmesine sebep olan olumsuz ve kötü düşünceleri beyni kirleten pis bir madde olarak yapılandırmış ve KÖTÜ/OLUMSUZ DÜŞÜNCELER PİS MADDEDİR (<KÖTÜ/OLUMSUZ DÜŞÜNCELER MADDEDİR) metaforunu şekillendirmiştir. Beyni temizlenebilen bir madde ve olumsuz, kötü düşünceleri de pis madde olarak değerlendiren zihnî algılayış OLUMSUZ/KÖTÜ DÜŞÜNCELERİN YOK EDİLMESİ BEYNİN TEMİZLENMESİDİR durum metaforunun da oluşumunu sağlamıştır. Bu metaforik ifadenin şekillendirilmesini sağlayan ontolojik ve epistemik uygunluklar şöyledir: Pislik, maddenin temiz olmayan bir varlık ile kaplanması ve kötü duruma gelmesidir. Pis ve kirli olan madde, fonksiyonunu yeterince yerine getirememe ve etkinliğini kaybetme gibi olumsuz özelliklere sahiptir. Kötü ve olumsuz düşünceler, beyni kaplayan ve onun işleyişine olumsuz yönde etki eden faktörlerdir. Kötü ve olumsuz düşünceler barındıran beynin algılayış ve idrak fonksiyonu etkinliğini yitirir. Pislğin, temizlenmesi kötü durumun etkisinin yok edilmesi ve ortadan kaldırılmasıdır.

yana bir arıksız bu kılkı otun

kişiler evinde bu kıoprur tütün (341)

Yakışksız hallerden biri de kaba tabiatlı olmaktır; böyle adam başkalarının evinde tozu dumana katar.

Kaynak alan: Pislik

Hedef alan: Olumsuz karakter özellikleri

Beyitte olumsuz ve istenilmeyen bir karakter özelliği olan kabalık, metaforik olarak *arısız* 'pis' kavramı ile karşılanmaktadır. Somut madde için olumsuz bir özellik olan pislik kavramının kaynak alan olarak hedef alandaki kabalık gibi olumsuz bir karakter özelliğini belirtmesi sonucu OLUMSUZ KARAKTER PİS MADDEDİR (<OLUMSUZ OLAN PİSTİR) metaforu meydana gelmiştir. Sevilmeyen ve istenilmeyen karakter özelliklerinin, pislik kavramı ile yapılandırılmasında, pis maddeye karşı belirlenmiş ve kabul edilmiş olumsuz bakış açısı etkili olmuştur.

açıĝ tıĝsa işçi er at köngli sır

*er at köngli sinsa **alır begke kir** (2808)*

Hizmetkar ihsana mani olursa, askerin gönlü kırılır; askerin gönülü kırılırsa, beyin adı lekelenir.

Kaynak alan: Kir

Hedef alan: Olumsuz durum

Beyitte yer alan *kir al-* 'kir almak, kirlenmek' kalıp ifadesi, bir varlığın mevcut olumlu durumunun, olumsuz varlığın ve durumun etkisiyle olumsuz ve kötü bir duruma gelmesini belirten bir deyimdir. Örnek beyitte, hükümdarın yönetimi altındaki askerlerin gönlünün kırılması, hükümdar için kötü bir durum olarak belirlenmiş ve bu olumsuz durum somut maddeye ait kirlilik özelliği ile somutlaştırılmıştır. OLUMSUZ DURUM KİRDİR metaforu, olumsuz özelliği temsil etmesi nedeniyle kaynak alan olarak seçilen kir kavramının, olumsuz varlık ve durumları karşılaması sonucu oluşmuştur. Buna göre müspet yönleri nedeniyle olumlu bakış açısını yansıtan varlığın, menfî özelliklere sahip olması sonucu olumsuz bakış açısı ile değerlendirilmesi OLUMSUZ HALE GELMEK KİRLENMEKTİR durum metaforu ile ifade edilmiştir. Olumlu varlık ve durumlar temiz kavramı ile olumsuz varlık ve durumlar ise pis, kir kavramı ile sistematik bir anlam ilişkisi meydana getirmiştir.

*toğa **isiz** ol kör munıñda biri*

*bu er ölmeginçe **arımaz kiri** (876)*

Bunlardan biri doğuştan kötüdür; bu insanın lekesi ölünceye kadar temizlenmez.

Kaynak alan: Kir

Hedef alan: Kötülük

Yukarıdaki beyitte doğuştan kötü olan insanın, bu olumsuz sıfatının ölene kadar yok olmayacağı *kiri arıma*- ‘kiri temizlenmemek’ şeklinde metaforik bir ifade ile anlatılmıştır. Bu ifadede kötü kişinin sahip olduğu kötülük özelliği, somut maddeye ait kirlilik özelliği ile somutlaştırılmış ve böylece KÖTÜLÜK KİRDİR varlık-madde metaforu meydana gelmiştir. İnsan için olumsuz bir karakter özelliği olan kötülüğün ifadesinde kir kavramının kaynak alan olarak belirlenmesi, bu kavramın olumsuz bakış açısını yansıtmaları dolayısıyladır. Kötülük kavramı kir kavramı ile yapılandırılırken, kötülüğün yok olması durumu ise kirin temizlenmesi olarak şekillendirilmiştir. KÖTÜLÜĞÜN YOK OLMASI KİRİN TEMİZLENMESİDİR durum metaforu, doğrudan doğruya olumsuz özelliklerin ortadan kaldırılması durumunu ifade ederken dolaylı olarak da olumlu bir hale gelmeyi belirtmektedir. Somut maddeye ait bir eylem olan temizlenmek, metaforik olarak hem bir varlığın yok edilmesi, ortadan kaldırılmasını hem de olumsuz durumun olumlu bir hale getirilmesini karşılamaktadır.

haram birle köñglüm qara boldı kir

bilig işke tutmaz özüm yüzde bir (6463)

Gönlüm haram ile karardı ve kirlendi; ben bilgiyi yüzde bir işte dahi kullanmam.

Kaynak alan: Pis madde

Hedef alan: Haram

Beyitte duygu ve düşüncelerin kaynağı olan gönlün saflığını yitirmesine ve bozulmasına sebep olan haramın olumsuz etkisi *köñül qara kir bol*- ‘gönül

kara kir olmak' şeklinde metaforik bir ifade ile aktarılmıştır. Bu metaforik ifadenin oluşumunda haram kavramı insan üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle pis bir varlık, haramın etki ettiği gönül kavramı kirlenme özelliği gösteren bir madde, duygu ve düşüncelerin saflığını, temizliğini yitirerek bozulması durumu da gönlün kirlenmesi olarak şekillendirilmiştir. Bu yapılandırmanın oluşumunda etkili olan HARAM PİS MADDEDİR, GÖNÜL MADDEDİR, SAFLIĞIN KAYBEDİLMESİ GÖNLÜN KİRLENMESİDİR metaforları, olumsuz bakış açısını yansıtan haram kavramı ile somut maddenin olumsuz özelliği olarak belirlenen pislik kavramı arasında sistematik bir ilişki kurulması sonucu meydana gelmiştir. Buna göre, olumsuz özellik taşıyan haram pis bir madde, haramın etkisi ile olumsuz karakter özelliğine sahip olma da kirlenme olarak yapılandırılmıştır.

bu toğ toz tumandin örü tart özüng

süzük meñgü il kol sen açğıl közüng (5426)

Bu toz, toprak ve dumanın fevkına yüksel, duru ve ebedî diyarı iste, gözünü aç.

Kaynak alan: Toz, toprak, duman

Hedef alan: Olumsuz özellikler

Beyitte dünya hayatının olumsuz özellikleri, *toğ toz tuman* 'toz, toprak, duman' gibi somut varlıklar aracılığı ile ifade edilmektedir. Toz, toprak ve duman kavramları kirli, pis olma gibi olumsuz özellikleri nedeniyle kaynak alan olarak belirlenmiş ve hedef alanda yer alan dünya hayatının olumsuz özelliklerine aktararak OLUMSUZ/KÖTÜ OLAN TOZ, TOPRAK, DUMANDIR varlık-madde metaforunun meydana gelmesini sağlamıştır. Pis ve kirli olma özelliği nedeniyle kaynak alan olarak seçilen toz, toprak ve duman kavramlarının anlam alanı içerisinde karışıklık ve belirsizlik gibi kavramların yer alması da dünya hayatının olumsuz özelliklerinin ifadesinde bu kavramlardan yararlanılması için önemli bir sebep olmuştur. Ayrıca toz, toprak ve duman kavramları kirlilik, pislik gibi olumsuz özellikleri yanında

geçici olma, yok olabilme gibi özellikleri ile de dünya hayatının geçici, süreksiz olma gibi özelliklerini belirtmektedir.

Kaynağını maddenin boyut özelliğinden alan metaforlar

beğüklük uluğluğ bu keçgü turur

bu devlet otı barça öçgü turur (5324)

Büyüklük ve ululuk, bunlar geçicidir; bu saadet ateşi bir gün söner.

Kaynak alan: Büyüklük, ululuk **Hedef alan:** Makam, mevkide üstünlük

Örnek beyitte yer alan *beğüklük uluğluğ* ‘büyüklük, ululuk’ kavramları, somut gerçeklik bakımından maddenin boyutuyla ilgili bir fazlalığı değil, makam, mevki bakımından üstün olmayı gösteren metaforik ifadelerdir. Temel anlam olarak somut maddenin boyut olarak fazlalığına işaret eden büyüklük ve ululuk kavramları, mecazî olarak makam, mevkide üst rütbeyi ve üstünlüğü belirten göstergeler olarak belirlenmiş ve MAKAM/MEVKİDE ÜSTÜNLÜK BÜYÜKLÜK/ULULUKTUR ontolojik metaforu meydana gelmiştir. Ele aldığımız varlık-madde metaforunun meydana gelişinde etkili olan ontolojik ve epistemik uygunluklar şöyledir: Büyüklük, ululuk somut maddenin boyutunun ve hacminin fazlalaşarak artmasıdır. Maddenin büyük ve ulu hale gelmesi az ve küçük olan mevcut boyutun durum olarak daha büyük hale gelmesidir. Maddenin boyutunun ve hacminin artması, maddenin daha büyük bir alanı kapsamaya neden olmaktadır. Makam, mevki bakımından üst rütbeye sahip olmak, mevcut yetki ve gücün fazlalaşarak artmasıdır. Makam ve mevki bakımından üstün olmak, daha fazla yetki ve güce sahip olarak daha kapsayıcı ve etkili olmaktır. Büyük ve ulu olma durumunun, makam ve mevkide üstünlüğü belirtmesinde maddenin boyut olarak fazlalığı, makam ve mevkinin etkinliği ve üstünlüğü için bir ölçüt kabul edilmiştir.

munîngda uluğ pēnd taķı ne bolur

senîngde ozaķı ölüŕ köz köŕür (6432)

Senden öncekiler ölür, sen de görürsün, bundan daha büyük nasihat ne olabilir.

Kaynak alan: Ulu

Hedef alan: Önemli

Yukarıdaki örnekte *peñd* ‘nasihat’ kavramının önemli olma özelliği maddenin boyutu ile ilgili bir kavram olan *uluğ* ‘ulu’ kavramı ile karşılanmaktadır. ÖNEMLİ OLAN ULUDUR metaforunun oluşumunda maddenin boyut bakımından fazlalığına işaret eden ulu kavramı kaynak alan olarak belirlenerek, hedef alanda yer alan önemli kavramı üzerine şemalanmıştır. Nasihat gibi boyutu ve hacmi olmayan bir kavramın önemli olma özelliğinin belirtilmesinde, maddenin boyut olarak büyük ve fazla olma durumunu karşılayan ulu kavramı bir ölçüt kabul edilmiştir. Nasihat kavramının etkili ve önemli olma özelliği, boyut ve hacim olarak ulu olan varlığın kapsadığı alan bakımından geniş olması özelliği ile de ilişkilendirilmektedir.

*neçe kul **beğüse** kul atı kul ok*

***beğütmiş** begînge tapuğçı ol ok (4083)*

Kul ne kadar yükselirse yükselsin, kulun adı kuldur; o yükselten beyine karşı her vakit hizmetkar olarak kalmalıdır.

Kaynak alan: Büyümek

Hedef alan: Makam, mevki kazanmak

Maddenin boyut ve miktar bakımından artması ve büyümesi durumunu karşılayan *beğü*- ‘büyümek’ kavramı bağlam içerisinde temel anlamından uzaklaşarak makam, mevki ve nüfuz sahibi olmak gibi metaforik bir anlam kazanmıştır. Hedef alanda yer alan makam, mevki ve itibar kazanma durumunun kaynak alanda yer alan büyüme kavramı ile karşılanması sonucu meydana gelen MAKAM/MEVKİ KAZANMAK BÜYÜMEKTİR metaforu ontolojik ve epistemik uygunlukları göstermektedir. İki farklı kavram arasında kurulan anlam ilişkisinin oluşumunda büyüme kavramının belirttiği daha kapsayıcı ve büyük hale gelme durumunun makam, mevki elde etme

kavramının karşıladığı daha önemli ve etkili olma durumu için somut bir gösterge olarak seçilmesi belirleyici olmuştur.

aya king yorıklıg buğun öktemi

ölüm yetgelir terk otı kııl emi (6167)

Ey insanlar geniş bir salahiyyetle hüküm eden kimse, ölüm yetişmek üzeredir, çabuk bir çaresine bak.

Kaynak alan: Geniş

Hedef alan: Rahatlık, serbestlik

Temel anlamda maddenin boyut bakımından genişliğini ve fazlalığını karşılayan *king* ‘geniş’ kavramı, bağlam içerisinde temel anlamından uzaklaşarak rahatlık ve serbestliği karşılayan bir kavram olarak kullanılmıştır. Bu mecazî ifadenin oluşumunda kaynak alan olarak seçilen geniş kavramının hedef alanda yer alan rahatlık, serbestlik kavramına aktarılması sonucu meydana gelen RAHATLIK/SERBESTLİK GENİŞLİKTİR varlık-madde metaforu etkili olmuştur. İnsan davranışı ve tutumundaki rahatlık, serbestlik için maddenin boyut bakımından genişliğinin bir ölçüt olarak kabul edilmesinde genişliğin miktar bakımından fazlalığa işaret etmesi belirleyici olmuştur. Kapsanılan alanın büyüklüğünü belirten genişlik kavramı somut gerçeklikler bakımından maddenin hareket ve manevra aktivitesini sınırlandırmayan maddeye ait bir özellik iken, metaforik olarak insan davranışı ve tutumundaki rahatlık ve serbestliğin somut göstergesi olarak seçilmiştir.

3.1.1.1.1. Miktar Gösteren Metaforlar

Miktar gösteren metaforlar Lakoff ve Johnson’ın çalışmaları da dahil olmak üzere bugüne kadar yapılmış olan metafor ve metafor tasnifi çalışmalarında yer almamaktadır. Bu metafor çeşidi Melek Erdem’in Türkmen Türkçesinde Metaforlar çalışmasında tespit edilmiştir. Türkmen Türkçesinde *ağır* ‘ağır’, *āpet* ‘afet’, *gati* ‘katı’, *uzak* ‘uzun’, *ulı* ‘ulu’, *golay* ‘yakın’ vb. madde özelliklerini ve maddenin nicelik gösteren kavramlarının ölçü kavramı üzerine

şemalanması ile metaforik anlamlarının ortaya çıktığının tespit eden Erdem, miktar bildirmede maddenin sayılabilir olma özelliğinin, sayılamayan kavramların miktarını bildirmesi sonucu oluşan metaforları miktar gösteren metaforlar olarak ele almıştır. Kutadgu Bilig’de de temel anlam olarak miktar ve ölçü göstermeyen fakat metaforik olarak miktar ve ölçü belirten pek çok ifade bulunmaktadır:

bu ay toldınıḡ kör ıgı aḡrudı

umınçsız bolup candın elgin yudı (1115)

Ay-Toldı’nın hastalığı ağırlaştı ve ümidini keserek, canından elini yudu.

Kaynak alan: Ağırılık

Hedef alan: Hastalığın derecesi

Örnekte *ıgı aḡru-* ‘hastalığı ağırlaşmak’ ifadesinde hastalığın derecesi ve miktarı maddenin kütle ağırlığını gösteren ağır kavramı ile karşılanmaktadır. Somut maddenin ağırlığının hastalık kavramına aktarılması ile oluşan HASTALIK AĞIRLIĞI OLAN MADDEDİR (<HASTALIK MADDEDİR) metaforu sistematik olarak ağırlıktaki artışla hastalığın derece ve miktarındaki artış arasındaki doğru orantıyı göstermektedir. Maddenin ağırlık özelliği ile maddeleştirilen hastalığın derecesi ve miktarı, hastalığın zorluğu ve şiddetini ifade etmektedir. Daha açık bir ifade ile belirtmek gerekirse, hastalığın ağırlaşması, hastalığın zor ve atlatılması güç bir duruma gelmesidir. ZOR AĞIRDIR metaforu hastalığın zorluğunun ve şiddetinin ifadesinde maddenin ağırlık özelliği miktar gösteren bir ölçü olarak kavramsallaştırılmıştır.

atandı özünḡ emdi zahıd atı

*bu atınḡ saḡa boldı **ta’at yutı** (3229)*

Sen şimdi zahid adını aldın; bu adın ibadetin için sana büyük bir felaket oldu.

Kaynak alan: Felaket

Hedef alan: İbadetin fazlalığı

Beyitte Odgurmuş'ın sahip olduğu zahitlik sıfatı sebebiyle daha fazla ibadet etmesi gerektiği *ta'at yutı* 'ibadet felaketi' şeklinde ifade edilmiştir. Temel anlamda büyük yıkım ve zararlara yol açan olay ve durumları karşılayan felaket kavramının, hedef alanda yer alan ibadet kavramına aktarılması sonucu İBADET FELAKETTİR metaforu meydana gelmiştir. İnsan hayatında derin izler bırakan, üzücü ve sarsıcı olay ve durumları karşılayan felaket kavramı çok büyük ve etkili bir yıkımı ve zararı göstermesi bakımından miktar olarak fazla ve aşırı olma durumunu karşılamakta bu anlam ilişkisinden de ÇOK FAZLA/AŞIRI OLAN FELAKETTİR metaforu doğmaktadır. Buna göre İBADET FELAKETTİR üst metaforu, felaket kavramının metaforik anlamıyla bütünleştirildiğinde İBADETİN FAZLALIĞI FELAKETTİR şeklinde bir alt metaforu meydana getirmektedir. Felaket kavramı, hem miktar bakımından çokluğu göstermekte hem de bu çokluğun olumsuz etkisini ifade etmektedir.

ilig aydı uktum aya kut sini

katıg sevdım erdi irer sen mini (714)

Hükümdar:-Ey saadet, seni anladım; seni çok sevmiştim, fakat sen benden ayrılmak istiyorsun, dedi.

Kaynak alan: Katılık

Hedef alan: Çok

Sev- 'sevmek' fiilini miktar bakımından niteleyen *katıg* 'katı' kavramı maddenin sert ve katı halini gösteren bir kelimedir. Sevmek fiilini niteleyen katı kavramı, sevmenin derece ve miktar bakımından çokluğuna ve fazlalığına işaret etmektedir. Somut maddenin katılık özelliğini karşılayan katı kavramı, miktar bakımından çok olma durumunu belirtmekte ve ÇOK KATIDIR miktar metaforunu oluşturmaktadır. Katı kavramının metaforik olarak çok kavramını karşılaması, maddenin katı halinin yoğun olması dolayısıyladır.

bu ay toldı aydı söz asğı uluğ

yiringe tüşürse beğütür kuluğ (1001)

Ay-Toldı dedi:- Sözü'n faydası büyüktür; söz yerinde kullanılırsa, kulu yükseltir.

Kaynak alan: Büyüklük

Hedef alan: Çokluk

Örnekte söz *asğı* 'sözün faydası'nın miktar bakımında çokluğunu gösteren *uluğ* 'ulu' kavramı temel anlamda maddenin boyut bakımından büyük olmasını karşılamaktadır. Maddenin boyut bakımından büyüklüğünü gösteren ulu kavramının, sözün faydasının çokluğunu belirtmesi sonucu ÇOKLUK BÜYÜKLÜKTÜR (<ÇOK BÜYÜKTÜR) metaforu meydana gelmiştir. Çok olma durumunun, büyük olma durumu ile karşılanmasında büyük maddenin hacim bakımından daha kapsayıcı olması özelliği etkili olmuştur.

*ne edğü bilig birdi **bilgi koyuğ***

oğul kız atı erke kitmez oyuğ (3382)

Bilgisi derin olan insan ne iyi bilgi vermiştir; oğul kız adı, insan için, giderilemeyn bir gölgedir.

Kaynak alan: Yoğunluk

Hedef alan: Çokluk

Örnek beyitte yer alan *koyuğ* 'koyu, yoğun' kavramı, gerçek anlam bakımından somut maddeye ait bir özelliğin göstergesi iken bağlam içerisinde bilgi kavramını nitelemekte ve metaforik olarak bu kavramın miktar bakımından çokluğunu belirtmektedir. ÇOKLUK YOĞUNLUKTUR miktar metaforu hedef alanda yer alan bilgi kavramının miktar bakımından çokluğunun göstergesi olarak sıvı maddelere ait yoğunluk özelliğinin kaynak alan seçilmesi sonucu meydana gelmiştir. Bilgi gibi soyut bir kavramın miktar ve derecesi maddenin yoğunluk özelliği ile ifade edilirken, bilgi kavramı da somut bir madde olarak şekillendirilmiş ve BİLGİ YOĞUNLUĞU OLAN MADDEDİR (<BİLGİ MADDEDİR) ontolojik metaforu meydana gelmiştir.

biri til turur kör birisi boğuz

*bu iki basa tutsa **asğı ögüz** (993)*

Bunlardan biri dildir; biri boğazdır; insan bu ikisine hakim olursa, çok fayda görür.

Kaynak alan: Irmak

Hedef alan: Çokluk

Beyitte çok yememenin ve çok konuşmamanın insana sağlayacağı faydaların çokluğu *öğüz* ‘ırmak’ kavramı ile karşılanmıştır. ÇOKLUK IRMAKTIR miktar metaforu, miktar ve derece bakımından fazla olma durumunun doğaya ait belirli bir şekli ve boyutu olan ırmak kavramı ile belirtilmesi sonucu meydana gelmiştir. Irmak kavramı, boyut bakımından büyük ve geniş olması ve taşıdığı su miktarının fazlalığı nedeniyle soyut bir kavram olan faydanın miktar bakımından çokluğunu belirten kaynak alan olarak belirlenmiştir. Irmak kavramının miktar bakımından çokluğu belirtmesi gibi, tabiata ait dağ ve kaya kavramları da miktar bakımından çokluğa işaret etmektedir:

anğar tirlür ötrü kör ersig eren

*sevüg can yuluğlap **yatur tağ kayan** (2281)*

Böyle olursa, onun etrafına mert yiğitler toplanır ve tatlı canlarını feda ederek, cesetlerinden dağlar ve kayalar meydana getirirler.

Kaynak alan: Dağ, kaya

Hedef alan: Çokluk

Yukarıdaki beyitte, olumlu özelliklere sahip ve sevilen komutanın çevresinde toplanan çok sayıda yiğit savaşçının savaş sırasında komutanları için canlarını feda edecekleri ifade edilmektedir. İfadede komutanları için canlarını feda eden yiğitlerin çokluğu *tağkayan* ‘dağ, kaya’ kavramı ile karşılanmaktadır. Canlarını feda eden yiğit savaşçıların çokluğu, boyut bakımından büyük olma özelliği taşıyan dağ, kaya kavramı ile yapılandırılmış ve böylece ÇOKLUK DAĞ, KAYADIR miktar metaforu meydana gelmiştir. Savaşta ölenlerin miktar bakımından çokluğunun dağ, kaya kavramı ile karşılanmasında ayrıca bir benzetme ilgisi bulunmaktadır. Savaşta ölenlerin cesetlerinin birbiri üzerine yıkılması sonucu ortaya çıkan manzara belirli bir yüksekliği olan dağ ve kayanın şekline benzemektedir. Bu şekil benzerliği de

cesetlerin sayı bakımından fazlalığı ile dağ, kaya kavramının yükseklik bakımından büyüklüğü arasında kurulan ilişki ile yapılandırılmıştır.

tutamça tiriglik tüker alkınur

isiz eğgü erse kör atı alur (5265)

Bu bir tutam hayat tükenir, sona erer; insanın, ister iyi, ister kötü olsun, ancak adı kalır.

Kaynak alan: Tutam

Hedef alan: Azlık

Örnek beyitte *tiriglik* ‘hayat, canlılık’ kavramının miktar bakımından azlığı ve kısalığı elin kapsayabildiğı ve kavrayabildiğı madde miktarı olan *tutam* ‘tutam’ kavramı ile karşılanmaktadır. Tutam kavramı, temel anlamda elin kapsayabildiğı ve kavrayabildiğı somut maddenin miktarını belirlerken metaforik olarak azlığın, yetersizliğin ve kısalığın göstergesi olmaktadır. Vücudun bir parçası olan elin kapsama özelliğinin tutam kavramında miktar gösteren bir ölçüt kabul edilmesinde vücut organlarının kapsayıcı kavram olarak şekillendirilmesi söz konusudur. Buna göre el kapsayıcı bir kavram olarak belirlenirken elin kapsayabildiğı madde miktarı miktar bakımından azlığın ve kısalığın göstergesi olarak kabul edilmiş ve AZ OLAN TUTAMDIR miktar metaforu meydana gelmiştir.

ilig boynı ıla ükeke başı

anđar keç inanmaz uuşıluğ kişı (2154)

Hükümdar boynu kıl gibi, başı ise, burc kadardır; akıllı insan ona pek inanmaz.

Kaynak alan: Kıl

Hedef alan: Azlık

Kaynak alan: Burc

Hedef alan: Çokluk

Hükümdarın taşıdığı sorumluluğun fazlalığına karşın, bu sorumluluğu kaldıracabilecek gücünün az olması durumu *ilig boynı ıla ükeke başı*

'hükümdarın boynu kıl, başı burçtur' şeklinde metaforik bir ifade ile canlandırılmıştır. Bu metaforik ifadenin yapılandırılışında boyun kavramı, sorumluluğu yüklenen varlık olarak şekillendirilirken baş kavramı ise sorumluluk kavramını belirtmektedir. SORUMLULUK BAŞTIR, SORUMLULUĞU YÜKLENEN VARLIK BOYUNDUR varlık-madde metaforlarının oluşumunda etkili olan ontolojik ve epistemik uygunluklar şu şekilde belirlenmektedir: Vücudun baş kısmı, boynun üzerinde bulunduğu için boyun tarafından taşınmaktadır. Başın belli bir ağırlığı vardır ve bu ağırlık boyun tarafından taşınmaktadır. Sorumluluklar, kaldırılması ve üstesinden gelinmesi gereken görevlerdir. Sorumluluklar, insan üzerinde belli bir etki ve baskı yaratmaktadır. Sorumluluklara karşı sarfedilen çaba bu sorumlulukların yerine getirilmesini sağlayacaktır. Sorumluluk kavramının insan üzerindeki etki ve baskısı ağırlık kavramı ile yapılandırılırken, insanın sorumluluklara karşı gösterdiği çaba ağırlığı kaldırılmak, sorumluluğun yerine getirilmesi de ağırlığın etki ve baskısından kurtulmak olarak şekillendirilmiştir.

Ele aldığımız ifade içerisinde başın boyutu burç, boynun boyutu ise kıl olarak belirtilmiştir. Kaynak alan olarak seçilen burç ve kıl kavramlarının hedef alanda sorumluluk ve bu sorumluluğu yüklenen varlığı simgeleyen baş ve boyun kavramları üzerine şemalanması ile oluşan BAŞ BURÇTUR, BOYUN KILDIR metaforlarında, kaynak alan olarak seçilen kavramlar miktar gösteren ifadeler olarak belirlenmiştir. Metaforik olarak sorumluluk kavramını karşılayan baş kavramının burca benzetilmesinde, burcun boyut olarak büyük olma özelliğinin miktar bakımından çokluğu simgelemesi ile oluşan ÇOKLUK BURÇTUR miktar metaforu etkili olurken, sorumluluğu taşıyan varlığı temsil eden boyun kavramının, küçük olma özelliğinden dolayı az olma durumunu karşılayan kıl kavramı ile şekillendirilmesinden oluşan AZLIK KILDIR miktar metaforu belirleyici olmuştur.

cema'at köp erdi bu meşcîdler az

kalin boldı meşcîd cema'atler az (6477)

Cemaatler çok, camiler az idi; şimdi camiler çoğaldı, cemaatler azaldı.

Kaynak alan: Yoğunluk

Hedef alan: Çokluk

Örnek beyitte mescitlerin sayı bakımından artması, katı maddenin yoğunluğunu gösteren *kalın* ‘kalın’ kavramı ile karşılanmaktadır. Somut bir kavramın sayı ve miktar bakımından çokluğunun, katı maddeye ait yoğunluk kavramı ile yapılandırılması sonucu ortaya çıkan ÇOKLUK YOĞUNLUK/KALINLIKTIR miktar metaforunda maddenin niceliği, niteliği ile belirtilmektedir. Kutadgu Bilig’de kalın kavramının doğrudan çokluğu ifade eden kalabalık kavramına aktarılmasına örnek teşkil eden kullanımlar da bulunmaktadır:

ıdı ters bolur kör bilişmez kişi

kalın yat ara kirse yalnguz başı (491)

Yalnız başına yabancı bir kalabalık arasına giren ve tanıdığı olmayan insanın hali çok fena olur.

Kaynak alan: Yoğunluk

Hedef alan: Kalabalık

Beyitte yer alan *kalınyat* ‘kalabalık yabancı’ ifadesi, insan topluluğunun miktar bakımından çokluğunu belirtmektedir. Kaynak alan olarak seçilen katı maddenin yoğunluk özelliğinin hedef alandaki kalabalık kavramına aktarılması ile KALABALIK YOĞUNLUKTUR miktar metaforu meydana gelmiştir. Bu metaforun oluşumunda hedef alandaki kavramın çokluğu, maddenin yoğunluk özelliği ile yapılandırılmıştır.

turup evke kirdi ıdı kağguluğ

*sevinç kitti boldı **sakınçı uluğ*** (5968)

Kalkıp, derin kaygı içinde eve girdi; neşesi kaçtı, büyük bir yeise kapıldı.

Kaynak alan: Ululuk

Hedef alan: Çokluk

Örnek beyitte soyut bir kavram olan *sakınç* ‘üzüntü’ kavramının miktar bakımından çokluğu ve fazlalığı somut maddenin boyut bakımından

büyükliğini gösteren *uluğ* 'ulu' kavramı ile karşılanarak ÇOK OLAN ULUDUR miktar metaforu meydana gelmiştir. Üzüntü kavramının çokluğu, maddenin boyut bakımından fazlalığına işaret eden ulu kavramı ile belirtilirken, üzüntü gibi soyut bir kavram boyutu ve büyüklüğü olan bir madde olarak zihinde canlandırılarak somutlaştırılmıştır. Soyut kavramların miktar bakımından azlığının veya çokluğunun maddenin boyutu ile ilgili kavramlarla karşılanarak somutlaştırılması ile oluşan miktar metaforlarına Kutadgu Bilig'de sıkça rastlanmaktadır:

beğük bilgi birle öküş erdemi

biliglig ukuşluğ buğun köğrümi (278)

O yüksek bilgiye ve çok faziletlere sahip idi; bilgili, anlayışlı ve halkın seçkini idi.

Kaynak alan: Büyüklük

Hedef alan: Çokluk

Örnek beyitte *bilgi* 'bilgi' kavramının çokluğu somut maddenin boyut bakımından fazlalığını gösteren *beğük* 'büyük' kavramı ile karşılanmaktadır. Soyut bir kavram olan bilginin çokluğunun ve fazlalığının somut maddenin boyut ölçütünü belirten büyük kavramı ile karşılanması sonucu ÇOKLUK BÜYÜKLÜKTÜR (<ÇOK BÜYÜKTÜR) miktar metaforu meydana gelmiştir. Ele aldığımız miktar metaforunun meydana gelişinde büyüklük, bilgi kavramının miktarı için bir ölçüt kabul edilirken söz konusu olan miktar bilginin niceliğine ait değil, niteliğine ait bir dereceye işaret etmektedir. Daha açık bir ifade ile belirtmemiz gerekirse, maddenin boyutu ile ilgili bir kavram olan büyüklük miktar belirten bir ölçüt olarak fazlalığın ve çokluğun göstergesi olarak belirlenirken nicelik olarak fazlalığı ve çokluğu olmayan bilgi kavramının nitelik bakımından önemli, etkili ve belirgin olma özellikleri ifade etmektedir.

3.1.1.2. Kaynağını Hayvandan Alan Metaforlar

3.1.1.2.1. Hayvandan İnsana

mîng erdem kerek bu cihan tutğuğa

*kör **arslan** kerek bu **ķulan** basğuğa (284)*

Bu cihana hakim olmak için, bin türlü fazilet gerek; yaban eşeğini alt etmek için, arslan olmak gerek.

Kaynak alan: Aslan

Hedef alan: İnsan

Kaynak alan: Yaban eşeği

Hedef alan: İnsan

Beyitte iyi bir idareci vasfına sahip hükümdarda bulunması gereken erdemler, hükümdar kavramının *arslan* ‘aslan’ kavramı ile karşılanması ile metaforik bir şekilde açıklanmıştır. Burada kaynak alandaki aslan kavramının güçlü bir temsilci olarak insanın ve bu insana ait belirli özelliklerin göstergesi olması sonucu HÜKÜMDAR ASLANDIR (<İNSAN ASLANDIR) metaforu oluşmuştur. Olumlu özelliklere sahip hükümdar kavramının aslan kavramı ile belirtilmesinde rol oynayan ontolojik ve epistemik uygunluklar şöyledir: Aslan güçlü bir hayvandır. Aslanın güçlü olma sebebi hareket özgürlüğüne sahip olması dolayısıyladır. Hareket özgürlüğüne, çevikliğe ve hıza sahip olma hayvanlar için gücün belirleyicisidir. Çünkü av ve avlanmada bu özellikler etkili olmaktadır. Aslanın gücü avlanmadaki becerisinden gelmektedir. Aslan istediği avı gücü ve hızı sayesinde kolayca avlarken kendisi kolayca av durumuna düşmemektedir. Aslanın bu özelliği onu diğer hayvanlardan üstün kılmaktadır. İyi hükümdar güçlü ve beceriklidir. Aslanın gücü ve avlanmaktaki becerisi, hükümdarın gücünün ve devleti yönetmekteki becerisinin ölçüsüdür. Beyitte iyi olma özelliği taşıyan hükümdar aslan gibi olumlu özelliklere sahip bir hayvan ile şekillendirilirken, halk içindeki asi ve düzen tanımaz kişiler de *ķulan* ‘yaban eşeği’ gibi olumsuz bakış açısını yansıtan bir hayvanla karşılanmaktadır. ASİ İNSAN YABAN EŞEĞİDİR metaforunda hedef alandaki olumsuz karakter özelliklerine sahip insan kavramı, olumsuz bakış

açısını yansıtan yaban eşeğinin kaynak alan olarak seçilmesi ile yapılandırılmıştır. Burada yaban eşeğinin zaptedilmesi ve evcilleştirilmesi güç ve uyumsuz bir hayvan olması gibi olumsuz özellikleri ontolojik uygunlukları kurmaktadır. Asi ve düzen tanımaz insan da hakimiyeti altında bulunduğu yönetime karşı uyumsuz hareketler sergilemektedir. Bu tür insanları yönetim altına almak ve idare etmek zor bir iştir.

Kutadgu Bilig’de aslan kavramı, insan kavramı üzerine şemalanarak güçlü insanı belirttiği gibi, cesaret gibi insanla ilgili soyut bir kavram üzerine şemalanarak bu kavramı gösteren bir metafor da olabilmektedir:

*yağıda kör **arslan yüreki** kerek*

*karıştuқта **esri bileki** kerek (2310)*

Onun yüreği harpte arslan yüreği gibi ve dövüşürken de bileği kaplan pençesi gibi olmalıdır.

Kaynak alan: Aslan

Hedef alan: Cesaret

Kaynak alan: Kaplan

Hedef alan: Güç

Beyitte yer alan *arslan yüreki* ‘aslan yüreği’ ifadesi cesaret kavramını karşılayan bir metafordur. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi yürek, cesaretin kaynağı kabul edilmekte ve metaforik olarak cesaret kavramını karşılamaktadır. Ele aldığımız ifadede ise, cesaret kavramını karşılayan yürek kavramı aslan kavramının anlam alanı içerisinde değerlendirilmiştir. Kaynak alanda yer alan aslan kavramının, hedef alanda yer alan cesaret kavramını karşılaması sonucu oluşan CESARET ASLANDIR ve CESUR İNSAN ASLANDIR metaforları CESARETLİ OLMA ASLAN YÜREKLİ OLMADIR üst metaforundan ortaya çıkan metaforlardır. Soyut bir kavram olan cesaretli olma kavramı, aslan gibi yüreğe sahip olma şeklinde bir ifade ile somutlaştırılırken, cesur olma özelliğini taşıyan insan da aslan kavramı ile şekillendirilmiştir. Beytin devamında yer alan *esri bileki* ‘kaplan bileği’ de aynı anlam özelliklerine ve yapılandırmaya sahiptir. Burada güçlü olma yerinin

göstergesi olarak bilek kavramı, gücü simgeleyen varlık olarak ise kaplan seçilmiştir. Kaynak alanda yer alan kaplan kavramının, hedef alanda yer alan güç ve bu güce sahip insan kavramına aktarılması ile GÜÇ KAPLANDIR, GÜÇLÜ İNSAN KAPLANDIR ve GÜÇLÜ OLMA KAPLAN BİLEKLİ OLMADIR metaforları meydana gelmiştir. Bu metaforik ifadelerde kaynak alan olarak seçilen aslan ve kaplanın güçlü olmaları, çeviklik ve hız gibi hareket özgürlüklerine sahip olmaları ve avlanmadaki becerileri gibi olumlu özellikleri ile insanın cesur ve güçlü olması arasındaki sistematiklik ontolojik uygunlukları göstermektedir.

yayıĝ ermez erse bu devlet özi

*ne edĝü neĝ erdi bu kut **ay kozi** (695)*

Ey kuzum, bu ikbal ne güzel şey olurdu, eğer devlet döneke olmasa idi.

Kaynak alan: Kuzu

Hedef alan: İnsan

kozi 'kuzu' hayvan ismi Kutadgu Bilig'de olumlu hitap bildiren bir ifade olarak kullanılmaktadır. Hitaplarda kullanılan kuzu kavramı sevilen insanları belirten bir metafordur. Kaynak alanda yer alan kuzu kavramının hedef alanda yer alan sevilen insan kavramı üzerine şemalanması ile meydana gelen SEVİLEN İNSAN KUZUDUR metaforu ontolojik ve epistemik uygunlukları sağlamaktadır. Kuzunun sevimli ve zararsız olması bu hayvana karşı olumlu bakış açısının şekillenmesinde etkili olmuştur. Kuzunun bu özellikleri ve bu özellikler sayesinde belirlenen bakış açısı sevilen insanın bu hayvan ile yapılandırılmasındaki ontolojik ve epistemik uygunluklardır.

yalıĝ yüzlüĝ erdim bütürdi saĝal

***kara kuzĝun erdim kuĝu kıldı çal** (1098)*

Tüysüz idim, sakal bitirdi; kuzgun gibi kara idim, kuğu gibi beyaz yaptı.

Kaynak alan: Kuzgun

Hedef alan: İnsan

Kaynak alan: Kuğu

Hedef alan: İnsan

Örnekte gençlik ve yaşlılık durumu *ķara ķuzġun* ‘kara kuzgun’ ve *ķuġu* ‘kuġu’ gibi hayvanlar ve bu hayvanların sahip olduġu renkler vasıtasıyla metaforik bir Şekilde ifade edilmiştir. Kuzgun tüyleri siyah renkli bir hayvan olması dolayısıyla siyah rengi, kuġu ise tüyleri beyaz renkli bir hayvan olması nedeniyle beyaz rengi simgelemektedir. Bu hayvanların ve baskın özellikleri olan renklerinin insan kavramına aktarılmasında insanın gençlik ve yaŐlılıktaki durumu etkili olmuştur. Siyah saĉ gençlik için, beyaz saĉ ise yaşlılık için bir göstergedir. Beyit içerisindeki metaforik ifadeler GENÇ İNSAN KUZGUNDUR, YAŞLI İNSAN KUĞUDUR ve YAŞLANMAK KUZGUNUN KUĞU OLMASIDIR Şeklindeki  st metafor kalıplarından meydana gelmiştir. Bu metaforik ifadeler içerisinde yapılandırıcı görev üstlenen hayvanlar, sahip oldukları renkler dolayısıyla kaynak alan olarak seçilmiŐlerdir. Siyah renk için kaynak alan olarak kuzgun, beyaz renk için ise kuġu seçilmiş ve SİYAH RENK KUZGUNDUR, BEYAZ RENK KUĞUDUR metaforları meydana gelmiştir. Saçın rengi genç ve yaşlı olma durumunun göstergesi olmuş ve böylece GENÇLİK SAÇIN SİYAH OLMASIDIR, YAŞLILIK SAÇIN BEYAZ OLMASIDIR durum metaforları ortaya çıkmıştır.

yise to sa ķılķı bolur buġraġu

ķalı ķarnı açsa bilip yir aġu (1126)

Yiyip, karnı doydu mu deve aygırı kesilir; eġer karnı acıkırsa, bile bile zehir yer.

Kaynak alan: Deve aygırı

Hedef alan: İnsan

Beyitte temel ihtiyaçlarını karşılayan insanın başına buyruk ve güçlü davranışları *buġra* ‘deve aygırı’ kavramı ile karşılanmaktadır. Kaynak alanda yer alan deve aygırı kavramının taŐıdġı özellikler nedeniyle güçlü ve başına buyruk hareket eden insana aktarılması sonucu GÜÇLÜ İNSAN DEVE AYGIRIDIR metaforu meydana gelmiştir. Bu metaforun yapılandırılmasında

deve aygırının ve insanın güce sahip varlıklar olması ortak özelliği etkili olmuştur.

kişi emgekini bilümez kişi

*tükel **uç** bolur bu ay ilçi başı (1598)*

Başkasının emeğini takdir etmeyen kimse, tam manası ile, bir öküz olur; ey devlet adamı.

Kaynak alan: Öküz

Hedef alan: İnsan

Beyitte yer alan *uç* 'öküz' kavramı başkasının emeğini takdir etmeyen, duyarsız kişiyi belirten bir metafordur. DUYARSIZ İNSAN ÖKÜZDÜR metaforu, kaynak alanda yer alan öküz kavramının olumsuz özellikleri ve bu özellikler nedeniyle bu varlığa karşı oluşan olumsuz bakış açısının olumsuz özelliklere sahip olan insan kavramına aktarılması ile meydana gelmiştir. Bu metaforun oluşumunda etkili olan ontolojik ve epistemik uygunluklar ise şöyledir: Öküz kaba ve hantal bir hayvandır. Öküz hantal bir hayvan olduğu için yavaş hareket eder. Hareket gücü az olan öküz yavaş hareket ettiği için tepkilere geç cevap verir. Emekleri takdir etmeyen, duyarsız insan kendisine yapılan iyiliklere karşı hareketsiz ve tepkisizdir. Öküzün hareket gücünün azlığı, duyarsız insanın tepkisinin yetersizliğinin ölçütüdür.

asığlıq kişiler bolur bu kutu

*bularıg yime eğgü tut **ay botu** (4443)*

Bu zümreye dahil kimseler çok faydalı insanlardır; ey yavrum, bunlar ile de iyi münasebette bulunmalısın.

Kaynak alan: Deve yavrusu

Hedef alan: İnsan

Kutadgu Bilig'de olumlu hitaplarda kullanılan *botu* 'deve yavrusu', sevilen insanı belirten bir metafordur. Kaynak alanda yer alan deve yavrusu kavramının hedef alanda yer alan sevilen insan kavramı üzerine şemalanması ile oluşan SEVİLEN İNSAN DEVE YAVRUSUDUR

metaforunda, deve yavrusunun sevimli ve zararsız olma gibi olumlu özellikleri sevilen insanın bu kavramla şekillendirilmesinde etkili olmuştur.

er at boldı begler kanatı yügi

kanatsız kuş uçmaz ay begler begi (3005)

Asker beylerin kanat tüyüdür; ey beyler beyi, kanatsız kuş uçmaz.

Kaynak alan: Kanat, tüy

Hedef alan: İnsan

Kaynak alan: Kuş

Hedef alan: İnsan

Yukarıda yer alan örnek beyitte *er at* ‘asker’ kavramı *kanat yüg* ‘kanat, tüy’ gibi hayvana özgü unsurlarla ifade edilirken, bey kavramı ise uçuş özelliği olan bir varlık olarak şekillendirilmiştir. Kanat ve tüy kavramları kuş türünden hayvanların uçuşmasını sağlayan varlıklar olarak, beyin başarılı olmasını sağlayan asker kavramının anlam alanı içerisinde değerlendirilmesi sonucu ASKER KANAT, TÜYDÜR metaforu meydana gelmiştir. Hayvana ait unsurların insanı ve insana ait özellikler üzerine şemalanması ile ortaya çıkan ASKER KANAT, TÜYDÜR metaforu hayvandan insana yapılan aktarmaya bir örnek teşkil etmesinin yanı sıra yapısal metafor özelliği de taşımaktadır. Buna göre beyin başarılı olmasında yardımcı görev üstlenen asker kavramı kanat, tüy kavramı ile yapılandırılırken bey kavramı uçuş özelliği olan bir varlık, uçuş eylemi de başarılı olma durumunu karşılayan bir kavram olarak belirlenmiş ve böylece BEY UÇAN VARLIKTIR (<İNSAN KUŞTUR), BAŞARILI OLMA UÇMADIR metaforları meydana gelmiştir. Ele aldığımız örnekte asker ve bey arasındaki ilişki uçuş özelliğine sahip bir varlık ve bu varlığa ait unsurlar ile yapılandırılarak belirtilmiştir. Asker kavramının beye yardımcı olma ve beyin başarılı olmasında etkili olma gibi fonksiyonel özellikleri ile hayvanın uçuşmasını sağlayan varlıklar olan kanat, tüy arasında belirlenen ortak özellikler iki kavram arasında metaforik anlam ilişkisinin doğmasında etkili olurken, uçuş kavramı yukarı doğru yönelim belirten bir eylem olarak başarılı olmayı simgelemektedir.

yüzi körki körklüg kerek hem yülüg

toğan ersig ünlüg sözi belgölüg (2458)

Hacibin yüzü ve kıyafeti güzel, saç sakalı düzgün, erkek sesli ve açık sözlü olmalıdır.

Kaynak alan: Doğan

Hedef alan: İnsan

Örnek beyitte yer alan *toğan ünlüg* ‘doğan sesli’ ifadesi, tok ve gür insan sesini karşılayan metaforik bir ifadedir. İNSAN DOĞANDIR (<İNSAN HAYVANDIR) metaforunun oluşumunda kaynak alan olarak belirlenen doğan kuşunun ötüşü ile hedef alanda yer alan tok ve gür sesle konuşan insan sesi arasında belirlenen benzerlikler etkili olmuştur. Tok ve gür insan sesi ile doğanın sesi arasında kurulan ilişkide doğanın ötüşü ile insanın konuşması, doğanın çıkardığı ahenkli, tok ve güçlü ses ile insanın gür sesi arasındaki benzerlikler ontolojik ve epistemik uygunlukları oluşturmaktadır.

üçünçi kür ersig er ol toḡg yürek

yağıka börike bu ersig kerek (2705)

Üçüncüsü cesur, merd ve pek yürekli yiğittir; düşmana ve kurda karşı böyle bir yiğit lazımdır.

Kaynak alan: Kurt

Hedef alan: Güçlü düşman

Kutadgu Bilig’de sıkça kullanılan *yağı böri* ‘düşman kurt’ ifadesi eş anlamlı kelimelerle kurulmuş bir ikilemedir. Bu ikilemede yer alan kurt kavramı, metaforik olarak güçlü düşmanı simgelemektedir. Kaynak alanda yer alan kurt kavramının hedef alanda yer alan güçlü düşman kavramı üzerine şemalanması ile oluşan GÜÇLÜ DÜŞMAN KURTTUR (<İNSAN KURTTUR) metaforunun yapılandırılmasında güçlü olma özelliği iki kavram için ortak özellik olarak kabul edilmiştir. Kurdun güçlü ve dayanıklı olması, insanın gücü için bir ölçüt kabul edilmektedir.

içinde tatlı bolmasa ol kağun

*anı taştın atğu bolur **ay sığun** (5111)*

İçinde tadı yoksa, o kavunu kaldırıp atmak icap eder, ey dağ keçisi gibi çevik insan.

Kaynak alan: Geyik

Hedef alan: İnsan

Örnek beyitte hitap ifadesi olan *sığun* ‘geyik’ hayvan ismi, güçlü ve çevik olması sebebiyle insan kavramını karşılayan bir kavramdır. Bu olumlu hitap ifadesinin temeli, hedef alanda yer alan insan kavramının güçlü, çevik ve dayanıklı olma gibi olumlu özelliklerinin belirtilmesinde kaynak alan olarak seçilen geyik kavramının insan kavramını karşılaması ile oluşan İNSAN GEYİKTİR metaforuna dayanmaktadır. İki ayrı kavram arasındaki anlam ilişkisinin kurulmasında güçlü, çevik ve dayanıklı olma gibi ortak özellikler ontolojik ve epistemik uygunlukları sağlamaktadır. Kutadgu Bilig’de geyik kavramı olumlu özelliklere sahip insanın ifadesinde kullanıldığı gibi olumsuz özelliklere sahip insanı da temsil etmektedir:

bilig bilse kağdun kalı katğurar

*biligsiz **sığun** sen ağınap yora (6613)*

Bilgili insan bu kaygı içinde nasıl kahkaha atar; ey bilgisiz, sen dağ keçisi gibi, debelen, dolaş.

Kaynak alan: Geyik

Hedef alan: İnsan

Yukarıdaki örnekte *sığun* ‘geyik’ kavramı, bilgisiz olma gibi olumsuz özelliğe sahip olan insanı temsil etmektedir. Kaynak alan seçilen geyik kavramının hedef alandaki bilgisiz insan kavramı üzerine şemalanması ile oluşan BİLGİSİZ İNSAN GEYİKTİR (<İNSAN GEYİKTİR) metaforu ontolojik ve epistemik uygunlukları yansıtmaktadır. Geyik, çevik ve hızlı bir hayvan olması nedeniyle doğada özgürce hareket etmektedir. Geyiğin sahip olduğu sürat ve manevra kabiliyeti, onun tehlikelere karşı duyarsız olmasını sağlamaktadır.

Bilgisiz insan, yeterince bilgi sahibi olmadığı için hayat ve dünyanın tehlikeli ve zararlı yönlerine karşı kayıtsızdır. Bilgisiz insanın, olumsuzluklar ve gerçekler karşısındaki duyarsızlığı onun rahat, bilinçsiz ve mutlu yaşamasını sağlamaktadır. Geyiğin doğadaki özgür hareketi, bilgisiz insanın bilinçsiz yaşamasını belirten bir göstergedir.

açığ süçig aşlar boğuz tatğı ol

boğuz tatğı sürgen kişi yılkı ol (4772)

Ekşi veya tatlı yemekler boğaz zevkidir; boğazına düşkün adam hayvandan başka bir şey değildir.

Kaynak alan: Hayvan

Hedef alan: İnsan

Yukarıdaki örnekte yer alan *yılkı* 'hayvan sürüsü, hayvan' kavramı temel anlamından uzaklaşarak boğazına düşkün insana işaret eden bir gösterge olarak belirlenmiştir. Hedef alanda yer alan insan kavramının boğazına düşkün olma gibi olumsuz karakter özelliğinin ifadesinde hayvan kavramı kaynak alan olarak seçilmiş ve böylece İNSAN HAYVANDIR metaforu meydana gelmiştir. Ele aldığımız metaforun meydana gelişinde hayvan kavramının akla, düşünce gücüne ve iradeye sahip olmama gibi özellikleri bu kavrama karşı olumsuz bakış açısının belirlenmesinde olumsuz karakter özelliklerine sahip insan kavramının hayvan kavramı ile yapılandırılmasında etkili olmuştur. Kutadgu Bilig'de cefakar ve bilgisiz olma, tecrübelerle rağmen kendine çekidüzen vermeme, yaşlandığı halde bilgi sahibi olmama ve hayatını boşa geçirme gibi olumsuz karakter özelliklerine sahip insan kavramı hayvan kavramı ile ifade edilmiştir. Bilgi, bilinç, akıl, düşünme, irade ve duyguya sahip olma insanla hayvan arasındaki farkı oluşturan özellikler olarak belirlenirken, bu özelliklere sahip olmayan insan olumsuz bakış açısı ile doğası gereği bu özelliklere sahip olmayan hayvan kavramı ile ele alınmaktadır.

kalın aç bōriler yığıldı saṅga

ḳoyuḡ keḍ küḍezgil ay ilçi toṅga (5164)

Bir sürü aç kurt senin etrafına toplanmıştır; ey kahraman hükümdar, koyunları iyi muhafaza et.

Kaynak alan: Kurt

Hedef alan: İnsan

Kaynak alan: Koyun

Hedef alan: İnsan

Örnek beyitte, düşman ve korunması gereken güçsüz insan kavramları metaforik olarak *bōri* 'kurt' ve *ḳoyuḡ* 'koyun' kavramları ile ifade edilmiştir. Kaynak alan olarak belirlenen kurt kavramının güçlü ve zararlı olmak gibi ortak özellikler taşıyan hedef alandaki düşman kavramına aktarılması sonucu DÜŞMAN KURTTUR (<İNSAN KURTTUR) metaforu oluşurken, güçsüz ve savunmasız olması nedeniyle kurdun zarar verdiği hayvan olan koyun ise, düşmanın zarar verdiği güçsüz insan kavramını karşılayarak GÜÇSÜZ İNSAN KOYUNDUR (<İNSAN KOYUNDUR) metaforu meydana gelmektedir. Bu yapılandırmada kaynak alan olarak belirlenen kurt ve koyun arasındaki avcı-av ilişkisi ile hedef alandaki düşman ve düşman saldırısına maruz kalan insan arasındaki ilişki ontolojik ve epistemik uygunlukları oluşturmaktadır.

muṅgar eymenür men ay ilig ḳutı

yoṅaḡlı yoṅgasa bu yaṅguḡ iti (5869)

Ey devletli hükümdar, benim çekindiğim şudur: insanların köpeği olan bu gammaz iftira ederse.

Kaynak alan: Köpek

Hedef alan: İnsan

Beyitte yer alan *yaṅguḡ iti* 'insan köpeği' ifadesi, iftiracı ve ispiyoncu kişileri belirtmek için kullanılan metaforik bir ifadedir. İFTİRACI/İSPIYONCU İNSAN KÖPEKTİR (<İNSAN KÖPEKTİR) metaforu, hedef alandaki iftira etme ve ispiyonlama gibi olumsuz özelliklere sahip insanın, olumsuz bakış açısını

yansıtan köpek kavramı ile değerlendirilmesi sonucu oluşmuştur. Köpek, sevilmeyen ve olumsuz özellikler taşıyan bir varlığın simgesi olması ile birlikte aynı zamanda menfî yönleri nedeniyle küçümsenen varlığa da işaret etmektedir. İftiracı ve ispiyoncu insanın köpek kavramı ile yapılandırılmasında, bu olumsuz özelliklere sahip insanın diğer insanlara nazaran daha değersiz olması ve bu olumsuz özellikleri nedeniyle küçümsenmesi etkili olmuştur.

kimi koğtı erse ay ersig urı

kerek bolsunı it kerek kök böri (6194)

Ey cesur oğul, Tanrı onu terk ettikten sonra, ister köpek olsun, ister boz kurt, hepsi birdir.

Kaynak alan: Köpek

Hedef alan: İnsan

Kaynak alan: Kurt

Hedef alan: İnsan

Örnek beyitte yer alan *it* 'köpek' ve *kök böri* 'bozkurt' kavramları gerçek şartlarda hayvanın göstergesi iken bağlam içerisinde insan kavramına işaret eden göstergeler olarak belirlenmiştir. Burada olumsuz özellikler taşıyan, düşük nitelikli insan kavramı kaynak alan olarak belirlenen köpek kavramı ile şekillendirilirken, olumlu özelliklere sahip ve üstün nitelikli insan kavramı kurt kavramı ile yapılandırılmış ve OLUMSUZ ÖZELLİK TAŞIYAN İNSAN KÖPEKTİR (<İNSAN KÖPEKTİR), OLUMLU ÖZELLİK TAŞIYAN İNSAN KURTTUR (<İNSAN KURTTUR) metaforları meydana gelmiştir. Köpek kavramının olumsuz özellikler taşıyan insan kavramını karşılamasında, bu kavrama karşı belirlenen olumsuz bakış açısı etkili olmuştur. Köpek, sevilmeyen ve küçümsenen bir hayvan olarak güç bakımından kurttan daha zayıftır. Üstün niteliklere sahip olma gibi olumlu özelliklere sahip insanı belirten kurt kavramı ise olumlu bakış açısını yansıtmaktadır. Kurt güçlü ve dayanıklı olma gibi olumlu özellikleri nedeniyle olumlu olma özelliği gösteren kavramın temsilcisi seçilmiştir.

3.1.1.2.2. Hayvandan Hayvana

*oğuğ beg sözi kör **büke** yolçılığ*

*kör **arslan** münügli kılıç kamçılığ (2354)*

Uyanık beyin askeri, bak, ejderha kumandasında arslana binmiş, kılıç kamçılı orduya benzer.

Kaynak alan: Aslan

Hedef alan: At

Güçlü ve iyi komuta edilen ideal ordunun tasvir edildiği örnek beyitte ordu komutanı kavramı *büke* 'ejderha' kavramı ile ifade edilirken ordunun en önemli aracı olan at ise *arslan* 'aslan' kavramı ile belirtilmektedir. Ele aldığımız örnekte hedef alan olarak belirlenen ordu komutanı ve at kavramlarının belirgin ve öne çıkan bazı özelliklerinden dolayı başka kavramlar ile değerlendirilmesinden hedef alanda yer alan kavramların belirgin özelliklerinin daha çarpıcı ve açık bir şekilde ifade edilmesi maksadı güdülmüştür. Buna göre ordu komutanı gücü ve cesaretinden dolayı ejderha kavramı ile at ise hızı, gücü ve manevra kabiliyeti sebebiyle aslan kavramı ile karşılanmıştır. Ejderha gücün ve cesaretin simgesi olarak kaynak alan belirlenerek hedef alanda yer alan ordu komutanı kavramı üzerine şemalanmış ve ORDU KOMUTANI EJDERHADIR (<İNSAN EJDERHADIR) metaforu meydana gelmiştir. Hayvandan insana yapılan bu aktarmada ordu komutanının belirgin özelliği olan güç ve cesaret ejderha kavramı ile belirginleştirilmiştir. At kavramının aslan kavramı ile karşılanması sonucu oluşan AT ASLANDIR metaforunda ise hayvandan hayvana aktarma yapılarak aynı türden iki varlığın belirgin ortak özellikleri arasında bir ilişki kurulmuştur. Hayvandan hayvana yapılan bu aktarmada belirleyici olan ontolojik ve epistemik uygunluklar şu şekildedir: Aslan güçlü ve gücü nisbetinde manevra kabiliyetine ve hıza sahip bir hayvandır. Atın hızı, manevra kabiliyeti ve çevikliği sahip olduğu güce dayanmaktadır. Aslanın gücü, atın sahip olduğu güç ve hız için bir ölçüttür. Aslan güçlü olduğu için

aynı zamanda cesareti simgelemektedir. Aslan kavramı ile yapılandırılan atın sahip olduğu cesaret, atın çevikliğini ve atılganlığını temsil etmektedir.

3.1.1.2.3. Hayvandan Nesneye

til arslan turur kör işikte yatur

aya evlig er sak başingrı yiyür (164)

Dil arslandır, bak, eşikte yatar; ey ev sahibi, dikkat et, senin başını yer.

Kaynak alan: Aslan

Hedef alan: Dil

Örnek beyitte *til* ‘dil’ kavramı, sahip olduğu önemli etki ve olumsuz özelliklerinden dolayı *arslan* ‘aslan’ kavramı ile yapılandırılmıştır. Bu yapılandırmada kaynak alanda yer alan aslan kavramı hedef alanda yer alan dil kavramı üzerine şemalanmış ve iki farklı kavram arasında kurulan anlam ilişkisinden DİL ASLANDIR varlık-madde metaforu meydana gelmiştir. Ele aldığımız metaforun meydana gelmesinde etkili olan ontolojik ve epistemik uygunluklar ise şu şekilde belirlenmektedir: Aslan güçlü ve yırtıcı bir hayvandır. Güçlü ve yırtıcı olma özelliklerini taşıyan aslan aynı zamanda zararlı olma özelliğine de sahiptir. Aslan gücü, hızı ve manevra kabiliyeti dolayısıyla üstün avlanma yeteneğine sahiptir. Aslanın avlanma yeteneğinin gelişmiş olması, av konumundaki hayvanlar için aslanın zararlı bir düşman olarak belirlenmesine neden olmaktadır. Dil, güçlü bir etkiye sahiptir. Dili sahip olduğu önemli etki nedeniyle dikkatli kullanılmalıdır. Dil dikkatsiz ve kötü bir şekilde kullanıldığında olumsuz ve zararlı bir etkiye sahiptir. Aslanın sahip olduğu güç, dilin etkisi için bir ölçüttür. Aslanın gücü nisbetinde verdiği zararlar dilin olumsuz etkisinin yarattığı zararlı durum arasında benzerlikler kurulmuştur. Güçlü ve zararlı olma özelliklerine sahip olan aslana karşı dikkatli ve tetikte olunması gerekmektedir. Benzer özellikleri taşıyan dile karşı da titiz ve dikkatli davranılmalıdır.

yigitlik kaçır ol tiriglik uçar

bu tüş teg ajundın özünġ terk keçer (231)

Gençlik kaçır ve hayat uçar; bu rüya gibi dünyadan kendin çabuk göçersin.

Kaynak alan: Kuş

Hedef alan: Hayat

Yukarıdaki örnekte hayatın geçiciliği ve kısıllığı tiriglik uçar- ‘hayat uçmak’ şeklinde ifade edilmiştir. Uçma temel anlamda kuş türünden hayvana özgü eylem bildiren bir kavramken bağlam içerisinde hayat kavramına ait bir eylem olarak belirlenmiştir. Bu anlam ilişkisinde hedef alanda yer alan hayat kavramı uçma özelliğine sahip bir varlık olarak şekillendirilmiş ve HAYAT KUŞTUR (<HAYAT UÇAN BİR VARLIKTIR) metaforu meydana gelmiştir. Hayat kavramının uçan bir varlık olarak somutlaştırılmasında uçma eyleminin yok olma, çabuk bitme gibi kavramları karşılaması ile oluşan YOK OLMA/BİTME UÇMADIR durum metaforu etkili olmuştur. Hayatın uçan bir varlık, çabuk yok olma ve bitmenin uçma kavramı ile yapılandırılmasında uçma eyleminin hızı simgelemesi belirleyici olmuştur.

isiz işke yakma saŋga kılğa kır

isizlik yılan ol sini tikge kör (1297)

Kötü arkadaşla yaklaşma, sana zarar getirir; kötülük yilandır, dikkat et, seni sokar.

Kaynak alan: Yılan

Hedef alan: Kötülük

Örnek beyitte *isizlik* ‘kötülük’ kavramı zararlı olma gibi olumsuz özellikleri sebebiyle olumsuz bakış açısını yansıtan *yılan* ‘yılan’ kavramı ile ifade edilerek KÖTÜLÜK YILANDIR metaforu şekillendirilmiştir. Ele aldığımız metafora kötülük kavramının zararlı olma ve menfî etkiye sahip olma gibi öne çıkan olumsuz özellikleri zehirli olma, sokma ve öldürücü olma gibi olumsuz özellikleri nedeniyle olumsuz bakış açısını yansıtan yılan kavramı aracılığıyla vurgulanmıştır. Kötülük kavramı ile yılan kavramı arasında

belirlenen benzer özellikler bu iki kavram arasında aktarmaya dayalı bir anlam ilişkisinin kurulmasını sağlarken, yılanı özgü sokma eylemi de kötülüğün olumsuz etkisi olarak zarar verme kavramı ile yapılandırılmıştır. KÖTÜLÜK YILANDIR metaforundan ortaya çıkan ZARAR VERME SOKMADIR durum metaforu anlam aktarması ile ilişkilendirilen iki kavramın eyleme ait özellikleri arasındaki ortak olumsuz etkiye işaret etmektedir.

negü tir eşit tapuğ kılguçı

tapuğ birle devlet atın mîngüçi (1608)

Hizmet eden ve hizmetinden dolayı saadet atına binen insan ne der, dinle.

Kaynak alan: At

Hedef alan: Saadet

Örnek beyitte *devlet* 'saadet' kavramının, *at* 'at' kavramı ve bu kavrama ait özellikler ile yapılandırılması sonucu SAADET ATTIR metaforu meydana gelmiştir. Ele aldığımız örnekte saadet kavramı, at kavramı ile şekillendirilirken ata binme eylemi de saadete sahip olma eylemini karşılayan bir gösterge olarak belirlenmiştir. Saadet kavramının at kavramı ile yapılandırılmasında, at kavramına karşı belirlenen olumlu bakış açısının etkisi olduğu düşünülebilir. At kavramı, hızın ve gücün simgesi olarak saadetin ve ikbalin sağladığı rahatı ve huzuru ifade etmektedir.

keyik tağı kördüm bu türkçe sözüğ

anı akru tuttum yakurdum ara (6617)

Bu Türkçe sözü yabancı geyik gibi gördüm; onu yavaşça tuttum, aldatarak, kendime yaklaştırdım.

Kaynak alan: Geyik

Hedef alan: Türkçe

Yusuf Has Hacıp, eserinin sonunda Kutadgu Bilig'in yazılış şekli ve dili ile ilgili bilgiler verirken, Türkçe'yi *keyik* 'geyik' kavramına benzeterek değerlendirmiştir. Yusuf Has Hacıp, Türkçe'yi edebî bir üslupla kullanmanın zorluğunu fakat bu durumun güzel sonuçlar ortaya çıktığını Türkçe kavramını

karşılayan geyik kavramı ile yapılandırarak ifade etmiştir. Buna göre geyik kavramı Türkçe kavramını temsil ederken, geyiğin elde edilmesinin zorluğu Türkçe'nin edebî ifadesinin zorluğunu, geyiği elde etmek için harcanan çaba Türkçe'nin edebî bir üslupla ele alınması sırasında gösterilen çabayı ve geyiği tutup, alıştırmak da Türkçe'yi edebî bir üslupla, güzel bir şekilde kullanma durumunu göstermektedir. Ele aldığımız kavram ve durumların ifadesinin oluşumunda ise hedef alanda yer alan Türkçe kavramının kaynak alanda yer alan geyik kavramının anlam alanı içerisine dahil edilmesiyle oluşan TÜRKÇE GEYİKTİR metaforu etkili olmuştur. Türkçe kavramının geyik kavramı ile değerlendirilmesinde, geyiğin zor yakalanan bir av hayvanı olması ile Türkçe'nin edebî kullanımının zorluğu arasında belirlenen ortaklıklar ontolojik ve epistemik uygunlukları oluşturmaktadır.

3.1.1.3. Kaynağını Bitkiden Alan Metaforlar

kiminġ egri bolsa **köni tal boğı**

köni kılgı könglin yetildi öçi (1102)

Kimin düz fidan gibi boyu bükülürse, artık onun gönülünü doğrultma vakti gelmiştir.

Kaynak alan: Dal

Hedef alan: Boy

Örnek beyitte insanın fizikî yapısı ile ilgili bir kavram olan *boğ* 'boy' kavramı, bitkiye ait *tal* 'dal' kavramı ile nitelenmektedir. Ele aldığımız örnekte dal kavramı uzunluk, incelik ve düzgünlük gibi şekle ait özellikleri ile boy kavramını belirtmekte ve böylece BOY DALDIR (<İNSAN BİTKİDİR) varlık-madde metaforu meydana gelmektedir. Boy kavramının dal kavramı ile yapılandırılmasında, boyun uzunluk özelliği ile dalın uzunluğu arasında belirlenen ortaklıklar ontolojik uygunlukları oluşturmaktadır. Bununla birlikte dalın düzlüğü, boyun düzgün bir yapıya sahip olduğu gençliği dalın eğriliği ise boyun düzgün yapısının bozulduğu yaşlılığı simgeleyen kavramlar olarak yapılandırılmıştır.

uķuķssuz kiķi ol yimiķsiz yıķaķ

yimiķsiz yıķaķıķ negũ kıl sun aķ (2455)

Akılsız adam meyvatsız ağaķ gibidir; aķ kimse meyvatsız ağacı ne yapsın.

Kaynak alan: Ağaķ

Hedef alan: İnsan

Ele aldıķımız örnek beyitte *uķuķssuz kiķi* ‘akılsız insan’ kavramının yararsız ve faydasız olma gibi özellikleri *yimiķsiz yıķaķ* ‘meyvesiz ağaķ’ kavramı ile belirtilmiķtir. Akılsız olma gibi olumsuz özelliķe sahip insan kavramının faydasız ve yararsız olma gibi belirgin özelliklerinin ifadesi için kaynak alan olarak belirlenen meyvemiz ağaķ kavramı hedef alanda yer alan kavramın öne ķıkan özelliklerini temsil etmekte ve iki kavram arasında kurulan anlam iliķisinden AKILSIZ İNSAN MEYVESİZ AĞAĞTIR (<İNSAN AĞAĞTIR)metaforu meydana gelmektedir. Değerlendirdiğimiz metaforun oluķumunda etkili olan ontolojik ve epistemik uygunluklar şu şekilde belirlenmektedir: Ağaķ, meyve verme özelliğinden dolayı canlılar için faydalı bir varlıktır. Ağacın meyve vermemesi faydasız duruma gelmesidir. İnsan akılı sayesinde ķevresine yararlı olmaktadır. Akılsız insan yararsız ve etkisizdir. Ağacın üretken ve verimli olduğu sürece meyve verebilmektedir. Akıllı insan üretken olduğu sürece faydalıdır.

ķeķa birle önmıķ igidmiķ yıķaķ

yimiķi ađu ol ańgar bolma aķ (4522)

Onlar zahmetle süren ve yetiķen bir ağaca benzer; meyvası zehirdir, ona karķı iķtiha ve ihtiras besleme.

Kaynak alan: Ağaķ

Hedef alan: İnsan

Yukarıdaki örnek beyitte, *ķeķa birle önmıķ* ‘zahmetle yetiķmiķ’ ve *yimiķi ağu* ‘meyvesi zehir’ gibi niteleyicilerle belirtilen *yıķaķ* ‘ağaķ’ kavramı, kadın kavramını karķılayan bir gösterge olarak belirlenmiķtir. Kaynak alanda yer alan zahmetle yetiķen ve meyvesi zehir olan ağaķ kavramının hedef alandaki

kadın kavramı üzerine şemalanması ile KADIN ZAHMETLE YETİŞEN, MEYVESİ ZEHİR OLAN AĞAÇTIR (<İNSAN AĞAÇTIR) metaforu meydana gelmiştir. Ele aldığımız metaforun yapılandırmasında, kadının yetiştirilmesinde çekilen zorluk ve zahmet ile ağacın yetiştirilmesinde harcanan çaba ve emek arasında ve kadının tehlikeli ve zararlı olma özelliği ile de ağacın meyvesinin zehirli olması arasında tespit edilen ortaklıklar belirleyici olmuştur.

3.1.1.4. Kaynağını Soyut Kavramdan Alan Metaforlar

körü barğıl emdi bu yaŋlıĝ kişi

*kişimü bolur bu **fırışte** işi (6426)*

Dikkat et, imdi böyle insanlar insan mı olur; onların yaptıkları işler meleklerle yakışacak işlerdir.

Kaynak alan: Melek

Hedef alan: İnsan

Örnek beyitte soyut varlığı karşılayan *fırışte* ‘melek’ kavramı, somut bir varlık olan insanın temsilcisi olarak belirlenmiştir. Kaynak alanda yer alan melek kavramının hedef alanda yer alan insan kavramı üzerine şemalanması sonucu İNSAN MELEKTİR metaforu meydana gelmiştir. İnsan kavramının melek kavramı ile değerlendirilmesinde melek kavramına karşı belirlenen olumlu bakış açısının olumlu özelliklere sahip olması nedeniyle insan kavramına aktarılması söz konusudur. Melek, günah işlemeyen ve maddî ihtiyaçları olmayan soyut bir varlık olarak iyi ve güvenilir olma, cimri ve açgözlü olmama gibi olumlu karakter özelliklerine sahip insan kavramının yapılandırılmasında etkili olmuştur. Melek kavramı ile simgelenen insan kavramının, meleğin sahip olduğu özelliklerle şekillendirilmesinde soyut varlığı karşılayan bir kavram kaynak alan olarak belirlendiği için somutlamadan yararlanılmıştır.

*yanut birdi ögdülmüş aydı **ay can***

tirig bolsa yaŋguk yorır ig toĝan (5978)

Ögdülmiş cevap verdi:- Ey canım, insan hayatta oldukça, acılara ve hastalığa maruz kalabilir, dedi.

Kaynak alan: Can

Hedef alan: İnsan

Yukarıdaki beyitte yer alan *can* ‘can’ kavramı, sevilen ve değer verilen insan için kullanılan bir hitap ifadesidir. Ele aldığımız olumlu hitap bildiren ifadenin oluşumunu soyut bir kavram olan can kavramının hedef alandaki sevilen ve değer verilen insan kavramına aktarılması ile oluşan SEVİLEN/DEĞER VERİLEN İNSAN CANDIR metaforu sağlamıştır. İnsan ve can gibi iki farklı kavram arasında kurulan anlam ilişkisinde değerli olma ve sevilme gibi her iki kavramın sahip olduğu ortak özellikler belirleyici olmuştur.

3.1.2. Kişileştirme

3.1.2.1. İnsandan İnsana Aktarma

Kutadgu Bilig’de bazı şahsiyetlerin belirli bir özelliğinden dolayı herkes tarafından bilinen ve belirgin bir özelliği ile tanınan tarihî veya edebî şahsiyetlere benzetildiği görülmektedir. Bu tür yakınlaştırma ilişkisine dayalı metaforlarda kaynak alan belirgin bir özelliği ile tanınan ve bu özelliğin temsilcisi kabul edilen bir şahsiyet olarak belirlenirken hedef alanda yer alan insan kaynak alanda yer alan şahsiyetin baskın özelliğini taşıyan bir şahsiyet olmakta ve iki şahıs arasında var olan ortak özellikler iki kavram arasında bir aktarma yapılarak anlam ilişkisinin kurulmasını sağlamaktadır:

özüm **haydar** erse yaşın teg kılıçlığı

ya **rüstemleyü** men ajunda çavıktım (6549)

Yıldırım kılıçlı Haydar ve Rüstem gibi, dünyada meşhur oldum.

Kaynak alan: İnsan

Hedef alan: İnsan

Yukarıdaki örnek beyitte, *haydar* ‘Haydar’ tarihî bir şahsiyet olarak cesareti ile ünlenen Hz. Ali’nin *rüstem* ‘Rüstem’ kahramanlığı ile tanınan Şehname’nin efsanevî karakterinin ismi iken bağlam içerisinde şöhret sahibi olan insanı

karşılamaktadır. Kaynak alan olarak belirlenen şahsiyetlerin şöhret sahibi olma özellikleri hedef alanda yer alan insanın meşhur olma özelliğinin göstergesi olarak belirtilmiş ve insandan insana aktarma yapılmıştır.

3.1.2.2. İnsandan Cansız Nesnelere Aktarma

koğı ığtı kesme yaruğ yüz tudı

sevûg zûlfi toldı yoğaru koğı (3284)

Perçemini aşağı salıverdi, parlak yüzü kapandı ve güzel zülfü her tarafı kapladı.

Kaynak alan: İnsan

Hedef alan: Güneş

Yukarıdaki örnek beyitte güneşin batışı ve gökyüzünün karararak gecenin başlaması metaforik bir şekilde ifade edilmiştir. Örnekte güneş kavramı insana özgü *kesme* ‘perçem’, *yüz* ‘yüz, çehre’ ve *zûlf* ‘saç’ kavramları ile şekillendirilerek kişileştirilmektedir. Cansız bir varlık olan güneş, parlaklık ve aydınlık olma gibi özelliklerinden dolayı insana ait yüz kavramı ile yapılandırılırken, güneşin parlaklığını kaybederek batması durumu insan olarak şekillendirilen güneşin perçemini yüzüne indirmesi, gökyüzünün kararması ise güneşin siyah renkli saçlarını etrafa yayması olarak belirtilmiştir. Benzetmeye dayalı bu edebî ifadelerin oluşumunda insana ait kavram ve hareketlerin güneş gibi cansız bir varlığa aktarılması ile oluşan GÜNEŞ İNSANDIR metaforu etkili olmuştur. Kişileştirmeye dayalı bu metaforun oluşumunda yüz kavramının parlaklığı ve aydınlığı temsil ederken saçın siyah renginden dolayı geceyi ve karanlığı simgelemesi belirleyici olmuştur.

yaşığ yirke yandı yüzün kizledi

kalık mengzi kiş teg bolup örledi (3836)

Güneş yere indi, yüzünü gizledi; gökyüzü parlak bir samur kürke büründü.

Kaynak alan: İnsan

Hedef alan: Güneş

Kaynak alan: İnsan

Hedef alan: Gökyüzü

Örnek beyitte güneşin batarak havanın kararması sırasında tabiatda meydana gelen değişimler edebî bir üslupla metaforik bir şekilde ifade edilmiştir. Ele aldığımız örnekte tabiata ait cansız varlıkları karşılayan *yaşık* 'güneş' ve *kalık* 'gökyüzü' kavramları canlı varlıklara özgü özellik ve eylemlerle belirtilerek kişileştirilmiştir. *Yüz* 'yüz' ve *kizle-* 'gizlemek' gibi canlı varlıklara ait kavramların güneş kavramına aktarılması ile GÜNEŞ İNSANDIR metaforu meydana gelirken, yine canlı varlığa ait *men̄giz* 'beniz, ten' kavramının gökyüzüne ait bir kavram olarak değerlendirilmesi sonucu GÖKYÜZÜ İNSANDIR metaforu yapılandırılmıştır. Güneş kavramının yüzü olan canlı bir varlık olarak belirtilmesinde güneşin şekil bakımından yuvarlaklığı ile yüzün yuvarlak şekli arasında bir benzerlik ilişkisinin kurulmasının yanı sıra yüzün canlı varlığın görünür ve tanınır olmasını sağlayan bölüm olma özelliği de belirleyici olmuştur. Yüzün gizlenmesi durumunun, görünmez olma ve yok olma durumunu karşılaması bu kavramın güneşin batışı ile ilişkilendirilmesini sağlamıştır. Beniz, ten kavramı ile gökyüzü kavramının kişileştirilmesinde ise canlı varlığın renge ait özelliğini gösteren ten kavramının gökyüzünün değişen renginin ifadesi için kaynak alan olarak belirlenmesi söz konusudur.

usı uçtı kıptı adakın örü

kara tün kötürmiş etekin örü (3952)

Uykusu kaçtı, ayağa kalktı; karanlık gece eteğini yukarı kaldırdı.

Kaynak alan: İnsan

Hedef alan: Gece

Örnek beyitte insana ait bir unsur olan *etek* 'etek' ve insana ait bir eylem olan *eteki örü kötür-* 'eteği yukarı kaldırmak' kavramları insan dışı, cansız bir varlık olan *tün* 'gece' kavramına aktararak GECE İNSANDIR antropomorfik metaforu meydana getirilmiştir. Gece kavramının eteği olan ve eteğini kaldırma hareket özelliğine sahip bir varlık olarak kişileştirilmesi ile gecenin bitişi ve gökyüzünün aydınlanması metaforik bir şekilde ifade edilmektedir. Bu metaforik ifadede gecenin karanlık olma özelliği etek kavramının vücudu

kapatma ve örtme gibi fonksiyonel özellikleri ile yapılandırılırken, havanın aydınlanarak sabahın oluşu eteğin kaldırılması durumunun belirttiği açılma ve görünür olma durumu ile ilişkilendirilmektedir.

yaşık badı yüzke kara yüz bağı

ajun toldı bütrü kara yir toğı (4884)

Güneş yüzüne siyah peçe örttü, her tarafı toz duman rengi kapladı.

Kaynak alan: İnsan

Hedef alan: Güneş

Yukarıdaki örnek beyitte yer alan *yüzke kara yüz bağı* *ba-* ‘yüzü siyah peçe bağlamak, örtmek’ ifadesi gerçek şartlarda canlı varlığa, insana ait bir özellik ve eylemi karşılarken bağlam içerisinde cansız bir varlık olan *yaşık* ‘güneş’ kavramına ait hareketin anlatımı olarak güneşin batışını ve gökyüzünün kararması durumunu belirtmektedir. Hedef alandaki canlı varlığa ait özelliklere sahip olmayan güneşin, kaynak alan olarak belirlenen canlı varlığın vücudunun bir parçası olan yüz ve yüze peçe bağlama hareket özelliği ile yapılandırılması sonucu GÜNEŞ İNSANDIR metaforu meydana gelmiştir. Ele aldığımız kişileştirmeye dayalı metafora yüzün görünürlüğünün kapatılması durumunun göstergesi olan yüze peçe bağlama durumu güneşin batarak yok olması ve görünürlüğünü yitirmesi durumunun karşılanmasını sağlamaktadır.

bu neṣṣiṅg uçuzla ağır bolğa can

bilig beg bolup kör ukuş bolğa han (5321)

Bu nefsine değer verme, canın aziz olur; bilgi bey olup, akıl hanlık eder.

Kaynak alan: İnsan

Hedef alan: Bilgi

Kaynak alan: İnsan

Hedef alan: Akıl

Örnek beyitte *bilig* ‘bilgi’ ve *ukuş* ‘akıl’ kavramlarının değer ve itibar kazanması durumu, bu kavramların insana ait *beg* ‘bey’ ve *han* ‘han’ gibi

unvanlara sahip olması şeklinde değerlendirilmiştir. Bilgi ve akıl kavramlarının değerli, önemli ve itibarlı olma gibi özellikleri için bey ve han gibi unvanların temsilci seçilmesi ile BİLGİ BEYDİR (<BİLGİ İNSANDIR), AKIL HANDIR (<AKIL İNSANDIR) metaforları meydana gelmiştir. Bu metaforların yapılandırılmasında unvan bildiren bey ve han kavramlarının yönetici olma sıfatından dolayı taşıdığı etkili, itibarlı ve değerli olma özellikleri belirleyici olmuştur. Soyut kavramlar olan bilgi ve aklın, insana ait unsurlar ve bu unsurların özellikleri ile yapılandırılmasında hedef alanda yer alan kavramlar kişileştirilirken aynı zamanda somutlaştırılmaktadır.

şatunung başingā tegi yokladım

yaşımın tükettim tiriglik yidim (6053)

Merdivenin başına kadar yükselmem, yaşımın tükenmesi, hayatımın tamamlanmasıdır.

Kaynak alan: İnsan

Hedef alan: Merdiven

Örnekteki *şatunung başı* ‘merdivenin başı’ ifadesinde yer alan baş, temel anlamda insan ve hayvan vücudunun en üst bölümüne verilen isimdir. Canlı varlığın sahip olabileceği bir varlık olan baş, örnek beyitte merdiven gibi cansız bir varlığın en üst kısmını belirtmektedir. Kaynak alanda yer alan baş kavramının hedef alanda yer alan merdiven kavramı üzerine şemalanması ile MERDİVEN İNSANDIR metaforu meydana gelmiştir. Burada merdivenin en üst kısmının canlılara ait özelliklerle canlandırılması ve kişileştirilmesi söz konusudur. Bu canlandırmada canlı varlığın en üst kısmı, merdivenin en üst ve yüksek kısmının ifadesinde kullanıldığı için EN ÜST KISIM BAŞTIR metaforu da görülmektedir.

beg ol bu köngül kör kamuğ öz kulu

begi kaçça barsa udu kul yolu (3856)

Gönül beydir, bütün vücut onun kuludur; bey nereye giderse, kul onu takip eder.

Kaynak alan: Bey (insan)

Hedef alan: Gönül

Kaynak alan: Kul (insan)

Hedef alan: Vücut

Örnekte *köngül* 'gönül' kavramı, *beg* 'bey' kavramı ile *öz* 'vücut' kavramı ise *kul* 'kul' kavramı ile yapılandırılmaktadır. Bey ve kul sıfatları, insanların sahip olabilecekleri unvanlar olduğu için gönül ve vücut kavramları temelde insan kavramı ile şekillendirilmiştir. GÖNÜL BEYDİR (<GÖNÜL İNSANDIR), VÜCUT KULDUR (<VÜCUT İNSANDIR) metaforları, insanların his ve hareketlerinin özelliklerini, oluşumunu ve yönünü somut kavramlar aracılığıyla zihinde canlandırma amacına hizmet eden yapılardır. Duygu, düşünce ve hislerin kaynağı kabul edilen gönül kavramı, bir topluluğun başında bulunan, karar alma ve bunları uygulatma yetkisi olan yönetici görevindeki bey kavramı ile duygu, düşünce ve hislerin etkisiyle hareket eden vücut kavramı ise bey tarafından verilen emirleri uygulayan, beyin yönetimi ve etkisi altındaki kul kavramı ile somutlaştırılmıştır. Bey kavramının özelliklerini taşıyan gönül ve bu kavramın barındırdığı duygu, düşünce ve hisler, vücut ve vücudun yaptığı hareketler üzerinde yönetici konumundadır. Gönül tarafından verilen komutları ve emirleri yerine getiren vücut bu emirler doğrultusunda hareket etmektedir ve bu özellikleri nedeniyle de kul kavramı ile sistemleştirilmektedir.

negü tir eşit dünya koğmış kişi

yayığ dünyaka köngli toğmış kişi (4730)

Dünyayı bırakmış ve bu dönek dünyadan bıkmış olan insan ne der, dinle.

Kaynak alan: İnsan

Hedef alan: Dünya

Beyitte *dünya* 'dünya' kavramını niteleyen *yayığ* 'dönek' kavramı insana has bir karakter özelliğidir. Burada kaynak alanda yer alan insanın dönek, tutarsız olma ve belli bir karakter yapısında olmama gibi özellikleri hedef alanda yer

alan dünyanın geçici, fani olma ve gerçek olmama gibi olumsuz özellikleriyle sistemleştirilerek DÜNYA İNSANDIR metaforu meydana gelmiştir. Dünyanın, karakter bakımından dönek yapılı insan kavramı ile kişileştirilmesinde psikolojik özellikler üzerinden yapılan göndermeler etkili olmuş ve bu kavrama karşı bakış açısını belirlemiştir. Dönek olma insan için olumsuz karakter yapısını belirtirken, dünya için olumsuz olay ve durumların bir göstergesi durumundadır.

tükel kız kılinçlığı turur bu ajun

*sini **armasuni** ay kılkı tüzün (6122)*

Bu dünya tam bir kıza benzer; ey yumuşak huylu insan, o seni aldatmasın.

Kaynak alan: İnsan

Hedef alan: Dünya

Örnek beyitte, dünya ve dünya yaşamını karşılayan *ajun* ‘dünya’ kavramının *kız kılinçlığı* ‘kız tabiatli’ gibi insana ait bir özellik ve *ar-* ‘aldatmak’ gibi insana özgü bir hareket ile ifade edilmesi sonucu DÜNYA KIZDIR (<DÜNYA İNSANDIR) metaforu meydana gelmiştir. Dünya kavramı ile kız kavramı arasında kurulan anlam ilişkisinde kız kavramının nazlı, cezp edici, aldatıcı, kararsız ve istikrarsız olma gibi baskın özelliklerinin dünya yaşamının vurgulanmak istenen özelliklerine aktarılması söz konusudur. Dünya ve dünya yaşamının güzel ve sevilen yönlerine karşı sahip olduğu belirsizlik ve istikrarsızlık bu kavramın kız kavramının anlam alanı içerisinde değerlendirilmesine neden olmuştur.

yağız yir yaşıl torğu yüzke badı

hıtay arkışı yağtı tavğaç eği (68)

Kara yeryüzüne yeşil ipek bağladı; hıtay kervanı da bunun üstüne çin kumaşı yaydı.

Kaynak alan: İnsan

Hedef alan: Yeryüzü

Örnek beyitte ilkbaharın gelişi ile bitkilerin canlanarak yeryüzünün yeşil bir renge bürünmesi ve renk renk çiçeklerin açması metaforik bir şekilde ifade edilmektedir. İlkbaharda tabiatın yeşil renge bürünmesi *yağız yir* ‘yeryüzü’ kavramının yüzü olan ve yüzüne yeşil ipek bağlayan canlı bir varlık olarak şekillendirilmesi ile belirtilirken renk renk çiçeklerin açması bu yeşil ipek üzerine Çin kumaşı yayılması olarak değerlendirilmiştir. Yeryüzü kavramının yüzü olan ve yüzüne yeşil ipek bağlayan insan olarak ifade edilmesinde YERYÜZÜ İNSANDIR kişileştirmesi rol oynamaktadır. Yeryüzü kavramının insana özgü özellikler ile yapılandırılmasında tabiatın değişen görüntüsünü tasvir etme amacı güdülmektedir. Bu tasvirî anlatım ise İLKBAHAR YERYÜZÜNÜN YÜZÜNE YEŞİL İPEK BAĞLAMASIDIR, BİTKİLER YEŞİL İPEKTİR metaforlarına dayanmaktadır. İlkbaharda doğanın yeşillenmesi yeryüzünün yüzüne yeşil ipek bağlaması olarak metaforik bir şekilde ifade edilirken renk renk çiçeklerin açması ise yeryüzüne Çin kumaşının yayılmasına benzetilmiş ve böylece ÇİÇEKLERİN AÇMASI ÇİN KUMAŞININ YAYILMASIDIR metaforu meydana gelmiştir. Bu metaforun oluşumunda ise renkli olma özelliğine sahip Çin kumaşının renginden dolayı çiçekleri karşılayan bir gösterge olarak seçilmesi etkili olmuştur.

3.1.2.3. İnsandan Hayvana

ünin ötti keklik küler katğura

kızıl ağızı kan teg kaşı kap kara (76)

Keklik yüksek sesle öttü, sanki gülmekten katılıyor; ağızı kan gibi kızıl, kaşı simsiyah.

Kaynak alan: İnsan

Hedef alan: Keklik

Yukarıda yer alan örnek beyitte, *keklik* ‘keklik’ kavramı, *kül-* ‘gülmek’ eylemini yerine getiren bir varlık olarak ifade edilmiştir. İnsana özgü ve bilinçli bir şekilde gerçekleştirilen hareketi karşılayan gülmenin, bağlam içerisinde keklik kuşuna ait bir eylem olarak belirtilmesi sonucu KEKLİK İNSANDIR

(<HAYVAN İNSANDIR) metaforu meydana gelmiştir. Ele aldığımız kişileştirmeye dayalı metaforun oluşumunda keklik kuşun ötmesi ve öterken çıkardığı ses ile insanın gülmesi ve gülerken çıkardığı ses arasında kurulan benzetmeye ve yakınlaştırma dayanan ilişki belirleyici olmuştur.

çiçeklikte sandvaç öter mîng ünün

okır şuri 'ibri tünün hem künün (78)

Çiçek bahçesinde bülbül binlerce sesle ötüyor; sanki gece-gündüz Mezamir okuyor.

Kaynak alan: İnsan

Hedef alan: Bülbül

Ele aldığımız örnekte *sandvaç* 'bülbül'ün ötmesi, *şuri 'ibri okı-* 'Mezamir okumak' eylemi ile karşılanmaktadır. Bülbülün ahenkli ve farklı tonlardaki ötüşünün Mezamir'in okunmasına benzetilmesi sonucu ortaya çıkan BÜLBÜLÜN ÖTMESİ MEZAMİR'İN OKUNMASIDIR alt metaforu, insana özgü okuma eyleminin bülbül kuşunun hareketi olarak yapılandırılması ile meydana gelen BÜLBÜL İNSANDIR üst metaforundan doğmuştur.

3.1.2.4. İnsandan Bitkiye

Tümen tü çiçekler yazıldıküle

Yıpar toldı kafur ajun yıd bile (70)

Binlerce çiçekler gülerek açıldılar; dünya misk ve kafir kokusu ile doldu.

Kaynak alan: İnsan

Hedef alan: Çiçek

Baharın gelişinin tasvir edildiği beyitte, bahar mevsiminde çiçeklerin açılması insana özgü ve bilinçli bir şekilde gerçekleştirilen *gül-* 'gülmek' eylemi ile karşılanmaktadır. İnsana ait bir eylemin insan dışı bir varlık olan çiçek kavramına aktarılması ile meydana gelen ÇİÇEK İNSANDIR metaforu insandan bitkiye yapılan aktarmaya örnek teşkil etmektedir. Çiçeğin açılması durumunun gülme durumu ile karşılanmasında, gülme sırasında ağzın

açılarak yayılması ile çiçeğin açıldığında yapraklarının yayılması durumu arasındaki benzerliklere dayanan ontolojik uygunluklar etkili olmuştur.

3.1.3. Kapsayıcı Metaforlar

3.1.3.1. Yer-Alan Metaforları

saṅgar ok sığındım umınçım saṅga

munğadmış yirimde elig tut maṅga (29)

Asıl sana sığındım, ümidim sendedir; muhtaç olduğum yerde elimden tut.

Kaynak alan: Yer

Hedef alan: Sıkıntılı/muhtaç olma durumu

Beyitte yer alan *munğadmış yir* ‘muhtaç olduğum, sıkıntılı olduğum yer’ ifadesinde belirtilen yer kavramı belirli bir nesnenin kapladığı alan anlamından uzaklaşmıştır. Çünkü somut olarak insanların sıkıntılı ve muhtaç oldukları bir yer yoktur. Sıkıntılı ve muhtaç olma durumu, insanlar üzerinde kapsayıcı özelliklere sahip, belirli bir alanı ve sınırı olan bir kavram olarak şekillendirilmiş ve SIKINTILI/MUHTAÇ OLMA DURUMU KAPSAYICI YERDİR metaforu meydana gelmiştir. Ayrıca burada, yer kavramı zaman kavramının yerini tutmakta, metonimik olarak zaman kavramını ifade etmektedir. Bu metonimi olayında ise insanları kapsayan olay ve durumların üzerinde zaman kavramının kapsayıcı bir varlık olarak düşünülmesi etkili olmuştur. Olay ve durumlar, belli bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşmektedir. Belli bir başlangıcı ve sonu olan olay ve durumlar, sınırları olan kapsayıcı özellikte bir varlık olarak düşünülmüş ve ZAMAN KAPSAYICI VARLIKTIR metaforu meydana gelmiştir. Türkçede zaman ve yer kavramlarının birbirinin yerine kullanıldığına dair pek çok örnek vardır. Bunun sebebi, olay, durum ve şahıslar için kapsayıcı olma ortak özelliğini taşıyan zaman ve mekan kavramının birbiriyle olan sıkı ilişkisidir.

*negü tir eşit emdi **bilgi tengiz***

sözin yangzatur körse kızgu men̄giz (480)

Dinle, şimdi bilgisi deryalar gibi derin olan ne der; dikkat edersen, hayatından memnun insan bu sözü buna benzetir.

Kaynak alan: Deniz

Hedef alan: Bilgi

Yukarıdaki örnek beyitte soyut bir kavram olan *bilig* 'bilgi'nin miktar bakımından fazlalığı ve üstün niteliği somut mekan bildiren *tengiz* 'deniz' kavramı ile karşılanarak BİLGİ DENİZDİR (<BİLGİ KAPSAYICI YERDİR) kapsayıcı metaforu oluşturulmuştur. Hedef alanda yer alan bilgi kavramının, kaynak alan olarak belirlenen deniz kavramı ile şekillendirilmesinde denizin derinliğe ve genişliğe sahip kapsayıcı bir varlık olması belirleyici rol oynamaktadır. Bilinen varlığın insan zekası tarafından keşfedilip, öğrenilmesi söz konusu varlığın akıl tarafından kapsanması durumunu belirtmektedir. Bilgi kavramı artma, gelişme, ilerleyebildiği nisbette kapsayıcı olma özellikleri nedeniyle derinliği ve genişliği olan kapsayıcı bir varlıkla somutlaştırılmıştır.

apa uçmak içre yidi kör evin

*arınğu kıldı bu **dünya evin** (3522)*

Adem cennet içinde buğday tanesi yedi; bu dünya evi ona bir temzilenme yeri olarak yaratıldı.

Kaynak alan: Ev

Hedef alan: Dünya

Beyitte bulunan *dünya evi* 'dünya evi' ifadesinde, kaynak alanda yer alan ev kavramı, hedef alandaki dünya kavramı üzerine şemalanarak DÜNYA EVDİR metaforu meydana gelmiştir. Dünya, üzerinde yaşadığımız ve güneş sisteminde hayatın olduğu tek gezegendir. Ev ise, belirli sayıda kişinin ya da ailenin yaşamını sürdürdüğü barınma yeridir. DÜNYA EVDİR metaforunda, insan için kapsayıcı yerler olan dünya ve ev kavramlarından nicelik bakımından daha genel olanın daha özele aktarılması söz konusudur. Daha

açık bir ifade ile belirtmemiz gerekirse, insan ve yaşam için kapsayıcı özelliklere sahip olan dünya kavramı, aynı özelliklere sahip fakat daha sınırlı olan ev kavramı ile yapılandırılmıştır.

iki ev yarattı bu halkka kamuğ

biri atı uçmak biriniñ tamuğ (3654)

Tanrı bütün bu halk için iki ev yarattı: birinin adı cennet, birinin de cehennemdir.

Kaynak alan: Ev

Hedef alan: Cennet ve cehennem

Örnekte soyut mekanlar olan *uçmak* ‘cennet’ ve *tamuğ* ‘cehennem’, somut bir yer bildiren *ev* ‘ev’ kavramı ile somutlaştırılmıştır. CENNET VE CEHENNEM EVDİR metaforunun oluşumunda İslamiyet’in hayattan sonraki yaşam inancı etkili olmuştur. Cennet, dünyada iyi amel işleyenlerin cehennem ise kötü amel işleyenlerin barınacağı yerdir. Bu soyut mekânların, somut bir mekân olan ev kavramı ile şekillendirilmesinde kaynak alandaki ve hedef alandaki kavramların kapsayıcı konumundaki bir barınma yeri olma ortak özelliği etkili olmuştur. Kutadgu Bilig’de cennet ve cehennem gibi soyut mekanlar somut mekanlar vasıtasıyla somutlaştırılarak bunlara belirli bir varlık kazandırılmıştır. Cennet, olumlu özelliklere sahip mekanlarla şekillendirilirken, cehennem kavramı ise olumsuz özelliklere sahip mekanlarla yapılandırılmıştır:

bayat yarlığın kıl özünğ kulluğu

uçup kir sarayka erejin salın (3672)

Tanrının emirlerini yap, kulluğunu yerine getir; saraya uçarak gir ve huzura kavuş.

Kaynak alan: Saray

Hedef alan: Cennet

Örnekte yer alan *saray* 'saray' kavramı, cennet kavramını karşılayan bir metafordur. Soyut bir mekan olan cennet, somut bir mekan olan saray kavramı ile yapılandırılmış ve böylece CENNET SARAYDIR metaforu meydana gelmiştir. Burada cennet kavramının, olumlu bakış açısını yansıtmamasından dolayı saray kavramı ile yapılandırılmıştır. Saray, görkemli ve gösterişli, yaşamın kolay olduğu yer olması gibi olumlu özelliklerinden dolayı, olumlu özelliklere sahip cennet kavramını karşılamaktadır.

tatığ sürme tatığ kını keç katığ

*tatığka yanut ornı **tengsiz batığ** (4771)*

Zevk safa sürme, zevkin cefası çok ağırdır; zevk karşılığında elde edilen yer berbat bir bataklıktır.

Kaynak alan: Bataklık

Hedef alan: Cehennem

Yukarıdaki örnekte cehennem kavramı *tengsiz batığ* 'berbat bataklık' kavramı ile karşılanmıştır. CEHENNEM BATAKLIKTIR metaforu, olumsuz soyut mekan bildiren cehennem kavramının olumsuz bakış açısını yansıtan bataklık kavramı ile somutlaştırılması sonucu oluşmuştur.

tünek ol bu dünyaiçi oğ yılan

*muni koğ **yaruk çın ajunka** ulan (5421)*

Bu dünya, içi engerek yılanı dolu, bir zindandır; onu bırak, aydın ve hakiki dünyaya ulaşmağa çalış.

Kaynak alan: Zindan

Hedef alan: Dünya

tünek ol bu dünya içi oğ yılan 'dünya içi yılan dolu zindandır' ifadesinde, yer belirten dünya kavramının olumsuz özelliklerinin anlatımında başka bir mekandan yararlanılmaktadır. Kaynak alandaki zindan kavramının hedef alandaki dünya kavramına aktarılması ile DÜNYA İÇİ YILAN DOLU ZİNDANDIR metaforu meydana gelmiştir. Yaşanılan yer olarak dünyanın ve bu kavramın metonimik olarak belirttiği dünya yaşamının olumsuz özellikleri,

zindan kavramının karanlık olma ve istenilmeyen bir yer olma gibi olumsuz özellikleri ile yapılandırılmıştır. Dünyanın ve yaşamın tehlikeli ve acı veren tarafları ise zindanda bulunan tehlikeli ve öldürücü olma özelliği taşıyan yılan kavramı ile şekillendirilmiştir. Olumsuz bakış açısı ile ele alınan dünya ve dünya yaşamı kavramı zindan kavramı ile belirtilirken, öbür dünya kavramı *yaruk çın ajun* 'aydınlık gerçek dünya' şeklinde olumlu özelliklere sahip bir yer olarak somutlaştırılmıştır. Metforik olarak iyi ve olumlu olma durumunu karşılayan aydınlık kavramı somut mekana ait bir özelliktir. Burada somut mekana ait bir özellik, soyut mekana aktarılmış ve ÖBÜR DÜNYA AYDINLIK YERDİR metaforu meydana gelmiştir. Dünya kavramının olumsuz özellikleri karanlık olma özelliğini taşıyan belirli bir yerle (zindan) karşılanırken, öbür dünyanın olumlu özellikleri genel olarak aydınlık bir yerle karşılanmaktadır. Burada karanlık ve aydınlık kavramlarına karşı bakış açısı da ortaya koyulmaktadır. KÖTÜ/OLUMSUZ OLAN KARANLIKTIR ve İYİ/OLUMLU OLAN AYDINLIKTIR metaforları, karanlık ve aydınlık kavramlarının algılanışı hususundaki kültürel seçimi yansıtmaktadır.

Kutadgu Bilig'de soyut mekanların somut mekanlara aktararak somutlaştırılmasına dayanan pek çok metafor vardır. Bu tür metaforlarda soyut mekan, somut mekanın özellikleri vasıtasıyla belirginleştirilmekte, algılayışı kolaylaştıran zihnî bir şekil ortaya koyulmaktadır. Bunun yanında Kutadgu Bilig'de somut mekanların soyut mekanlar tarafından yapılandırıldığına dair örnekler de bulunmaktadır:

biligsizke uçmak turur bu ajun

erej birle avnur yorır muñgsuzun (6382)

Bilgisiz için bu dünya cennettir; o huzur içinde avunur ve hiçbir şeye ihtiyaç hissetmeden yaşar.

Kaynak alan: Cennet

Hedef alan: Dünya

Örnekte, bilgisiz bir insanın dünyayı algılayışı metaforik olarak ifade edilmektedir. Bu metaforik ifadenin temeli kaynak alandaki soyut *uçmak*

'cennet' kavramının hedef alandaki somut *ajun* 'dünya' kavramına aktarılması sonucu oluşan DÜNYA CENNETTİR metaforuna dayanmaktadır. Kutadgu Bilig'de genel olarak olumsuz bakış açısı ile ele alınan dünya ve dünya yaşamı kavramı burada olumlu bir mekan olan cennet ile karşılanmasına rağmen bilgisiz insanın dünya algılayışını gösterdiği için olumsuz bir özellik taşımaktadır. Bağlam içerisinde bilgisiz insan, gerçeği, doğruyu bilmeyen, İslamî bilgilerden yoksun olan insanı ifade etmektedir. İslamî bilgisi olmayan insan için dünya tüm güzellikleri ve nimetleri barındıran, huzur ve mutluluğun egemen olduğu yerdir. Bilgisiz insanın dünyaya karşı olan bu olumlu bakış açısı, olumlu soyut mekan bildiren cennet kavramı ile belirtilmiştir. Bilgisiz insanın dünyayı olumlu özelliklere sahip bir yer olarak kabul etmesine karşın bilgi sahibi insan için dünya sıkıntı ve kötülüklerle dolu, geçiçi ve gerçek olmayan olumsuz özelliklere sahip bir mekandır.

bilig ordusu ol bu begler özi

biligsiz bolur kul nerek kul sözi (1906)

Beylerin kendileri bilgi sarayıdır, kul bilgisiz olur; kul sözünün ne kıymeti var.

Kaynak alan: Saray

Hedef alan: Bilgi

Beylerin yani hükümdarların bilgili olma özelliklerini belirten *bilig ordusu ol bubegler* 'beyler bilgi sarayıdır' ifadesi kompleks yapıli bir metafordur. Burada hem bilgi hem de bu bilgiye sahip kişi kapsayıcı yer bildiren saray kavramı ile yapılandırılmıştır. Kaynak alanda bulunan bilgi kavramının hedef alanda yer alan saray kavramına aktarılması ile BİLGİ SARAYDIR (<BİLGİ KAPSAYICI YERDİR) metaforu meydana gelmiştir. Bilginin belirli bir kapsama alanı ve sınırı olması gibi özelliklerinin yer bildiren saray kavramı ile somutlaştırılması ile oluşan BİLGİ SARAYDIR asıl metaforu BEYLER BİLGİ SARAYIDIR metaforunun kaynak alanını oluşturmaktadır. Beylerin, bilgiye sahip olmaları ve bünyelerinde bilgi barındırmaları gibi özelliklerini belirten BEYLER BİLGİ SARAYIDIR metaforu, bilginin kapsayıcısı durumundaki insanın belirli bir alanı ve sınırı olan yer kavramı ile şekillendirilmesi sonucu oluşan İNSAN

KAPSAYICI YERDİR üst metaforundan doğmuştur. Bu kompleks metaforunda somut yer bildiren saray kavramı, kapsayıcı olması yanında merkez olma özelliği ile de bey ve bilgi kavramını yapılandırmıştır.

bor içme aya borçı boğzı kuli

*bor içse **açıldı çığaylık yolu** (2096)*

Ey içki düşkünü, boğazının esiri, içki içme; içki içersen, sana fakirlik yolu açıldı demektir.

Kaynak alan: Yol

Hedef alan: Fakirlik

İçkinin ve içki içmenin zararlarının ifade edildiği beyitte, içki içen kişinin düşeceği zor ve kötü durum *çığaylık yolu açıl*- ‘fakirlik yolunun açılması’ şeklinde bir anlatımla şekillendirilmiştir. Yol kavramının gerçek anlamı iki yer arasındaki ulaşımı sağlayan, belirli bir alanı ve uzunluğu olan yerdir. Bağlam içerisinde fakirlik kavramı ile nitelenen yol metaforik bir anlam kazanmıştır. Kaynak alandaki yol kavramının hedef alandaki fakirlik kavramı üzerine şemalanması ile FAKİRLİK YOLDUR (<FAKİRLİK KAPSAYICI YERDİR) metaforu meydana gelmiştir. Somutlaştırmaya dayanan FAKİRLİK YOLDUR metaforunda fakir olma durumu, somut mekan gösteren yol kavramı ile yapılandırılmıştır. Bu yapılandırmada yer bildiren yol kavramının kapsayıcı olması, belirli bir alana ve sınıra sahip olması gibi özellikleri belirleyici olmuştur. Fakir olma durumunu karşılayan fakirlik kavramı, insanlar üzerinde kapsayıcı, belirli bir alanı ve sınırı olan ve bu sınırlar içerisinde belirli özellikleri bulunan bir kavram olarak canlandırılmıştır.

tapuğka inanıp kayu erse kul

***bulumadı tengri sevinçinge yol** (3249)*

İbadetine güvenen bir kul Tanrıyı memnun edecek yolu henüz bulamamış demektir.

Kaynak alan: Yol

Hedef alan: Sistem, tarz

Beyitte yer alan yol kavramı somut yer bildiren gerçek anlamından uzaklaşarak insanı *teñgri sevinçinge* ‘Tanrı memnuniyetine, rızasına’ ulaştıracak sistem ve tarzların somut göstergesi olmuştur. Tanrı’nın memnuniyeti ve rızası, insan için ulaşılması gereken bir hedeftir. Bu hedefe ulaşabilmek için belirli bir sistem ve tarza ihtiyaç vardır. Elde edilmesi gereken hedefler ve amaçlar ulaşılması gereken belirli bir yer gibi düşünülürken bu yer ile insan arasındaki bağlantıyı sağlayan sistem ve tarz ise ulaşımı sağlayan yol kavramı ile somutlaştırılmıştır. SİSTEM/TARZ YOLDUR (<SİSTEM/TARZ KAPSAYICI YERDİR) metaforu kapsayıcı ve belirli bir alanı, sınır ve istikameti olan yol kavramının belirli bir düzeni, kuralı olan ve bu kuralları kapsayan, herhangi bir konuda belli bir istikamet gösteren sistem, tarz kavramına aktarılması sonucu oluşmuştur.

uluğluk ölümke asıg kılmadı

*ölümdin kaçığılı **keçig** bulmadı (4837)*

Büyükölük ölümke karşı fayda etmedi; ölümde kaçacak bir yol bulamadı.

Kaynak alan: Geçit

Hedef alan: Çare

İnsanın ölüm karşısındaki çaresizliğinin ve ölümün kaçınılmazlığının ifade edildiği beyitte ölüm ve ölümke karşı aranan çareler kapsayıcı özelliği olan yer kavramı ile somutlaştırılmıştır. *Keçig* ‘geçit’ kelimesinin temel anlamı iki yer arasındaki bağlantıyı ve ulaşımı sağlayan yoldur. Somut yer bildiren geçit kavramı örnekte, ölümde kaçışı sağlayacak yol olarak metaforik bir anlam taşımaktadır. ÇARE GEÇİTTİR (<ÇARE KAPSAYICI YERDİR) metaforunda ölümde kaçışı ve yaşama amacına ulaşmayı sağlayacak çareler geçit kavramı ile karşılanırken, ölüm ve yaşam kavramları da kapsayıcı özelliği bulunan yerler olarak düşünülmüştür.

kişi neñgi alma yime tökme kan

*bu iki yazukka ulır **çıkça can** (1395)*

Başkasının malını alma ve kan dökme; ölüm döşeginde insan bu iki günah yüzünden inler.

Kaynak alan: Kapsayıcı yer

Hedef alan: Vücut

Can çıkmak deyimini, ölmek kavramı yerine kullanılmış bir metonimidir. Burada canın çıkması ifadesiyle, ruhun bedenden ayrılması anlatılmak istenmiştir. Çıkmak fiili, belli bir yerin kapladığı alanın dışına gitmek anlamını taşımaktadır. Bu deyimde ise canın yani ruhun, bedenin dışına çıkması bedenden ayrılması ifade edilmektedir. Beden yani vücut can için kapsayıcı bir yer olarak düşünülmüş ve VÜCUT YER KAPSAYICISIDIR metaforu teşekkül etmiştir.

tengizke kirür körse könglün tükel

güher yinçü yakut çıkarur meşel (4395)

İyice dikkat edersen, onlar denize dalarak, güher, inci ve yakut çıkaran insanlara benzerler.

Kaynak alan: Deniz

Hedef alan: Anlam

Şairlerin, şiir yazarken kullandıkları kelimeleri özenle seçerek dili ince ve manalı bir şekilde kullanmalarının ifade edildiği örnek beyitte *tengiz* ‘deniz’ kavramı dilin anlam alanını belirten bir gösterge olarak belirlenerek, söz ile ilgili kavramlar deniz kavramının anlam alanı içerisinde yer alan kavramlarla yapılandırılmıştır. Buna göre anlam kavramı, derinliği ve genişliği olan deniz kavramı ile şekillendirilirken denize girme durumu sözün anlam derinliğine, inceliğine ulaşma durumunu belirtmektedir. Ele aldığımız ifadelerin oluşumunu sağlayan ANLAM DENİZDİR kapsayıcı metaforu hedef alanda yer alan anlam kavramının katmanları ve boyutları olma, kavramlar üzerinde kapsayıcı olma gibi özellikleri ile kaynak alan olarak seçilen deniz kavramının derinlik, genişlik ve kapsayıcı olma gibi özellikleri arasında belirlenen ortaklıklara dayanmaktadır. Anlam kavramı deniz kavramı ile sistematik bir yapısalılık oluştururken denize girme ifadesinin belirttiği denizin kapsama

alanına dahil olma ve derinliğine inme durumu da kelimenin sahip olduğu anlamın inceliklerinin ve farklı yönlerinin keşfedilmesi durumunun somut göstergesi olarak belirlenmiş ve KELİMENİN ANLAM DERİNLİĞİNE ULAŞMA DENİZE GİRMEDİR durum metaforu meydana gelmiştir. Denizin içinde barındırdığı ve kapsadığı değerli taşlar olan güher, inci ve yakut, ANLAM DENİZDİR metaforu çerçevesinde ince manalı ve değerli sözleri karşılayarak DEĞERLİ/MANALI SÖZLER GÜHER, İNCİ, YAKUTTUR metaforunu şekillendirmektedir. Şairlerin, derin manalı ve nükteli kelimeleri keşfederek şiir yazması durumu ise denizde varolan gizli hazinelerin ortaya çıkarılması olarak belirtilmiş ve böylece DERİN/İNCE MANALI KELİMELEİ KEŞFETMEK DENİZDEN GÜHER, İNCİ, YAKUT ÇIKARMAKTIR durum metaforu meydana gelmiştir.

ölüm bir tengiz ol uçı yok tüpi

bağa körse yetrû tüpi yok batıg (1140)

Ölüm uçsuz bucaksız bir denizdir; iyice dikkat edersen, dipsiz bir çukurdur.

Kaynak alan: Deniz

Hedef alan: Ölüm

Yukarıdaki örnek beyitte, *ölüm* 'ölüm' kavramının belirsizliği, bilinmesinin ve anlaşılmasının zorluğu gibi özellikleri nedeniyle somut mekan gösteren *tengiz* 'deniz' kavramı ile değerlendirilmesi sonucu ÖLÜM DENİZDİR kapsayıcı metaforu meydana gelmiştir. Mekan bildiren bir kavram olan denizin ölüm kavramına aktarılmasında, ölümün durum belirten bir kavram olarak kapsayıcı olma özeliğine sahip olması etkili olmuştur. Ölümün belirsizliği ve kavranmasının güçlüğü, denizin sınırlarının tespit edilememesi durumu ile vurgulanırken genişlik ve derinlik bilmenin ve anlamının zorluğuna sebep olan etkenler olarak belirlenmiştir.

ay sırğa yakın ay kõngülke ediz

tanuğ ol sağa barça şureş beşiz (20)

Ey her sırra yakın, ey her gönül için yüksek Tanrı, bütün suret ve şekiller sana şahittir.

Beyitte, Tanrı'nın her şeye vakıf olduğunu belirtmek için kullanılan *şırka yakın* 'sırra yakın' ifadesi metaforik bir anlam taşımaktadır. Yakınlık ve uzaklık, görüş alanı içerisinde yer alan iki nesnenin veya mekanın birbirine göre konumunu belirten kavramlardır. Burada sır kavramı görüş alanı içerisinde var olan bir yer olarak düşünülmüş ve SIR KAPSAYICI YERDİR metaforu meydana gelmiştir. Sır kavramının kapsayıcı olmasında bir işaret olan yakın kavramı bu ifadede gerçek anlamı dışında, bilmek anlamında kullanılmıştır. BİLMEK UZAK OLMAKTIR metaforunda uzak kavramı bilinmez olma kavramı üzerine şemalandırılırken, yakın olmak kavramı ise bilmek kavramı üzerine şemalanarak BİLMEK YAKIN OLMAKTIR metaforu meydana gelmektedir. Bunun yanında beyitte yer alan *köngülke ediz* 'gönül için yüksek' ifadesinde de metaforik bir anlam vardır. *Ediz* 'yüksek' kelimesi bağlam içerisinde yukarı doğru yönelimli bir uzaklık ölçüsü anlamında değil, anlamının ve kavramının güç olduğu durumlar olarak kullanılmıştır. *Köngül* 'gönül' kelimesi Karahanlı Türkçesi döneminde yürek ve anlayış olmak üzere iki anlama sahiptir. Burada zikredilen gönül kelimesi anlayış kavramını karşılamaktadır. Anlayış için yüksek olmak ifadesi, anlaşılması ve kavranması zor bir durumu belirtmektedir. Buna göre ANLAŞILMASI ZOR OLAN YÜKSEKTİR yönelim metaforu meydana gelmektedir.

3.1.3.2. Görünebilir Alan Metaforları

ay iç taş biligli ay hakku'l-yakın

közümde yırak sen köngülke yakın (11)

Ey içi ve dışı bilen, ey hakku'l-yakîn; gözden uzaksın, fakat gönüle yakınsın.

Beyitte yer alan yırak (uzak) ve yakın kelimeleri, dünya düzlemi içerisinde iki varlığın birbirine göre konumlarını ve mesafelerini belirten kelimelerdir.

Birbirinin karşıtı olan *yıracık* 'uzak' veya *yakın*'yakın' kavramları, temel anlam olarak somut varlıkların diğer somut varlıklara olan konumunu belirtirken, yukarıdaki bu kavramlar temel anlamlarından uzaklaşarak göz ve gönül gibi insan vücudunun parçalarının Tanrı'ya olan mesafesinin ifadesi olmuştur. GÖZ/GÖRÜŞ ALANI YER KAPSAYICIDIR, GÖNÜL YER KAPSAYICISIDIR metaforları, bu iki kavramın gerçek anlamlarından uzaklaşarak bir yer olarak kapsayıcı özellik kazandıklarını göstermektedir. Ayrıca, bu kullanımda uzak ve yakın kavramları fiziksel bir uzunluk ölçüsünü göstermemektedir. Gözden uzak olmak ifadesinde uzak kavramı bilinmezliği, gönüle yakın olmak ifadesindeki yakın kavramı ise sıkı ilişkiler içerisinde olmayı simgelemektedir. BİLMEK UZAK OLMAKTIR ve SIKI İLİŞKİLER İÇERİSİNDE OLMAK YAKIN OLMAKTIR metaforları bilinmez olmak ve sıkı ilişkiler içerisinde olmak kavramlarının gözün görüş alanı içerisinde sınırları belli olmayan bir alanın mesafe ölçüsünün bu kavramlara aktarılmasıyla oluşmuştur.

3.1.3.3. Olaylar, Hareketler, Faaliyetler ve Durumlarla İlgili Metaforlar

kim erse tapuğka kireyin tise

iki neñg kerek bil söz aydım kese (481)

Hizmete girmek isteyen kimse için, hiç şüphesiz, şu iki şey elzemdir.

Kaynak alan: Kapsayıcı varlık

Hedef alan: Hizmet

Örnek beyitte, *tapuğka kir-* 'hizmete girmek, göreve başlamak' ifadesinde yer alan gir- eylemi temel anlam olarak bir mekana, bir varlığın kapsadığı alana dahil olma durumunu karşılarken, ele aldığımız bağlam içerisinde belli bir hizmete, göreve başlama durumunu belirtmektedir. Buna göre durum bildiren hizmet kavramı girilen ve dahil olunan kapsayıcı varlık, yer olarak yapılandırılarak HİZMET KAPSAYICI VARLIKTIR metaforu meydana getirilmiştir. Hizmet kavramının kapsayıcı varlık veya yer olarak şekillendirilmesinde, hizmet etme durumunun belirli bir başlangıcı ve sonunun olması, kendine has kurallarının ve kaidelerinin bulunması ve bu

durum içinde yer alan insanların bu durumun sınırları ve kuralları dahilinde hareket etmesi gibi özellikleri etkili olmuştur.

3.2. YAPISAL METAFORLAR

kişi köngli bağ olyaşargu suvı

bu begler sözi birle eğgü savı

ķayu bağķa tegse suv eksümedin

ķiçek yazlur anda tümen tü yıdın

begi yarlığı bolsa eğgü söze

ķulı köngli yükser yazar ķaş ķöze

ķalı bolmasa eğgü yarlığ tilin

yaşarmış ķiçekler ķurır terk bilin (1807-1810)

İnsan gönlü bir bahçedir; onu yetiştiren su, beylerin sözleri ve nasihatleridir.

Hangi bahçe devamlı sulanırsa, orada binlerce renkli ve kokulu ķiçek açılır.

Bey onun hakkında iyi sözler sarf ederse, kulun gönlü açılır ve yüzü güler.

Eğer bey ona karşı lutufkar davranmazsa, yeşeren ķiçek ķabuk kurur; bunu böyle bil.

Kaynak alan: Bahçe

Hedef alan: Gönül

Yukarıdaki örnek kısımda hislerin kaynağı olan *köngül* 'gönül' kavramının *bağ* 'bahçe' kavramı ile yapılandırıldığı görölmektedir. Bu yapılandırmada kaynak alanda yer alan bahçe kavramının, kavram alanına dahil olan kavramlarla hedef alandaki gönül kavramının kavram alanında yer alan kavramlar arasında sistematik bir ilişki kurulmuştur. GÖNÜL BAHÇEDİR metaforunun oluşumunda bahçenin ķiçek, ağaç gibi çeşitli bitkilerin bulunduğu ve bu

bitkilere kaynaklık eden yer olması ile gönlün hislerin bulunduğu ve bu hislere kaynaklık eden yer olması gibi ortaklıklar etkili olmuştur. Sulanan ve ilgi gören bahçedeki bitkilerin yeşermesi ve çiçeklerin açması olumlu bir durumun göstergesidir. Bu olumlu durum bahçe kavramı ile yapılandırılan gönül kavramına aktarılmış ve MUTLU OLMAK ÇİÇEKLERİN AÇMASIDIR metaforu meydana gelmiştir. Bahçedeki çiçeklerin solması ise bahçe kavramı ile ilgili olumsuz bir durumun ifadesidir. Bu olumsuz durum da gönlün kırılması ve mutsuz olması durumunu temsil ederek MUTSUZ OLMAK ÇİÇEKLERİN SOLMASIDIR durum metaforunu oluşturmaktadır. Bahçedeki çiçeklerin açması ve solmasındaki en büyük etken sudur. Bahçe sulanırsa çiçekler açar, susuz kalan bahçedeki çiçekler ise solar. Örnek kısımda gönlün mutlu ve mutsuz olmasındaki en büyük etken olarak beylerin sözleri ve lütufları seçilmiştir. Güzel söz ve lütuf kavramlarının, su kavramı ile karşılanması sonucu HÜKÜMDARIN GÜZEL SÖZÜ/LÜTFU SUDUR, HÜKÜMDARIN GÜZEL SÖZ SÖYLEMESİ/LÜTUFTA BULUNMASI BAHÇENİN SULANMASIDIR metaforları ortaya çıkmıştır.

ayur bu kadaşınğ irig sözlemiş

añgar torķu ıdtım tiken çiknemiş (3846)

Kardeşin çok haşin cevap vermiş; ben ona ipek gönderdim, o ise, diken işlemiş, dedi.

Kaynak alan: İpek

Hedef alan: Güzel söz

Beyitte hükümdar Küntogdı'nın huzuruna çağırmak için Odgurmuş'a güzel ve yumuşak sözlerle yazdığı mektubuna karşılık Odgurmuş'ın olumsuz cevabını içeren mektubu nakış kavramı ve bu kavramla ilgili varlıklarla yapılandırılarak metaforik bir şekilde ifade edilmiştir. Buna göre hükümdarın Odgurmuş'a yazdığı güzel ve hoş sözlerden oluşan mektubu üzerine nakış işlenen kumaşı karşılayan *torķu* 'ipek' kavramı ile şekillendirilmektedir. Kaynak alandaki ipek kavramının hedef alanda yer alan güzel söz kavramına aktarılması ile oluşan SÖZ İPEKTİR metaforunun meydana gelişinde ipeğin yumuşak ve değerli

olma gibi olumlu özelliklerinin, olumlu özelliklere sahip güzel ve hoş söz kavramının yapılandırılmasında bir araç vazifesi yüklenmesi etkili olmuştur. Küntoğdı'nın Odgurmuş'a yazdığı mektupta yer alan güzel ve hoş sözler ipek gibi olumlu bakış açısını yansıtan bir kavramla yapılandırılırken, Odgurmuş'ın hükümdara cevaben yazdığı mektupta kullandığı hoş olmayan ve kırıcı söz kavramı ise olumsuz bakış açısını yansıtan *tiken* 'diken' kavramı ile belirtilmiştir. SÖZ DİKENDİR metaforunda, kaynak alandaki diken kavramının zararlı, yaralayıcı ve sert olma gibi olumsuz özellikleri ile hedef alandaki olumsuz özelliklere sahip söz kavramının hoş olmama ve kırıcı olma gibi özellikleri arasında sistematik bir anlam düzeni kurulmuştur. Ayrıca beyit içerisinde yer alan *çikne*- 'işlemek, nakış işlemek' kavramı da bu metaforik ifadelerle uyumlu olarak mecazî bir anlam kazanmıştır. Beyitte hükümdarın hoş ve tatlı sözlerle bezediği mektubuna karşı, olumsuz cevap gönderen Odgurmuş'ın mektubu ipeğin üzerine işlenen diken olarak ifade edilmiştir. Kaynak alan olarak belirlenen nakış kavramı ile ilgili eylem gösteren nakış işlemek bağlam içerisinde yazı yazmayı karşılamakta ve böylece YAZI YAZMAK NAKIŞ İŞLEMEKTİR metaforu meydana gelmektedir. Nakış ve nakışla ilgili kavramların, mektup ve mektupla ilgili kavramlar üzerine şemalanmasında sistematik bir yapısalılık söz konusudur. İçerdiği olumlu sözler ve mesajlar sebebiyle mektup kağıdı ile nakış işlenen ipek kumaş, mektuba yazılan olumsuz cevap ile diken şeklinde işleme ve yazı yazmak ile nakış işlemek kavramları arasında kurulan anlam ilişkisinde kaynak alan olarak belirlenen kavramlar ile hedef alanda yer alan kavramların fonksiyonel özellikleri arasında yakınlaştırma ilgisine dayanan bir anlam aktarması meydana getirilmiştir.

munğar meñzeyü keldi şa'ır tili

bu şa'ır tili boldı sözke ulı (441)

Buna benzer bir şair sözü vardır; bu şair sözü buna esas teşkil eder.

Kaynak alan: Temel

Hedef alan: Söz

Örnek beyitte *şa'ir tili* 'şair sözü' kavramı, belirli bir alanda söylenmiş sözlerin esasını teşkil etmesinden dolayı *ul* 'temel' kavramı ile yapılandırılmıştır. Gerçek anlam olarak bir yapının üzerine kurulduğu, esasını oluşturan kısmını karşılayan temel kavramı, metaforik olarak özlü, veciz sözü gösteren bir gösterge olarak belirlenmiştir. Kaynak alan olarak belirlenen temel kavramının, hedef alanda yer alan söz kavramı üzerine şemalanması ile oluşan SÖZ TEMELDİR metaforu, özlü ve veciz sözün belirli bir alanda söylenmiş sözlerin esasını oluşturması özelliğinin somut yapıya ait temel kavramına benzetilmesi ve bu kavramla yapılandırılması sonucu meydana gelmiştir. Bu şekillendirmede bir yapının en alt ve kök bölümü olan temelin, yapının vücut bulmasında ve ayakta durmasında etkili olma gibi fonksiyonel özellikleri belirli bir alanda söylenmiş veciz ve özlü sözün o alanda söylenecek sözlere kaynaklık etmesi özelliği arasında kurulan zihinsel yakınlaştırma metaforik bir anlam ilişkisinin doğmasına zemin hazırlamıştır.

bular erdi din hem şeri'at köki

bular yüğti kafir münafik yüki (59)

Bunlar din ve şeriatın temeli idi; bunlar kafirler ile münafıklardan gelen eziyetlere katlandılar.

Kaynak alan: Yük

Hedef alan: Zorluk, sıkıntı

Temel anlam olarak güç kullanılarak kaldırılması, yüklenilmesi gereken varlığı karşılayan *yük* 'yük' kavramı örnek beyitte sıkıntı ve üstesinden gelinmesi gereken zor durumu karşılayan bir kavram olarak metaforik bir anlam kazanmıştır. Hedef alanda yer alan sıkıntılı, zor ve eziyet verici durum kavramının somut varlığı karşılayan yük kavramı ile yapılandırılması sonucu ortaya çıkan ZORLUK/SIKINTI YÜKTÜR metaforu ontolojik ve epistemik uygunlukları sağlamaktadır. Yükün belirli bir güç, kuvvet ve çaba karşısında kaldırılabilir, yüklenebilir olma özelliği zor ve sıkıntı verici durumun üstesinden gelinmesi için harcanan çaba ve uğraş ile şekillendirilirken, yükün ağırlığı sıkıntı verici durumunun zorluğu için bir ölçüt olarak belirlenmektedir.

Buna göre yükün ağırlığının artması ve azalması durumun zorluğunun derecesini belirlemektedir. Yükün belirli bir güç ve kuvvet uygulanılarak kaldırılması, yüklenmesi ise metaforik olarak zor ve sıkıntılı durumun üstesinden gelmeye işaret etmektedir. ZOR/SIKINTILI DURUMUN ÜSTESİNDEN GELMEK YÜKÜ KALDIRMAKTIR durum metaforu, sıkıntı ve zorluk kavramının yük kavramı ile yapılandırılması sonucu meydana gelmiştir. Bu yapılandırmada sıkıntı ve zorluğa katlanan, bu durumunu üstesinden gelen kişi ise yükü kaldıran kişi olarak somutlaştırılmaktadır.

sini me tiler emdi ilig bu kün

*elig bir kılp **yazsa beglik tügün** (3469)*

El ele verip, beylik düğümünü çözmek için, hükümdar bugün seni de istiyor.

Kaynak alan: Düğüm

Hedef alan: Beylik

Örnek beyitte yer alan *beglik* 'beylik' kavramı sorumluluk gerektiren, karmaşık ve üstesinden gelinmesi zor bir durum olarak *tügün* 'düğüm' kavramı ve bu kavramla ilgili özellikler ile yapılandırılmıştır. Kaynak alan olarak belirlenen düğüm kavramının hedef alanda yer alan beylik kavramı üzerine şemalanması ile oluşan BEYLİK DÜĞÜMDÜR üst metaforu beylik kavramının sahip olduğu çaba ve sorumluluk gerektirme, üstesinden gelinmesi zor olma gibi özellikleri nedeniyle benzer özelliklere sahip düğüm kavramı ile şekillendirilmiş bu yapılandırmadan da ÜSTESİNDEN GELİNMESİ ZOR/SIKINTILI DURUM DÜĞÜMDÜR alt metaforunu meydana gelmiştir. Üstesinden gelinmesi zor, çaba gerektiren durum kavramı için düğüm kavramı somut bir gösterge olarak belirlenirken, zor durumun üstesinden gelme, sorunu giderme durumu ise düğümü çözme olarak ifade edilmiş ve böylece ZOR DURUMUN ÜSTESİNDEN GELME DÜĞÜMÜ ÇÖZMEDİR durum metaforu meydana gelmiştir. Beylik kavramının ve bu kavrama ait özelliklerin düğüm kavramı ile yapılandırılmasında belirleyici olan ontolojik ve epistemik uygunluklar şu şekilde belirlenmektedir: Düğüm, ip cinsinden bükülebilir maddelerin kendi üzerinden veya birbiri üzerinden

geçirilerek oluşturulan boğumdur. Düğümü oluşturan iplerin birbirine bağlanması bunların birbiri arasına geçerek karışmasına neden olmaktadır. Sıkıntı verici ve üstesinden gelinmesi zor durumu başarıya ulaştırmak belirli bir çaba gerektirmektedir. Zor durum ve sorumluluk ayrıntılı ve anlaşılması güç olma gibi özelliklere sahiptir. Sıkıntı verici durumun zorluğu, ayrıntılı ve anlaşılma olma düğümü oluşturan iplerin birbiri ile karışması halidir. Zor durumun üstesinden gelmek uğruna harcanan çaba için düğümün çözülmesi sırasında harcanan çaba bir ölçüttür.

*yana ma bu **arzu manga boldı ig***

*muni **emlemese** özüm bargu yig (3871)*

Bu arzu benim için artık bir hastalık oldu; bunun burada tedavisine imkân yoksa, benim oraya gitmem gerekir.

Kaynak alan: Hastalık

Hedef alan: Arzu

Örnek beyitte *arzu* ‘arzu’ kavramı *ig* ‘hastalık’ kavramı ve bu kavramın anlam alanı içerisinde yer alan kavramlarla yapılandırılarak metaforik ifadeler şekillendirilmiştir. Buna göre kaynak alan olarak belirlenen hastalık kavramının elde edilmesi, ulaşılması istenen hedef kavramına işaret eden arzu kavramı üzerine şemalanması sonucu ARZU HASTALIKTIR metaforu meydana gelmiştir. Vücudun tedavi edilmesi gereken hasarı ve eksikliği olarak maddî bir ihtiyacın ve zaruretin temsilcisi olan hastalık kavramı ile elde edilmesi, yokluğunun giderilmesi gereken manevî bir ihtiyacın ifadesi olan arzu kavramı arasında belirlenen ortaklıklar iki kavram arasındaki anlam aktarmasının oluşumunda etkili olmuştur. Ele aldığımız örnekte arzu kavramı hastalık kavramı ile şekillendirilirken, *emle-* ‘iyileştirmek, tedavi etmek’ kavramı da arzuların elde edilmesi duruma işaret ederek ARZULARIN ELDE EDİLMESİ HASTALIĞIN İYİLEŞMESİDİR yapısal metaforunu ortaya koymaktadır.

*bu **beglik** iġinge oti  g bilig*

*uçuş birle **emle** ay kıl  silig (1970)*

Beylik hastalığının ilacı akıl ve bilgidir; ey yumuşak huylu, onu akıl ile tedavi et.

Kaynak alan: Hastalık

Hedef alan: Beylik

Yukarıdaki örnekte yer alan *beglik* ‘beylik’ kavramı ile *ig* ‘hastalık’ kavramı arasında yakınla tırma ve benzetmeye dayanan bir anlam ilişki kurulması sonucu beylik ile ilgili kavramların hastalık kavramının anlam alanına dahil olan kavramlarla  ekillendirildiġi görülmektedir. Buna göre beylik kavramı zor olma, başarılı bir şekilde yerine getirilmesi için büyük çaba gerektirme gibi özellikleri nedeniyle hastalık kavramı ile yapılandırılırken beyliġin iyi hale gelmesinde etkili olan akıl ve bilgi kavramları hastalığın tedavisini saġlayan ilaç kavramı ile, beyliġin tanzim edilerek iyi hale gelmesi durumu da hastalığın iyileşmesi olarak  ekillendirilmi  ve böylece BEYLİK HASTALIKTIR, AKIL, BİLGİ İLAÇTIR, BEYLİġİN TANZİM EDİLMESİ HASTALIġIN İYİLE MESİDİR metaforları meydana gelmiştir. Beylik ve hastalık kavramları arasında belirlenen zor ve sıkıntı verici bir durum olma, iyi duruma getirmek için çaba ve emek gerektirme, iyi hale getirmenin ve bozukluġun giderilmesinin istenilen bir durum olması gibi ortak özellikler ele aldığımız yapısal metaforun oluşumunda etkili olan ontolojik ve epistemik uygunluklardır.

3.3. YÖNELİM METAFORLARI

*u u un **açar** ol biligin be  r*

bu iki birle er ağırlık k r r (289)

İnsan akıl ile yükselir, bilgi ile büyür; bu ikisi ile insan itibar görür.

Kaynak alan: Yukarı

Hedef alan: Başarı

Yukarıdaki örnek beyitte, başarılı olma durumu *ağ-* ‘yükselmek’ kavramı ile karşılanmaktadır. Yukarı yönelim gösteren yükselme kavramının temel anlamından uzaklaşarak başarılı olma durumu üzerine şemalanması sonucu BAŞARI YUKARIDIR, BAŞARILI OLMAK YUKARI YÖNELMEKTİR metaforları meydana gelmiştir. Ele aldığımız metaforların yapılandırılmasında, fizikî tecrübeye dayanan yukarı yön kavramının olumlu özellik taşıyan başarı kavramı için somut bir gösterge olarak seçilmesi söz konusudur. Buna göre yukarı kavramı zihinde olumlu özelliği olan bir kavram olarak belirlenirken, olumlu özellik taşıyan kavramların ifadesi yukarı yönü ile somutlaştırılmıştır.

uğuşlı biligü iđi eđgü neňg

kalı bulsa işlet uçup köke teňg (215)

Anlayış ve bilgi çok iyi şeydir; eğer bulursan, onları kullan ve uçup göğe çık.

Kaynak alan: Yukarı

Hedef alan: Başarı

Örnek beyitte yer alan *uçup köke teňg* ‘uçup, göğe çıkmak’ ifadesi, başarılı olma durumunu karşılayan bir deyimdir. Ele aldığımız deymi oluşturan, uç-eylemi ile gökyüzü kavramının ortak özelliği olarak belirlenen yukarı yön bildirme değerlendirdiğimiz ifadenin metaforik bir şekilde yapılandırılmasında belirleyici olmuştur. Yukarı doğru yapılan bir eylemi karşılayan uç- ile yukarı yönde bulunan gökyüzü kavramları, başarıyı karşılayan göstergeler olarak seçilirken, uçarak göğe ulaşma durumu da başarılı olma durumu ifade etmektedir. Buna göre, yön bildiren yukarı kavramı olumlu bakış açısını yansıtan bir kavram olarak, olumlu özelliğe sahip başarı kavramı üzerine aktarılmış ve böylece BAŞARI YUKARIDIR, BAŞARILI OLMA YUKARI YÖNELMEDİR metaforları meydana gelmiştir. Başarılı olma durumunu karşılayan uçup göğe çıkma deymi de belirttiğimiz yönelim metaforları aracılığıyla yapılandırılmıştır.

*isiz erse küçkey **kötürme** anı*

elig birme ilke ulıtǵay sini (5521)

Kötü ve zalim olan kimseyi yükseltme, ona memlekette nüfuz verme; seni çok üzer.

Kaynak alan: Yukarı

Hedef alan: Makam, mevki

Örnek beyitte yer alan *kötür*- ‘yükseltmek’ eylemi temel anlam bakımından yukarı doğru yönelimi gösteren bir kavramken, ele aldığımız bağlam içerisinde makam, mevki ve itibar kazanma durumunu karşılayan bir kavram olarak yapılandırılmıştır. Kaynak alan olarak belirlenen yukarı doğru yönelim bildiren yükselme kavramının hedef alandaki makam, mevki kazanma durumu üzerine şemalanması sonucu MAKAM/MEVKİ KAZANMAK YÜKSELMEKTİR yönelim metaforu meydana gelmiştir. Makam, mevki kazanma durumunun yükselme durumu ile karşılanmasında, derece ve rütbe bakımından ileri ve üstün olma durumu için yükselmenin somut bir gösterge olarak seçilmesi etkili olmuştur.

***özüngde қоdı** al kisi alsa sen*

beğük tüpke yaqma bulun bolǵa sen (4479)

Evlenceksen, kendinden aşağı derecede biri ile evlen; kendinden yüksek ailelere yaklaşma, sonra onun esiri olursun.

Kaynak alan: Aşağı

Hedef alan: Düşük derece

Örnek beyitte karşılaştırıldığı insana göre soy bakımından ve sahip olduğu nitelikler bakımından daha az önemli ve değerli olan insan kavramı gerçek anlamda aşağı doğru yön bildiren *қодı* ‘aşağı’ kavramı ile belirtilmiştir. Kaynak alan olarak seçilen aşağı kavramının, hedef alandaki soy ve sahip olduğu özellikler bakımından daha az önemli ve değerli insan kavramı üzerine şemalanması sonucu DÜŞÜK DERECEYE SAHİP İNSAN AŞAĞIDIR yönelim metaforu ortaya çıkmıştır. Yön bildiren aşağı kavramının sahip

olunan niteliklerin yetersizliği için bir ölçüt kabul edilmesi ile doğrudan doğruya olumsuz özelliklere ve herhangi bir konuda sahip olunan düşük dereceye işaret eden somut bir gösterge olarak seçilmesi ele aldığımız metaforun yapılandırılmasında belirleyici rol oynamıştır.

bu edgü onğ ol kör isizlik bu sol

solunğdın tamu ornı uşmağ onğ ol (917)

İyilik sağ ve kötülük soldur; senin solunda cehennem vardır; cennet ise, sağdadır.

Kaynak alan: Sağ

Hedef alan: İyilik

Kaynak alan: Sol

Hedef alan: Kötülük

Örnek beyitte, *onğ* 'sağ' kavramı ile *edgü* 'iyi' kavramı arasında ve *sol* 'sol' kavramı ile *isizlik* 'kötülük' kavramı arasında sitematik bir anlam ilişkisi kurulmuştur. Buna göre, kaynak alan olarak seçilen sağ kavramının hedef alandaki iyilik kavramı üzerine şemalanması ile İYİLİK SAĞDIR metaforu meydana gelirken; kötülük kavramı için sol kavramının somut bir gösterge olarak belirlenmesi ile KÖTÜLÜK SOLDUR metaforu ortaya çıkmıştır. Sağ ve sol gibi yön bildiren kavramların iyilik ve kötülük gibi soyut kavramları ifade etmesinde, sağ kavramına karşı belirlenen olumlu bakış açısı ile sol kavramına karşı belirlenen olumsuz bakış açısı belirleyici olmuştur. Olumlu özelliğinden dolayı iyiliğin sağ kavramı ile olumsuz özelliğinden dolayı kötülüğün sol kavramı ile karşılanması; soyut mekan bildiren *uşmağ* 'cennet' kavramının olumlu ve beğenilen özelliklerinden dolayı sağ tarafta bulunan bir yer olarak ve soyut mekan bildiren *tamu* 'cehennem' kavramının olumsuz ve beğenilmeyen özellikleri nedeniyle sol tarafta bulunan bir yer olarak somutlaştırılmasında etkili olmuştur. Cennet ve cehennem gibi soyut mekanlar belirli bir yönü olan somut mekanlar olarak ifade edilirken, belirgin özellikleri de sağ ve sol gibi farklı yönleri gösteren kavramlarla karşılanmış ve böylece CENNET SAĞ TARAFTA BULUNAN YERDİR, CEHENNEM SOL

TARAFTA BULUNAN YERDİR metaforları oluşmuştur. Değerlendirdiğimiz bu metaforların oluşumunda İYİ/OLUMLU OLAN SAĞDIR, KÖTÜ/OLUMSUZ OLAN SOLDUR metaforları yapılandırıcı görev üstlenmiştir.

*söz asğı bile kör **yağız yirdeki***

yaşıl köke yoklar bolur tördeki (1002)

Söz sayesinde kara yerdeki mavi göğe yükselir ve başköşeye geçenlerden olur.

Kaynak alan: Aşağı

Hedef alan: Olumsuz özelliği olan varlık

Kaynak alan: Yukarı

Hedef alan: Olumlu özelliği olan varlık

Yukarıda yer alan örnek beyitte, *yağız yir* 'kara yer' kavramı yönelim bakımından aşağıyı belirtirken, *yaşıl kök* 'mavi gökyüzü', *yokla-* 'yükselmek' ve *tör* 'başköşe' gibi kavramlar da aşağı yönelimin zıddı olarak yukarıyı ifade etmektedir. Ele aldığımız bağlam içerisinde aşağı ve yukarı yönü gösteren kavramlar gerçek anlamlarından uzaklaşarak mecazî anlamlar kazanmıştır. Buna göre, kara yer ile belirtilen aşağı kavramı, derece ve rütbe bakımından düşüklüğü, değersizliği ve niteliksizliği karşılarken, gökyüzü, yükselmek ve başköşe gibi kavramlar ile ifade edilen yukarı yönelimi makam, mevki ve itibar kazanmayı, değerli ve nitelikli olmayı karşılamaktadır. Olumsuz özelliklere sahip olma durumunun aşağı kavramı ile, olumlu özelliklere sahip olma durumunun ise yukarı kavramı ile şekillendirilmesi sonucu OLUMSUZ OLAN AŞAĞIDIR, OLUMLU OLAN YUKARIDIR metaforları ortaya çıkmıştır. Söz konusu metaforların yapılandırılmasında genel görüş olarak aşağı yönün olumsuzluğu, yukarı yönün ise olumluluğu yansıtan kavram kabul edilmesi etkili olmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KULLANIM ALANLARI BAKIMINDAN KUTADGU BİLİĞ'DE METAFORLAR

4.1. ATASÖZLERİNDE METAFORLAR

negü ekse yirke yana ol önür

oğul toğsa kılkı atağa yanur (1624)

Yere ne ekilirse, yine o biter; oğlunun tabiatı da babasına çeker.

Kaynak alan: Tohum

Hedef alan: Soy

Yukarıdaki örnekte ifade edilen *negü ekse yirke yana ol önür* 'yere ne ekilirse, yine o biter' atasözü, bir şeyin dayandığı temele, kaynağa göre şekillenmesi olarak çocukların ataya benzemesi durumunu belirtmektedir. Ele aldığımız atasözü, gerçek şartlarla ilgili durumların başka kavramlar için bir temsilci ve kaynak olarak seçilmesi ile metaforik bir şekilde yapılandırılmıştır. Buna göre yere ekilen ve büyüyen tohum, soyu yani ataları, büyüyen bitki ise bir soydan, atadan türeyen nesilleri göstermektedir. Hedef alanda yer alan soy kavramının kaynak alandaki ekilme özelliği olan tohum kavramı ile karşılanması sonucu oluşan SOY TOHUMDUR metaforu, İNSAN BİTKİDİR metaforunu da şekillendiren bir özelliktedir. Tohum, bitkinin kaynağının ve ilk halinin ifadesi olarak bir soya ve bu soyun baskın özelliklerini belirleyen atalarına benzetilirken, tohumun özelliklerinin bitkiyi şekillendirmesi aynı soya ait kişiler arasında benzerliklerin ve ortaklıkların bulunmasına işaret etmektedir. Soya çekimin tohum ve bitki kavramları ile yapılandırılmasında tohum ve soy kavramları arasında belirlenen sistematiklik etkili olmuştur.

ğara tapsa begler beğüyür kıpar

üzengü bar erse çigen berk kıpar (6110)

Halk vazifesini yaparsa, beyler büyür, yükselir; üzengi varsa, insan yuları kuvvetli tutar.

Kaynak alan: Üzengi

Hedef alan: Yardımcı etken

Kaynak alan: Yular

Hedef alan: Yapılması hedeflenen şey

Örnek beyitte yapılması hedeflenen ve istenen bir şeyin yapılmasını kolaylaştıracak ve yardımcı olacak etkenin varlığının, söz konusu şeyin gerçekleştirilmesinde sağladığı olumlu etki *üzengü bar erse çigen berk kapar* ‘üzengi varsa, yuları kuvvetli tutar’ atasözü ile metaforik bir şekilde ifade edilmiştir. Buna göre, eyerin iki yanında bulunan ve hayvana binildiğinde ayakların basmasını sağlayan üzengi kavramı, fonksiyonel özelliklerinden dolayı bir işin yapılmasını kolaylaştıran yardımcı etken kavramı üzerine; hayvanın yönetilmesini ve idare edilmesini sağlayan varlık olarak yular kavramı ise yapılması hedeflenen şey üzerine şemalanarak YARDIMCI ETKEN ÜZENGİDİR, YAPILMASI HEDEFLENEN ŞEY YULARDIR metaforları meydana gelmiştir. Ele aldığımız atasözü genel olarak yardımcı bir etken sayesinde yapılması hedeflenen şeyin daha kolay ve etkili bir şekilde yerine getirilmesi durumunu karşılarken, daha özel manada hükümdarın halkı iyi bir şekilde yönetmesinde, halkın vazifesini yerine getirmesi durumunun yardımcı bir faktör olmasını ifade etmektedir. Bulunduğu bağlam içerisinde hayvanın sevk ve idaresini sağlayan yular kavramı, yapılması hedeflenen şey olarak hükümdarın halkı iyi bir şekilde yönetmesini belirtirken, üzengi kavramı da yardımcı etken olarak hükümdarın kuvvet ve güç aldığı vazifesini yerine getiren halkı simgelemektedir. Bu anlam ilişkisinden doğan VAZİFESİNİ YERİNE GETİREN HALK ÜZENGİDİR, YÖNETİM YULARDIR, HÜKÜMDARIN HALKI İYİ YÖNETMESİ YULARIN SIKI TUTULMASIDIR metaforları, ele aldığımız atasözünün kullanıldığı bağlam içerisinde doğrudan ifade ettiği durumu belirtmektedir.

İve kılmış işler neçe yig bolur

İve bışmış aşnı yişe ig bolur (632)

Acele ile yapılan işler daima çiğ kalır; acele ile pişirilen yemeği yiyen insan hasta olur.

Kaynak alan: Acele pişmiş yemek

Hedef alan: Acele yapılmış iş

Acele yapılan işlerin olumsuz sonuçlar doğuracağını ifade edildiği örnek beyitte bu durum *îve bışmış aşnı yişe ig bolur* ‘acele pişirilen yemeği yiyen hasta olur’ atasözü ile çarpıcı ve canlı bir şekilde temsil edilmiştir. Metaforik olarak yapılandırılan atasözünde acele yapılan iş, acele pişen yemek kavramı ile karşılanırken acele yapılan işin doğurduğu olumsuz sonuç, olumsuz durumu gösteren hastalık kavramı ile değerlendirilmiştir. Acele yapılan işlerin yeteri kadar olgunluğa ve kemale ulaşmaması, yemeğin çiğ olması durumu ile gösterilirken, çiğ yemeğin yenmesi ile ortaya çıkan olumsuz durumu karşılayan hastalık, acele yapılan, olgunlaşmamış işin olumsuz sonucunu belirtmekte ve böylece ACELE YAPILAN İŞ ACELE PİŞMİŞ YEMEKTİR, ACELE İŞİN OLUMSUZ SONUCU HASTALIKTIR metaforları meydana gelmiştir.

yıpar kizlese sen yıdı belgürer

bilig kizlese sen tilig ülgüler (312)

Miski gizlersen, kokusundan belli olur; bilgiyi saklarsan, dili ayarlamasından belli olur.

Kaynak alan: Misk

Hedef alan: Belirgin özelliği olan varlık

Kaynak alan: Koku

Hedef alan: Belirgin özellik

Örnek beyitte yer alan *yıpar kizlese sen yıdı belgürer* ‘miski gizlersen, kokusundan belli olur’ atasözü, belirgin özelliği olan bir varlığın sahip olduğu belirgin özelliğinden dolayı gizlenemesi durumunu simgelemektedir. Kaynak alan olarak belirlenen misk kavramının, koku özelliği ile belirginleşmesi, hedef alandaki belirgin özelliğe sahip kavramın, belirgin özelliği ile bilinip tanınması üzerine şemalanarak BELİRGİN ÖZELLİĞİ OLAN VARLIK MİSKTİR, BELİRGİN ÖZELLİK KOKUDUR metaforları şekillendirilmiştir. Ele

aldığımız atasözü, genel anlam olarak belirgin özelliği olan varlığın, bu özelliğinden dolayı tanınması durumu karşılarken bağlam içerisinde bilginin, konuşma ile kendini göstermesi durumunu belirtmektedir. Buna göre misk kavramı belirgin özelliği olan bilgi kavramının, miskin belirgin özelliği olan koku kavramı ise dil kavramının somut göstergesi olarak belirlenmiş ve BİLGİ MİSKTİR, DİL KOKUDUR metaforları ortaya çıkmıştır.

neçe er beğüse baş ağığ beğür

neçe baş beğüse beğük börk keğür (435)

İnsan ne kadar büyürse, baş ağrısı da o kadar artar; başı ne kadar büyürse, o kadar büyük börk giyer.

Kaynak alan: Baş

Hedef alan: Sorumluluk

Kaynak alan: Börk

Hedef alan: Sorumluluğun sonuçları

İnsanın bulunduğu duruma ve sahip olduğu sorumluluğa uygun sonuçların ve durumların ortaya çıktığını ifade eden *neçe baş beğüse beğük börk keğür* ‘baş ne kadar büyürse, o kadar büyük börk giyer’ atasözü metaforik bir şekilde yapılandırılmıştır. Buna göre temel anlam olarak insanın vücuduna ait bir bölümün göstergesi olan baş kavramı, taşınması gereken sorumluluğu ve içinde bulunulan mevcut durumu belirtirken, başa giyilen ve başın büyüklüğüne göre şekillenen börk kavramı ise sorumluluğa uygun hareket etmeyi ve sorumluluğun sonuçlarını temsil etmektedir. Baş ve börk kavramlarının belirttiği sorumluluk ve sorumluluğa uygun sonuç kavramları ile başın ve börkün büyümesi durumunun karşıladığı sorumluluğun ve sorumluluğa ait sonuçların etkisinin artması durumu arasında sistematik bir anlam aktarması meydana gelmiştir. Kaynak alan olarak belirlenen baş kavramının ve bu kavramın anlam alanı içerisinde yer alan kavramların hedef alandaki sorumluluk kavramı ve bu kavramın anlam alanındaki kavramları karşılaması ile SORUMLULUK BAŞTIR, SORUMLULUĞUN ARTMASI BAŞIN BÜYÜMESİDİR, SORUMLULUĞUN SONUÇLARI BÖRKTÜR, SORUMLULUĞUN SONUÇLARININ ETKİSİNİN ARTMASI BÖRKÜN

BÜYÜMESİDİR metaforları meydana gelmiştir. Belirttiğimiz metaforların oluşumunda baş kavramı ile sorumluluk kavramı arasında kurulan yapısal anlam ilişkisi belirleyici olmuştur.

ķayu kim toĝar erse ölgü kerek

ķayu nenĝ aĝar erse ilĝü kerek (1086)

Doĝan herkes ölmeĝe, yükselen her şey düşmeĝe mahkumdur.

Kaynak alan: Yükseliş

Hedef alan: Olumlu durum

Kaynak alan: İniş

Hedef alan: Olumsuz durum

Her olumlu durumun, olumsuz bir durum olarak karşılığının bulunması yani her şeyin zıddı ile varolması durumunu karşılayan *ķayu nenĝ aĝar erse ilĝü kerek* ‘hangi şey yükselirse, düşmesi gerekir’ atasözü, bağlam içerisinde doğan her insanın öleceğini iafde eden bir gösterge olarak kullanılmıştır. Buna göre kaynak alanda yer alan yükseliş kavramı, olumlu bir durumu belirtirken, iniş kavramı ise yükseliş kavramının zıddı olarak olumsuz bir duruma işaret etmektedir. OLUMLU DURUM YÜKSELİŞTİR, OLUMSUZ DURUM İNİŞTİR metaforları, bağlam içerisinde olumlu durum olarak belirlenen doğum kavramı ile olumsuz durum olarak ifade edilen ölüm kavramı gibi birbirine zıt iki kavram arasında sistematik bir anlam bağı kurulmasını sağlamıştır. Bu anlam ilişkisi ise DOĞUM YÜKSELİŞTİR, ÖLÜM İNİŞTİR metaforlarını meydana getirmiştir. Yukarı doğru yönelim ifade eden yükseliş kavramının olumlu özelliği olan kavramlar ile aşağı doğru yönelim ifade eden iniş kavramının ise olumsuz özelliğe sahip kavramlar ile yapılandırılması yönelim metaforlarına bir örnek teşkil etmektedir. Yükselişi ifade eden yukarı yönü olumlu, iyi olan kavramları; inişi belirten aşağı yönü ise olumsuz, kötü olan kavramları simgelemektedir. OLUMLU/İYİ OLAN YUKARIDIR, OLUMSUZ/KÖTÜ OLAN AŞAĞIDIR yönelim metaforları ele aldığımız atasözünün yapılandırılmasında kalıplaşmış metaforlar olarak belirleyici rol oynamıştır.

isiz eğgü birle yaraşmaz bolur

köni egri birle küreşmez bolur (2249)

Kötü iyi ile hiçbir zaman anlaşamaz; doğru eğri ile hiçbir zaman başa çıkamaz.

Kaynak alan: Doğruluk

Hedef alan: İyilik

Kaynak alan: Eğrilik

Hedef alan: Kötülük

İyi ve kötü arasındaki zıtlıklardan dolayı bu iki farklı varlık arasında ortaya çıkan uyumsuzluk örnek beyitte *köni egri birle küreşmez bolur* ‘doğru eğri ile hiçbir zaman başa çıkamaz’ atasözü ile ifade edilmiştir. Ele aldığımız atasözünde maddenin şekil bakımından doğru ve düz olması iyilik kavramını karşılıken, maddenin şekil bakımından eğri ve çarpık olması kötülük kavramını belirtmektedir. İyilik ve kötülük gibi soyut kavramlar için somut maddeye ait özellikler kaynak alan olarak seçilerek İYİLİK DOĞRULUKTUR (<İYİLİK MADDEDİR), KÖTÜLÜK EĞRİLİKTİR (<KÖTÜLÜK MADDEDİR) metaforları meydana getirilmiştir. Kötülük ve iyilik kavramları arasındaki zıtlık için, maddenin şekil bakımından düz ve eğri olması arasındaki ayrım bir ölçüt kabul edilirken, iyilik ve kötülük arasındaki uyumsuzluk ve mücadele *küreş-* ‘güreşmek?’ eylemi ile simgelenmiştir.

ara tün yaru künke yağmaz yağuk

yaşıl suv kıızıl ota bolmaz konuk (2250)

Karanlık gece aydınlık güne yaklaşmaz, yeşil su kırmızı ateşe konuk olmaz.

Kaynak alan: Karanlık gece

Hedef alan: Olumsuz varlık

Kaynak alan: Aydınlık gün

Hedef alan: Olumlu varlık

Kaynak alan: Su

Hedef alan: Olumlu varlık

Kaynak alan: Ateş

Hedef alan: Olumsuz varlık

Olumlu özellik taşıyan varlıklar ile olumsuz özellik taşıyan varlıklar arasındaki uyumsuzluğun ifade edildiği atasözü niteliğindeki beyitte olumlu özellik taşıyan varlıklar *yaruk kün* ‘aydınlık gün’ ve *yaşıl su* ‘yeşil su’ kavramları ile şekillendirilirken, olumsuz özellik taşıyan varlıklar ise *qara tün* ‘karanlık gece’ ve *kızıl ot* ‘kırmızı ateş’ kavramları ile yapılandırılmaktadır. Buna göre kaynak alan olarak belirlenen aydınlık gün ve su kavramlarının hedef alandaki olumlu özelliği sahip olan varlık üzerine aktarılması ile OLUMLU VARLIK AYDINLIK GÜNDÜR, OLUMLU VARLIK SUDUR metaforları oluşurken, olumsuz özelliği bulunan varlık karanlık gece ve ateş kavramları ile karşılanarak OLUMSUZ VARLIK KARANLIK GECEDİR, OLUMSUZ VARLIK ATEŞTİR metaforları meydana gelmiştir. Birbirinin zıddı olarak belirlenen karanlık gece ve aydınlık gün kavramları ile su ve ateş kavramları arasındaki mevcut farklılıklar hedef alandaki varlıkların arasındaki belirgin ayrılıklara işaret ederken gece ile gündüzün birbirine yaklaşmaması, suyun ateşe konuk olmaması durumu ise aralarında zıtlıklar bulunan varlıkların uyumsuzluğunu karşılamaktadır. Gece kavramının, karanlık, bilinmez ve belirsiz olma gibi özellikleri ile ateş kavramının yakıcı, yıkıcı ve tehlikeli olma gibi olumsuz özellikleri, bu kavramlar ile olumsuz özelliğe sahip varlık arasında bir anlam ilişkisi kurulmasını sağlamıştır. Gündüz kavramının aydınlık, bilinen ve belirli olma gibi özellikleri ile suyun yapıcı ve hayatî olma gibi olumlu özellikleri olumlu özelliği bulunan varlığın gündüz ve su kavramlarının anlam alanı içerisinde değerlendirilmesinde etkili olmuştur.

börimü bolur körgil itte kayar

uğula işitse mīng itler üni (3422)

Bak, arkasından binlerce köpeğin sesini duyunca, kaçana kurt mu denir.

Kaynak alan: Kurt

Hedef alan: Güçlü insan

Kaynak alan: Köpek

Hedef alan: Gücsüz insan

Kendisinden gücsüz insanın önemsiz etkisi ve gücü karşısında cesaret gösteremeyen ve korkaklığa kapılan güçlü insanın, güçlü olma özelliğini

kaybedeceğinin ifade edildiği atasözü niteliğindeki örnek beyitte güçlü ve dayanıklı olma gibi olumlu özelliklere sahip insan *böri* 'kurt' kavramı ile güçsüz ve önemli etkisi bulunmayan insan kavramı ise *it* 'köpek' kavramı ile yapılandırılmaktadır. Güçlü ve dayanıklı bir hayvan olarak olumlu bakış açısını yansıtan kurt kavramının kaynak alan olarak seçilerek hedef alandaki benzer özelliklere sahip insan kavramı üzerine şemalanması ile GÜÇLÜ İNSAN KURTTUR metaforu meydana gelmiştir. Kurda kıyasla daha az güçlü, gücü oranında daha az ve önemsiz etkiye sahip köpek kavramının olumsuz, sevilmeyen ve küçümsenen bir hayvan olarak hedef alandaki güçsüz ve önemsiz etki yaratan insan kavramı için temsilci seçilmesi sonucu GÜÇSÜZ İNSAN KÖPEKTİR metaforu ortaya çıkmıştır. Güçsüz insan kavramı köpek kavramı ile şekillendirilirken, köpeğin gücü oranında verdiği zarar ve önemsiz etki köpeğin havlaması olarak somutlaştırılmış ve böylece GÜÇSÜZ İNSANIN ÖNEMSİZ ETKİSİ/ZARARI KÖPEĞİN HAVLAMASIDIR metaforu oluşturulmuştur. Güçlü insanın, güçsüz insan karşısında çekinerek cesaret gösterememesi durumu ise değerlendirdiğimiz bağlam içerisinde kaçma durumu ile karşılanmıştır.

4.2. DEYİMLERDE METAFORLAR

sini erdükün̄g teg ögümez özüm

*sini senmet öggil **kesildi sözüm** (33)*

Seni olduğun gibi medhedemiyorum; seni sen medhet! Sözüm kesildi.

Örnek beyitte yer alan *sözü kesil-* 'sözü kesilmek' deyiimi, konuşmayı bitirmeden susmak ya da konuşmaya son vermek anlamlarında kullanılmıştır. Bu deyimın oluşumunda somut varlıklarla ilgili olan kesil- eylemi, somut olarak kesilme özelliği göstermeyen söz kavramına yüklenerek bu kavramın maddeleştirilmesini sağlamıştır. Buna göre SÖZ MADDEDİR metaforu sözün kesilebilme özelliği gösteren bir varlık olarak somutlaştırılması yoluyla meydana gelmiştir. Konuşmaya son vermek, susmak anlamını taşıyan söz

kesil- deyiminde, söz kavramı kesilme özelliği olan bir madde olarak yapılandırılırken, kesil- kavramı da temel anlamından uzaklaşarak metaforik anlamlar kazanmıştır. Kes- kelimesinin gerçek anlamı kesici bir alet vasıtasıyla bir maddeyi bölmek, parçalamaktır. Kes- kelimesinin bu gerçek anlamından son vermek, durdurmak gibi metaforik anlamlar doğmuştur. Çünkü kes- eyleminin anlamında bir maddeyi geri dönüşü olmayacak şekilde ayırmak anlamı bulunmaktadır. Buna göre sözü kesil- deyimini ele aldığımızda KONUŞMAYA SON VERMEK/SUSMAK SÖZÜN KESİLMESİDİR durum metaforunda konuşmaya son verilmesi durumu için sözün kesilmesi somut bir gösterge rolü oynamıştır. Bu durum metaforunun oluşumunda ise kes- kavramının anlam alanına dahil edilen durdurmak, son vermek kavramları yapılandırıcı bir görev üstlenmişlerdir.

özüng otka atma bu dünya için

hava boynı biçgil et özke için (1375)

Bu dünya için kendini ateşe atma; vücuttan öcünü al, nefsin boynunu kopar.

Örnek beyitte yer alan *hava boynı biç-* 'hevesin boynunu koparmak, kesmek' deyimini metaforik olarak nefse ait heves ve isteklerin yok edilmesi anlamını taşımaktadır. Deyimin oluşumunda cansız bir varlık olan heves kavramı, öldürme kavramının somut göstergesi olan boyun kesmek eyleminin etkisi altında bulunan canlı bir varlık olarak yapılandırılmış ve HEVES CANLI VARLIKTIR metaforu meydana gelmiştir. Heves kavramının öldürülebilme özelliğine sahip olması nedeniyle canlı bir varlık olarak şekillendirilmesi, boyun kesmek kavramının temel anlamından uzaklaşarak metaforik bir anlam kazandığına işaret etmektedir. Deyim içerisinde öldürme kavramını karşılayan boyun kesmek kavramı, yok etme, ortadan kaldırma durumunu belirtmekte ve YOK ETMEK/ORTADAN KALDIRMAK BOYUN KESMEK/ÖLDÜRMEKTİR metaforunu oluşturmaktadır. Buna göre hevesin yok edilmesi ve ortadan kaldırılmasını sağlamak hevesin boynunu kesmek olarak somutlaştırılmıştır. Deyimin yapılandırılışında etkili olan ontolojik ve

epistemik uygunluklar şöyledir: Boynun kesilmesi, ölüm durumunun gerçekleşmesine neden olan bir sebeptir. Ölmek, dünya hayatının sona ermesidir. Ölüm, canlı varlığın fonksiyon ve etkisini kaybetmesidir. Heves ve isteklerin yok edilmesi, bunların insan üzerindeki fonksiyon ve etkilerinin ortadan kaldırılmasıdır.

sen emdi yapuŝtung bu dünyaka berk

katıgılan köngül mundın üzgil bura (6630)

Sen şimdi bu dünyaya kuvvetle yapıştın; onunla alakayı kesmeğe, gönlünü ondan çevirmeğe gayret et.

Beyitte sevilen, alışılan bir şeyden vazgeçilmesi ve ilginin bitirilmesi durumu *köngül üz-* 'gönül kesmek' deyimini ile metaforik bir şekilde ifade edilmiştir. İlgî ve sevginin bitirilmesi durumu için somut bir gösterge olan gönül kesmek deyiminin yapılandırılışında, gönül kavramının somutlaştırılması ve bu somutlaştırmaya sebep olan kavramın da metaforik bir anlam kazanması söz konusudur. Deyim içerisinde soyut bir kavram olan gönül, kesilebilme özelliği olan bir madde olarak belirlenmiş ve GÖNÜL MADDEDİR metaforu meydana gelmiştir. Bu maddeleştirmede etkili olan kesmek kavramı da bir şeyi bölmek, parçalamak olan temel anlamından uzaklaşarak bitirmek, uzaklaştırmak kavramını karşılamaktadır. Buna göre sevgi ve ilginin kaynağı olan gönlün maddeleştirilmesi ve bu maddenin kesilmesinin de sevgi ve ilginin bitmesi olarak şekillendirilmesi İLGİNİN BİTİRİLMESİ GÖNÜL KESMEKTİR metaforunu oluşturmuştur. Somutlaştırmaya dayanan gönül kesmek deyim, sevilen ve alışılan şey ile insan arasındaki ilgi ve ilişkinin bir bütünlük oluşturması, sevilen şeyden vazgeçilmesi ve ilginin bitirilmesi de bu bütünlüğün bozularak iki varlık arasında belirli bir mesafenin oluşması durumunun göstergesidir.

biliglig bilig birdi bilgin köre

köni çın kişi bolsa közke süre (1727)

Bilgili insan bilgisi ile şu öğüdü vermiştir: doğru ve dürüst insan bulursan, onu sürme gibi, gözüne çek.

Yukarıdaki beyitte yer alan *közke sür-* ‘göze sürmek’ ifadesi, metaforik olarak değer vermek anlamını taşıyan bir deyimdir. Bu deyimın yapılandırılmasında göz kavramı, değer verme yeri olarak belirlenirken sürmek kavramı yakınlaştırmak suretiyle iki nesne arasında bir ilişkinin kurulmasını belirtmektedir. Değer vermek kavramının göze sürmek şeklinde somutlaştırılması sonucu DEĞER VERMEK GÖZE SÜRMEKTİR durum metaforu oluşmuştur. Göz, görme algısının gerçekleştiği organ olarak insan için önemli bir fonksiyona sahiptir. Gözün sahip olduğu bu önem, değer gösterme için bir ölçüt olarak kabul edilmiştir.

bu sözke tanuķı bu şa`ır sözi

*bu şa`ır sözi **sözke kıattı tuzı** (711)*

Şairin şu sözü buna şahittir; şair sözü söze tuz katmıştır.

Beyitte yer alan *sözke tuz kıat-* ‘söze tuz katmak’ deyimi, bir konuda daha önce söylenmiş sözlerden üstün, anlamlı ve veciz bir söz söyleyerek bu konuya olumlu bir katkı yapma anlamını taşımaktadır. Metaforik olarak şekillendirilen söze tuz katmak deyimi, söz kavramının yenilebilen bir madde olarak yapılandırılması sonucu meydana gelmiştir. Yenilebilme özelliği olan maddenin kaynak alan olarak seçilerek hedef alanda yer alan söz kavramına aktarılması sonucu SÖZ YENİLEBİLEN MADDEDİR (SÖZ MADDEDİR) metaforu meydana gelmiştir. Bu yapılandırmada yenilebilen maddenin tat özelliği ve bu tadın insan üzerindeki olumlu etkisi belirleyici olmuştur. Tuz, yenilebilen maddenin lezzetini arttıran ve tadını belirgin kılan bir madde olarak bağlam içerisinde anlamlı ve veciz sözü karşılamaktadır. ANLAMLIL/VECİZ SÖZ TUZDUR metaforu, bir konuda söylenmiş anlamlı sözün, bu konuda daha önce söylenmiş sözlere nazaran daha belirleyici ve güzel olduğunu belirtmektedir. Buna göre belirli bir konu üzerinde daha önce söylenmiş sözlerden daha üstün ve anlamlı bir söz söyleyerek olumlu bir

katkıda bulunmak ise tuz katmak olarak somutlaştırılmış ve böylece OLUMLU KATKIDA BULUNMAK TUZ KATMAKTIR metaforu meydana gelmiştir.

bor içme zınağa katılma hâzêr

*bu iki **çığaylık tonını keçer** (1337)*

Şarap içme, zina etme, kendini koru; ikisi de insana yoksulluk elbisesini giydirir.

Fakirleşmek kavramı beyitte *çığaylık tonını keçer* ‘fakirlik elbisesini giymek’ deyiimi ile karşılanmaktadır. Fakirleşme durumunun, fakirlik elbisesini giymek gibi somut bir gösterge ile karşılanması FAKİRLEŞMEK FAKİRLİK ELBİSESİNİ GİYMEKTİR durum metaforunu meydana getirmektedir. Bu durum metaforunun yapılandırılmasında ise fakirlik gibi soyut bir kavram, elbise gibi somut bir kavramla karşılanmaktadır. FAKİRLİK ELBİSEDİR metaforunun oluşumunda, kaynak alan olarak seçilen elbise kavramının insan vücudunu kapsayan bir madde olması ile hedef alandaki fakirliğin insan üzerindeki kapsayıcı ve baskın etkisi arasındaki ortaklıklar etkili olmuştur. Bununla birlikte sosyal hayat içerisinde insanın giydiği kıyafetin, o insanın maddî durumunun ve statüsünün bir göstergesi olması da fakirlik kavramının elbise kavramı ile karşılanmasında etkili olmuştur.

saṅga sözledim söz kumarı atı

*unutma bu sözler **köṅgülke biti** (1341)*

Sana söylediğim sözün adı vasiyettir; bu sözleri unutma, gönlüne yaz.

Örnek beyitte yer alan *köṅgülke biti* ‘gönle yazmak’ deyiimi, bir şeyi unutmamak, kalıcı bir şekilde öğrenmek anlamını taşımaktadır. Metaforik bir şekilde yapılandırılan gönle yazmak deyiiminin oluşumunda soyut bir kavram olan gönül kavramı, yazı yazılabilen bir madde olarak somutlaştırılmış ve böylece GÖNÜL MADDEDİR varlık-madde metaforu meydana gelmiştir.

Deyimin şekillenmesinde belirleyici rol oynayan yazmak kavramı temel anlam olarak somut hareket bildiren bir eylemin göstergesi iken, bağlam içerisinde kalıcı kılmak kavramını karşılamaktadır. KALICI KILMAK YAZMAKTIR metaforu, duygu ve düşüncelerin ifadesinde yazının değişmeyen ve kalıcı bir forma sahip olma özelliği ile şekillendirilmiştir.

yana bir tili il buşı övkelig

ulıtur kişig sökse açsa tilig (342)

Biri boş boğaz, hiddetli ve öfkeli olmaktır; söğmeğe başlarsa, insanın kalbini kırar.

Örnek beyitte yer alan *til aç*- ‘dil açmak’ ifadesi konuşmaya, söze başlamak anlamına gelen bir deyimdir. Temel anlam olarak tat almaya ve konuşmaya yarayan organı karşılayan dil kavramı, deyim içerisinde ağız kavramını karşılayan bir metonimidir. Gerçek anlam olarak kapalı durumda olan varlığı açık konuma getirmek anlamını taşıyan açmak eylemi, dil kavramı aracılığıyla ağız kavramına ait hareket özelliğinin göstergesi olmakla birlikte mecazî bakımdan bir eylemin yapılmaya başlanmasını karşılamaktadır. KONUŞMAYA BAŞLAMAK DİLİN AÇILMASIDIR durum metaforu, konuşma eyleminin gerçekleşmesi için gerekli şartlar olan dilin hareket etmesi ve ağzın açılması durumunun konuşmaya başlama durumu için somut gösterge olarak belirlenmesi sonucu oluşmuştur.

yana aydı ay toldı ilig kutı

maṅga açsu emdi bu söz bük katı (870)

Ay-Toldı tekrar dedi:-Devletli hükümdar şimdi bana şu sözün sırrını çözsün.

Beyitte yer alan *söz bük katı aç*- ‘sözün köşesini, kıvrımını açmak’ deyimini, sözün anlaşılmayan, belirsiz taraflarının izah edilmesi, belirtilmesi anlamını taşımaktadır. Bu kalıp ifadenin oluşumunda söz kavramının, köşesi, bucağı, kıvrımlı yeri olan bir varlık olarak maddeleştirilmesi ile ortaya çıkan SÖZ MADDEDİR metaforu yapılandırıcı bir görev üstlenmektedir. Söz kavramının,

köşesi, bucağı olan bir madde olarak somutlaştırılmasında sözün anlaşılma, belirsiz olma gibi özelliklerinin köşenin maddenin kuytu ve ücra kısmı olarak bilinmeyen ve tanımlanamayan bir noktası olma özelliği ile karşılanması etkili olmuştur. Sözün anlaşılması ve belirsiz olması için köşe, bucağı kavramının kuytu ve ücra olması bir ölçüt olarak belirlenirken, anlaşılmayan sözün izah edilmesi durumu da sözün köşesinin, bucağının açılması şeklinde somut bir gösterge ile belirtilmiş ve böylece SÖZÜ İZAH ETMEK SÖZÜN KÖŞESİNİ AÇMAKTIR durum metaforu meydana gelmiştir.

ilâhi bilür sen bu 'acizlikim

saṅgar ok açar men munḡum hem takım (391)

Ey rabbim, benim bu aczimi bilirsin; her sıkıntı ve müşkülümü ben sana açarım.

Beyitte insanın yaşadığı sıkıntı ve müşkülün başka birisine anlatılması, ifşa edilmesi durumu metaforik bir şekilde yapılandırılan *munḡ hem tak aç*- 'sıkıntı ve müşkül açmak' deyimini ile karşılanmıştır. Temel anlamda kapalı konumda olan somut bir varlığın açık duruma getirilmesini belirten açmak kavramı, deyim içerisinde soyut kavramlar olan sıkıntı ve müşkül gibi insanın yaşadığı zor durumlara etki eden bir eylem olarak yapılandırılmıştır. Bu yapılandırmada sıkıntı ve müşkül, insan tarafından kapsanan ve başkaları tarafından bilinmeyen gizli varlıklar olarak, bu zor durumların anlatılması, ortaya konulması ise gizli varlıkların açılması, böylece görünür ve bilinir bir duruma gelmesi olarak şekillendirilmiştir. Buna göre kapalı konum bilinmeyen, gizli ve görülmeyen varlığı karşılarken, açıklık bilinen ve görülen varlığı belirtmektedir. Kapalı-açık ile bilinen-bilinmeyen arasındaki bu sistematiklik ise SIKINTI/MÜŞKÜL KAPALI/GİZLİ MADDEDİR→ SIKINTI/MÜŞKÜLÜN ANLATILMASI KAPALI VARLIĞIN AÇILMASIDIR metaforlarının oluşumunu sağlamıştır.

mungar meňgzetü keldi şa'ir sözi

okısa açılğay okıǵlı közi (412)

Şairin buna benzer bir sözü vardır; bunu kim okursa, gözü açılır.

Yukarıdaki örnekte yer alan *közi açıl-* 'gözü açılmak' ifadesi, somut olarak gözün açık konumda bulunması durumunu değil, metaforik olarak bilinçlenmeyi karşılayan bir deyimdir. BİLİNÇLENME GÖZÜN AÇILMASIDIR durum metaforunun oluşumunda, görmek ve bilmek arasındaki anlam ilişkisi etkili olmuştur. Çünkü göz açmak kavramı, somut gerçeklik bakımından gözün görme algısını gerçekleştirebilecek bir konuma gelmesini karşılamaktadır. Görmek, insanın çevresindeki görünür varlıkları göz ile algılamasıdır. İnsanın çevresinde var olan varlıkları görmesi, bu varlıkların tanınması ve bilinmesini sağlamaktadır. Bu nedenle görme, bilmenin ön koşulu durumundadır.

yime tuttı iş tuş yakın kıldı öz

uluğka kiçigke açuķ tuttı yüz (500)

Eş, dost edindi, onlara yaklaştı; büyüğe ve küçüğe güler yüz gösterdi.

Örnek beyitte sevecen ve samimi davranış sergilemek, *yüz açuķ tut-* 'yüzü açık tutmak' deymi ile karşılanmaktadır. Yüzü açık tutmak deyiminin yapılandırılışında, davranışlara yön veren duygu, düşünce ve hislerin dışa vurularak ifade edilmesini sağlayan yüzün sevecenlik ve samimiyet belirten bir ifadeyi yansıtmaları somut maddenin durumunu gösteren açık kavramı ile şekillendirilmiştir. Buna göre yüz kavramı, açık veya kapalı olabilen bir varlık olarak maddeleştirilirken, sevecen ve samimi olma durumu ise yüzü açık tutmak şeklinde canlandırılmış ve YÜZ MADDEDİR, SAMİMİ/SEVECEN OLMAK YÜZÜ AÇIK TUTMAKTIR metaforları meydana gelmiştir. Samimi ve sevecen yüz ifadesinin, açık kavramı ile somutlaştırılmasında bu kavramının anlam alanında yer alan kapalı olmamak, belirgin, temiz ve aydınlık olmak gibi kavramların olumlu bakış açısını yansıtan etkisi belirleyici olmuştur.

tügüldi ögi köngli yetlümedi

tileği ayıtǵu kışi bulmadı (1573)

Bir yere aklı takılmıştı, anlayamadı; sormak için birini aradı, fakat bulamadı.

Bir konu üzerindeki düşüncelerin birbirine karışması durumu beyitte ögi köngli tügöl- ‘aklı, algılayışı düğümlemek, bağlanmak’ deyimini ile ifade edilmiştir. Deyimin oluşumunda düşünce ve bilginin kaynağı olan akıl, bağlanabilen, düğümlenebilen bir madde olarak şekillendirilmiş, düşüncelerin birine karışması durumu ise düğümleme, bağlanma durumu ile karşılanmıştır. AKIL/DÜŞÜNCELER MADDEDİR, DÜŞÜNCELERİN KARIŞMASI AKLIN/DÜŞÜNCELERİN DÜĞÜMLENMESİDİR metaforları, bir konunun anlaşılmayacak kadar karmaşık olması, anlaşılması için belirli bir çabayı gerektirmesi durumunun, düğüm kavramının karışık olma, çözüm gerektirme gibi özellikleri ile yapılandırılması sonucu meydana gelmiştir.

iligke baқа kördi yaşru közin

kaşı közi tügmiş açıtmiş yüzün (770)

Göz ucu ile gizlice hükümdara baktı; o kaşını çatmış ve yüzünü buruşturmuş idi.

Beyitte sinirli ve kızgın olma durumunun somut göstergesi olarak seçilen kaş köz tüg- ‘kaş, göz düğümlemek, bağlamak’ deyimini, sinirli ve kızgın insanın yüz ifadesini metaforik bir şekilde canlandırmaktadır. Sinirli ve kızgın insanın yüz kaslarının gerginleşmesi sonucu kaşları birbirine yaklaşmakta, yüz çizgileri belirginleşip sıklaşmaktadır. Sinirli ve kızgın olma durumunun yüze yansıyan bu somut ifadeleri, ele aldığımız deyim içerisinde düğüm kavramı ile şekillendirilmiştir. Düğüm, ip türünden bükülebilen varlıkların kendi üzerinden veya birbiri üzerinden dolayarak ve bağlayarak oluşturulan boğumdur. Düğümde ip türünden iki varlığı birbirine yakınlıktır. Bu nedenle sinirli durumda kaşların ve gözün birbirine yaklaşması, yüz çizgilerinin oluşarak sıklaşması durumu düğüme

benzetilmiştir. SİNİRLİ/KIZGIN OLMAK KAŞ/GÖZ DÜĞÜMLEMEKTİR metaforunda sinirli ve kızgın olma durumu için kaş göz düğümlemek ifadesinin somut bir gösterge olarak belirlenmesinde, sinirli olma durumunda yüzün aldığı şeklin düğüme benzetilmesi etkili olmuştur.

negü tir eşitgil sarañğ bilig

*ay çırğuy ay muñgluğ ay **tüğmiş elig** (1673)*

Bilgi hasis hakkında ne der, dinle:-Ey zavallı, ey biçare, ey sıkı el.

Yukarıdaki örnekte yer alan *elig tüğmiş* ‘eli düğümlenmiş, bağlanmış’ ifadesi, cimriliği karşılayan bir deyimdir. Para ve malını harcamama ve bunları başkaları ile paylaşamama karakter özelliklerini taşıyan cimri insanın, eli düğümlenmiş olarak şekillendirilmesinde fonksiyonel olarak elin para verme ve harcamayı sağlayan bölüm olması nedeniyle para verme ve harcama eylemlerinin temsilcisi seçilmesi etkili olmuştur. Para verme ve harcama eyleminin yapılmaması durumunu karşılayan düğümlenmek kavramı, aynı zamanda elin sıkı bir şekilde kapalı olması durumuna da işaret etmektedir. Elin kapalı olması durumunda ise para harcamak ve para vermek mümkün değildir. Elin sıkı bir şekilde kapalı olması durumunun düğüme benzetilmesi ile oluşan ELİN KAPALI OLMASI DÜĞÜMDÜR metaforu, CİMRİ İNSAN ELİ DÜĞÜMLENMİŞ İNSANDIR durum metaforunun meydana gelişinde etkili olmuştur.

kalı kaçaka kirme tutğıl özünğ

*kalı kaçasız bil **uzatma sözünğ** (27)*

Nice ve nasıl olduğuna karışma, kendini tut; onu nicesiz ve nasılsız bil, sözünü uzatma.

Beyitte yer alan *söz uzat-* ‘söz uzatmak’ deyimini, gereğinden çok konuşmak, konuşmaya devam etmek anlamına gelmektedir. Bu deyim yapılandırılmasında somut maddenin boyut olarak uzunluğunun artması,

uzatılması söz kavramının miktar bakımından çokluğuna işaret eden bir gösterge olarak belirlenmiştir. Söz kavramı, boyutu olan ve yukarı doğru boyutu yükselerek uzayabilen bir madde olarak somutlaştırılmış ve böylece SÖZ MADDEDİR metaforu meydana gelmiştir. Uzatmak kavramının boyut ölçüsündeki değil, miktardaki artışı göstermesi sonucu oluşan ÇOK KONUŞMAK SÖZÜ UZATMAKTIR metaforunda konuşmanın devam etmesi, söylenenlerin artması durumunun ölçülemeyen çokluğu için maddenin boyutu bir ölçüt olarak seçilmiştir.

inançsız turur kut vefasız yayığ

*yorırda uçar terk **adağı tayığ** (670)*

Saadete inanılmaz, o vefasız ve dönektir; yürürken, hemen uçar ayağı kaygandır.

Örnek beyitte saadetin istikrarsızlığı *adağı tayığ* 'ayağı kaygan' deymi ile metaforik bir şekilde ifade edilmektedir. Ayağın kaygan olması durumu somut gerçeklikler bakımından sabit olmama, düzgün hareket edememe durumunun ifadesi iken, metaforik olarak istikrarsız, kararsız ve güvenilmez olmanın göstergesidir. İSTIKRARSIZ/GÜVENİLMEZ OLAN AYAĞI KAYGANDIR metaforu, düzgün bir şekilde hareket edememe durumunun istikrarsız ve güvenilmez olma karakter özellikleri için kaynak alan olarak seçilmesi sonucu meydana gelmiştir. Burada insana özgü karakter özelliklerinin insan dışı bir varlığa aktarılması da söz konusudur. Saadetin geçiciliği, belirsizliği ve istikrarsızlığı; insana ait istikrarsız ve güvenilmez olma karakter özelliğini karşılayan ayağı kaygan deymi ile belirtilmiştir. SAADET İNSANDIR metaforu, insanın karakter bakımından güvenilmez ve kararsız olmasının, saadetin geçiciliğini ve istikrarsızlığını belirleyen bir ölçüt olarak kabul edilmesi sonucu oluşmuştur.

yiti közlüg ol kör bakışı yırak

*ķayu işke tegse **bekitür adağ** (1855)*

Keskin gözlü ve uzak görüşlüdür; hangi işe el uzatırsa, ayağını sağlam basar.

Beyitte yer alan *aḍaḵ bekit*- ‘ayak sağlamlaştırmak’ deyiimi, sağlam ve güvenli bir şekilde iş yapmak anlamını taşımaktadır. Ayak sağlamlaştırmak ifadesi, temel anlam olarak kuvvetli, sağlam bir şekilde adım atma, yere basma durumunu karşılarken, metaforik olarak güvenli bir şekilde bir işi yapma durumunun göstergesi olmuştur. GÜVENLİ/SAĞLAM İŞ YAPMAK AYAK SAĞLAMLAŞTIRMAKTIR metaforu, güvenli ve sağlam iş yapma durumunun, sağlam bir şekilde ayak üzerinde durma, adım atma durumuna benzetilmesi sonucu meydana gelmiştir.

adaşığ asığ yas içinde sına

*bu yirde **aḍaḵ tikse** bek tut sene (4208)*

Dostu menfaat ve zarar içinde tecrübe et; eğer o bu hallerde de dostluğuna devam ederse, ona sıkı yapış.

Beyitte yer alan *aḍaḵ tik*- ‘ayak dikmek’ deyiimi, bir konuda kararlı olmak ve kararında ısrar etmek anlamlarını taşımaktadır. Somut gerçeklikler bakımından ayak dikmek ifadesi, ayağın bir yere sabitlenmesi ve yer değiştirmemesi durumunu karşılarken, metaforik olarak kararlı olma durumunu simgelemektedir. KARARLI OLMAK/ISRAR ETMEK AYAK DİKMEKTİR metaforu, kararlı olma durumunun ayağın sabitlenmesi ve hareket etmemesi durumuna benzetilmesi sonucu oluşmuştur. Ayağın sabit olması ve hareket etmemesi, bir yerden başka bir yere hareket etmeme durumunu belirtmektedir. Kararlı ve ısrarcı olma da, verilen karardan vazgeçilmemesi ve başka bir düşünceye yönelmeme durumudur. Ayağın sabitliği ve hareketsizliği, herhangi bir konu üzerindeki kararın ve ısrarın ölçüsünü göstermektedir.

4.3. ŞAHIS ADLARINDA METAFORLAR

Kutadgu Bilig dört temel kavram ve bu kavramları temsil eden dört karakter üzerine yapılandırılmış alegorik bir eserdir. Kutadgu Bilig’in esasını oluşturan

köni törü 'adalet ve doğruluk', kut 'saadet ve siyasî iktidar', ukuş 'akıl ve anlayış' ve akıbet 'dünya işlerinin sonu ve kanaat' kavramları eserde sırasıyla hükümdar, birinci vezir, ikinci vezir ve sûfî tipleriyle temsil edilerek aktarılmıştır. Kutadgu Bilig'in ana karakterleri olan bu dört karakterin isimlendirilmesinde, bu karakterlerin yansıttıkları tiplere ve temsil ettikleri kavramlara uygun bir şekilde yapılandırılan metaforlar etkili olmuştur.

Kutadgu Bilig'de adalet kavramını temsil eden hükümdar Kün-Togdı 'doğan güneş' olarak isimlendirilmiştir. Tabiata ait bir kavram olan güneşin kaynak alan olarak belirlenmesi ve hedef alanda yer alan hükümdar kavramı üzerine şemalanması sonucu HÜKÜMDAR GÜNEŞTİR (<İNSAN GÜNEŞTİR) metaforu meydana gelmiştir. Ele aldığımız isimlendirmenin ortaya çıkmasını sağlayan HÜKÜMDAR GÜNEŞTİR metaforunun oluşumunda, hükümdar tipine ait özellikler ve hükümdarın temsil ettiği adalet kavramı ile güneş kavramı arasında belirlenen ortaklıklar belirleyici olmuştur. Daha açık bir ifade ile belirtmemiz gerekirse, hükümdarın güneş kavramı ile karşılandığı metaforik zihnî yapı, sistematik olarak hükümdarın temsil ettiği adalet kavramı ile güneş kavramı arasında da bir anlam aktarımını gerçekleştirmekte ve böylece ADALET GÜNEŞTİR metaforu meydana gelmektedir. Hükümdar, adalet ve güneş kavramları arasında ortaya çıkan zincirleme metaforik yapının şekillenmesinde kültürel ve sosyal değerlerin etkili olduğu belirlenmektedir. Şöyle ki, Kutadgu Bilig'de Kün-Togdı şahsında canlandırılan ve tasvir edilen hükümdar tipi ideal hükümdardır ve Türk kültüründe ideal hükümdarın en önemli özelliği adil olmasıdır. Kutadgu Bilig'de adaleti temsil eden hükümdar aynı zamanda, adalet gibi soyut bir kavramın somutlaştırılmasını ve böylece daha açık bir şekilde anlaşılmasını sağlayan bir unsur olarak da değerlendirilmelidir.

Hükümdarın güneş kavramı ile yapılandırılmasında, güneşin en büyük gök cismi olması, büyüklüğünün, ışığının değişmemesi ve dünyadaki tüm varlıkları eşit bir şekilde aydınlatması özellikleri belirleyici olmuştur. Güneşin, tek ve benzersiz bir gök cismi olarak dünyadaki bütün varlıkların üzerinde etkili olması ile hükümdarın devlet teşkilatının en üstünde, devlet yönetiminin

tek hakimi olarak tüm halk üzerinde etkili olması arasında kurulan ilişkide Türk cihan hakimiyeti fikri etkili olmuştur (Koca 2011: 4). Güneşin tek olması ve tüm dünyadaki etkisi, hükümdarın devletin tek hakimi ve tüm ülkedeki etkisi ile yakınlaştırılırken, hükümdarın etkili olduğu devlet ve hakimiyet alanı da dünya olarak belirlenmiştir. Bu anlayışa göre Türk cihan hakimiyeti mefkuresini de metaforun düşünce ve fikirlere yansıyan bir şekli olarak düşünmek mümkündür. Ayrıca güneş ve adalet kavramları arasında belirlenen eşitlik, faydalılık ve üniversalılık bakımından da açık benzerlikler bulunmaktadır (Koca 2011: 5).

Kutadgu Bilig'de ilk vezir olarak kut 'siyasî iktidar ve saadet' kavramını temsil eden karaktere verilen Ay-Toldı 'dolunay' ismi de Kün-Togdı ismiyle aynı yapılandırmaya sahip bir metafordur. Vezir karakteri ve eserde bu karakterin temsil ettiği kut kavramı için ay kaynak alan olarak seçilmesi sonucu VEZİR AYDIR, KUT AYDIR metaforları meydana gelmiştir. Ayrıca kut kavramının eserde Ay-Toldı tarafından temsil edilmesi de metaforik zihnî sürecin izlerini taşımaktadır. Hükümdar kavramının güneş kavramı ile yapılandırılması, hükümdardan sonra devlet yönetiminde ikinci kademede bulunan vezirin ay kavramı ile şekillendirilmesinde devlet kademesindeki hiyerarşinin tabiat kavramlarına atfedilen önem dereceleriyle açıklanması belirleyici olmuştur. Eski türk inancına ve kültürüne göre güneş birinci derecede bir öneme sahipken, önem sırasına göre ay güneşe göre ikinci sırada yer almaktadır (Ögel 1971: 129). Vezir kavramının statüsü gereği, boyut ve parlaklık bakımından güneşten daha küçük bir gök cismi olan ayla ilişkilendirilmesi VEZİR AYDIR metaforunun yapılandırılmasında tek ilgi alanı değildir. Ayın devamlı hareket halinde olması ve dünyadan görünen şeklinin, parlaklığının değişme özelliği de hem vezirin sabit olmayan statüsünü hem de vezirin temsil ettiği kut kavramının geçici olma özelliğini belirtmektedir. Ayın değişken yapısı, vezirin ve kutun kalıcı olmama, geçici olma gibi olumsuz özelliklerini belirtirken aynı zamanda değişim ve yenilenme gibi olumlu özellikleri de belirtmektedir.

Kutadgu Bilig’de Ay-Toldı’nın yerini alan ve akıllı temsil eden ikinci vezir karakterine verilen Ögdülmiş ‘övülmüş’ ismi de metaforik bir yapılandırma sonucu meydana gelmiştir. Vezir kavramı, akıl ve anlayış gibi soyut kavramların ifadesinde kullanılması sonucu ortaya çıkan VEZİR AKILDIR metaforu, akıl kavramına bakış açısını ortaya koymaktadır. Kutadgu Bilig’de en önemli kavramlardan biri olan akıl ve özellikleri, vezir Ögdülmiş’in şahsında ifade edilmektedir. Ögdülmiş ile akıl ve anlayış kavramları arasındaki metafora temel teşkil eden ilgi, üstün zekanın, derin anlayışının ve yüksek kavrayışın her insan için övülmeye, takdir edilmeye ve üstün tutulmaya layık bir meziyet olmasıdır (Koca 2011: 10).

Kutadgu Bilig’de yer alan dördüncü karakter Odgurmuş ‘uyanmış’, kanaat ve akıbet kavramlarını temsil eden bir sūfî tipidir. Eserde dünyanın bütün nimetlerine sırt çevirmiş ve kendini ibadete adanmış bir karakter olan Odgurmuş’un ismi de diğer karakterlerin isminde olduğu gibi metaforik bir şekilde yapılandırılmıştır. Uyuma kavramı, pasif ve hareketsiz bir durumun ifadesi olarak bilinçsiz olmayı belirtirken, uyanmış olma aktifliğin, hareketin ve tetikte olma durumuna işaret ederek bilinçli olmayı karşılamaktadır. BİLİNÇLİ OLMA UYANIK OLMADIR metaforu, uyanık olma durumunun özelliklerinin bilinçli olma, gerçeği kavrama özellikleri için kaynak alan olarak seçilmesi sonucu oluşmuştur. Kutadgu Bilig’de zahip tipine uyanmış olma durumuna ait özelliklerin aktarılmasında, dünya işlerinin geçici, boş ve faydasız olduğu kanaatine varmak suretiyle, ibadete yönelmiş sūfinin gerçeklere ulaşmış, doğruları bilen bir insan olarak kabul edilmesi etkili olmuştur (Koca 2011: 13). Kutadgu Bilig’deki İslamî özellikler taşıyan zahid tipinin isimlendirilmesinde, Budizmin etkisi görülmektedir. Budizmin kurucusuna verilen Budda ismi ‘ışıklanmış, aydınlanmış’ anlamına gelmektedir. Işık ve aydınlık kavramı ise uyanık olma kavramının anlam alanı içerisinde değerlendirilebilecek kavramlardır.

4.4. RENK İSİMLERİNDE METAFORLAR

bor içme fəsadka qatılma yıra

*zina kılma fasıq atanma **kara** (1334)*

Şarap içme, fesada karışma, uzak dur; zina yapma, fisk ve fücür ile kara yüzlü olma.

Kaynak alan: Kara

Hedef alan: Olumsuz/kötü olan

Örnek beyitte yer alan *kara* 'kara' kavramı, gerçek anlam bakımından koyu rengi karşılayan bir kavramken, bağlam içerisinde olumsuz ve kötü olmanın somut göstergesi olarak metaforik bir anlam kazanmıştır. Kaynak alan olarak belirlenen kara kavramının, hedef alanda yer alan olumsuz ve kötü özellikler taşıyan varlık üzerine aktarılması ile oluşan OLUMSUZ/KÖTÜ OLAN KARADIR metaforu renk gösteren bir kavramın bakış açısını gösteren bir kavram olarak kalıplaştırılması ile yapılandırılmıştır. Kara renge karşı belirlenen olumsuz bakış açısı, olumsuz özelliği bulunan kavramların kara rengi ile ifade edilmesinde belirleyici olmuştur. Bağlam içerisinde içki içme, fesada karışma, zina yapma gibi olumsuz ve istenilmeyen eylemleri gerçekleştiren insana ait bir sıfat olan kara, hem olumsuz durumları hem de olumsuz özellikleri bulunan insanı karşılamaktadır.

***kara**ka yağuma ay **kıl**kı örüng*

*örüngke **kara** terk **yukar** ol körüng (4239)*

Ey ak pak tabiatlı insan, sen karaya yaklaşma; dikkat et, beyaza siyah çabuk bulaşır.

Kaynak alan: Kara

Hedef alan: Kötü insan

Kaynak alan: Beyaz

Hedef alan: İyi insan

Örnek beyitte, kötü ve iyi karakter özelliğine sahip insan kavramı *kara* 'kara' ve *örüng* 'beyaz' kavramları ile belirtilerek KÖTÜ İNSAN KARADIR, İYİ

İNSAN BEYAZDIR metaforları meydana getirilmiştir. Olumsuz özelliklere sahip insanın kötü karakteri, olumsuz bakış açısını yansıtan kara kavramı ile değerlendirilirken, kötünün zıddı olan iyi kavramı da karanın zıddı olarak olumlu bakış açısını yansıtan beyaz kavramı ile simgelenmiştir. Ele aldığımız metaforların oluşumunda etkili olan ontolojik ve epistemik uygunlukları şu şekilde belirlemek mümkündür: Kara, koyu tonda maddenin rengidir. Beyaz, maddenin açık tonda rengidir. Maddenin renginin koyuluk derecesi, karakter bakımından kötü olma için bir ölçüttür. Maddenin renginin açıklık derecesi, karakter bakımından iyi olma için bir ölçüdür. Maddenin koyu rengi, kapalılığı, karanlığı ve kirliliği belirtirken; açık renk açıklığı, aydınlığı ve temizliği göstermektedir. Kara, koyu ve yoğun bir renk olarak beyaz renge göre daha baskın özelliklere sahiptir. İyi ve kötü insan arasındaki ilişkide, iyi insanın kötü insandan etkilenmesi daha olasıdır. Beyaz renkli madde ile kara renkli madde arasındaki etkileşimde, beyaz renkli maddenin rengi kararır. İyi insan ile kötü insan bir araya gelirse, iyi insan kötü özelliklere sahip olabilir.

köni sözde taşkın sözüg söz time

köni egri farkı örüngli kara (6622)

Doğru sözden başkasına söz deme; doğru ile eğri arasındaki fark beyaz ile siyah arasındaki fark gibidir.

Kaynak alan: Beyaz

Hedef alan: Doğru söz

Kaynak alan: Kara

Hedef alan: Yanlış söz

Örnek beyitte doğru ve gerçek söz ile yanlış ve yalan söz arasındaki belirgin fark *örüng* ‘beyaz’ ve *kara* ‘kara’ arasındaki renk ayrımı ile ifade edilmiştir. Buna göre doğru söz kavramı için beyaz kavramı kaynak alan olarak belirlenirken, yanlış söz kavramı için kara kavramı kaynak alan olarak seçilmiş ve DOĞRU SÖZ BEYAZDIR, YANLIŞ SÖZ KARADIR metaforları oluşturulmuştur. Gerçek söz kavramı için maddenin düz olma durumu somut bir gösterge olarak belirlenirken, yalan ve gerçek olmayan söz kavramı maddenin şekil bakımından eğri olması durumu ile yapılandırılmaktadır.

Doğru söz ile yanlış söz arasındaki ayrım, maddenin doğru ve eğri olması ile beyaz ve siyah renge sahip olması arasındaki belirgin fark olarak ifade edilmiştir.

ḳara ḳul ḳarası bolur beg örüng

ḳaralı örüngli ağırttı körüng (2080)

Siyah kul rengidir, bey beyaz olur; siyah ve beyaz böyle ayırt edilmiştir.

Kaynak alan: Kara

Hedef alan: Halk

Kaynak alan: Beyaz

Hedef alan: Hükümdar

Kutadgu Bilig’de halk ḳara ‘kara’ kavramı ile şekillendirilirken hükümdar *örüng* ‘beyaz’ kavramı ile yapılandırılmaktadır. Kaynak alan olarak seçilen kara ve beyaz gibi maddenin renk özelliğini bildiren kavramların hedef alandaki halk ve hükümdar gibi toplumunun farklı kesimlerine ait insan kavramının üzerine aktarılması ile HALK KARADIR, HÜKÜMDAR BEYAZDIR metaforları meydana gelmiştir. Halk ve hükümdar kavramlarının farklı renklerle belirtilmesinde, bu iki kavramın birbirinden farklı özelliklere ve ayırt edici niteliklere sahip olması etkili olmuştur.

ḳamuğ tegşürüldi törü öngdiler

ḳaralı örüngli bir ök boldılar (6492)

Nizam ve kanunların hepsi değişti; ak ve kara birbirinden farksız oldu.

Kaynak alan: Kara

Hedef alan: Niteliksiz olan

Kaynak alan: Beyaz

Hedef alan: Üstün nitelikli olan

Yukarıda yer alan örnek beyitte, birbiri ile zıt olan ve farklı özellikleri bulunan kavramlardan niteliksiz, değersiz olan *ḳara* ‘kara’ kavramı ile şekillendirilirken nitelik balımından üstün olan, değerli varlık *örüng* ‘beyaz’ kavramı ile yapılandırılmaktadır. Kaynak alan olarak seçilen kara ve beyaz gibi maddenin

rengini karşılayan kavramların, hedef alandaki niteliksiz ve üstün nitelikli olma özelliği taşıyan varlıklar üzerine şemalanması ile NİTELİKSİZ OLAN KARADIR, ÜSTÜN NİTELİKLİ OLAN BEYAZDIR metaforları meydana gelmiştir. Ele aldığımız metaforların oluşumunda, kara renge karşı belirlenen olumsuz bakış açısının bu kavramın olumsuz özelliğe sahip varlıklar için temsilci olarak seçilmesi ile olumlu bakış açısını yansıtan beyaz rengin olumlu özelliğe sahip varlıklara işaret etmesi etkili olmuştur. Birbirine zıt özelliklere sahip kavramlar, kara ve beyaz gibi birbirine zıt renkleri gösteren kavramlar ile belirtilirken, birbirine zıt varlıklar arasındaki belirgin fark için kara ve beyaz renk arasındaki fark bir ölçüt kabul edilmektedir.

*ilig buştı artuğ **kararttı** mēngiz*

ayur ay iveklik kişike isiz (629)

Hükümdar çok hiddetlendi ve yüzünü ekşiterek, dedi:-Hey, acele ile hareket etmek insan için kötü bir şeydir.

Kaynak alan: Kara

Hedef alan: Olumsuz ifade

Örnek beyitte yer alan *mēngiz karart-* 'benzi karartmak' ifadesi, sinirlenme ve kızma halinde yüzün aldığı olumsuz durumu belirtmektedir. Benzin kararmasının, kızgınlığı ve beğenmeme durumunu ifade eden somut bir gösterge olarak belirlenmesinde renk bildiren kara kavramının olumsuz ifadeyi simgelemesi ile oluşan OLUMSUZ İFADE KARADIR metaforu etkili olmuştur. Olumsuz bakış açısını yansıtan kara kavramının olumsuz duygu ve hisler karşısında yüzün aldığı durumu tasvir eden bir kavram olarak yapılandırılmasında, kara kavramının koyuluğun, yoğunluğun, kapalılığın ve karanlığın göstergesi olarak sinirli, kızgın ve mutsuz olma gibi olumsuz ifadeleri belirtmesi başlıca rol oynamıştır.

4.5. SAYILARDA METAFORLAR

tümen yılda berü tul erdim tulas

bu tul tonı suçlup örüng keğtim as (84)

Ben binlerce yıldan beri dul idim, benzim solmuştu; şimdi bu dul libasını çıkarıp, beyaz kakımdan gelinlikler giydim.

Kaynak alan: On bin

Hedef alan: Çokluk

Ele aldığımız örnek beyitte yer alan *tümen* ‘on bin’ kavramı, bulunduğu bağlam içerisinde maddenin nicelik özelliğine dayanan sayı değerini değil, çokluğu ve fazlalığı gösteren bir kavram olarak belirlenmiştir. Değerlendirdiğimiz beyitte, zamanın ve sürenin uzunluğunu, çokluğunu belirten on bin kavramı kaynak alan olarak seçilerek hedef alandaki çokluk, fazlalık kavramı üzerine şemalanmış ve böylece ÇOKLUK ON BİNDİR metaforu ortaya çıkmıştır. Maddenin sayı bakımından miktarını gösteren on bin kavramı, sahip olduğu sayısal değerden dolayı çokluğu ve fazlalığı belirten bir ölçüt olarak belirlenmiştir.

negü tir eşit emdi köngli oduğ

*sözi kör çiçek teg **tümen tū bođuğ** (452)*

Şimdi dinle, gönülü uyanık insan ne der; bak, onun sözü, çiçek gibi, binlerce renge bürünmüştür.

Kaynak alan: On bin

Hedef alan: Çokluk

Yukarıdaki örnek beyitte yer alan *tümen tū* ‘on binlerce’ kavramı, çiçeklerin renk çeşitliliğini ve bu çeşitliğin çokluğunu metaforik olarak belirtmektedir. Gerçek anlamda maddenin sayısal değerini bildiren on bin kavramı, ele aldığımız bağlam içerisinde maddenin miktar bakımından çokluğunu göstererek ÇOKLUK ON BİNDİR metaforunun şekillenmesini sağlamıştır. On bin kavramı, maddenin çokluğu için bir ölçüt olarak değerlendirilirken aynı

zamanda hedef alanda yer alan varlığın çeşitliliğini de ifade etmektedir. Çeşitliliğin oluşması için belirli bir çokluğun var olması gerektiği göz önüne alınırsa, çokluk kavramını çeşitlilik kavramının anlam alanı içerisinde değerlendirmek mümkün olmaktadır. Buna göre kaynak alanda yer alan on bin kavramı, hem hedef alandaki çokluğu hem de hedef alandaki kavramla ilgili olan çeşitlilik kavramını belirterek ÇEŞİTLİLİK ON BİNDİR metaforunun oluşumunu sağlamıştır.

*şükür kılsa ni'met **biri on bolur***

biri on bolup kör evi neḡ tolur (759)

İnsan şükür ederse, nimetin biri on olur; biri on olur ve evi mal ile dolar.

Kaynak alan: Bir

Hedef alan: Azlık

Kaynak alan: On

Hedef alan: Çokluk

Örnek beyitte yer alan az olan bir şeyin artarak çok olması durumunu ifade eden *biri on bol-* 'biri on olmak' deyiimi, sayı gösteren kavramların miktar belirten kavramlar olarak yapılandırılması sonucu oluşmuştur. Buna göre kaynak alan olarak belirlenen bir kavramının hedef alandaki azlık kavramı üzerine şemalanması ile AZLIK BİRDİR metaforu meydana gelirken, on kavramı da çokluğa işaret eden bir kavram olarak şekillendirilerek ÇOKLUK ONDUR metaforu ortaya çıkmıştır. Kutadgu Bilig'de miktar bakımından azlık ve çokluk farklı sayılarla ifade edilmiştir:

***bir** ök erse düşman **ming** ol yaslıkı*

***mingin** dostuḡ erse **bir** ol azlığı (4190)*

Düşman biricik de olsa, onun zararı bindir; binlerce dostun olsa bile, daima bir tanesi eksiktir.

Kaynak alan: Bir

Hedef alan: Azlık

Kaynak alan: Bin

Hedef alan: Çokluk

Yukarıdaki beyitte yer alan *bir* 'bir' ve *mîng* 'bin' sayı isimleri gerçek anlamlarından uzaklaşarak miktar bakımından azlığın ve çokluğun göstergeleri olarak belirlenmişlerdir. Kaynak alan olarak seçilen bir kavramının azlık için, bin kavramının da çokluk için bir ölçüt olarak kabul edilmesi sonucu AZLIK BİRDİR, ÇOKLUK BİNDİR metaforları ortaya çıkmıştır. Ele aldığımız metaforlarda, maddenin sayısı miktar gösteren bir kavram olarak yapılandırılmaktadır. Bu yapılandırmada ise sayı bakımından çokluk ile miktar bakımından çokluk ve fazlalılık arasındaki sistematik anlam ilişkisi etkili olmaktadır.

*okımasa aş suv müni **bir** bolur*

*okısa körügli **birig yüz kılar** (4647)*

Ziyafete davet etmezsen, bir kusur işlemiş olursun; davet edersen, gelenler, bir kusur yerine, bin kusur bulurlar.

Kaynak alan: Bir

Hedef alan: Azlık

Kaynak alan: Yüz

Hedef alan: Çokluk

Örnek beyitte yer alan *birig yüz kılar* 'biri yüz yapmak' deyimini, az olanın çok hale getirilmesi durumunu ifade etmektedir. Ele aldığımız deyim oluşumunda, bir ve yüz gibi sayı belirten kavramların azlık ve çokluk kavramları yerine kullanılması ile şekillenen AZLIK BİRDİR, ÇOKLUK YÜZDÜR metaforları belirleyici olmuştur. Bir miktar bakımından azlığın, yüz ise miktar olarak çokluğun simgesi olurken, birden yüze doğru çıkış azlığın çokluğa dönüşmesini belirtmektedir. Bu anlam ilişkisinde de AZIN ÇOK OLMASI BİRİ YÜZ YAPMAKTIR durum metaforu doğmuştur.

*aya **bir birikmez** saŋga bir ağın*

kamuğ aşnuda sen sen öŋgdün kığın (8)

Ey bir olan Tanrı, bir başkası sana şerik koşulamaz; başta her şeyden evvel ve sonda her şeyden sonra sensin.

Kaynak alan: Bir

Hedef alan: Eşsiz

Örnek beyitte Tanrı'nın benzersiz ve eşsiz olma özelliği sayı belirten *bir* 'bir' kavramı ile ifade edilmektedir. Bu ifadenin oluşumunda kaynak alan olarak belirlenen bir kavramının, hedef alanda yer alan Tanrı'nın hiçbir varlığa benzememe ve özellik bakımından tüm varlıklardan üstün olma özellikleri üzerine şemalanması sonucu oluşan EŞSİZ OLAN BİRDİR metaforu etkili olmuştur. Ele aldığımız beyitte yer alan ve bir kelimesinden türemiş olan *birik-* 'bir olmak' kavramı da temel anlamından uzaklaşarak aynı, benzer olma gibi mecazî bir anlam kazanmıştır. AYNI/BENZER OLMA BİR OLMADIR metaforu, kaynak alan olarak seçilen bir kavramının tek olma durumu dolayısıyla bütünlüğü ve benzerliği ifade etmesi sonucu oluşmuştur. Kutadgu Bilg'de bir kavramı eşsiz ve tek olmayı belirten bir kavram olarak yapılandırılırken, sayı gösteren iki kavramı da benzeri olan varlığı karşılamaktadır:

bir ol bir içi kim törütti iki

sakışka katılmaz anıñ birliki (3719)

Kendisi birdir, fakat yarattığı ikidir; onun birliği hesaba girmez.

Kaynak alan: İki

Hedef alan: Benzeri olan varlık

Örnek beyitte, Tanrı'nın eşsiz ve benzersiz olma özelliği bir kavramı ile belirtilirken, Tanrı'nın yarattığı varlıklar benzeri ve eşi olma gibi özellikleri nedeniyle *iki* 'iki' kavramı ile şekillendirilmiştir. Ele aldığımız ifadede kaynak alandaki sayı gösteren iki kavramı gerçek anlamından uzaklaşarak hedef alanda yer alan varlığın benzeri ve eşi olma özelliği üzerine aktarılmış ve böylece BENZERİ OLAN İKİDİR metaforu meydana gelmiştir. Tek olma durumuna işaret eden bir kavramı benzersiz olma ile sistematik bir anlam ilişkisi oluştururken; birden fazla sayıyı belirten iki kavramı ifade ettiği çokluk nedeni ile benzeri olan ve birden çok muadili olan varlığı karşılamaktadır.

4.6. ZAMAN METAFORLARI

*ķayu    te erse **bu künde burun***

biligligke tegdi be   kre  orun (220)

Hangi  a da olursa olsun, bugüne kadar daha yüksek yer daima bilgiliye k smet olmuŗtur.

 rnek beyitte, ge miŗ zaman kavramı *bu künde burun* ‘bu günden önce’ Şeklinde ifade edilmektedir. Buna göre, zaman kavramı gözleyicinin zamana göre konumu ile Şekillendirilmektedir. Gözleyicinin yeri, Şimdiki zamanı; gözleyicinin arkasındaki uzam daha önceki eylemlerin ger ekleŗti i ge miŗi ve gözleyicinin önündeki uzam ise geleceği belirtmektedir. Ge miŗ zaman kavramı, g zleyiciden önceki bir zaman dilimi olarak arka kavramı ile yapılandırılırken, gözleyicinin bulunduğu zaman dilimi, yaŗanılan zaman dilimi olarak bugün kavramı ile gelecek zaman ise gözleyicinin önündeki ve ilerisindeki zaman olarak kavramsallaŗtırılmaktadır. GE M ŗ ARKADIR, BU GÜN Ő MD D R, GELECEK  ND R metaforları zaman kavramının yönelim gösteren kavramlarla ifade edilmesi sonucu oluŗmuŗtur.

tiriglik t keli t kel    k n ol

an ngda narusı neçe t ŗ t n ol

birisi yarın ol biri ke ti t n

***yarın a** tegirm  tiriglik **bu k n** (3605-3606)*

Hayat tamamı tamamına    gün sürer; bundan ötesi birkaç rüya ile gecedir.

Bu    günden biri yarındır; biri d n geçti; bugünkü hayat acaba yarına ulaŗacak mı.

Yukarıdaki örnekte hayat, *   k n* ‘   gün’ olarak sınırlandırılmıştır. Zaman olarak hayatın    kısma ayrılması, ge miŗ zamanın d n, Şimdiki zamanın bu gün ve gelecek zamanın yarın olarak Şekillendirilmesini sa lamıŗtır.

Yaşanılan hayatın süresi ve zaman bakımından uzunluğu üç gün olarak yapılandırılması sonucu HAYAT ÜÇ GÜNDÜR metaforu ortaya çıkmıştır. Zamana karşı gözleyicinin yeri şimdi olarak belirlenirken, gözleyicinin arkasındaki uzam geçmiş i yani dünü; gözleyicinin önündeki uzam ise geleceği, yarını ifade etmektedir. DÜN GEÇMİŞTİR, BUGÜN ŞİMDİDİR, YARIN GELECEKTİR zaman metaforları hayat kavramının zaman bakımından gün kavramı ile somutlaştırılması sonucu ortaya çıkmıştır.

kimîng yaşı altmış tüketse sakış

tatığ bardı andın yayı boldı kış (367)

Kimin yaşı altmışı doldurmuş ise, ondan hayatın tadı gitmiş, onun yazı kışa dönmüştür.

Bu örnekte, yay ‘yaz’ gençliği, kış ‘kış’ ise yaşlılığı karşılayan kavramlardır. Kaynak alan olarak belirlenen yaz mevsiminin, hedef alandaki gençlik zamanı üzerine şemalanması ve kaynak alan olarak seçilen kış mevsiminin yaşlılık zamanına aktarılması ile GENÇLİK YAZ MEVSİMİDİR, YAŞLILIK KIŞ MEVSİMİDİR zaman metaforları ortaya çıkmıştır. Ele aldığımız metaforların oluşumunda, zaman kavramı hareket eden bir varlık olarak değerlendirilirken zamanın geçişi gözleyiciyi geçen nesnelerin hareketi olarak belirlenmiştir. Zaman kavramının hareket eden bir varlık olarak yapılandırılması, gözleyicinin zamana göre sabitliği ile yerinin şimdiki zamanı, gözleyicinin arkasındaki uzamın geçmiş zamanı ve gözleyicinin önündeki uzamın gelecek zamanı belirtmesinde etkili olmuştur. Buna göre ele aldığımız zaman ifadesinde, zaman kavramının hareket eden bir nesne olması gençliğin, dolayısıyla geçmiş i ifade eden yaz mevsiminin geçmişteki nesne, yaşlılığı karşılayan kış mevsiminin ise gelecekteki nesne olarak belirlendiği görülmektedir. GEÇMİŞTEKİ NESNE YAZ MEVSİMİDİR, GELECEKTEKİ NESNE KIŞ MEVSİMİDİR zaman metaforlarında gözleyici konumundaki insan geçmiş ile gelecek arasındaki bir noktada tespit edilirken, zaman hareket eden bir nesne olarak bir durumun biterek diğer bir durumun

başlamasını sağlamaktadır. Gözleyiciyi geçen zamanın hareketi zamanın geçişi ile şekillenmesi sonucu ZAMANIN GEÇİŞİ NESNENİN HAREKETİDİR metaforu oluşmaktadır. Buna göre, gençlik durumunun son bularak yaşlılığın başlaması, zamanın yaz mevsiminden kış mevsimine doğru hareketi olarak belirlenmektedir.

keçer kün içinde kerekîng alın

keçürgey sini öç itigîng kıln (5162)

Geçici günler içinde ancak lüzumlu olan şeyleri al; zaman seni de geçirecektir, buna göre hazırlığını yap.

Örnek beyitte yer alan *keçerkün* ‘geçen gün’ ifadesi, zamanın hareket eden bir nesne olarak ileriye doğru yönelmesini belirtmektedir. Buna göre zamanın hareketine karşın sabit olan gözleyicinin bulunduğu konum şimdiki zamanı gösterirken, gözleyicinin gerisindeki uzam zamanın hareketinin başlangıcı olan geçmiş, gözleyicinin önündeki uzam ise zamanın yöneldiği geleceği ifade etmektedir. ZAMANININ GEÇİŞİ NESNENİN HAREKET ETMESİDİRmetaforunda, olayları ve durumları kapsayan zaman kavramının geçmişten geleceğe doğru yönelimi nesnenin hareketi ile somutlaştırılmıştır. Gözleyiciye göre hareketli bir nesne olarak belirtilen zaman aynı zamanda insan için gerekli şeyleri taşıyan ve kapsayan bir varlık olarak yapılandırılmıştır. İnsanın vaktini iyi kullanması, kendisi için gerekli ve iyi olan şeyleri elde etmesi, geçen zaman içinden gerekli şeylerin alınması olarak şekillendirilmiştir. Buna göre zaman, durum, varlık ve olaylar üzerinde kapsayıcı bir varlık olarak yapılandırılırken, bir varlığın, olayın ve durumun oluşması zamanın hareketi ile sınırlandırılmıştır. Daha açık bir ifade ile belirtmemiz gerekirse, bir olayın ve durumun oluşması, başlaması zamanın gelmesi, bitmesi ve sona ermesi ise zamanın geçmesi olarak belirtilmiştir.

keçip bardı öd kün yavalık bile

bu kalmış kününg birle ‘uzrüng tile (377)

Hayat boş yere geçti gitti, bari bu kalan günlerini tövbe ve istiğfar ile geçir.

Yukarıdaki örnek beyitte yer alan *öd kün keçip bardı* ‘zaman geçip gitti’ ifadesinin karşıladığı hayatın yaşanarak bitmesi durumu zaman kavramının geçmişten geleceğe yönelen bir varlık olarak şekillendirilmesi ile aktarılmıştır. Geç- ve git- gibi hareket bildiren kavramların, zamanın gelecekte geçmişe doğru yönelimine dayanan hareketini belirtmesinde bu kavramların uzamla ilgili anlamlarının, zaman kavramı üzerine şemalanması söz konusudur. Zaman kavramının hareket eden bir nesne olarak yapılandırılması sonucu oluşan ZAMANIN GEÇİŞİ NESNENİN HAREKET ETMESİDİR metaforu, geçmiş zamanın hareket halindeki nesnenin hareketine başladığı gözleyicinin gerisindeki, arkasındaki yer, şimdiki zamanın hareket halindeki nesnenin hareket etmekte olduğu, gözleyicinin bulunduğu yer ve gelecek zamanın ise hareket eden nesnenin ileriye doğru yöneleceği, gözleyicinin önündeki yer olarak şekillendirilmesinde etkili olmuştur.

ğara tün içinde turur kelğü iş

yarutur yaruğ kün aya eğgü iş (4925)

Gelecek hadiseler karanlık geceye bürünmüştür; ey iyi arkadaşım, ancak parlak güneş aydınlatabilir.

Örnek beyitte, vuku bulacak hadiselerin belirsizliği ve bilinmezliği karanlık gece kavramı ile somutlaştırılırken, hadiselerin vuku bularak yaşanması ve bilinmesi karanlık gecenin aydınlanarak sabahın olması ile karşılanmaktadır. Belirttiğimiz ifadelerde zaman kavramı olaylar ve durumlar üzerinde bir kapsayıcı olarak yapılandırılırken, olay ve durumların yaşanması zamanın geçmişten geleceğe yönelimi ile şekillendirilmektedir. Buna göre gözleyicinin yeri şimdiki zamanı gösterirken, gözleyicinin gerisindeki uzam geçmiş, ilerisindeki uzam ise geleceği karşılamaktadır. Ele aldığımız örnekte, şimdiki zaman, gelecekte yaşanacak hadiselerin bilinmediği gece kavramı ile, gelecek zaman ise yaşanacak hadiselerin vuku bularak bilindiği sabah

kavramı ile belirtilerek ŞİMDİKİ ZAMAN GECEDİR, GELECEK ZAMAN SABAHTIR zaman metaforları meydana getirilmiştir.

tegürdi m̂nga elgin elig yaşım

kuğu kıldı kuzgun t̂si teg başım (365)

Elli yaşım bana elini değdirdi; kuzgun gibi olan başımı kuğu t̂yüne çevirdi.

Yukarıdaki örnekte, ellili yaşlara ulaşma durumu elli yaşın insana elini değdirmesi şeklinde ifade edilmiştir. Zaman bildiren elli yaş kavramı değerlendirdiğimiz bağlam içerisinde, eli olan ve elini değdiren canlı bir varlık olarak kişileştirilirken ellili yaşlara ulaşma, elli yaşın insana yaklaşması olarak belirtilmiştir. Buna göre zaman kavramının eli olan ve elini değdiren bir varlık olarak somutlaştırılması ile oluşan YAŞ/ZAMAN CANLI VARLIKTIR metaforu, elini değdirme ifadesinin karşıladığı ulaşma, yakın olma kavramları dahilinde zamanın gözleyiciye göre hareket eden bir varlık olarak yapılandırıldığına işaret etmektedir. Zaman geçmişten geleceğe doğrusal bir düzlemde hareket ederken, geçmiş ve gelecek arasında yer alan şimdiki zaman gözleyicinin yerini, zamanın ilerleyerek gözlemciye yaklaşması ise zamanın geçişini temsil etmektedir.

oķır emdi altmış m̂ngar kel tiyü

busuğ bolmasa bardım emdi naru (366)

İmdi altmış:-Bana gel!, diye çağırıyor; ecel pususuna düşmezsem, şimdi oraya gideceğim.

Yukarıdaki örnekte, ellili yaşların sonunda olma durumu, *oķır emdi altmış m̂ngar kel tiyü* 'altmış bana gel diye çağırıyor' şeklinde ifade edilmiştir. Çağırma ve konuşma gibi insana ait özelliklerin altmış yaş kavramına aktararak belirtilmesi sonucu YAŞ/ZAMAN CANLI VARLIKTIR metaforu meydana gelmiştir. Ele aldığımız örnekte yaş kavramı canlı bir varlık olarak yapılandırılırken, insanın belirli bir yaşa ulaşması *bar-* 'varmak' gibi ileri doğru

eylem bildiren bir kavramla değerlendirilmiştir. Buna göre gözleyicinin yeri şimdiki zamanı, gözleyicinin önündeki uzam gelecek zamanı, arkasındaki uzam ise geçmiş zamanı karşılar, gözleyicinin geriden ileriye doğru hareketi zamanın geçmişten geleceğe geçişini, gözleyicinin hareketi sırasında geçtiği yerler zamanı ve gözleyicinin hareket ettiği mesafenin uzunluğu geçen zamanın miktarını göstermektedir. Altmış yaşına gidilmesi, gözleyicinin geçmiş zaman olan ellili yaşlardan, ileriye doğru hareket etmesi ile gelecekte bulunan altmış yaşa yönelmesini karşılamasında ELLİLİ YAŞLAR GEÇMİŞ ZAMANDIR, ALTMİŞ YAŞ GELECEK ZAMANDIR, ZAMANIN GEÇİŞİ GÖZLEYİCİNİN HAREKETİDİR metaforları belirleyici bir rol oynamıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KUTADGU BİLİĞ'DE BENZETME VE METAFORLA İLİŞKİSİ

‘abir bürkirer teg tünerdi kalık

sıta kıptı yirdin yağıldı butık (4892)

Abîr serpilmiş gibi, gök alacalandı; ufuktan etrâfa dallanarak, mızraklar yükseldi.

Beyitte aydınlanmak üzere olan gökyüzü tasvir edilmektedir. Yer yer karanlık yer yer aydınlanmakta olan gökyüzü, siyah rengi simgeleyen ‘abîr ‘amber’ serpilmiş bir yüzeye benzetilmektedir. Gökyüzünün gece aldığı siyah renk ile amberin siyah rengi arasında bulunan ortaklıktan yola çıkılarak yapılan benzetmeye dayalı anlam ilişkisi kaynak alan olarak seçilen amber serpilmiş yüzey kavramının hedef alandaki aydınlanmakta olan gökyüzü kavramı üzerine aktarılması sonucu oluşmuştur. Ele aldığımız benzetmenin yapılandırılmasında ise AYDINLANMAKTA OLAN GÖKYÜZÜ AMBER SERPİLMİŞ YÜZEYDİR metaforu etkili olmuştur.

kışı köngli tüpsüz tengiz teg turur

bilig yinçü sanı tüpinde yatur (211)

İnsan gönülü dibi olmayan bir deniz gibidir; bilgi onun dibinde yatan inciye benzer.

Beyitte insan anlayışını ve idrakını karşılayan gönül kavramı dibi bucağı olmayan engin denize, bilgi ise bu denizin dibinde yatan inciye benzetilmiştir. İnsan anlayışı sınırsız olma ve bilgi üzerinde kapsayıcı olma gibi özellikleri ile genişliği ve derinliği bulunan, içinde inci barındıran deniz kavramıyla şekillendirilirken, anlayışın kapsadığı, değerli varlık olan bilgi inci kavramıyla yapılandırılmaktadır. Beyitteki benzetmelerin temelini ise gönül kavramı ile

deniz kavramı arasında ve bilgi kavramı ile inci kavramı arasında oluşturulan anlam ilişkisinden doğan GÖNÜL DENİZDİR, BİLGİ İNCİDİR metaforları oluşturmaktadır.

barîḡ belgûlûḡ sen kūn ay teg yaruk

neteglikke yetgû kõḡgûl öḡde yok (12)

Senin varlığın, parlak güneş ve ay gibi, bellidir; fakat nasıl olduğunu kavrayacak gönül ve akıl yoktur.

Tanrı'nın varlığının alenen açık ve belli olduğu ifade edilen beyitte kavramın daha iyi anlaşılması için benzetmeye başvurulmuştur. Karanlık belirsizliği ve bilinmezliği simgelerken, aydınlık ve ışık ise bilineni ve görüneni simgelemektedir. Gözün görme işlevini yerine getirmesi nesnelerden yansıyan ışığın algılanması ile gerçekleşmektedir. Görme ise, bir şeyin varlığının algılanması dolayısıyla tanınması ve bilinmesidir. Güneş ve ay kavramları, ışık kaynağı olma veya ışığı yansıtma, görülme, fark edilme ve bilinme gibi özellikleri ile bir varlığın belirginliği için kaynak alan olarak belirlenmiştir. Bu sebeple, Tanrı'nın varlığı ışığa ve özellikle de dünyanın en güçlü iki ışık kaynağı olan güneş ve aya benzetilmiştir. Bu benzetmenin özünü ise TANRI'NIN VARLIĞI GÜNEŞ VE AYDIR metaforu oluşturmaktadır.

kıyamette kōrkit tolun teg yüzin

elig tuttaçı kıl ilāhi özin (48)

Kıyamette dolunay gibi yüzünü göster; ey Tanrım, kendisini bana şefaatçi kıl.

Hız. Muhammed' ten bahsedilen beyitte, peygamberin yüzü güzellik, parlaklık ve şekil açısından dolunaya benzetilmiştir. Bu benzetmenin kısaltılmış şekli PEYGAMBERİN YÜZÜ DOLUNAYDIR metaforudur. Ayın dolunayda aldığı şekil ile insan yüzü arasında kurulan anlam ilişkisinde, dolunay halinde ayın görünür yüzünün yuvarlaklığı ile insan yüzünün yuvarlaklığı ontolojik uygunluğu göstermektedir. Ayın parlaklığı ve ışığı insan yüzü için bir ölçüt

kabul edilirken, ayın en parlak ve ışıklı hali olan dolunay belirgin ve ileri düzeydeki yüz güzelliğine işaret eden bir kavram olarak şekillendirilmiştir.

bu dört iş m̂nga dört tadu teg turur

tüzölse tadu çın tiriglik bolur (60)

Bu dört sahabe benim için dört unsur gibidir; unsurlar denkleşirse, gerçek hayat vücuda gelir.

Beyitte dört sahabe, dünya yaşamının meydana gelmesinde etkili olan dört unsura benzetilmiştir. Bu benzetmeden DÖRT SAHABE DÖRT UNSURDUR metaforuna ulaşmak mümkündür. Ele aldığımız benzetmede dört sahabenin sahip olduğu birbirini tamamlayıcı nitelikteki olumlu özelliklerin örnek Müslümanlığın temeli kabul edilmesi ile birbirinden farklı özellikleriyle bir bütün oluşturan dört unsurun yaşamın kaynağı olması gibi fonksiyonel yakınlıklar iki kavram arasında bir anlam aktarmasının oluşmasında belirleyici olmuştur.

kökiş turna kökte ünin yangkular

tizilmiş titir teg uçar yilkürer (74)

Kökiş ve turnalar gökte yüksek sesle bağıırıyor; dizilmiş deve katarı gibi, uçup, kanat çalıyorlar.

Beyitte kökiş ve turnaların, gökyüzünde sürü halinde uçuşları resmedilmiştir. Kökiş ve turnaların sürü halinde gökyüzünde süzölüşleri sıralanmış deve katarlarının ahenkli yürüyüşüne benzetilerek canlı ve çarpıcı bir şekilde ifade edilmiştir. İki farklı kavram arasında yapılan benzetmenin temelinde KÖKİŞ VE TURNALAR DEVE KATARIDIR metaforu bulunmaktadır. Kökiş ve turna kavramı, sürü halinde uçma özelliği ile toplu halde yürüyen deve kavramı ile şekillendirilirken kökiş ve turnanın bir yerden bir yere uçarak göç etmesi, deve sürüsünün yürüyerek bir yerden başka bir yere seyahat etmesi durumu ile ilişkilendirilmiştir.

ular **kuş ünin tüzdi ünder işin**

silig kız okır teg köngül birmişin (75)

Keklik, sesine bir ahenk vererek, eşine sesleniyor; sanki güzel bir kız gönül verdiğini çağırıyor.

Beyitte bahar mevsimi tasvir edilirken bahar mevsimin göstergelerinden biri kabul edilen kuşların cıvıdayarak ötüşmeleri metaforik bir şekilde canlandırılmıştır. Buna göre kuş, güzel bir kıza benzetilerek kişileştirilirken kuşun ötüşü ile insanın konuşması arasında ontolojik bir anlam ilişkisi kurulmuştur. Kuşların çiftleri ile karşılıklı ötüşmeleri, güzel bir kızın sevdiğine seslenmesi şeklinde bir benzetme ilgisi ile somutlaştırılmıştır. Bu benzetmenin aslını ise KUŞ KIZDIR (<KUŞ İNSANDIR) kişileştirmesi ile KUŞUN ÖTÜŞÜ İNSANIN KONUŞMASIDIR durum metaforu oluşturmaktadır.

ünün ötti keklik küler qatğura

kızıl ağız kan teg kaşı kap kara (76)

Keklik yüksek sesle öttü, sanki gülmekten katılıyor; ağız kan gibi kızıl, kaşı simsiyah.

Beyitte keklik kuşunun fiziksel özellikleri betimlenirken kekliğin gagası renginden dolayı kan kavramına benzetilmiştir. Kekliğin gagası ile kan arasında belirlenen renk benzerliği GAGA KANDIR metaforu ile şekillendirilmiştir. Ayrıca ele aldığımız ifadede gaga kavramı *ağız* ‘ağız’ kavramı ile ifade edilmiştir. İnsana ait bir organı karşılayan ağız kavramı, yemek yemeyi, soluk alıp vermeyi ve ses çıkarmayı sağlama gibi fonksiyonel özellikleri ile benzer işlevsel özellikleri olan gaga kavramı yerine kullanılmış ve böylece GAGA AĞIZDIR metaforu meydana gelmiştir.

kara çumğuk ötti sıta tumşuqın

üni oğlağı kız üni teg yakın (77)

Kara çumguk mızrak gibi gagası ile ötüyor; sesi, nazlı bir kızın sesi gibi cana yakındır.

Bahar tasvirinin yapıldığı beyitte kara çumguk kuşunun ötüşü etkileyici olma özelliğinden dolayı nazlı bir kız sesine benzetilmiştir. Ele aldığımız benzetmede, kuşun ötüşü ile insanın konuşması ve kuşun çıkardığı ses ile insanın çıkardığı ses arasında tespit edilen yakınlıklar ve benzerlikler kara çumguk kuşunun nazlı bir kız olarak kişileştirilmesinde etkili olmuştur. Buna göre, kara çumguk kuşunun insan ve insana ait özelliklerle yapılandırılması sonucu oluşan KARA ÇUMGUK NAZLI KIZDIR (<KUŞ İNSANDIR) metaforu kara çumguk kuşunun etkileyici sesinin benzetme ilgisi ile ifade edilmesini ve böylece belirgin özelliğinin vurgulanmasını sağlamıştır.

burundukluğ ol söz tîve burnı teg

barur kaçça yetse titir boynı teg (206)

Söz, deve burnu gibi, yularlıdır; o, dişi deve boynu gibi, nereye çekilirse, oraya gider.

Söylenen sözün belirttiği anlamın ötesinde başka başka anlamlar taşıması ve dinleyiciden dinleyiciye değişen anlama sahip olması özelliği örnek beyitte söz ile burnu yularlı deve arasında kurulan benzetmeyle ifade edilmiştir. Burnu yularlı devenin ne tarafa çekilirse o yöne doğru yönelmesi özelliği ile sözün çok anlamlı olması sebebiyle nasıl anlaşılacak istenirse o şekilde anlaşılması durumu arasındaki ortaklıklardan yola çıkılarak söz kavramı deve kavramına benzetilmiştir. Ele aldığımız benzetmenin temelini ise kaynak alan olarak seçilen deve kavramının hedef alandaki söz kavramı üzerine aktarılması ile meydana gelen SÖZ DEVEDİR metaforu oluşturmaktadır.

yigitlik kaçar ol tiriglik uçar

bu tüş teg ajundın özünġ terk keçer (231)

Gençlik kaçar ve hayat uçar; bu rüya gibi dünyadan kendin çabuk göçersin.

Beyitte dünya ve dünya yaşamına ait özellikler dünya kavramının rüya kavramına benzetilmesi ile ortaya konulmuştur. Uyku sırasında görülen rüyalar çok kısa, hatta anlık diyebileceğimiz uzunluktadır. Rüya gibi dünya hayatı da çok kısa sürmekte, çabucak geçip bitmektedir. Beyitte kullanılan kaç-, uç- gibi eylemler belirli bir çabukluğu ve hızı ifade eden göstergeler olarak belirlenmiş ve ele aldığımız benzetmenin benzetme yönü bu göstergeler vasıtasıyla vurgulanmıştır. Dünya yaşamı ve rüya arasında kurulan anlam ilişkisinde, dünyanın fani ve geçici olma gibi özellikleri ile rüyanın gerçek ve somut olmama gibi özelliklerine dayanan ortaklıklar da belirleyici olmuştur. Dünya yaşamı ve rüya kavramları arasındaki benzetmenin temelini ise DÜNYA RÜYADIR metaforu oluşturmaktadır.

ukuš ol yula teg karangku tūni

bilig ol yaruḡluk yaruttı sini (288)

Akıl karanlık gecede bir meşale gibidir; bilgi seni aydınlatan bir ışıktır.

Beyitte akıl karanlık gecedeki meşaleye, aklın ürünü olan bilgi ise meşalenin ışığına benzetilmiştir. Karanlık kavramının anlam alanı içerisinde yer alan bilinmezlik, belirsizlik ve görünmeme gibi kavramlar ile cahillik ve bilgisizlik arasında bir anlam ilişkisi kurulurken karanlığın zıddı olan aydınlık ve ışık kavramları ise görme, bilme ve belirgin olma durumunu belirten göstergeler olarak bilgi ve akıl kavramları ile ilişkilendirilmiştir. Buna göre ele aldığımız benzetmenin kaynağını AKIL MEŞALEDİR, BİLGİ IŞIKTIR, BİLGİSİZLİK/CAHİLLİK KARANLIKTIR metaforları oluşturmuştur.

bu tegme biri asḡı yası telim

ḡayusı birim teg ḡayusı alım (309)

Bunlardan her birinin faydası veya zararı çoktur; bazısı borç, bazısı ise alacak gibidir.

Bilgi ve aklın meziyet ve faydalarının anlatıldığı bölümde yer alan yukarıdaki örnek beyitte faydalı ve zararlı olma özellikleri ile sınıflandırılan kavramlar bu

özellikleri sebebiyle borç ve alacak gibi birbirine zıt kavramlara benzetilmiştir. Belirttiğimiz bölümde ateş, düşman, hastalık ve bilginin azımsanmaması gerektiği ifade edilirken bu kavramlardan bazıları borca bazıları ise alacağa benzetilmiştir. Benzetme yönünün de belirtildiği benzetmede, ateş, düşman ve hastalık zararlı olması dolayısıyla borca, bilgi ise sahibi olan kişiye yarar sağlaması nedeniyle alacağa benzetilmiştir. Birbirinden farklı kavramların, borç ve alacak gibi ticaretle ilgili kavramlarla değerlendirilmesi ile oluşan benzetmelerin temelinde ATEŞ BORÇTUR, DÜŞMAN BORÇTUR, HASTALIK BORÇTUR ve BİLGİ ALACAKTIR yapısal metaforları bulunmaktadır.

tegürdi maṅga elgin elig yaşıṃ

kuğu kıldı kuzgun tüsi teg başım (365)

Elli yaşıṃ bana elini deḡdirdi; kuzgun tüyü gibi olan başımı kuğu tüyüne çevirdi.

Beyitte gençlik ve yaşlılık durumu saçın siyah olması ve saçın beyazlaması gibi somut göstergelerle ifade edilmektedir. Gençken siyah renkte olan saçlar siyah tüylü bir hayvan olan kuzguna benzetilmiştir. Yaşlılıkla birlikte siyah renkli saçların beyaz renge dönüşmesi ise kuğu gibi beyaz renkli bir kuşla belirtilmiştir. Siyah renk için kaynak alan olarak seçilen kuzgunun hedef alandaki siyah saça aktarılması ile oluşan SİYAH SAÇ KUZGUNDUR metaforu ile beyaz saç için beyaz renge sahip kuğunun temsilci belirlenmesi ile meydana gelen BEYAZ SAÇ KUĞUDUR metaforları ele aldığımız benzetmelerin aslını ortaya koymaktadır.

boḡum erdi oḡ teg köṅül erdi ya

köṅül kılḡu oḡ teg boḡum boldı ya (371)

Vücudum ok ve gönülüm yay gibi idi; şimdi vücudum yay oldu; gönülümü ok yapmalıyım.

Gençlik ve yaşlılık gibi birbirine zıt iki kavramın ifade edildiği beyitte, birbirinden farklı özelliklere sahip bu iki durum aynı benzetilenlerle aktarılmıştır. Ele aldığımız örnekte boy yani vücut insanın maddî varlığına, gönül ise manevî varlığına işaret eden kavramlar olarak gençlik ve yaşlılıkta değişen fizikî ve ruhsal yapının belirtilmesini sağlamaktadır. Gençlikte fizikî görünüş olarak dik ve sağlam olan vücut şekli dolayısıyla oka benzetilmiştir. Yaşlılıkta ise vücut dik olmayan, bükülmüş bir hale gelmektedir ki bu durum da yaya benzetilmiştir. Gençlik ve yaşlılık arasında değişen fizikî durumu bu şekilde belirten yazar, bu iki dönem arasında değişen manevî özellikleri ise aynı benzetilenden yararlanarak aktarmıştır. Gençlikte gönül yaya, yaşlılıkta ise oka benzetilmiştir. Burada yayın esnek ve değişken yapısı ile okun sabit ve değişmez yapısı benzetmedeki benzetme yönünü oluşturmaktadır. Gençlikte sabit olmayan insan karakteri yay kavramına, yaşlılıkta belirli bir olgunluğa ve kararlılığa ulaşan karakter de ok kavramına benzetilerek ifade edilmiştir. Bu karşılıklı benzetmeler GENÇLİKTE VÜCUT OKTUR, YAŞLILIKTA VÜCUT YAYDIR, GENÇLİKTE GÖNÜL YAYDIR, YAŞLILIKTA GÖNÜL OKTUR metaforlarından doğmuştur.

ara kılkı kız teg kılınçı silig

sevitür sunup tutsa birmez elig (400)

Bazen edası kız gibidir, tavrı güzeldir, kendisini sevdirebilir; fakat tutmak istedin mi, elini vermez.

Yukarıdaki örnek beyitte yaşamın belirsizliği ve iyi, güzel şeylerin kalıcı olmaması durumu dünya kavramı ile kız kavramı arasında kurulan benzetmeye dayalı anlam ilişkisi ile ifade edilmiştir. Buna göre, dünya nazlı ve güzel bir kıza benzetilirken, yaşamdaki olumlu şeyler güzel kızın hoş tavırlar sergileyerek kendisini sevdirmesi olumlu şeylerin kalıcı olmaması ve bitmesi ise güzel kızın yüz çevirerek kendisini seven insana yaklaşmaması olarak somutlaştırılmıştır. Dünya yaşamının özelliklerinin güzel bir kızın değişken tavırlarına benzetilerek ifade edilmesi DÜNYA/HAYAT KIZDIR (<DÜNYA/HAYAT İNSANDIR) metaforu sayesinde mümkün olmuştur.

seviglini sevmes keyik teg kaçır

kaçıglıka yapçur adakın kuçar (401)

Seveni sevmes, ondan geyik gibi kaçır; kaçana yapışır, onun ayağına sarılır.

Dünyanın vefasızlığının, geçiciliğinin ve istikrarsız gidişatının ifade edildiği beyitte dünya kavramı kendini sevenleri sevmemesi ve onlardan kaçması gibi özellikleri ile geyiğe benzetilirken, kendini sevmeyenleri tutması ve ayağına sarılması gibi özellikleri ile canlı bir varlık olarak somutlaştırılmıştır. Dünyada insanların istediklerine ulaşamamaları, istemedikleri şeyleri ise kolayca elde etmeleri durumu dünya gibi cansız bir varlık ile canlı varlıklar ve bu varlıklara ait özellikler arasında kurulan anlam ilişkisi ile ifade edilmiştir. Buna göre dünya yaşamı ile ilgili elde edilemeyen şeyler kaçma, zor tutulma ve elde edilme özelliğinden dolayı geyik kavramına benzetilmekte, dünya yaşamı ile ilgili istenilmeyen durumlarla karşılaşma ise canlı varlığa özgü hareketlerle belirtilmektedir. Ele aldığımız anlam ilişkilerinin temeli ise DÜNYA GEYİKTİR, DÜNYA CANLI VARLIKTIR metaforlarına dayanmaktadır.

bu kün toğdı ilig bu kılkı bile

yarudı ajunka kün ay teg yala (415)

Hükümdar Kün-Toğdı böylece bu tabiatı ile, güneş ve ay gibi parlayarak, dünyayı aydınlattı.

Kutadgu Bilig’de ideal hükümdar tipinin Kün-toğdı şahsında anlatılan iyi ve halk için faydalı özellikleri hükümdar kavramının parlak olma ve dünyayı aydınlatma gibi özellikleri ile güneş ve ay kavramlarına benzetmesiyle ifade edilmiştir. Hükümdarın adaletli, bilgili ve cesur olması gibi olumlu özellikleri, devletin iyi yönetilmesi ve halkın refaha kavuşmasını sağlayan önemli etkenler olarak hükümdar ile güneş ve ay kavramları arasında kurulan benzetmeye dayalı anlam ilişkisinin oluşumunda etkili olmuştur. HÜKÜMDAR GÜNEŞ VE AYDIR metaforu belirttiğimiz benzetmenin temelini oluştururken, dünyanın aydınlanması ise halkın mutluluğa ve refaha kavuşmasını

belirtmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi ışık ve aydınlık mutluluk, refah ve bilgi gibi olumlu kavramları temsil ederken, karanlık ise olumsuz kavramları temsil etmektedir. Bu nedenle iyi bir hükümdarın devletin başına geçip onu yönetmesi, güneşin ve ayın dünyayı aydınlatmasına benzetilmektedir. Hükümdarın güneş ve ay gibi düşünüldüğü metaforik zihnî yapılandırılmada, hükümdarın yönettiği devlet güneş ve ayın aydınlattığı dünya olarak şekillendirilmiş ve böylece DEVLET DÜNYADIR metaforu meydana gelmiştir. Devlet veya yönetim sınırının dünya kavramı ile somutlaştırılmasında Türklerin cihan hakimiyeti mefkuresinin belirleyici olduğu söylenebilir.

negü tir eşit emdi köngli oduğ

sözi kör çiçek teg tümen tü boğuğ (452)

Şimdi dinle, gönülü uyanık insan ne der; bak, onun sözü, çiçek gibi, binlerce renge bürünmüştür.

Yukarıdaki örnek beyitte, pek çok anlam taşıyan manalı ve veciz söz çeşitli renklere sahip olması sebebiyle çiçeğe benzetilmiştir. Söz kavramı ile çiçek kavramı arasında kurulan benzetmeye dayalı anlam ilişkisinin temeli SÖZ ÇİÇEKTİR metaforuna dayanmaktadır. Buna göre, çiçeğin çeşitli renklere sahip olması, sözün taşıdığı anlam için bir ölçüt kabul edilirken renk kavramı da anlam kavramına aktarılarak ANLAM RENTİR metaforu meydana gelmiştir.

kişi kirmedük ilke kirse kalı

kelin teg bolur er ağın teg dili (494)

İnsan bilmediği bir memlekete girince, gelin gibi olur ve dili tutulur.

Beyitte, daha önce bilmediği bir memlekete veya yere giden yabancı bulunduğu yeni ortama uyum sağlamada yaşadığı zorluklar ve konuşmaya çekinmesi yabancı kişi kavramının gelin ve dilsiz insan kavramlarına benzetilmesiyle ifade edilmiştir. Ele aldığımız benzetmenin özeti olan

YABANCI GELİNDİR, YABANCI DİLSİZ İNSANDIR metaforları, bulunduğu yere yeni gelmiş birinin çekinmesi ve konuşmaması gibi özellikleri için gelin ve dilsiz insanın kaynak kavram olarak belirlenmesi ile oluşmuştur. Gelin olma durumu, kızlar için alışkın olduğu ailesini bırakarak, yeni bir aileye dahil olmak anlamı taşımaktadır. Yabancı bir kimsenin de, bildiği ve yaşadığı memleketinden ayrılarak yeni ve tanımadığı bir memlekete gelmesi aynı durumu çağrıştırmaktadır. Dilsiz insanın konuşamama özelliği ile yabancının yeni katıldığı ortamda çekinerek konuşmaması arasında da benzerliğe dayalı bir yakınlaştırma görülmektedir.

neteg kim orunsuz topık yuylunur

anı teg me devlet özüm yolunur (662)

Dümdüz yerde top nasıl kendi kendisine yuvarlanırsa, saadet de öyledir; ben sıyrılıp, giderim.

Vezir Aytoldı'nın tabiatının anlatıldığı beyitte, Aytoldı kendisini ve eserde simgelediği saadeti düz bir yüzeydeki topa benzetmiştir. SAADET TOPTUR metaforu saadetin devamlı ve istikrarlı olmama özelliği ile topun sabit durmama özelliği arasında kurulan benzerlikle şekillendirilmiştir. Bilindiği gibi top yuvarlak şekliyle düz bir yüzeyin üzerinde bile hareket edebilmektedir. Düz şekillere sahip varlıklar, durağanlığı, sabitliği ve hareketsizliği simgelerken, kıvrımlı ve yuvarlak hatlara sahip varlıklar hareketi, belirsizliği ve istikrarsızlığı simgelemektedir. Saadetin topa benzetilmesi, tıpkı top gibi saadetin de devamlı ve sabit bir yerinin olmamasından dolayıdır. Aytoldı'nın eserde simgelediği saadet kavramı gibi görevi de sabit ve değişmez özellikte değildir. Çünkü vezirlik, hükümdarın isteğine göre her an değişebilecek daimî olmayan bir makamdır. Eserde vezirin görevi ve simgelediği saadet kavramına uygun olarak verilen Aytoldı ismi de bu değişkenliği desteklemektedir. Çünkü ay, güneşin aksine sürekli şekil değiştirmektedir.

tiriglik tidüküng bu yıl teg keçer

kaçar tutsa bolmaz anı kim bulur (693)

Bu hayat dediğin yel gibi geçer; tutmak olmaz, kaçır; onu kim bulabilir.

Örnek beyitte hayat çabuk geçmesi, geri dönüşünün olmaması ve fani olması gibi özelliklerinden dolayı yele benzetilmiştir. HAYAT YELDİR kavramsal metaforu etrafında şekillenen benzetmede, benzetme yönü geç- eyleminin anlam alanına dahil olan hareket etme, bir yerde sabit durmama gibi durumlarla şekillendirilmiştir.

*bu ay toldı aydı menîng bu **özüm***

keyik teg turur kılkı kestim sözü (698)

Ay-Toldı şöyle cevap verdi:- Kısaca benim kendim ve tabiatım bir geyiğe benzer.

Vezir Aytoldı'nın kendi tabiatını anlattığı beyitte, Aytoldı sahip olduğu özelliklerden dolayı geyiğe benzetilmiştir. Benzetme yönü bulunmayan benzetmenin temelini AYTOLDI GEYİKTİR (<İNSAN GEYİKTİR) metaforu oluşturmaktadır. Geyiğin bulunması ve yakalanması zor bir av hayvanı olması ile Aytoldı'nın istenildiği zaman kolayca bulunup ele geçirilemesi ele aldığımız anlam ilişkisinin kurulmasını sağlamıştır.

kelir kut kişike atı çavlanur

yanğı ay teg artar yaruķı tolur (740)

İnsana saadet gelir, meşhur olur; yeni ay gibi, büyür ve parlaklığı artar.

Yukarıdaki örnek beyitte, saadet sahibi kişinin tabiatı aya benzetilmiştir. Kutadgu Bilig'de ay kut, saadet kavramını simgeleyen somut bir gösterge olarak belirlenmiştir. Ay, ışık kaynağı olması nedeniyle mutluluk, talih, güzellik, bilgi gibi olumlu kavramların temsilcisi seçilirken şeklinin değişmesi özelliği ile de sebatsızlığı, kararsızlığı ve devamlı olmamayı ifade etmektedir. SAADET SAHİBİ KİŞİ AYDIR (<İNSAN AYDIR) metaforuna dayananan ele aldığımız benzetmede saadet kavramı olumlu özellikleri ile ay kavramının anlam alanı içerisinde değerlendirilirken saadet sahibi kişinin günden güne

iyileşen durumu ve artan şöhreti ayın yeni ay evresinden dolunay evresine geçişi sırasında parlaklığının ve ışığının artması ile belirtilmiştir.

yayıĝ tilve devlet köngül bamaĝıl

tolun teg bu devlet yana irilür (741)

Dönek ve deli saadete gönül bağlama; saadet dolunay gibidir, tekrar küçülür.

Yukarıdaki örnek beyitte saadet dolunay evresindeki aya benzetilmiştir. Ayın şeklinin ve görüntüsünün sabit olmaması, dünyanın çevresinde dönerken devamlı şeklinin değişmesi ile saadetin sebatsız ve istikrarsız olma özelliği arasında benzetmeye dayalı bir anlam ilişkisi oluşturulurken, bu anlam ilişkisinden ise SAADET AYDIR kavramsal metaforu şekillendirilmiştir. Saadet kavramını tanımlamak için yapılan tam benzetmenin yanında, beyitte geçen dönek ve deli kavramları da değişkenliği vurgulamaktadır. Dönek, belirli bir kararda sabit duramama, değişken olma gibi insana ait karakter özelliğini karşılayan bir kavramdır. Deli kavramı ise ne yapacağı, sağı solu belli olmayan, aklî dengesi yerinde olmayan insanı belirtmektedir. Her iki kavramın belirttiği insana özgü değişkenlik ve belirsizlik özellikleri, saadetin istikrarsızlığı için kaynak alan olarak belirlenmiş ve böylece SAADET DÖNEKTİR (<SAADET İNSANDIR), SAADET DELİDİR (<SAADET İNSANDIR) metaforları meydana gelmiştir.

künüg kör irilmez tolu oĝ turur

yarukluğu bir teg talu oĝ turur (825)

Güneşe bak, küçülmez, bütünlüğünü daima muhafaza eder; parlaklığı hep aynı şekilde kuvvetlidir.

Kutadgu Bilig'de hükümdar sahip olduğu özellikler ve temsil ettiği adalet kavramı sebebiyle Küntoĝdı olarak isimlendirilmiştir. Bu isimlendirmede ise HÜKÜMDAR GÜNEŞTİR metaforu etkili olmuştur. Yukarıdaki örnek beyitte, hükümdara böyle bir isim verilmesinin nedenleri belirtilmektedir. Güneş, dünyanın en büyük ısı ve ışık kaynağıdır. Ay devamlı bir değişim içindeyken,

güneş değişmemekte, büyüklüğünden ve ışığından bir şey kaybetmemektedir. Beyitte, hükümdarın temsil ettiği adalet kavramının ve hükümdara ait özelliklerin değişmemesi ve sabit olması, güneşin şekil ve parlaklık bakımından hep aynı özellikte bulunması ile ifade edilmiştir. Güneşin şeklinin ve parlaklığının değişmemesi ve hep aynı kalması ise, maddenin sayısını bildiren bir kavramı ile kurulan benzetmeyle ifade edilmiştir. Ele aldığımız bağlam içerisinde bir kavramı aynı ve değişmez olan kavram için kaynak alan olarak belirlenmiş ve böylece AYNI/SABİT OLAN BİRDİR metaforu şekillendirilmiştir. Ayrıca bir kavramının eşsiz, benzersiz ve nitelik bakımından üstün olmayı belirtmesi güneş ve hükümdar kavramlarının bu kavramın anlam alanı içerisinde değerlendirilmesinde etkili olmuştur.

menîng me törüm bu yokalmaz özüm

kamuğ halkқа bir teg ne kılıkım sözüm (828)

Benim de hükmüm böyledir, ben ortadan kaybolmam; hareketim ve sözüm bütün halk için aynıdır.

Hükümdarın adaletinin ve doğruluğunun anlatıldığı beyitte, hükümdarın tüm halka eşit davranması bir sayısına benzetilerek ifade edilmiştir. AYNI/EŞİT OLMAK BİR OLMAKTIR metaforu, eşitliğin ve homojenliğin bir sayısıyla kavramlaştırılması sonucu oluşmuştur.

bu edgü ağış teg ağır ağguқа

yavuz nenğ iniş ol uçuz bulguқа (903)

İyi yokuş tırmanmak gibidir, güçtür; kötü şey iniş gibidir, kolayca elde edilir.

Beyitte, iyilik gerçekleştirilmesi zor bir eylem olarak yokuş tırmanmaya, kötülük ise kolay olması nedeniyle inişe benzetilmiştir. Kötülük herkes tarafından yapılabilecek bir davranışken, iyilik herkeste bulunmayan bir erdemdir. İYİLİK ÇIKMADIR, KÖTÜLÜK İNMEDİR metaforları hedef alandaki

birbirine zıt kavramların, kaynak alan olarak seçilen iniş ve çıkış gibi birbirinin zıddı durumların özellikleri ile yapılandırılması sonucu oluşmuştur.

biliglig sözi yirke suv teg turur

akıtsa suvuğ yirde ni' meṭ önür (972)

Bilgilerin sözü toprak için su gibidir; su verilince, yerden nimet çıkar.

Beyitte bilgili kişilerin sözleri faydalı ve yaratıcı olma gibi özellikleri sebebiyle bereket kaynağı olan suya benzetilerek somutlaştırılmıştır. BİLGİLİ KİŞİNİN SÖZÜ SUDUR (<SÖZ SUDUR) metaforu, söz kavramının su gibi somut bir maddeyle kavramsallaştırılması sonucu oluşmuştur. Söz kavramının su kavramının anlam alanı içerisinde değerlendirilmesinde suyun hayatî önem taşıması, bereket kaynağı olarak bitkilerin yetişmesinde etkili olması gibi özellikleri ile bilgili insanın sözünün, önemli ve değerli olması, yeni fikirlerin üretilmesinde etkili olması gibi özellikleri arasındaki fonksiyonel benzerlikler etkili olmuştur.

biligsiz kişi kõngli kum teg turur

ögüz kirse tolmaz ap ot yem önür (975)

Bilgisiz insanın gönlü kumsal gibidir; nehir aksa, dolmaz; orada ot ve yem bitmez.

Örnek beyitte, bilgisiz kişilerin gönülleri verimsiz olması nedeniyle kumsala benzetilmiştir. Anlayış ve idrak mekanizmasını karşılayan gönül kavramı ile kumsal kavramı arasında kurulan benzetmeye dayalı anlam ilişkisinde, bilgiyi kapsayan ve içinde barındıran bir varlık olarak belirtilen gönül kavramı belirli sınırları olan ve bu sınırlar içerisinde kapsayıcı özelliği bulunan somut mekan gösteren kumsal kavramı ve bu kavrama ait özelliklerle yapılandırılmıştır. Buna göre bilgisiz kişinin gönlü yaratıcı ve faydalı özelliği olmaması sebebiyle verimsiz olma gibi belirgin bir olumsuz özelliği olan kumsal kavramı ile ilişkilendirilmiş ve BİLGİSİZ KİŞİNİN GÖNLÜ KUMSALDIR metaforu meydana getirilmiştir. Kumluk yerlerin ne kadar sulanırsa sulansın bitkilerin

yetişmesi için gerekli verimliliğe ve uygun koşullara sahip olmaması, bilgisiz kişinin bilgi ile etkileşimindeki kayıtsızlığı olarak şekillendirilmektedir. Bilgi kavramı faydalı olma ve yaratıcı fikirlerin oluşumunu sağlama özellikleri ile su kavramı ile somutlaştırılırken, bilginin ürettiği ve ortaya koyduğu olumlu durumlar ise sulanan toprakta bitkilerin yetişmesi olarak değerlendirilmiştir.

ķara ķarnı toğsa ķr uç teg yatur

yava sözke avnur özin semritr (988)

Avamın karnı doyarsa, bak, öküz gibi yatar; boş sözler ile avunur ve vücudunu besler.

Beyitte, bilgisiz ve niteliksiz kişilerin özellikleri öküz kavramına ait özelliklerle somutlaştırılarak ifade edilmiştir. Bilgisiz ve niteliksiz insanların hayatlarını vücutlarını besleyerek, günlük faaliyetleri tekrarlayarak ve boş sözlerle, uğraşlarla avunarak geçirmesi kaynak alan olarak belirlenen öküz kavramının özellikleri ve faaliyetleri ile şekillendirilmiştir. Bilgisiz insanların üretici olmaktan uzak ve bilinçsiz bir şekilde yaşamaları doğası gereği bilgiden uzak ve bilinçsiz bir hayat süren öküzün hayat tarzına benzetilmiştir. Bu benzetmenin temelini ise BİLGİSİZ KİŞİ ÖKÜZDÜR (<İNSAN HAYVANDIR) metaforu oluşurmaktadır.

tadu artadı ķr kği eksdi

ķaęıl teg ķni boğ egildi ķođı (1055)

Unsurlar bozuldu, kuvveti azaldı; dik vücudu yaş söğüt dalı gibi, büküldü.

Yaşlanma durumunun anlatıldığı beyitte, yaşlılıkla birlikte belin bükülmesi yaş söğüt dalının eğilmesine benzetilmiştir. Boy ve söğüt ağacı kavramları arasında belirlenen şekil ve duruş benzerlikleri bu iki kavram arasında bir anlam ilişkisinin kurulmasını sağlamıştır. Düz, dik ve uzun olma gibi özellikleri ile boy kavramı için kaynak kavram olarak belirlenen sğdn hedef alandaki boy kavramı üzerine aktarılması ile BOY SğTTR metaforu oluşurulmuştur. Gençlikte dik bir görünüme sahip olan boy, yaşlılıkla birlikte

eğilmektedir. Ele aldığımız bağlam içerisinde düzgün ve dik boy gençliğin, bükülmüş ve düzgün olmayan boy ise yaşlılığın somut bir göstergesi olarak belirlenmiştir.

ķayu bařķa ķirse ķuķu ķirtıřı

ķuķu teg őrűng ķılķu ķőnglin ķiři (1101)

Artık bařında ķuķu rengi beliren insan gayret etmelidir ki, ķőnűlű de ķuķu gibi ak olsun.

Yařlılık durumundan bahsedilen őrnek beyitte, ķőnűl beyazlık yönűnden ķuķuya benzetilmiřtir. Ele aldığımız benzetmede ķőnűl gibi soyut bir kavram ķuķu gibi somut bir kavramla karřılanırken ķuķunun beyaz rengi benzetme yönű olarak belirlenmiřtir. Soyut bir varlık olan ķőnlűn ķuķu kavramı ve bu kavrama ait őrzelliklerle yapılandırılması sonucu oluřan GŐNűL KUĖUDUR metaforunda somutlařtırma őrzelliķi gőrűlmektedir. Gőnűl kavramı, ķuķu kavramı ile somutlařtırılırken ķuķunun baskın őrzelliķi olarak belirlenen beyaz renk soyut bir anlam kazanmıřtır. Maddenin renk őrzelliķini karřılayan beyaz kavramı, temizlik, saflık ve samimiyet gibi olumlu kavramlar için somut bir gősterge olarak belirlenmiřtir. Buna gőre bağlam içerisinde beyazlık ķőnlűn riya ve yalandan uzak, temiz ve saf olması gibi olumlu őrzelliklerini karřılamaktadır. Olumlu varlık ve durumları gősteren beyaz renk, OLUMLU/İYİ OLAN BEYAZDIR metaforunun meydana geliřinde belirleyici olmuřtur. Deęerlendirdiğimiz őrnek beyitin ilk mısrasında yařlılık durumunun somut gőstergesi olarak belirlenen saķın beyazlaması, bařta ķuķu renginin belirmesi řeklinde ifade edilmiřtir. Burada da beyaz saķ ile ķuķu arasındaki renk ortaklıęından doęan BEYAZ SAĖ KUĖUDUR metaforunu tespit etmek műmkűndűr.

tűřűn ol bu dűnya ķeligli ķeķer

yigen yıl bűke teg yir erken aķar (1202)

Bu dünya bir konak yeridir, gelen geçer; o her şeyi yiyen büyük bir ejderha gibi, yedikçe acıkir.

Dünyanın geçiciliğinin ve faniliğinin anlatıldığı beyitte, insanların belirli bir süre dünyada yaşamaları ve bu süre sonunda da ölmeleri durumu dünya kavramının konak kavramı olarak tanımlanması ile aktarılmıştır. Dünya kavramının, insanların doğumlarından ölümlerine kadar geçen süre içinde kaldıkları bir konak yeri olarak şekillendirilmesi sonucu DÜNYA KONAKTIR, İNSAN YOLCUDUR metaforları meydana gelmektedir. Ele aldığımız örnek beyittin birinci mısrasında dünya ve ölüm kavramları metaforik bir şekilde ifade edilirken, ikinci mısradaki aynı kavramlar farklı bir kavramla kurulan benzetme ilişkisi ile belirtilmiştir. Burada dünya, her şeyi yiyen ve yok eden büyük bir ejderhaya benzetilmiştir. Dünya yırtıcı bir hayvan olan ejderha kavramı ile yapılandırılırken, insanların ölmesi ejderhanın çevresindeki varlıkları yemesi, yok etmesi durumu ile, ölümün sürekliliği ejderhanın doymaması ve sürekli bir şeyler yemesi durumu ile karşılanmıştır. DÜNYA EJDERHADIR metaforuna dayanan ele aldığımız benzetmede insanların ölmesi ve yok olmasına sebep olan dünya kavramı tehlikeli ve yırtıcı olma gibi olumsuz özellikleri nedeniyle ejderha kavramı ile ilişkilendirilmiştir.

yıl ay kün keçer teg tiriglik keçer

keçer kün keçürgey sini belgölüg (1214)

Yıl, ay ve gün nasıl geçiyorsa, hayat da öyle geçer; geçip giden günler seni de muhakkak alıp götürecektir.

Yukarıdaki örnek beyitte, hayatın çok çabuk geçmesi hayat kavramı ile yıl, ay ve gün gibi zaman dilimleri arasında kurulan benzetmeyle ifade edilmiştir. HAYAT YIL, AY, GÜNDÜR metaforunun temelini oluşturduğu ele aldığımız benzetmede, yıl, ay ve günün belirttiği sınırlı zaman hayatın süresinin kısalığını ve çabuk bitmesini belirleyen bir ölçüt olarak kabul edilmiştir.

tayanma tiriglikke tüş teg keçer

küvenme kıvı kutka kuş teg uçar (1332)

Hayata bel bağlama, rüya gibi geçer; boş saadete güvenme, kuş gibi uçar.

Beyitte, hayat rüyaya, saadet ise kuşa benzetilerek ifade edilmiştir. Rüya, uyurken zihindeki düşünce ve olayların anlık görüntüler olarak şekillenmesidir. HAYAT RÜYADIR metaforu, rüyanın kısa, anlık olma ve gerçek olmama gibi özellikleri ile dünya yaşamının kısa sürmesi, geçici ve fani olması özellikleri arasında kurulan benzetmeye dayalı anlam ilişkisinden doğmuştur. SAADET KUŞTUR metaforu ise, saadet gibi soyut bir varlığın kuş gibi somut bir varlıkla kavramsallaştırılmasıyla oluşmuştur. Kuş, uçma yetisine sahip olduğu için yakalanması zor bir hayvandır. Kuş, konduğu yerde uzun süre durmayan, devamlı bir yerden bir yere hareket halinde olan bir varlıktır. Saadet kavramı, geçici olması ve insanlarda uzun süre bulunmaması nedeniyle kuş kavramı ve bu kavrama ait özelliklerle şekillendirilmiştir.

ölümüg unıtma aňgar yok tolum

busuğdın çıkar teg çıkar bu ölüm

Ölümü unutma, ona karşı hiçbir silah yoktur; ölüm, pusudan çıkar gibi, bir gün karşına çıkar.

Ölüm durumunun, ölüme karşı çaresizliğin ve ölümün ani oluşunun ifade edildiği örnek beyitte ölüm kavramı düşman kavramı ve bu kavramın anlam alanı içerisinde yer alan kavramlarla yapılandırılmıştır. Olumsuz bakış açısı ile ele alınan ölüm kavramı, olumsuz bakış açısını yansıtan düşman kavramı ile şekillendirilirken, düşmandan korunmayı sağlayacak silah ölüme karşı bulunabilecek çareleri, düşmanın sinsi ve gizli bir şekilde pusuda saklanması ölümün ne zaman gerçekleşeceğinin bilinmemesi ve düşmanın pusudan çıkarak ani bir şekilde saldırması da ölümün ani bir şekilde gerçekleşmesini karşılamaktadır. Ele aldığımız beyitte, ölümün aniliği ile düşmanın pusudan

çıkması durumu arasında yapılan benzetmenin temelini ÖLÜM DÜŞMANDIR yapısal metaforu oluşturmaktadır.

açıĝ suv teg ol kör bu dünya nengi

neçe içse kanmaz ölimez tili (1408)

Bu dünya malı acı su gibidir; insan ne kadar içerse içsin, kanmaz; onun dili bile ıslanmaz.

Yukarıdaki örnek beyitte dünya malı ne kadar içilirse içilsin kanılmayan acı suya benzetilmiştir. Dünya malı elde etme ve bir şeylere sahip olma hırsı insanlar için sonu olmayan bir istektir. İnsanlar gerekli olanın dışında her zaman daha fazlasını arzu etmektedirler. Önüne geçilemeyen bir arzu ve eksikliği doldurulamayan bir ihtiyaç olarak değerlendirilen dünya malı, temel ihtiyaç maddelerinden olan su kavramı ile yapılandırılarak ifade edilmiştir. Dünya malı ve su arasında kurulan benzetmenin aslı ise DÜNYA MALI SUDUR metaforuna dayanmaktadır.

kölike teg ol kör bu dünya tonga

eğerse kaçır kaçsa yapçur saŋga (1409)

Ey yiğit, bu dünya bir gölge gibidir; onun peşine düşersen, kaçır; sen kaçarsan, o sana koşar.

Örnek beyitte, dünya yaşamının özellikleri gölge kavramının özellikleri ile şekillendirilerek ifade edilmiştir. Bilindiği gibi, ışığın geliş yönüne göre gölge farklı yönlere aksetmektedir. Bir insanın gölgesinin önüne düşmesi, insanın yürürken gölgesini takip etmesi, gölgenin arkada olması ise, gölge tarafından takip edilmesi olarak dünyada insanların elde etmek istedikleri şeyleri elde edememeleri, elde etmek istemedikleri şeyleri ise elde etmeleri durumuna benzetilmiştir. Ele aldığımız benzetmenin özeti olan DÜNYA GÖLGEDİR metaforu gölge kavramının sahip olduğu özellikler nedeniyle dünya yaşamına ait özellikler için kaynak alan olarak belirlenmesi sonucu meydana gelmiştir.

avınma erejke küvenme ay beg

avınçing küvençing uğıtğay u teg (1424)

Ey hükümdar, avunma ve huzura güvenme; bu avunman ve güvenmen seni gaflet uykusuna düşürür.

Beyitte, huzur ve rahatın verdiği güven ve avunma uykuya benzetilmiştir. Uyumak, bilincin kapalı olduğu, beynin faal olarak çalışmadığı bir süreçtir. Uyanık olmak bilinçli olmayı simgelerken, uyumak ise bilinçsiz, tepkisiz ve korumasız olmayı simgelemektedir. Güven ve avunmanın sağladığı rahatlık durumu GÜVEN UYKUDUR metaforu ile şekillendirilirken, uyuma durumu da tepkisiz, bilinçsiz olmayı karşılamaktadır. Güven duygusunun insanların rahat bir şekilde, tetikte olmadan hareket etmelerine sebep olması ile uykunun verdiği rahatlık ve teslimiyet arasındaki ortaklıklar bu iki kavram arasında kurulan anlam ilişkisinde belirleyici olmuştur.

et öznüng evi ol beğizlig eviing

süzük can evi ol beğiz teg teñing (1524)

Bu süslü evin vücudun evidir; o heykel gibi vücudun temiz ruhun evidir.

Beyitte, insanı oluşturan iki parçadan bahsedilmektedir. Bu iki parçadan biri insanın görülen, fizikî yapısını karşılayan beden diğeri ise insanın görülmeyen ve manevî yapısını oluşturan ruh yani candır. Ele aldığımız bağlam içerisinde insan bedeni güzellik unsurlarından dolayı süse, surete benzetilmiştir. BEDEN SÜSTÜR metaforu, insanın dış görünüşünün fizikî güzelliği için süs kavramının kaynak alan olarak belirlenmesi ile oluşmuştur. Beden aynı zamanda içinde ruhu barındırdığı için kapsayıcı bir varlık olarak zihinde canlandırılarak canı kapsayan bir ev olarak yapılandırılmıştır. BEDEN EVDİR metaforu, birinci mısradaki ifade edilen BEDEN VÜCUDUN SÜSLÜ EVIDİR metaforunun özeti şeklindedir.

köçüt teg bolur kut tüpi hem tözi

köngül ködķisi ol anıng yıldızı (1704)

Saadet aslında göç atı gibidir, göçer gider; onu bulunduğu yerde tutan kök, alçak gönüllülüktür.

Örnek beyitte, saadet kavramı istikrarsız ve değişken olma gibi özelliklerinden dolayı devamlı bir yerden bir yere seyahat eden göç atına benzetilmiştir. Ele aldığımız benzetmenin aslı olan SAADET ATTIR metaforu, soyut bir kavram olan saadetin at gibi somut bir varlıkla somutlaştırılması neticesinde oluşmuştur. Örnek beyitin ikinci mısrasında ise, saadetin elde tutulması için gerekenler belirtilmiştir. Saadet kavramını at olarak yapılandıran metaforik zihnî algılayış, saadetin kökü ve temeli olan ve sabitliğini sağlayan alçakgönüllüğü ise atın tutulmasını ve yönetilmesini sağlayan yular kavramı ile şekillendirmiştir. SAADET ATTIR metaforundan doğan ALÇAKGÖNÜLLÜLÜK YULARDIR yapısal metaforunun oluşumunda alçakgönüllülük ile yular arasında belirlenen benzer fonksiyonel özellikler belirleyici olmuştur.

ķarangķu ev ol bu ķiři tün sanı

ukuş bir yula teg yarutur anı (1840)

İnsan, gece gibi, karanlık bir evdir; akıl, bir meşale gibi, onu aydınlatır.

Akıl ve öneminden bahsedilen beyitte insan önce geceye daha sonra karanlık eve; akıl ise meşaleye benzetilmektedir. İNSAN GECEDİR metaforu, gece kavramının taşıdığı özelliklerle birlikte insan kavramına aktarılması sonucu oluşmuştur. Gecenin en önemli özelliği ışıktan yoksun karanlık olmasıdır. İnsanın karanlık olma yönünden geceye benzetilmesi ise, karanlığın bilgisizliği ve cahilliği simgelemesi nedeniyle. İNSAN GECEDİR metaforu, BİLGİSİZLİK/ CAHİLLİK KARANLIKTIR metaforundan doğmuştur. İnsanın karanlık olması ifadesi ise beyitte İNSAN KARANLIK EVDİR şeklinde bir diğer metaforla pekiştirilmiştir. Karanlık ve gece gibi simgeler aracılığıyla

genel olarak insan şeklinde ifade edilen kavramla aslında cahil ve bilgisiz insanlar anlatılmak istenmiştir. Buna göre bu metaforları, BİLGİSİZ/CAHİL İNSAN GECEDİR ve BİLGİSİZ/CAHİL İNSAN KARANLIK EVDİR şeklinde ifade etmek daha doğrudur. İkinci mısradaki ise, akıl bir ışık kaynağı olması sebebiyle meşaleye benzetilmiştir. AKIL MEŞALEDİR metaforu, akıl gibi soyut bir varlığın meşale gibi somut bir varlık vasıtasıyla kavramsallaştırılması sonucu oluşmuştur. Aklın meşaleye benzetilmesi temelinde ise BİLGİ İŞİKTİR metaforu bulunmaktadır. Bilgisizlik ve cahillik karanlık olarak ifade edilirken, akıl ve bilgi ışık ve aydınlık olarak ifade edilmektedir. Karanlığın, nesnelerin görülmelerini, bilinmelerini engellemesi, belirsizlik ve bilinmezliği belirtmesi ile aydınlığın nesnelerin görülmesini ve bilinmesini sağlaması, belirginlik ve netliğe işaret etmesi ele aldığımız metaforların yapılandırılmasında etkili olmuştur.

tonğuz teg titimlig böri teg küçi

adıǵılayu azǵır kutuz teg öçi (2311)

O domuz gibi inatçı, kurt gibi kuvvetli, ayı gibi azılı ve yaban sığırı gibi kinci olmalıdır.

Beyitte, ideal bir komutanda olması gereken özellikler benzetmelere başvurularak ifade edilmektedir. İdeal bir komutan inatçı olma özelliği bakımından domuza, güçlü olma özelliği bakımından kurda, azılı olma özelliği bakımından ayıya, kinci olma özelliği bakımından ise yaban sığırına benzetilmektedir. Bu benzetmelerdeki özel olarak komutana genel olarak insana ait somutlaştırmalar İNSAN DOMUZDUR, İNSAN KURTTUR, İNSAN AYIDIR ve İNSAN YABAN SIĞIRIDIR metaforları ile ifade edilebilmektedir. Domuz inatçılık bakımından, kurt kuvvet bakımından, ayı azılı olma bakımından, yaban sığırı ise kinci olma bakımından kaynak alan olarak belirlenirken, hedef alanda yer alan insanın kaynak alandaki kavramlarla benzer özelliklerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

irig sözlemegil kişike tilin

irig til ot ol kör küyer teg yalın (1415)

İnsanlara kaba söz söyleme; kaba söz alev alev yanan bir ateştir.

Yukarıdaki örnek beyitte, insanların üzülmüne ve incinmesine sebep olan kaba ve kırıcı söz alev alev yanan ateşe benzetilmiştir. KABA/KIRICI SÖZ ATEŞTİR metaforu, kırıcı ve kaba söz ile ateş kavramları arasında kurulan benzetmeye dayalı bir somutlaştırma ilgisi sonucu meydana gelmiştir. Kaba ve sert sözlerin, ateş kavramı ile yapılandırılmasında ateşin yakıcı, yıkıcı ve tehlikeli olma gibi tahrip edici özellikleri ile kaba sözün kırıcı ve üzücü olma özellikleri arasındaki ortaklıklar belirleyici olmuştur.

*bağa körse **begler küyer ot sanı***

basınsa üzer baş sorar öz kanı (655)

Dikkat edersen, beyler gerçekten yanar ateş gibidir; kafa tutanın başını koparır ve kanını emer.

Beyitte hükümdar öfkesi ve cezalandırıcı özelliğinden dolayı yanan ateşe benzetilmiştir. Benzetme yönü bulunmayan benzetmenin aslını HÜKÜMDAR ATEŞTİR (<İNSAN ATEŞTİR) metaforu oluşturmaktadır. Ateş yakıcı, yıkıcı ve tehlikeli olma özelliklerinden dolayı kendilerine karşı gelen kişilere karşı öfke duyan ve bu öfkeden dolayı onları cezalandıran hükümdar için kaynak alan olarak belirlenmiştir. Ele aldığımız bağlam içerisinde hükümdara ait özellikleri simgeleyen ateş, aynı zamanda öfkenin yarattığı sonuçların yani cezanın yerine kullanılmış bir kavram olarak da karşımıza çıkmaktadır.

küvez alp sekirtip çeriğ sürse bat

laçın kuş kovar teg töker kanları (2381)

Mağrur kahraman seyirterek, süratle ordusunu sürer; şahinin kuşlara saldırması gibi, hücum eder ve kanlar döker.

Beyitte yiğit bir savaşçının düşmanının üzerine ani bir şekilde saldırıp düşmanı dağıtması şahin kuşunun avına saldırmasına benzetilmektedir. Ele aldığımız benzetmenin temeli olan KAHRAMAN İNSAN ŞAHİNDİR (<İNSAN HAYVANDIR) metaforu, kaynak alan olarak belirlenen şahinin yırtıcı, güçlü ve tehlikeli bir hayvan olarak hedef alandaki cesur ve güçlü insana aktarılması sonucu oluşmuştur. Ayrıca şahinin manevra kabiliyeti, hızı ve avını süratle yakalaması gibi özellikleri ile cesur insanın düşmanı üzerine hızla hücum etmesi, atılgan olması gibi özellikleri arasında belirlenen ontolojik uygunluklar değerlendirdiğimiz metaforun oluşumunda belirleyici olmuştur.

yula teg küyer sen bu kün ay ilig

yarukluk adınka turur ay silig (5166)

Ey hükümdar, bugün sen bir meşale gibi yanıyorsun, fakat bunun ışığı başkaları içindir; ey temiz kalpli insan.

Beyitte hükümdar parlak olması ve etrafına ışık saçmasından dolayı bir ışık kaynağı olan meşaleye benzetilmiştir. Bu benzetmenin özeti olan HÜKÜMDAR MEŞALEDİR metaforu kaynak alan olarak seçilen meşale kavramının hedef alandaki hükümdar kavramına aktarılması sonucu oluşmuştur. Işık kaynağı olan meşalenin kaynak alan olarak belirlenmesinde, ışığa karşı belirlenen olumlu bakış açısı belirleyici olmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi Kutadgu Bilig’de olumlu bakış açısı ile ele alınan kavramlar ışık ve aydınlık kavramları ile değerlendirilirken, olumsuz bakış açısını yansıtan kavramlar aydınlığın zıddı olarak karanlık kavramı ile ifade edilmektedir. Ele aldığımız bağlam içerisinde olumlu özellikleri ve halka faydalı hizmetleri nedeniyle hükümdar kavramı ışık kaynağı olan meşale kavramı ile kavramsallaştırılmaktadır. Ayrıca meşalenin ışığı etrafına yayması, kendini aydınlatmaması özelliği ile de hükümdarın halk ve kendisi dışındaki insanlar için faydalı olmasına rağmen kendine faydalı olmaması durumu anlatılmak istenmiştir.

bu ağzıñ mışali üñgür sanı teg

sözünğ çıkısa andın seħar tanı teg (2684)

Bu ağız bir in gibidir; sözün oradan çıkarsa, seher yeli gibi olur.

Yukarıdaki örnek beyitte, ağız mağaraya, söz ise seher yeline benzetilerek ifade edilmiştir. Ağız kavramının, sözlerin doğduğu ve şekillendiği yer olarak mağara kavramı ile karşılanmasında sözler üzerinde kapsayıcı özelliği bulunan ağzın, kapsayıcı somut bir mekan olan mağara kavramı ile ilişkilendirilmesi etkili olmuştur. AĞIZ MAĞARADIR metaforu, kapsayıcı olma bakımından ortak özellikleri tespit edilen ağız ve mağara kavramları arasında benzetmeye dayalı bir anlam ilişkisinin kurulması ile oluşmuştur. Ağız kavramı mağara kavramı ile değerlendirilirken, söz kavramı ise seher yeli olarak belirtilmiştir. SÖZ SEHER YELİDİR metaforu, sözün yayılma, dağılma ve geri dönüşü olmama gibi özellikleri için yel kavramının kaynak alan olarak belirlenmesi sonucu meydana gelmiştir.

SONUÇ

Her dilin kendine özgü dünyayı anlama ve anlatma yolu vardır. Toplumların kültürleri içerisinde doğan, fakat aynı zamanda bu kültürleri de şekillendiren dilin pek çok görünümü mevcuttur. Bu görünümlerden birisi ve belki de en önemlisi metaforlardır. Metaforlar, dili şekillendiren dünya görüşünün anlatım yolu olarak, bir milletin kültürünü ve dünya görüşünü yansıtan yapılardır. Bu açıdan metafor sadece bir dil hadisesi değil, aynı zamanda bir kavramın diğer bir kavramla yapılandırılmasında belirleyici ve seçici olan tecrübelerin ve bakış açısının dile yansımasıdır. İnsan zihninin derin yapısında mevcut olan, söze dönüşmemiş soyut birliklerin yüzey yapıya dönüşmeleri esnasında metaforlardan sıkça faydalanılır, fakat çoğu zaman bu faydalanmanın farkına varılamaz. Dil edinimi sonrasında metaforların kullanım süreçleri de gözlemlenemez. Bir bakıma farkında olmadan metaforlar türer ve dilde yaygın kullanım alanı bulurlar. Metaforların dil ediniminin hangi aşamasında ortaya çıktığını ve aktif kullanım alanı bulduğunu belirlemek de son derece güçtür.

Çalışmamızda, Kutadgu Bilig'de tespit ettiğimiz, sınıflandırdığımız ve değerlendirdiğimiz metaforların genel görünümünü ve esere katkılarını ifade etmek gerekirse, öncelikle Kutadgu Bilig'de metaforun çok sık başvurulmuş bir anlam olayı olduğunu belirtmek gerekir. Bu durum hem Karahanlı Türkçesi dönemindeki Türk dilinin gelişmiş ve işlenmiş olduğuna hem de Kutadgu Bilig'in dil açısından zenginliğine bir delildir. Metaforlar dilin anlam zenginliğini yansıtan unsurlar olmakla birlikte aynı zamanda zihnî algılayışın zengin imaj yapısını da yansıtmaktadırlar. Bu açıdan Kutadgu Bilig'deki metaforların XI. yy'ın zengin zihnî algılayış sisteminin somut bir delili ve örneği kabul etmek lazımdır.

Kutadgu Bilig'de yer alan metaforlar eserin konusuna, amacına ve üslubuna uygun bir şekilde yapılandırılmıştır. Kutadgu Bilig, bildiğimiz gibi bir siyasetname örneğidir. Devlet teşkilatının, yönetimin ve hükümdar ile devlet görevlilerinin görev ve sorumluluklarının belirtilmesinde metaforik bir anlatım

tercih edilmiş ve böylece yönetim ve devlet ile ilgili kavramlar daha somut ve açık bir şekilde izah edilmiştir. Kutadgu Bilig ayrıca bir nasihatnamedir, o dönemin anlayışına göre verdiği nasihatlerle olması gereken ve olmaması gerekenleri belirterek ideal insan tipini çizmektedir. Nasihatlerin kalıcılığı, anlaşılabilirliği ve etkileyiciliği noktasındayine metaforlardan yararlanılmıştır. Kutadgu Bilig konu ve amacına uygun olarak hikemî ve didaktik bir üslupla yazılmıştır. Kutadgu Bilig'de yer alan metaforların kullanımında, bir kavramı olduğundan daha farklı bir şekilde şekillendirme işlevine sahip olan metaforun açıklayıcı ve örneklendirici rolünden faydalanılmıştır.

Kutadgu Bilig'de metaforların oluşumunda kaynak alan olarak belirlenen kavramların çok büyük bir bölümü somut kavramlardır. Kaynak alan olarak soyut kavram ya da varlıkların seçilmesi daha nadir başvurulmuş bir yöntemdir. Daha açık bir ifade ile belirtmemiz gerekirse Kutadgu Bilig'de yer alan metaforların çok büyük bir bölümü somutlamaya dayanmakta, soyutlama çok tercih edilmemektedir. Bu durumda yine Kutadgu Bilig'in didaktik üslubuyla ilgili bir durumdur. Didaktik üslubun asıl amacı bilgi vermedir. Bu açıdan Kutadgu Bilig'deki metaforlar değerlendirci, açıklayıcı ve örnek verici niteliktedir.

Kutadgu Bilig'de insanın hayvana aktarılması ile meydana gelen metaforlarda millî destan geleneğinden izler görmek mümkündür. Oğuz Kağan destanında, Oğuz'un tasvir edilmesinde görülen benzetmelerin bir benzeri de Kutadgu Bilig'de bulunmaktadır.

Kutadgu Bilig'de baharın tasvir edildiği, gençlik ve yaşlılığın anlatıldığı bölümler ile olay örgüsü içinde zamanı belirten sabahın oluşu, gecenin başlaması gibi durumların anlatıldığı bölümlerde kişileştirmelere başvurulmuştur. Edebî açıdan güçlü ve lirik ifadelerin bulunduğu bu bölümlerdeki metaforların güçlendirici ve etkileyici etkisi önemlidir. Bu tür metaforlar Kutadgu Bilig'in edebî yönünü güçlendiren ve lirik üslubunu oluşturan metaforlardır.

Alanla ilgili kapsayıcı metaforlarda soyut mekanların somut mekanlar gibi düşünülmesi İslamî kavramların belirtilmesinde metaforların önemli bir etkisi olduğunu belirtebilir.

Kutadgu Bilig'de pek çok deyim kullanılmaktadır ki bu deyimlerin yapılandırılmasında ve oluşumunda metaforların etkisi vardır. Ölü metafor olarak adlandırabileceğimiz deyimlerin metaforik yapısının ve oluşumunun ortaya konması başlı başına müstakil bir çalışmanın konusudur.

Kutadgu Bilig'de hükümdar karakterine verilen Kün-Togdı ve ilk vezir karakterine verilen Ay-Toldı isimlerinin metaforik yapısını değerlendirmek gerekirse, adalet kavramını temsil eden hükümdar güneş kavramı, kut kavramını temsil eden vezir ise ay kavramı ile belirtilerek isimlendirilmiştir. Adaleti temsil eden hükümdarın güneş kavramı ile yapılandırılması sonucu oluşan ADALET GÜNEŞTİR/HÜKÜMDAR GÜNEŞTİR metaforu, kutu simgeleyen vezir kavramının ay kavramı ile yapılandırılması sonucu oluşan SAADET AYDIR/VEZİR AYDIR metaforu Türk mitolojisindeki kozmik düşünce yapısından izler taşımaktadır.

Herat'tan Fergana'ya, Mısır'dan İstanbul'a kadarki coğrafyada elden ele dolaşan Türk dilinin mihenk taşlarından Kutadgu Bilig'in bu denli bilinir hâle gelmesinde hiç şüphesiz metaforların rolü büyüktür. Metaforlar aracılığıyla, anlatılmak istenenler daha veciz ve akılda kalıcı bir şekilde anlatılmış, bu sayede eserin kendi türleri arasındaki önemi artmıştır.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan (1987). **Türkçenin Gücü Türk Dilinin Zenginliklerine Tanıklar**, Saydam matbaacılık, Ankara.
- Aksan, Doğan (2003). **Dil, Şu Büyülü Düzen**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Aksan, Doğan (2007). **En Eski Türkçe' nin İzlerinde: Orhun ve Yenisey Yazıtları Üzerinde Sözcükbilim, Anlambilim ve Biçembilim İncelemelerinin Aydınlatığı Gerçekler**, 3. Basım, Multilingual yay. , İstanbul.
- Aksan, Doğan (2007). **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, TDK yay., 4. Basım, Ankara.
- Aksan, Doğan (2009). Anlambilim, **Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi**, 4. Basım, Engin Yayın evi, Ankara.
- Altuğ, Taylan (2008). **Dile Gelen Felsefe**, YKY yay., İstanbul.
- Arat, R. Rahmeti (1979). **Kutadgu Bilig III, İndeks**, Haz. Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce, TKAE yay., İstanbul.
- Arat, R. Rahmeti (1991). **Kutadgu Bilig II (Çeviri)**, TTK basımevi, Ankara.
- Arat, R. Rahmeti (2007). **Kutadgu Bilig I (Metin)**, TDK yay., Ankara.
- Atalay, Besim (1940). **Divanü Lügati't-Türk Tercümesi I, II, III (1941); IV** Dizin (1947), TDK yay., Ankara.
- Atlas, Jay David (2005). **Logic, Meaning, and Conversation, Semantical Underdeterminacy, Implicature, and Their Interface**, Oxford University Press, New York.
- Banarlı, Nihat Sami (1983). **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Barthold, V. V. (1975). **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, Kültür Bakanlığı yay., Ankara.
- Bayrav, Süheyla (1969). **Yapısal Dil bilimi**, İstanbul.
- Beardsley, M. C. (1967). "Metaphor", **Encyclopedia of Philosophy**, (ed.) P. Edwards, vol. 5, New York: Macmillan, s. 284-289.

- Bilgegil, Kaya (1989). **Edebiyat Bilgi ve Teorileri, Belagat**, Enderun kitabevi, İstanbul.
- Black, M. (1962). "Metaphor", **Models and Metaphors**, (ed.) M. Black, Ithaca, NY, Cornell University Press, s. 25-47.
- Black, M. (1979). "More about Metaphor", **Metaphor and Thought**, (ed.) Andrew Ortony, Cambridge: Cambridge University Press, s. 19- 43.
- Bülbül, Melik (2005). **İmgesel İletişim**, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Caferoğlu, Ahmet (1974). **Türk Dili Tarihi II**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Clausner, Timothy C. And William Croft (1999). "Domains and Image Schemas", **Cognitive Linguistics**, 10, s. 1-31.
- Clauson, Gerard (1972). **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish**, Oxford: Clarendon.
- Croft, William and Cruse, D. Alan (2004). **Cognitive Linguistics**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Davidson, D. (1981), "What Metaphors Mean", **Critical Inquiry**, 5, s. 200-227.
- Dilaçar, A. (1972). **900. Yıldönümü Dolayısıyla Kutadgu Bilig İncelemesi**, TDK yay., Ankara.
- Dirven, R. ve Paprotté, W. (1985). "Introduction", Paprotté, **The Ubiquity of Metaphor: Metaphor in Language and Thought**, (eds.) R. Dirven, W. Paprotté, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing, s. vii- xix.
- Eker, Süer (2006). "Kutadgu Bilig", **Türk Edebiyatı Tarihi**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, s. 193-199.
- Ercilasun, A. Bican (2007). "İlk Müslüman Türk Devletlerinde Dil ve Edebiyat", **Makaleler**, Akçağ yay., Ankara, s. 162-215.
- Ercilasun, Ahmet B. (1984). **Kutadgu Bilig Grameri**, Fiil, Gazi Üniversitesi yay., Ankara.
- Ercilasun, Ahmet B. (2008). **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi**, Akçağ yay., Ankara.
- Erdem, Melek (2003). **Türkmen Türkçesinde Metaforlar**, Köksav yay., Ankara.

- Fillmore, Charles J. (1977). "Scenes and Frames semantics", *Linguistic structures processing*, **Fundamental Studies in Computer Science**, 5, (ed.) Antonio Zampolli, Amsterdam: North- Holland, s. 55-81.
- Gärdenfors, Peter (1999). "Some Tenets Of Cognitive Semantics", **Cognitive Semantics Meaning And Cognition**, (eds.) Jens Alwood, Peter Gärdenfors, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 19-36.
- Genç, Reşat (1981). **Karahanlı Devlet Teşkilatı**, Kültür Bakanlığı yay., İstanbul.
- Genç, Reşat (1987). "Karahanlı Devleti ve Teşkilatı", **Tarihte Türk Devletleri I**, Ankara Üniversitesi basımevi, Ankara, s. 285-287.
- Genç, Reşat (1987). "Karahanlılar Devri Kültürü", **Tarihte Türk Devletleri I**, Ankara Üniversitesi basımevi, Ankara, s. 283-285.
- Genç, Reşat (1997). **Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası**, TKAE yay., Ankara.
- Gibbs, Raymond W. (1992). "Categorization and Metaphor Understanding", **Psychological Review**, 99, s. 572-577.
- Gibbs, Raymond W. (1994). **The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language and Understanding**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gibbs, Raymond W. and Steen, G. (1999). "Introduction", **Metaphor in Cognitive Linguistics**, (Eds.) Raymond W. Gibbs, Gerard J. Steen, John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/ Philadelphia, s. 1-8.
- Glucksberg, S. and Keysar, B. (1990). "Understanding Metaphorical Comparisons: Beyond Similarity", **Psychological Review**, 97, s. 3-18.
- Glucksberg, Samuel (2001). **Understanding Figurative Language**, Oxford: Oxford University Press.
- Gossens, Louis (1990). "Metaphtonymy: the Interaction of Metaphor and Metonymy in Expressions of Linguistic Action", **Cognitive Linguistics** 1, s. 323-340.
- Guiraud, Pierre (1999). **Anlambilim**, çev. Berke Vardar, Multilingual yay., İstanbul.

- Hunkan, Ömer Soner (2007). **Türk Hakanlığı (Karahanlılar), Kuruluş-Gelişme-Çöküş (766-1212)**, IQ Kültür Sanat yay., İstanbul.
- Jäkel, Olaf (1999). "Kant, Blumenberg, Weinrich Some Forgotten Contributions to the Cognitive Theory of Metaphor", **Metaphor in Cognitive Linguistics**, (Eds.) Raymond W. Gibbs, Gerard J. Steen, John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/ Philadelphia, s. 9-27.
- Johnson, Mark (1987). **The Body in the Mind**, Chicago: University of Chicago Press.
- Kafesoğlu, İbrahim (1980). **Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri**, Kültür Bakanlığı yay., İstanbul.
- Kemal, Mağfiret (2003). "Buddhist Türk Çevresi Eserlerinde Metafor", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kittay, E. F. (1987). **Metaphor, Its Cognitive Force and Linguistic Structure**, Clarendon Press, Oxford.
- Koca, Salim (2011). "Kutadgu Bilig'de Hükümdar, Vezir ve Sûfî Tiplerinin Tanıtılmasında ve Bu Tiplerin Temsil Ettikleri Fikirlerin Açıklanmasında Metaforların Rolü",
- Köprülü, M. Fuad (1980). **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ötüken yay., İstanbul.
- Kövecses, Zoltán (1999). "Metaphor: Does It Constitute or Reflect Cultural Models?", **Metaphor in Cognitive Linguistics**, (Eds.) Raymond W. Gibbs, Gerard J. Steen, John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/ Philadelphia, s. 167-188.
- Kövecses, Zoltán (2002). **Metaphor: A Practical Introduction**, Oxford University Press.
- Lakoff, G. (1986). "A Figure of Thought", **Metaphorand Symbolic**, 1, s. 215-225.
- Lakoff, G. (1993). "The Contemporary Theory of Metaphor", **Metaphor and Thought**, (ed.) Andrew Ortony, Cambridge: Cambridge University Press, s. 202-251.
- Lakoff, G. and Turner, M. (1989). **More Than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor**, Chicago University Press, Chicago.

- Lakoff, George (1987). **Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind**. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, George and Johnson, Mark (1980). **Metaphors We Live By**, Chicago/ London.
- Lakoff, George ve Johnson, Mark (2010). **Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil**, çev. Gökhan Yavuz Demir, 2. Baskı, Paradigma Yayıncılık, 2010.
- Leech, G. N. (1974). **Semantics**, Harmondsworth.
- Levin, Samuel R. (1979). "Standard Approaches to Metaphor and a Proposal for Literary Metaphor", **Metaphor and Thought**, (ed.) Andrew Ortony, Cambridge: Cambridge University Press, s. 124-135.
- Loewenberg, I. (1973). "Truth and Consequences of Metaphors", **Philosophy and Rhetoric**, 6, s. 30-46.
- Lyons, John (1977). **Semantics**, Cambridge.
- Martinet, André ([1960] 1998). **İşlevsel Genel Dilbilim**, çev. Berke Vardar, Multilingual yay., İstanbul.
- Merçil, Erdoğan (1976). "Karahanlılar", **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara, s. 794-799.
- Murry, John Middleton (1972). "Metaphor", **Essays on Metaphor**, (ed.) Warren Shibles, The Language Press, United States of America.
- Ortony, Andrew (1979). "Metaphor: a multidisciplinary problem", **Metaphor and Thought**, (ed.) Andrew Ortony, Cambridge: Cambridge University Press, s. 1-16.
- Ortony, Andrew (1979). "The Role of Similarity in Similes and Metaphors", **Metaphor and Thought**, (ed.) Andrew Ortony, Cambridge: Cambridge University Press, s. 186-201.
- Ögel, Bahaeddin (1982). **Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)**, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Ögel, Bahaeddin (1971). **Türk Mitolojisi**, TTK basımevi, Ankara.
- Özkan, Mustafa (2010). **İnsan, İletişim ve Dil**, Akademik Kitaplar yay., İstanbul.
- Palmer, F. R. (2001). **Semantik, Yeni Bir Anlambilim Projesi**, çev. Ramazan Ertürk, Kitabiyat yay., Ankara.

- Palmer, Leonard R. (1978). **Descriptive and Comparative Linguistics, A Critical Introduction**, Whitstable Litho, London.
- Porzig, Walter (1995 [1956]). **Dil Denen Mucize**, çev. Vural Ülkü, TDK yay. , Ankara.
- Pritsak, Omeljan (1997). "Karahanlılar", **İA**, VI, s. 251-273.
- Reddy, Michael J. (1979). "The Conduit Metaphor- A Case of Frame Conflict in Our Language about Language", **Metaphor and Thought**, (ed.) Andrew Ortony, Cambridge: Cambridge University Press, s. 284-324.
- Sadock, Jerrold M. (1979). "Figurative Speech and Linguistics", **Metaphor and Thought**, (ed.) Andrew Ortony, Cambridge: Cambridge University Press, s. 46-63.
- Schön, Donald A. (1979). "Generative Metaphor: A Perspective on Problem-Setting in Social Policy", **Metaphor and Thought**, (ed.) Andrew Ortony, Cambridge: Cambridge University Press, s. 254-283.
- Searle, John R. (1979). "Metaphor", **Metaphor and Thought**, (ed.) Andrew Ortony, Cambridge: Cambridge University Press, s. 92-123.
- Searle, John R. (2005). **Bilinç ve Dil**, çev. Muhittin Macit, Cüneyt Özpilavcı, Litera yay., İstanbul.
- Steen, Gerard (1994). **Understanding Metaphor In Literature: An Empirical Approach**, Longman, London & New York.
- Tamba-Mecz, Irène (1998). **Anlambilim**, çev. Necmettin Sevil, İletişim yay., İstanbul.
- Toolan, Michael (2003). **Language in Literature, An Introduction to Stylistics**, Arnold pub., London.
- Turner, Mark (1991). **Figurative Language and Thought**, Oxford University Press.
- Ülkütaşır, M. Şakir (1946). **Büyük Türk Dilcisi Kaşgarlı Mahmud, Hayatı,Şahsiyeti, Divanü Lûgat'ı**, İstanbul.
- Winner, E. (1988). **The Point of Words: Children's Understanding of Metaphor and Irony**, Harvard University Press, Cambridge.

KUTADGU BİLİĞ'DE YER ALAN METAFORLAR DİZİNİ

A

ACELE İŞİN OLUMSUZ SONUCU HASTALIKTIR.....	188
ACELE YAPILAN İŞ ACELE PİŞMİŞ YEMEKTİR	188
AĞIZ MAĞARADIR	240
AKIL CANDIR	68
AKIL DENİZDİR	92
AKIL GÖZDÜR.....	68
AKIL HANDIR (<AKIL İNSANDIR)	161
AKIL HEDİYEDİR.....	61
AKIL KÖSTEKTİR.....	60
AKIL MEŞALEDİR.....	68, 222, 237
AKIL SÖZDÜR.....	68
AKIL YULARDIR	59
AKIL, BİLGİ İLAÇTIR.....	181
AKIL/DÜŞÜNCELER MADDEDİR.....	200
AKILSIZ İNSAN BALÇIKTIR (<İNSAN BALÇIKTIR)	96
AKILSIZ İNSAN BOŞ KALIPTIR (<İNSAN KALIPTIR)	98
AKILSIZ İNSAN MEYVESİZ AĞAÇTIR (<İNSAN AĞAÇTIR)	155
ALÇAKGÖNÜLLÜLÜK YULARDIR	237
ALTMİŞ YAŞ GELECEK ZAMANDIR.....	216
ANLAM DENİZDİR.....	174
ANLAM RENTİR	226
ANLAMLI/VECİZ SÖZ TUZDUR	196
ARZU AKICI/SIVI MADDEDİR (<ARZU MADDEDİR)	90
ARZU HASTALIKTIR	181
ARZU/ HEVES MADDEDİR.....	58
ARZU/HEVESİ ETKİSİZ HALE GETİRMEK BAĞLAMAKTIR	58
ARZULARIN ELDE EDİLMESİ HASTALIĞIN İYİLEŞMESİDİR.....	181
ASİ İNSAN YABAN EŞEĞİDİR.....	141
ASKER KANAT, TÜYDÜR.....	145
ASKER SİLAHTIR.....	62

AT ASLANDIR.....	151
ATEŞ BORÇTUR	222
AYAK/YÜRÜME KESKİN MADDEDİR (<AYAK/YÜRÜME MADDEDİR).....	89
AYDINLANMAKTA OLAN GÖKYÜZÜ AMBER SERPİLMİŞ YÜZEYDİR.....	217
AYNI/BENZER OLMA BİR OLMADIR.....	211
AYNI/EŞİT OLMAK BİR OLMAKTIR.....	229
AYNI/SABİT OLAN BİRDİR.....	229
AYTOLDI GEYİKTİR (<İNSAN GEYİKTİR)	227
AZ OLAN TUTAMDIR	136
AZIN ÇOK OLMASI BİRİ YÜZ YAPMAKTIR	210
AZLIK BİRDİR	209, 210
AZLIK KILDIR.....	138

B

BAĞIR TAŞTIR (<BAĞIR/HİSLER MADDEDİR).....	76
BAŞ BURÇTUR.....	137
BAŞARI YUKARIDIR	182, 183
BAŞARILI OLMA UÇMADIR	145
BAŞARILI OLMA YUKARI YÖNELMEDİR .	183
BAŞARILI OLMAK YUKARI YÖNELMEKTİR	182
BEDEN EVDİR.....	236
BEDEN SÜSTÜR	236
BEDEN VÜCUDUN SÜSLÜ EVIDİR.....	236
BELİRGİN ÖZELLİĞİ OLAN VARLIK MİSKTİR	188
BELİRGİN ÖZELLİK KOKUDUR	188
BENCİL OLMAK BAĞIRSIZ OLMAKTIR.....	54
BENZERİ OLAN İKİDİR	211
BEY UÇAN VARLIKTIR (<İNSAN KUŞTUR)	145
BEYAZ RENK KUĞUDUR	143
BEYAZ SAÇ KUĞUDUR.....	223, 232
BEYİN TEMİZ OLAN/TEMİZLENEBİLEN MADDEDİR (<BEYİN MADDEDİR)	126
BEYLER BİLGİ SARAYIDIR.....	171

BEYLİĞİN TANZİM EDİLMESİ HASTALIĞIN İYİLEŞMESİDİR.....	181
BEYLİK DÜĞÜMDÜR	180
BEYLİK HASTALIKTIR.....	181
BEYLİK MADDEDİR.....	58
BİLGİ ALACAKTIR	222
BİLGİ BEYDİR (<BİLGİ İNSANDIR)	161
BİLGİ CEHENNEM KAPISININ DAMGASIDIR (<BİLGİ DAMGADIR)	64
BİLGİ DENİZDİR (<BİLGİ KAPSAYICI YERDİR).....	167
BİLGİ DERİNLİĞİ OLAN MADDEDİR (<BİLGİ MADDEDİR)	100
BİLGİ IŞIKTIR	67, 68, 69, 222, 238
BİLGİ İNCİDİR	92, 218
BİLGİ KALKANDIR.....	60
BİLGİ KÖSTEKTİR.....	60
BİLGİ MİSKTİR	189
BİLGİ MİSKTİR (<BİLGİ KOKUSU OLAN MADDEDİR)	120
BİLGİ SARAYDIR.....	171
BİLGİ SARAYDIR (<BİLGİ KAPSAYICI YERDİR).....	171
BİLGİ YERALTINDA BULUNAN ALTIN MADENİDİR.....	93
BİLGİ YOĞUNLUĞU OLAN MADDEDİR (<BİLGİ MADDEDİR).....	135
BİLGİLENDİRMEK AYDINLATMAKTIR.....	69
BİLGİLENDİRMEK IŞIKLANDIRMAKTIR	68
BİLGİLİ KİŞİNİN SÖZÜ SUDUR (<SÖZ SUDUR)	230
BİLGİNİN KULLANILMASI ALTININ YERYÜZÜNE ÇIKARILMASIDIR	93
BİLGİNİN KULLANILMASI İNCİNİN DENİZDEN ÇIKARILMASIDIR.....	92
BİLGİSİZ İNSAN BOŞ KALIPTIR	96, 97
BİLGİSİZ İNSAN GEYİKTİR (<İNSAN GEYİKTİR).....	147
BİLGİSİZ KİŞİ ÖKÜZDÜR (<İNSAN HAYVANDIR).....	231
BİLGİSİZ KİŞİNİN GÖNLÜ KUMSALDIR ...	231
BİLGİSİZ/CAHİL İNSAN GECEDİR.....	237

BİLGİSİZ/CAHİL İNSAN KARANLIK EVDİR	237
BİLGİSİZLİK/ CAHİLLİK KARANLIKTIR.....	68, 237
BİLGİSİZLİK/CAHİLLİK KARANLIKTIR.....	69, 222
BİLİNÇLENME GÖZÜN AÇILMASIDIR	199
BİTKİLER YEŞİL İPEKTİR	164
BİTMEK/YOK OLMAK KURUMAKTIR.....	91
BOŞ OLMA KURU OLMADIR	97
BOY DALDIR (<İNSAN BİTKİDİR)	155
BOY SÖĞÜTTÜR.....	232
BOYUN KILDIR.....	137
BU GÜN ŞİMDİDİR.....	212
BUGÜN ŞİMDİDİR	212
BÜLBÜL İNSANDIR.....	165
BÜLBÜLÜN ÖTMESİ MEZAMİR'İN OKUNMASIDIR.....	165

C

CAN TATLI MADDEDİR (<CAN MADDEDİR)	105
CAN TEMİZ MADDEDİR (<CAN MADDEDİR)	123
CEHENNEM BATAKLIKTIR.....	169
CEHENNEM SOL TARAFTA BULUNAN YERDİR	185
CENNET SAĞ TARAFTA BULUNAN YERDİR	185
CENNET SARAYDIR.....	168
CENNET VE CEHENNEM EVDİR.....	168
CESARET ASLANDIR	141
CESARET GÖĞÜS/YÜREKTİR	55
CESARET YÜREKTİR.....	54, 55
CESARETLİ OLMA ASLAN YÜREKLİ OLMADIR.....	141
CESARETLİ OLMA GÖĞÜSLÜ/YÜREKLİ OLMADIR.....	55
CESUR İNSAN ASLANDIR.....	141
CESUR OLMAK DON/KATI YÜREKLİ OLMAKTIR.....	78
CİMİRİ İNSAN ELİ DÜĞÜMLENMİŞ İNSANDIR	202

Ç

ÇARE GEÇİTTİR (<ÇARE KAPSAYICI YERDİR).....	173
ÇEŞİTLİLİK ON BİNDİR	209
ÇİÇEK İNSANDIR.....	165
ÇİÇEKLERİN AÇMASI ÇİN KUMAŞININ YAYILMASIDIR.....	164
ÇOK FAZLA/AŞIRI OLAN FELAKETTİR	133
ÇOK KATIDIR.....	134
ÇOK KONUŞMAK SÖZÜ UZATMAKTIR.....	202
ÇOK OLAN ULUDUR.....	139
ÇOKLUK BİNDİR	210
ÇOKLUK BURÇTUR	137
ÇOKLUK BÜYÜKLÜKTÜR (<ÇOK BÜYÜKTÜR).....	134, 139
ÇOKLUK DAĞ, KAYADIR	136
ÇOKLUK IRMAKTIR	135
ÇOKLUK ON BİNDİR	208
ÇOKLUK ONDUR	209
ÇOKLUK YOĞUNLUK/KALINLIKTIR	138
ÇOKLUK YOĞUNLUKTUR.....	135
ÇOKLUK YÜZDÜR	210

D

DAYANIKSIZLIK/MERHAMET ERİMEDİR .	113
DEĞER VERMEK GÖZE SÜRMEKTİR.....	195
DEĞERLİ SÖZ SÖYLEMEK İNCİ DÖKMEKTİR	94
DEĞERLİ/MANALI SÖZLER GÜHER, İNCİ, YAKUTTUR	174
DEĞERLİ/ÖNEMLİ BİLGİ İNCİDİR (<BİLGİ İNCİDİR).....	91
DEĞERSİZ/İŞLEVSİZ OLAN BOŞTUR.....	98
DEĞERSİZ/ÖNEMSİZ BİLGİ TAŞTIR (<BİLGİ TAŞTIR)	92
DERİN/İNCE MANALI KELİMELERİ KEŞFETMEK DENİZDEN GÜHER, İNCİ, YAKUT ÇIKARMAKTIR	174
DEVLET DÜNYADIR.....	225
DİKKAT/HASSASLIK KESKİNLİKTİR	89
DİKKAT/TİTİZLİK İNCELİKTİR	81
DİKKATLİ BAKMAK KESKİN BAKMAKTIR ..	88

DİL ASLANDIR.....	151
DİL KESKİN MADDEDİR (<DİL MADDEDİR)	87
DİL KOKUDUR.....	189
DİL/KONUŞMA YUMUŞAK MADDEDİR (<DİL/KONUŞMA MADDEDİR)	85
DİNLEMEK TATLI MADDEDİR (<DİNLEMEK TATTIR).....	102
DİŞ İNCİDİR.....	44
DİŞLERİN DÖKÜLMESİ İNCİLERİN DAĞILMASIDIR.....	45
DOĞRU SÖZ ACI MADDEDİR (<SÖZ MADDEDİR).....	108
DOĞRU SÖZ BEYAZDIR	206
DOĞRU SÖZ GÜZEL KOKULU MADDEDİR (<SÖZ MADDEDİR).....	121
DOĞRULUK DÜZLÜKTÜR (<DOĞRULUK MADDEDİR).....	48
DOĞRULUK İŞİKTİR.....	72
DOĞUM YÜKSELİŞTİR.....	190
DÖRT SAHABE DÖRT UNSURDUR.....	219
DUYARSIZ İNSAN ÖKÜZDÜR.....	144
DUYGU/HİS MADDEDİR.....	113
DUYGUSUZ OLMA SOĞUK OLMADIR.....	112
DUYGUSUZ/İÇTEN OLMAYAN DAVRANIŞ SOĞUK MADDEDİR.....	112
DÜN GEÇMİŞTİR.....	212
DÜNYA CANLI VARLIKTIR.....	225
DÜNYA CENNETTİR.....	170
DÜNYA EJDERHADIR	233
DÜNYA EVDİR.....	167
DÜNYA GEYİKTİR	225
DÜNYA GÖLGEDİR	235
DÜNYA GÖLGEDİR (<DÜNYA MADDEDİR)66	
DÜNYA İÇİ YILAN DOLU ZİNDANDIR	169
DÜNYA İNSANDIR.....	163
DÜNYA KIZDIR (<DÜNYA İNSANDIR).....	163
DÜNYA KONAKTIR.....	233
DÜNYA MALİ SUDUR	235
DÜNYA RÜYADIR.....	222
DÜNYA RÜZGARDIR.....	66

DÜNYA ZEHİRDİR.....	111	GENÇLİK SAÇIN SİYAH OLMASIDIR.....	143
DÜNYA/HAYAT KIZDIR (<DÜNYA/HAYAT İNSANDIR)	224	GENÇLİK YAZ MEVSİMİDİR	213
DÜRÜST OLMA DÜZ OLMADIR (<DÜRÜSTLÜK MADDEDİR)	45	GENÇLİKTE GÖNÜL YAYDIR	224
DÜRÜSTLÜK DOĞRU OLMADIR (<DÜRÜSTLÜK MADDEDİR)	47	GENÇLİKTE VÜCUT OKTUR	224
DÜŞMAN BORÇTUR	222	GEREKSİZ SÖZ KÖTÜ KOKULU MADDEDİR (<SÖZ MADDEDİR).....	121
DÜŞMAN KURTTUR (<İNSAN KURTTUR) 149		GÖKYÜZÜ İNSANDIR	159
DÜŞÜK DERECEYE SAHİP İNSAN AŞAĞIDIR	184	GÖKYÜZÜ KAPSAYICI ALANDIR.....	42
DÜŞÜNCELERİN KARIŞMASI AKLIN/DÜŞÜNCELERİN DÜĞÜMLENMESİDİR.....	200	GÖKYÜZÜ MADDEDİR	42
E		GÖNÜL BAHÇEDİR	176
ELİN KAPALI OLMASI DÜĞÜMDÜR	202	GÖNÜL BEYDİR (<GÖNÜL İNSANDIR)....	162
ELLİLİ YAŞLAR GEÇMİŞ ZAMANDIR	216	GÖNÜL DENİZDİR.....	218
EN ÜST KISIM BAŞTIR.....	161	GÖNÜL DONMA ÖZELLİĞİNE SAHİP MADDEDİR (<GÖNÜL MADDEDİR)	112
EŞSİZ OLAN BİRDİR	211	GÖNÜL ERİME ÖZELLİĞİNE SAHİP MADDEDİR (<GÖNÜL MADDEDİR)	113
ETKİLEYİCİLİK KESKİNLİKTİR	87	GÖNÜL İNCE MADDEDİR (<GÖNÜL MADDEDİR).....	82
EVLAT GÖZÜN İŞİĞİDİR.....	73	GÖNÜL KATI MADDEDİR	77, 112
F		GÖNÜL KUĞUDUR.....	232
FAKİRLEŞMEK FAKİRLİK ELBİSESİNİ GIYMEKTİR	197	GÖNÜL MADDEDİR..... 71, 114, 128, 195, 197	
FAKİRLİK ELBİSEDİR.....	197	GÖNÜL SIVI MADDEDİR	113
FAKİRLİK YOLDUR	172	GÖNÜL VE DİL DÜZ OLAN MADDEDİR (< GÖNÜL VE DİL MADDEDİR)	45
FAKİRLİK YOLDUR (<FAKİRLİK KAPSAYICI YERDİR).....	172	GÖZ KESKİN MADDEDİR	89
G		GÖZ PINARDIR	65
GAGA AĞIZDIR	220	GÖZ/BAKIŞ KESKİN MADDEDİR	87
GAGA KANDIR	220	GÖZYAŞI SUDUR.....	65
GAGA MIZRAKTIR	43	GÖZYAŞININ AKMASI PINARIN AKMASIDIR	65
GECE GÖKYÜZÜ AMBER SERPİLMİŞ YÜZEYDİR	42	GÜÇ KAPLANDIR	142
GECE İNSANDIR.....	160	GÜÇLÜ DÜŞMAN KURTTUR (<İNSAN KURTTUR).....	146
GEÇMİŞ ARKADIR	212	GÜÇLÜ İNSAN DEVE AYGIRIDIR	143
GEÇMİŞTEKİ NESNE YAZ MEVSİMİDİR ..	213	GÜÇLÜ İNSAN KAPLANDIR.....	142
GELECEK ÖNDÜR	212	GÜÇLÜ İNSAN KURTTUR.....	193
GELECEK ZAMAN SABAHTIR.....	215	GÜÇLÜ OLMA KAPLAN BİLEKLİ OLMADIR	142
GELECEKTEKİ NESNE KIŞ MEVSİMİDİR.213		GÜÇSÜZ İNSAN KOYUNDUR (<İNSAN KOYUNDUR)	149
GENÇ İNSAN KUZGUNDUR.....	143	GÜÇSÜZ İNSAN KÖPEKTİR	193

GÜÇSÜZ İNSANIN ÖNEMSİZ ETKİSİ/ZARARI KÖPEĞİN HAVLAMASIDIR.....	193
GÜNAH/KUSUR PİS MADDEDİR (<GÜNAH/KUSUR MADDEDİR)	125
GÜNAH/KUSURLARIN YOK EDİLMESİ TEMİZLEMektir	125
GÜNEŞ IŞIKLARI MIZRAKTIR	43, 44
GÜNEŞ IŞINLARI BUDAKTIR	43
GÜNEŞ İNSANDIR	158, 159, 160
GÜNEŞ KALKANDIR	44
GÜVEN UYKUDUR.....	236
GÜVENLİ/SAĞLAM İŞ YAPMAK AYAK SAĞLAMLAŞTIRMAKTIR.....	203
GÜZEL AHLAK BOYADIR.....	65
GÜZEL/OLUMLU HALE GETİRME AYDINLATMAKTIR	73
H	
HACİP GÖZDÜR (<İNSAN GÖZDÜR)	51
HALK KARADIR.....	206
HARAM PİS MADDEDİR.....	128
HARAM PİSTİR	122
HARAM YİYECEĞİN YENMESİ BOĞAZIN KİRLENMESİDİR	122
HASSAS OLMA İNCE GÖNÜLLÜ OLMADIR	82
HASSASLIK İNCE GÖNÜLLÜLÜKTÜR.....	82
HASSASLIK İNCELİKTİR	82
HASTALIK AĞIRLIĞI OLAN MADDEDİR (<HASTALIK MADDEDİR).....	86, 132
HASTALIK BORÇTUR	222
HAVA SIVI MADDEDİR.....	42
HAYASIZ İNSAN İNKAR EDEN GÖZDÜR/BAKIŞTIR	51
HAYAT ACI MADDEDİR.....	110
HAYAT KUŞTUR (<HAYAT UÇAN BİR VARLIKTIR).....	152
HAYAT RÜYADIR.....	234
HAYAT TATLI MADDEDİR (<HAYAT MADDEDİR)	104
HAYAT ÜÇ GÜNDÜR	212
HAYAT YELDİR	227
HAYAT YIL, AY, GÜNDÜR.....	233

HELAL TEMİZDİR	122
HELAL YİYECEĞİN YENMESİ BOĞAZIN TEMİZLENMESİDİR	122
HESAP DERİNLİĞİ OLAN MADDEDİR	98
HEVES CANLI VARLIKTIR	194
HEVES KESKİNLİKTİR	90
HIZLI/ÇEVİK YÜRÜME AYAĞIN KESKİNLEŞTİRİLMESİDİR.....	89
HİZMET ETME YERİ KAPIDIR.....	57
HİZMET İNCELİĞİ OLAN MADDEDİR (<HİZMET MADDEDİR)	83
HİZMET KAPSAYICI VARLIKTIR	175
HÜKÜMDAR ASLANDIR (<İNSAN ASLANDIR).....	140
HÜKÜMDAR ATEŞTİR (<İNSAN ATEŞTİR)	239
HÜKÜMDAR ATEŞTİR (<İNSAN MADDEDİR)	117
HÜKÜMDAR BAŞTIR (<İNSAN BAŞTIR)	49
HÜKÜMDAR BEYAZDIR	206
HÜKÜMDAR GÜNEŞ VE AYDIR	225
HÜKÜMDAR GÜNEŞTİR	229
HÜKÜMDAR MEŞALEDİR.....	240
HÜKÜMDAR TAÇTIR	61
HÜKÜMDAR TAÇTIR (<İNSAN TAÇTIR)	61
HÜKÜMDAR ZEHİRDİR	111
HÜKÜMDAR ZEHİRDİR (<İNSAN ZEHİRDİR)	111
HÜKÜMDARIN GÜZEL SÖZ SÖYLEMESİ/LÜTFU BULUNMASI BAHÇENİN SULANMASIDIR	177
HÜKÜMDARIN GÜZEL SÖZÜ/LÜTFU SUDUR	177
HÜKÜMDARIN HALKI İYİ YÖNETMESİ YULARIN SIKI TUTULMASIDIR.....	187
i	
İBADET FELAKETTİR	133
İBADETİN FAZLALIĞI FELAKETTİR	133
İÇKİ PİS MADDEDİR (<İÇKİ MADDEDİR) .	124
İFTİRACI/İSPİYONCU İNSAN KÖPEKTİR (<İNSAN KÖPEKTİR)	149
İKBAL TEMİZ MADDEDİR (<İKBAL MADDEDİR).....	124

İLGİNİN BİTİRİLMESİ GÖNÜL KESMEKTİR	195	İYİ İNSAN BEYAZDIR.....	205
İLİM MEŞALEDİR	68	İYİ İNSAN DOĞRU MADDEDİR.....	47
İLKBAHAR YERYÜZÜNÜN YÜZÜNE YEŞİL İPEK BAĞLAMASIDIR	164	İYİ İNSAN MEŞALEDİR(<İNSAN MEŞALEDİR)	74
İMAN ETMEK GÖNLÜN SÜSLENMESİDİR .	70	İYİ NİYETLİ İNSAN TEMİZ MADDEDİR (<İNSAN MADDEDİR)	124
İMAN IŞIKTIR	70	İYİ NİYETLİ OLMAK TEMİZ OLMAKTIR....	124
İMAN SÜSTÜR	70	İYİ OLAN DOĞRUDUR.....	48
İNSAN AYDIR.....	74	İYİ/OLUMLU OLAN AYDINLIKTIR.....	170
İNSAN AYIDIR.....	238	İYİ/OLUMLU OLAN SAĞDIR.....	185
İNSAN BAŞTIR	50	İYİLİK ÇIKMADIR	230
İNSAN BİTKİDİR.....	186	İYİLİK DOĞRULUKTUR (<İYİLİK MADDEDİR)	191
İNSAN DİLDİR	53	İYİLİK SAĞDIR.....	184
İNSAN DOĞANDIR (<İNSAN HAYVANDIR)	146	K	
İNSAN DOMUZDUR	238	KABA/KIRICI SÖZ ATEŞTİR.....	238
İNSAN ELDİR	53	KADIN ZAHMETLE YETİŞEN, MEYVESİ ZEHİR OLAN AĞAÇTIR (<İNSAN AĞAÇTIR)	156
İNSAN GECEDİR.....	237	KAHRAMAN İNSAN ŞAHİNDİR (<İNSAN HAYVANDIR)	239
İNSAN GEYİKTİR	147	KALABALIK YOĞUNLUKTUR.....	138
İNSAN GÖZDÜR.....	52, 53	KALICI KILMAK YAZMAKTIR	197
İNSAN HAYVANDIR	148	KANUN SUDUR	91
İNSAN HAZİNE DİR.....	95	KARA ÇUMGUK NAZLI KIZDIR (<KUŞ İNSANDIR).....	221
İNSAN KALIPTIR	97	KARAKTER DOĞRU MADDEDİR (<KARAKTER MADDEDİR)	47
İNSAN KAPSAYICI YERDİR	171	KARAKTER HAZİNE DİR	95
İNSAN KARANLIK EVDİR.....	237	KARAKTER KESİCİ MADDEDİR (<KARAKTER MADDEDİR)	88
İNSAN KULAKTIR.....	52	KARAKTER SERT MADDEDİR (<KARAKTER MADDEDİR).....	76
İNSAN KURTTUR.....	238	KARARLI OLMA KESKİN OLMADIR	88
İNSAN MELEKTİR	156	KARARLI OLMAK/ISRAR ETMEK AYAK DİKMEKTİR.....	203
İNSAN SÜSTÜR (<İNSAN MADDEDİR).....	57	KEKLİK İNSANDIR (<HAYVAN İNSANDIR)	164
İNSAN YABAN SİĞİRİDİR.....	238	KELİME-İ ŞEHADET SÜSTÜR	71
İNSAN YOLCUDUR	233	KELİMENİN ANLAM DERİNLİĞİNE ULAŞMA DENİZE GİRMEDİR.....	174
İRADELİ OLMA SERT/KATI OLMADIR.....	76	KIRICI KONUŞMA SERT SÖZ SÖYLEMEDİR	80
İSTEĞİN/HEVESİN BITMESİ ATEŞİN SÖNMESİDİR	119		
İSTEK/HEVES ATEŞTİR	119		
İSTENİLMEYEN DURUM TATSIZ MADDEDİR	103		
İSTİKRARSIZ/GÜVENİLMEZ OLAN AYAĞI KAYGANDIR.....	202		
İŞİTMEK TAT ALMAKTIR.....	102		

KIŞ MEVSİMİ SERT MADDEDİR (<KIŞ MEVSİMİ MADDEDİR).....	79
KONUŞMAYA BAŞLAMAK DİLİN AÇILMASIDIR.....	198
KONUŞMAYA SON VERMEK/SUSMAK SÖZÜN KESİLMESİDİR.....	194
KÖKİŞ VE TURNALAR DEVE KATARIDIR.....	219
KÖTÜ ACIDIR.....	108
KÖTÜ İNSAN EĞRİ MADDEDİR (<İNSAN MADDEDİR).....	47
KÖTÜ İNSAN KARADIR.....	205
KÖTÜ OLAN EĞRİDİR.....	48
KÖTÜ OLAN PİSTİR.....	124
KÖTÜ/OLUMSUZ DÜŞÜNCELER PİS MADDEDİR (<KÖTÜ/OLUMSUZ DÜŞÜNCELER MADDEDİR).....	126
KÖTÜ/OLUMSUZ OLAN ACIDIR.....	110
KÖTÜ/OLUMSUZ OLAN KARANLIKTIR.....	169
KÖTÜ/OLUMSUZ OLAN SOLDUR.....	185
KÖTÜLÜĞÜN YOK OLMASI KİRİN TEMİZLENMESİDİR.....	128
KÖTÜLÜK ATEŞTİR (<KÖTÜLÜK MADDEDİR).....	116
KÖTÜLÜK EĞRİLİKTİR (<KÖTÜLÜK MADDEDİR).....	191
KÖTÜLÜK İNMEDİR.....	230
KÖTÜLÜK KİRDİR.....	128
KÖTÜLÜK SOLDUR.....	184
KÖTÜLÜK YILANDIR.....	153
KÖTÜLÜK ZEHİRDİR.....	110
KULAK KESKİN MADDEDİR.....	89
KULLANILAN BİLGİ TUĞ TOKASIDIR (<BİLGİ TUĞ TOKASIDIR).....	93
KULLANILMAYAN BİLGİ ALTIN TAŞTIR (<BİLGİ ALTIN TAŞTIR).....	93
KUŞ KIZDIR (<KUŞ İNSANDIR).....	220
KUŞUN ÖTÜŞÜ İNSANIN KONUŞMASIDIR.....	220

M

MAKAM/MEVKİ KAZANMAK BÜYÜMEKTİR.....	131
MAKAM/MEVKİ KAZANMAK YÜKSELMEKTİR.....	183

MAKAM/MEVKİDE ÜSTÜNLÜK BÜYÜKLÜK/ULULUKTUR.....	130
MEMNUN EDİLMEK/ ZEVK VERMEK TATLILAŞTIRMAKTIR (<OLUMLU DURUM TATLI MADDEDİR).....	106
MERDİVEN İNSANDIR.....	161
MERHAMETSİZ OLMA BAĞRI TAŞ OLMADIR.....	76
MERHAMETSİZ/HOŞGÖRÜSÜZ OLMA GÖNLÜN KATI OLMASIDIR.....	77
MUTLU OLMAK ÇİÇEKLERİN AÇMASIDIR.....	176
MUTLU OLMAK/SEVİNMEK TATLILAŞMAKTIR.....	106
MUTLULUK /SAADET İŞİKTİR.....	71
MUTSUZ OLMAK ÇİÇEKLERİN SOLMASIDIR.....	176

N

NASİHAT İŞİKTİR.....	69
NASİHAT VERMEK AYDINLATMAKTIR.....	69
NİTELİKSİZ OLAN KARADIR.....	207

O

OLUMLU DAVRANIŞ ÖZELLİKLERİ YUMUŞAK MADDEDİR (<OLUMLU DAVRANIŞ MADDEDİR).....	84
OLUMLU DURUM TADI OLAN MADDEDİR.....	107
OLUMLU DURUM TATLI MADDEDİR.....	103, 107
OLUMLU DURUM TATTIR.....	100
OLUMLU DURUM YÜKSELİŞTİR.....	190
OLUMLU KATKIDA BULUNMAK TUZ KATMAKTIR.....	196
OLUMLU OLAN TEMİZDİR.....	123
OLUMLU OLAN YUKARIDIR.....	185
OLUMLU ÖZELLİK TAŞIYAN İNSAN KURTTUR (<İNSAN KURTTUR).....	150
OLUMLU TATLIDIR.....	109
OLUMLU VARLIK AYDINLIK GÜNDÜR.....	192
OLUMLU VARLIK SUDUR.....	192
OLUMLU/İYİ OLAN BEYAZDIR.....	232
OLUMLU/İYİ OLAN YUKARIDIR.....	190
OLUMSUZ ACIDIR.....	109

OLUMSUZ DAVRANIŞ ÖZELLİKLERİ SERT
MADDEDİR (<OLUMSUZ DAVRANIŞ
MADDEDİR)84

OLUMSUZ DAVRANIŞ ÖZELLİKLERİNİN
OLUMLU DAVRANIŞ ÖZELLİKLERİNE
DÖNÜŞMESİ YUMUŞAMADIR84

OLUMSUZ DURUM ACI MADDEDİR.....107

OLUMSUZ DURUM İNİŞTİR190

OLUMSUZ DURUM KİRDİR.....127

OLUMSUZ DURUM TATSIZ MADDEDİR..103,
107

OLUMSUZ HALE GELMEK KİRLENMEKTİR
.....127

OLUMSUZ İFADE KARADIR207

OLUMSUZ KARAKTER PİS MADDEDİR
(<OLUMSUZ OLAN PİSTİR).....127

OLUMSUZ OLAN AŞAĞIDIR.....185

OLUMSUZ OLAN PİSTİR.....123

OLUMSUZ ÖZELLİK TAŞIYAN İNSAN
KÖPEKTİR (<İNSAN KÖPEKTİR).....150

OLUMSUZ VARLIK ATEŞTİR.....192

OLUMSUZ VARLIK KARANLIK GECEDİR.192

OLUMSUZ/KÖTÜ DÜŞÜNCELERİN YOK
EDİLMESİ BEYNİN TEMİZLENMESİDİR...126

OLUMSUZ/KÖTÜ OLAN AŞAĞIDIR190

OLUMSUZ/KÖTÜ OLAN KARADIR204

OLUMSUZ/KÖTÜ OLAN TOZ, TOPRAK,
DUMANDIR129

ORDU KOMUTANI EJDERHADIR (<İNSAN
EJDERHADIR).....151

Ö

ÖBÜR DÜNYA AYDINLIK YERDİR.....169

ÖLÜM ACI MADDEDİR (<ÖLÜM MADDEDİR)
.....104, 108

ÖLÜM DENİZDİR.....174

ÖLÜM DÜŞMANDIR234

ÖLÜM İNİŞTİR.....190

ÖNEMLİ OLAN ULUDUR130

ÖZEN/İTİNA İNCELİKTİR.....83

P

PEYGAMBER MEŞALEDİR67

PEYGAMBERİN YÜZÜ DOLUNAYDIR218

PİŞMAN OLMAK YANMAKTIR117

PİŞMANLIK ATEŞTİR.....117

PİŞMANLIK YAKICI BİR MADDEDİR117

R

RAHATLIK/SERBESTLİK GENİŞLİKTİR ...131

S

SAADET ATEŞTİR118

SAADET ATTIR.....153, 237

SAADET AYDIR228

SAADET DELİDİR (<SAADET İNSANDIR) 228

SAADET DÖNEKTİR (<SAADET İNSANDIR)
.....228

SAADET GÜNEŞTİR.....72

SAADET İNSANDIR203

SAADET KUŞTUR234

SAADET SAHİBİ KİŞİ AYDIR (<İNSAN
AYDIR).....228

SAADET TEMİZ MADDEDİR124

SAADET TOPTUR226

SAADETİN BİTMESİ ATEŞİN SÖNMESİDİR
.....118

SABIR/SÜKUNET BAĞ/YULARDIR57

SABIR/SÜKUNET SÜSTÜR.....57

SAFLIĞIN KAYBEDİLMESİ GÖNLÜN
KİRLENMESİDİR.....128

SAMİMİ İNSAN AYNADIR.....63

SAMİMİ/SEVECEN OLMAK YÜZÜ AÇIK
TUTMAKTIR.....200

SERVET SİLAHTIR63

SEVECEN/İÇTEN DAVRANIŞ SICAK
MADDEDİR.....112

SEVECEN/İÇTEN OLMA SICAK OLMADIR
.....112

SEVGİNİN/İLGİNİN BİTMESİ GÖNLÜN
SOĞUMASIDIR.....114

SEVGİNİN/İLGİNİN BİTMESİ SOĞUMAKTIR
.....114

SEVGİNİN/İLGİNİN YOK EDİLMESİ
SOĞUTMAKTIR113

SEVGİNİN/İLGİNİN YOK OLMASI
SOĞUMAKTIR113

SEVİLEN İNSAN DEVE YAVRUSUDUR ...144

SEVİLEN İNSAN GÜNEŞTİR (<İNSAN GÜNEŞTİR).....	75	SÖZ EĞRİ MADDEDİR (<SÖZ MADDEDİR)46	
SEVİLEN İNSAN KUZUDUR	142	SÖZ İNCE BİR MADDEDİR (<SÖZ MADDEDİR).....	81
SEVİLEN/DEĞER VERİLEN İNSAN CANDIR	157	SÖZ İNCİ, YAKUTTUR	95
SEVMEK/ALIŞMAK GÖNLÜN ISINMASIDIR (<SEVMEK ISINMAKTIR).....	114	SÖZ İNCİDİR	94
SEVMEK/BENİMSEMEK ISINMAKTIR	115, 116	SÖZ İPEKTİR.....	94, 177
SIKINTI/MÜŞKÜL KAPALI/GİZLİ MADDEDİR	199	SÖZ KASIRGADIR	66
SIKINTI/MÜŞKÜLÜN ANLATILMASI KAPALI VARLIĞIN AÇILMASIDIR	199	SÖZ MADDEDİR	193, 198, 202
SIKINTI/ÜZÜNTÜ DUMANDIR	71	SÖZ SEHER YELİDİR	241
SIKINTILI/MUHTAÇ OLMA DURUMU KAPSAYICI YERDİR	166	SÖZ SICAKLIĞI OLAN MADDEDİR (<SÖZ MADDEDİR).....	115
SİNİRLİ/KIZGIN OLMAK KAŞ/GÖZ DÜĞÜMLEMEKTİR.....	201	SÖZ SUDUR	116
SİSTEM/TARZ YOLDUR (<SİSTEM/TARZ KAPSAYICI YERDİR).....	172	SÖZ TATLI MADDEDİR (<SÖZ MADDEDİR)	105
SİYAH RENK KUZGUNDUR	143	SÖZ TEMELDİR.....	178
SİYAH SAÇ KUZGUNDUR.....	223	SÖZ YENİLEBİLEN MADDEDİR (SÖZ MADDEDİR).....	196
SİYASET SÜSTÜR (<SİYASET HÜKÜMDARIN KAPISINI SÜSLEYEN VARLIKTIR).....	56	SÖZ YUMUŞAK MADDEDİR (<SÖZ MADDEDİR).....	84
SOĞUKLUK SERTLİKTİR	79	SÖZ/KONUŞMA SERT MADDEDİR (SÖZ/KONUŞMA MADDEDİR).....	80
SORUMLULUĞU YÜKLENEN VARLIK BOYUNDUR	137	SÖZÜ İZAH ETMEK SÖZÜN KÖŞESİNİ AÇMAKTIR	198
SORUMLULUĞUN ARTMASI BAŞIN BÜYÜMESİDİR	189	Ş	
SORUMLULUĞUN SONUÇLARI BÖRKTÜR	189	ŞİMDİKİ ZAMAN GECEDİR	215
SORUMLULUĞUN SONUÇLARININ ETKİSİNİN ARTMASI BÖRKÜN BÜYÜMESİDİR	189	T	
SORUMLULUK BAŞTIR.....	137, 189	TANRI'NIN VARLIĞI GÜNEŞ VE AYDIR ...	218
SOY TOHUMDUR.....	186	TEHLİKELİ/ZARARLI BİR DURUMA GİRMEK KENDİNİ ATEŞE ATMAKTIR	119
SÖZ ACI MADDEDİR.....	106	TÜRKÇE GEYİKTİR	154
SÖZ ATEŞTİR	116	U	
SÖZ ATEŞTİR (<SÖZ MADDEDİR).....	117	UYKU TATLI MADDEDİR (<UYKU MADDEDİR).....	104
SÖZ ÇİÇEKTİR.....	226	Ü	
SÖZ DERİNLİĞİ OLAN MADDEDİR	99	ÜSTESİNDEN GELİNMESİ ZOR/SIKINTILI DURUM DÜĞÜMDÜR	180
SÖZ DEVEDİR.....	221	ÜSTÜN NİTELİKLİ OLAN BEYAZDIR	207
SÖZ DİKENDİR	177	V	
		VAZİFESİNİ YERİNE GETİREN HALK ÜZENGİDİR	187
		VEZİR ELDİR (<İNSAN ELDİR)	50

VÜCUT KARAKTER İÇİN KAPSAYICI VARLIKTIR	97
VÜCUT KULDUR (<VÜCUT İNSANDIR)....	162
VÜCUT YER KAPSAYICISIDIR	173
Y	
YABANCI DİLSİZ İNSANDIR	226
YABANCI GELİNDİR	226
YALAN YANLIŞ /TUTARSIZ KONUŞMAK DİLİN YUMUŞAMASIDIR	85
YALAN/YANLIŞLIK EĞRİ OLMADIR (<YALAN/YANLIŞLIK MADDEDİR)	46
YANLIŞ SÖZ KARADIR	206
YANLIŞLIK EĞRİLİKTİR (<YANLIŞLIK MADDEDİR)	49
YAPILMASI HEDEFLenen ŞEY YULARDIR	187
YARDIMCI ETKEN ÜZENGİDİR	187
YARIN GELECEKTİR.....	212
YAŞ/ZAMAN CANLI VARLIKTIR	215, 216
YAŞLANMAK KUZGUNUN KUĞU OLMASIDIR	143
YAŞLI İNSAN KUĞUDUR	143
YAŞLILIK KIŞ MEVSİMİDİR	213
YAŞLILIK SAÇIN BEYAZ OLMASIDIR.....	143
YAŞLILIKTA GÖNÜL OKTUR.....	224
YAŞLILIKTA VÜCUT YAYDIR	224
YAYILMAK/DAĞILMAK BUDAKLANMAKTIR	43
YAZI YAZMAK NAKİŞ İŞLEMEDİR.....	178
YENİ OLAN VARLIĞIN OLUMLU ÖZELLİKLERİ TATTIR	102
YENİ OLAN VARLIK TADI OLAN MADDEDİR	102
YERYÜZÜ İNSANDIR	164
YILDIZ SÜSTÜR	56
YİĞİT/KAHRAMAN OLMAK SERT/KATI YÜREKLİ OLMAKTIR.....	78

YOK ETMEK/ORTADAN KALDIRMAK BOYUN KESMEK/ÖLDÜRMEKTİR	194
YOK OLMA/BİTME UÇMADIR	152
YÖNETİM YULARDIR	62, 187
YÜREK KATI MADDEDİR.....	78
YÜREK/CESARET SERT MADDEDİR (<YÜREK/CESARET MADDEDİR).....	78
YÜZ ACI MADDEDİR (<YÜZ MADDEDİR)	108
YÜZ MADDEDİR	200
YÜZ/GÖRÜNÜŞ AYDIR (<İNSAN AYDIR)...	67
Z	
ZAMAN KAPSAYICI VARLIKTIR.....	166
ZAMANIN GEÇİŞİ GÖZLEYİCİNİN HAREKETİDİR	216
ZAMANIN GEÇİŞİ NESNENİN HAREKET ETMESİDİR.....	214
ZAMANIN GEÇİŞİ NESNENİN HAREKETİDİR	213
ZAMANININ GEÇİŞİ NESNENİN HAREKET ETMESİDİR.....	214
ZARAR GÖRMEK YANMAKTIR.....	118, 120
ZARAR VERME SOKMADIR	153
ZARAR/TEHLİKE ATEŞTİR	119
ZARARLI/KÖTÜ OLAN ZEHİRDİR	111
ZEVKLİ/HOŞA GİDEN DURUM TATLI MADDEDİR (<ZEVK TATTIR)	101
ZEVKLİ/HOŞA GİDEN ŞEYLER TATLI MADDEDİR (<ZEVK TATTIR)	101
ZOR DURUMUN ÜSTESİNDEN GELME DÜĞÜMÜ ÇÖZMEDİR.....	180
ZOR/SIKINTILI DURUMUN ÜSTESİNDEN GELMEK YÜKÜ KALDIRMAKTIR	179
ZORLUK AĞIRLIKTIR	86
ZORLUK KATILIKTIR	80
ZORLUK/SIKINTI YÜKTÜR	179

ÖZET

KOCA SARI, Selcen. Kutadgu Bilig’de Metafor, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., Ankara, 2012.

Bu çalışmanın konusunu Kutadgu Bilig’de yer alan metaforların idrak anlam bilimi teorisine göre değerlendirilmesi ve açıklanması oluşturmaktadır. Çalışmanın giriş bölümü olan birinci bölümünde idrak anlam bilimi kapsamında değerlendirilen metafor; yapı, tür ve diğer özelliklerine göre incelenmiştir. Ardından, Türk dilinin Orta Türkçe döneminin başlangıcı kabul edilen Karahanlı Türkçesi ve edebiyatı hakkında genel bilgiler verilmiş, sonrasında ise Kutadgu Bilig ve yazarı kısaca tanıtılmıştır.

Çalışmanın esasını oluşturan üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümlerde ise, Türk dilinin ilk yazılı belgeleri arasında yer alan ve sahip olduğu söz varlığıyla ayrı bir öneme sahip olan Kutadgu Bilig’deki metaforlar, sistematik bir sınıflandırmaya tabi tutularak belirlenmiş, belirlenen bu metaforlar yapı ve anlam bakımından ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde Kutadgu Bilig’deki metaforlar Lakoff-Johnson sınıflandırmasına göre tasnif edilerek incelenirken, dördüncü bölümde metaforlar kullanım alanlarına göre ele alınmıştır. Son bölüm olan beşinci bölümde, Kutadgu Bilig’de yer alan benzetmeler üzerine durulmuş ve bu benzetmelerin metaforla ilişkisi belirtilmiştir.

Kutadgu Bilig üzerine art zamanlı bir anlam bilimi incelemesi olan çalışmanın sonuç kısmında, tespit edilen metaforlardan yola çıkılarak, Kutadgu Bilig’in üslubu hakkında yargılara varılmış, ayrıca Türk dilini şekillendiren zihnî ve kültürel faktörlerin rolü belirlenmiştir. Çalışmanın sonunda ise anlam bilimi ve metafor üzerine yapılacak çalışmalarda yararlı olacağı düşüncesiyle Kutadgu Bilig’de tespit edilen metaforların dizini yer almaktadır.

Anahtar sözcükler**1. Metafor****2. Kutadgu Bilig****3. İdrak anlam bilimi****4. Mecaz****5. Karahanlı Türkçesi**

ABSTRACT

KOCA SARI, Selcen. Metaphors in Kutadgu Bilig, Master Thesis, Gazi University Social Science Inst., Ankara, 2012.

This study is based on metaphors on Kutadgu Bilig and their commentations with regard to cognitive semantics. On the first section, which is the introduction part of the study, the metaphor is scrutinized by it's structure, variety and other features, within the scope of cognitive semantics. Afterwards, Karakhanid Turkish, which is accepted as the beginning of Middle Turkic period, and it's literature is explained in brief, then the writer of Kutadgu Bilig is introduced shortly.

On the third, fourth and fifth sections of the study, metaphors that took place in Kutadgu Bilig, which has great importance by being one of the first written examples of Turkish language and having the vocabulary it has, are determined by classifying systematically, and evaluated by their structres and contents broadly. While metaphors are being classified and evaluated according to Lakoff-Johnson's division on the third section, they are approached by their area of using on the fourth section of the study. On the fifth section, which is the latest section of this study, other tropes similitude ise dwelled on and the relations between similitude and metaphor are defined.

On the conclusion part, which can be considered as a diachronic semantic research on Kutadgu Bilig, the style of Kutadgu Bilig was tried to be assessed relying on metaphors. Apart from this, the mental and cultural factors which shaped Turkish are determined. On the end of the study, the index of metaphors found on Kutadgu Bilig is placed at the thought of any contribution on semantics and metaphors.

Key Words

- 1. Metaphor**
- 2. Kutadgu Bilig**
- 3. Cognitive Semantics**
- 4. Trope**
- 5. Karakhanid Turkish**